

הוכן מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון - [CC BY-NC-SA 2.5](#) אסור
בשימוש מסחרי
בס"ד - כל הזכויות שמורות (c) ל מו"ר הרב יצחק יוסף שליט"א
אסור להעתיק קטעים מהספר ללא ציון המקור!

קונטרס "אגרת לבן תורה"

מו"ר הרב יצחק יוסף שליט"א

- [פרק א - ערך למוד התורה](#)
- [פרק ב - חיוב למוד תורה על כל איש מישראל](#)
- [פרק ג - למוד תורה בלילה, ולמעט בשנה](#)
- [פרק ד - למוד תורה בישוב הדעת ובלא עסק בדברים אחרים](#)
- [פרק ה' - למוד תורה בעמל](#)
- [פרק ו - למוד תורה וקיום המצות מתוך שמחה](#)
- [פרק ז - בטול תורה באיכות](#)
- [פרק ח' - אם יש מקור לתענית דבור](#)
- [פרק ט' - חמר אסור שיחת חלין באמצע למוד התורה](#)
- [פרק י - גדר החיוב להתאמץ בלמוד תורה בכל עת פנוי](#)
- [פרק יא - תורה מתשת כחו של אדם - נצול הזמן וכל רגע לתורה](#)
- [פרק יב - שנון וחזרה על הלמוד](#)
- [פרק יג - למוד בחברותא](#)
- [פרק יד - עוד בדרך הלמוד - בעיון ובמתינות](#)
- [פרק טו - דרך העיון בגפ"ת](#)
- [פרק טז - שלא לאבד הזמן רק בפלפולים - סיני ועוקר הרים](#)
- [פרק יז - לאסוקי שמעתתא אלבא דהלכתא](#)
- [פרק יח - שלא להוציא דין בלא עיון בספרי הפוסקים](#)
- [פרק י"ט - סדר למוד ההלכה](#)
- [פרק כ - שאין רשות לכל אחד, להתעסק בעסק הקבלה](#)
- [פרק כא - חנוך הבנים לאהבת תורה](#)
- [פרק כב - מתוך שיחה לחג שבועות מפוסק הדור מרן ...](#)
- [פרק כד - עבודת מדרך למודו של מרן אאמו"ר שליט"א ...](#)

[פרק א - ערך למוד התורה](#)

מיסודות האמונה שהעולם עומד על למוֹד תוֹרָה, וכדברי התנא בפרקי אבות (פ"א), על שלשה דברים העולם עומד, על התורה, על העבודה ועל גמילות חסדים, והקדים בתחלה על התורה להורות כי התורה עלית על כלנה, וכמו שאמר התנא (פאה פ"א מ"א) ותלמוד תורה כנגד כלם. ומצינו מאמרי חז"ל רבים המרבים בערך למוֹד תוֹרָה, ונמנה חלק ממאמרים אלה:

א. בגמרא נדרים (לב.) אמרו, אמר רבי אליעזר, גדולה תורה, שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר (ירמיה לג, כה) אם לא בריתי יומם ולילה חקת שמים וארץ לא שמתי, וכן הוא בפסחים (סו.).

ב. בגמרא מועד קטן (טו.) מבאר, שמצות תלמוד תורה שקולה כנגד כל המצות כולן, וכדכתיב (משלי ח, יא), כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה, חפץ אין נאמר, אלא חפצים, שאפלו חפצי שמים כמצות אינם שוים כמו למוֹד תורה. ופירש רש"י שם, שתבטל כל חפץ בשביל שתעסוק בתורה.

ג. בגמרא מגילה (ג.) מבאר, שגדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין, ולפיכך פאשר בא מלאך ה' להוכיח את יהושע וחרבו שלופה בידו, כדי להוכיחו על עון בטול תורה ועל עון בטול הקרבת תמיד של בין הערבבים, הקפיד יותר על בטול תורה. ועיין שם בתוספות (ד"ה עתה).

ד. ובגמרא (שם טו.) אמרו, אמר רב יוסף, גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות, שהרי מרדכי כשעלה לגדלה, פרשו ממנו סנהדרין, שנאמר (אסתר ג, א) ורצוי לרב אחיו. ופרש רש"י, שפרשו ממנו, לפי שבטל מדברי תורה ונכנס לשררה.

ה. ועוד אמרו בגמרא שם, אמר רב ואיתימא רב שמואל בר מרתא, גדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש, שכל זמן שברוך בן נריה היה קים לא הניחו עזרא ועלה. ופרש רש"י, שיש לה לתמה למה לא עלה עזרא עם זרבבל בימי כורש עד השנה השביעית לדריוש האחרון לאחר שבנה הבית, כמו שכתוב בעזרא (ח, ו) ויבא ירושלים בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך. ובמדרש, שהיה לומד תורה מפי ברוך בן נריה בבבל, וברוך לא עלה מבבל ומת שם בתוך השנים הללו.

ו. ועוד אמרו שם, אמר רבה אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא, גדול תלמוד תורה יותר מכבוד אב ואם, שכל אותן שנים שהיה יעקב בבית שם ועבר לא נענש עליהם. ופירש רש"י, יעקב למד תורה י"ד שנים בבית שם ועבר, כשפרש מאביו ללכת לחרון, ולא נענש עליהן על כבוד אביו, ובשאר כל השנים שנשתתה בבית לבן ובדרך נענש כדמפרש ואזיל, ע"ש.

ז. בגמרא יומא (עא.), תנו רבנן, מעשה בכהן גדול אחד שיצא מבית המקדש, והווי אזלי כלי עלמא בתריה, פינו דחזינהו לשמעיה ואבטליון

שְׁבָקוּהוּ לְדִידִיהָ וְאִזְלֵי בְּתֵר שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן. וְזֶה הָיָה מְרַב הַעֲרֻכְתָּם לְלוּמְדֵי הַתּוֹרָה, אֶפְלוּ יוֹתֵר מִכֵּהֵן גְּדוֹל בַּיּוֹם שֶׁנִּכְנַס לְפָנָי וּלְפָנָיִם. וְכִמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּאֲבוֹת (ו' ה'), גְּדוֹלָה תּוֹרָה מִן הַכֹּהֲנָה וּמִן הַמַּלְכוּת, שֶׁהַמַּלְכוּת נִקְנִית בְּשִׁלְשִׁים מַעְלוֹת, וְהַתּוֹרָה נִקְנִית בְּמִ"ח קַנְיָנִים.

ח. בְּגִמְרָא מִכּוֹת (י.) וּבְשַׁבַּת (ז.), כִּי טוֹב יוֹם בְּחֻצְרֵי מֵאֶלְף (תְּהֵלִים פד, יא), טוֹב יוֹם אֶחָד שֶׁאֲתָה יוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בְּתוֹרָה מֵאֶלְף עוֹלוֹת שֶׁעֲתִיד שְׁלֹמָה בְּנֵךְ לְהִקְרִיב לְפָנָי עַל גְּבֵי הַמִּזְבֵּחַ. וּפְרַשׁ רַש"י, כִּבְרַ אֲמַרְתָּ לְפָנָי טוֹב יוֹם שֶׁאֲתָה עוֹמֵד בְּחֻצְרֵי וְעוֹסֵק בְּתוֹרָה מֵאֶלְף עוֹלוֹת שֶׁעֲתִיד בְּנֵךְ שְׁלֹמָה לְהַעֲלוֹת, כְּדַכְתִּיב (מְלָכִים א, א, ג) אֶלְף עוֹלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמָה וְגו'.

ט. בְּגִמְרָא רֵאשׁ הַשָּׁנָה (יח.) וּבִמְנוֹת (קה.), לֵכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית יְעֲלִי אִם יִתְכַפֵּר עוֹן בֵּית יְעֲלִי בְּזִבְחַ וּמִנְחָה, אָמַר רַבָּא, בְּזִבְחַ וּמִנְחָה לֹא מִתְכַפֵּר אֲבָל מִתְכַפֵּר בְּתוֹרָה וְכו'. רַבָּה וְאַבְיִי מְדַבְּרִית עַלֵי קֵאֲתוּ, רַבָּה דְעַסֵק בְּתוֹרָה חָיָה אַרְבַּעִין שָׁנָיו, אַבְיִי דְעַסֵק בְּתוֹרָה וּבְגִמְלוֹת חֲסָדִים חָיָה שְׁתֵּין שָׁנָיו. תִּנּוּ רַבָּנָן, מִשְׁפָּחָה אַחַת הָיְתָה בִירוּשָׁלַיִם שֶׁהָיוּ מִתִּין בְּנֵי י"ח שָׁנָה, בָּאוּ וְהוֹדִיעוּ אֶת רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זְפַאִי, אָמַר לָהֶם שְׁמָא אַתֶּם מִמְשַׁפַּחַת עַלֵי דְכְּתִיב בֵּיהּ וְכָל מְרַבִּית בֵּיתָךְ יְמוֹתוֹ אֲנָשִׁים, לָכוּ וְעַסְקוּ בְּתוֹרָה וְחִיו. הֲלָכוּ וְעַסְקוּ וְחִיו, וְהָיוּ קוֹרִין אוֹתָהּ מִשְׁפַּחַת רַבָּן יוֹחָנָן עַל שְׁמוֹ. וּבִזְהַר הַקְּדוֹשׁ (חֶלֶק ג עמוד 5) הוֹסִיפוּ בְּזֶה, דְּבִתּוֹרָה מִתְכַפֵּר מִשּׁוּם דְּדַבְּרֵי תּוֹרָה עֲלָאָה עַל כָּל קַרְבָּנִין.

י. וּבִזְהַר הַקְּדוֹשׁ (וַיִּשָׁב דף קפד ע"ב) אֵיתָא: רַבֵּי יְהוּדָה פִּתַח וְאָמַר, תּוֹרַת ה' תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ, מֵאֵן דְּבִטִּיל מְלֵי דְאֹרִיָתָא כְּאֵלוּ חָרִיב עֲלֵמָא שְׁלִים. כְּמָה אֵית לוֹן לְבָנֵי נֶשָׂא לְאֲשֶׁת־דֵּלָא בְּאֹרִיָתָא, דְּכָל מָאן דְּאֲשֶׁת־דֵּל בְּאֹרִיָתָא לִיהוּי לִיהּ חַיִּים בְּעֲלָמָא דִּין וּבְעֲלָמָא דְאֲתֵי, וְזָכִי בְּתֵרִין עֲלָמִין, וְאֶפְלוּ מָאן דְּאֲשֶׁת־דֵּל בְּאֹרִיָתָא וְלֹא אֲשֶׁת־דֵּל בָּהּ לְשָׁמָה כְּדָקָא יְאוּת, זָכִי לְאָגֵר טַב בְּעֲלָמָא דִּין וְלֹא דִּיִּינִין לִיהּ בְּהַהוּא עֲלָמָא. ע"ש.

יא. בְּגִמְרָא שַׁבַּת (קִיט:), אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, מֵאֵי דְכְּתִיב (תְּהֵלִים קה, טו) אֵל תִּגְעוּ בְּמִשְׁיַחֵי וּבְנִבְיָאֵי אֵל תִּרְעוּ, אֵל תִּגְעוּ בְּמִשְׁיַחֵי אֵלוּ תִינּוּקוֹת שְׁל בֵּית רַבָּן, וּבְנִבְיָאֵי אֵל תִּרְעוּ אֵלוּ תִלְמִידֵי חֲכָמִים. אָמַר רִישׁ לְקִישׁ מִשּׁוּם רַבֵּי יְהוּדָה נְשִׂיאָה, אֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם אֶלָּא בְּשִׁבִיל הֶבֶל תִּינּוּקוֹת שְׁל בֵּית רַבָּן. אָמַר לִיהּ רַב פֶּפְאָ לְאַבְיִי דִּידִי וְדִידֵךְ מֵאֵי, אָמַר לִיהּ אֵינוּ דוֹמָה הֶבֶל שְׁיֵשׁ בּוֹ חֲטָא לְהֶבֶל שְׁאֵין בּוֹ חֲטָא, וְאָמַר רִישׁ לְקִישׁ מִשּׁוּם רַבֵּי יְהוּדָה נְשִׂיאָה, אֵין מְבַטְלִין תִּינּוּקוֹת שְׁל בֵּית רַבָּן אֶפִּילוּ לְבָנִין בֵּין הַמְּקַדָּשׁ. וְאָמַר רִישׁ לְקִישׁ לְרַבֵּי יְהוּדָה נְשִׂיאָה, כְּדָ מְקַבְּלֵנִי מֵאַבוֹתֵי, וְאָמַר לִיהּ מֵאַבוֹתֵיךְ, כָּל עִיר שְׁאֵין בָּהּ תִּינּוּקוֹת שְׁל בֵּית רַבָּן מְחַרְבִּין אוֹתָהּ, רַבִּינָא אָמַר מְחַרְבִּין אוֹתָהּ.

יב. בִּירוּשָׁלַמִי (פ"ק דְחִגְיָה ה"ו) תִּנָּא רַבֵּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאֵי אוֹמֵר, אִם רָאִיתָ עִירוֹת שֶׁנִּתְלָשׁוּ מִמְּקוֹמָן בְּאַרְצָ יִשְׂרָאֵל, דַּע שֶׁלֹּא הִחְזִיקוּ בְּשֹׁכֵר סוֹפְרִים וּמְלַמְדֵי תּוֹרָה.

יג. בגמרא ברכות (ח.) מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד.

יד. בגמרא קידושין (מ:) אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה, שנאמר (משלי יז, יד) פוטר מים ראשית מדון. וכשם שדינו קדם למעשה כך שָׁכְרוּ קָדָם לְמַעֲשֵׂהָ, שנאמר (תהלים קה, יד) ויתן להם ארצות גוים וגו'. ופרש רש"י, תחלת התביעות שעליו ליום הדין מפני מה לא עסקת בתורה. פוטר מים, הפורק עול תורה ראשית מדון, הוא תחלת דינו. ואין מים אלא תורה שנאמר (ישעיה נה, א) הוי כל צמא לכו למים. וכתבו שם התוספות (ד"ה אין תחילת), והא דאמר בשבת (לא.) כשמכניסין את האדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה היינו דוקא לענין שאלה. ששואליו לו משא ומתן, אבל מכל מקום נפרעים ממנו תחלה על שלא קבע עתים לתורה. ועין בתוספות סנהדרין (ז. ד"ה אלא).

ואפשר עוד לומר, דשאלה זו נשאת ונתת באמונה אינה אלא לפתח עמו בדברים, כי אם ישיב הן, יאמרו לו וכיצד אתה יודע מה הוא לשאת ולתת באמונה אם לא קבעת עתים לתורה ולא למדת הלכותיה, הרי כבר נאמר אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד. [וכן פירש בהקדמה בשו"ת בכורי שלמה].

גם במדרש משלי (פרק ט) איתא: אמר רבי ישמעאל, בא וראה מה קשה יום הדין, שעתידי הקדוש ברוך הוא לדון את כל העולם כולו וכו'. בא לפניו מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה, והקדוש ברוך הוא הופך את פניו ממנו ומצרי גיהנם מתגברין בו וכו'. בא מי שבידו הלכות, אומר לו בני תורת כהנים למה לא שנית וכו'. בא מי שבידו ספר תורת כהנים, אומר לו בני חמשים למה לא קרית וכו'. מכאן היה רבי ישמעאל אומר תלמיד חכם שהוא משמר תלמודו בלבד וכו'. [והובא מדרש זה בגנזי החיים שער ד' פ"ב].

וכיוצא בזה כתב בספר חסידים (סימן תתקלט), שאם יעסק אדם בתלמוד, לעתיד לבוא ילך עם בעלי התלמוד שעסקו בתלמוד. אם עסק במקרא ילך עם עוסקי מקרא, אם עסק במשנה ילך עם עוסקי משנה, וכן באגדה, וכן עם כותבי ספרים. לכן ירא ה' יצא את כלם, וגם מזה אל תנח ידך.

טו. ובגמרא סנהדרין (ק.), כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקדוש ברוך הוא מבהיק זיוו לעולם הבא. אמר רבי תנחום בר חנילאי, כל המרעיב עצמו על דברי תורה בעולם הזה הקדוש ברוך הוא משביעו לעולם הבא, שנאמר (תהלים לו, ט) ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם.

טז. ובגמרא סוטה (כב.), תנו רבנן, איזהו עם הארץ, מי שיש לו בנים ואינו מגדלן לתורה, וכן הוא בגמרא פסחים (קיב.) שהוא בכלל שבועה מנדין למקום.

יז. ובגמרא קידושין (פב.) אמר רבי נהוראי, מניח אני כל אמנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה.

יח. וּבִגְמָרָא סְנֵהֲדָרִין (צ.ט.) דְּרָשׁוּ עַל הַפְּסוּק (במדבר טו, לא) כִּי דָבַר ה' בְּזֶה וְאֵת מִצְוֹתוֹ הִפֵּר, זֶה שְׁאֵפְשֵׁר לוֹ לַעֲסֹק בְּתוֹרָה וְאֵינוֹ עוֹסֵק. וְלַעֲיֵל מִיֵּנָה דְּרָשׁוּ סִיפָא דְקָרָא הִפְרָת תַּפְרָת הַנֶּפֶשׁ הֵיא, הִפְרָת בְּעוֹלָם הִזָּה תַּפְרָת בְּעוֹלָם הַבָּא.

יט. וּבִגְמָרָא שַׁבַּת (לג.), כְּשֶׁנִּכְנְסוּ רַבּוֹתֵינוּ לְכָרֶם בְּיַבְנָה. נִשְׁאַלָה שְׁאַלָה זֹו בְּפִנְיָהֶם, מָכָה זֹו [אֶסְפְּרָה] מִפְּנֵי מָה מִתְחַלֵּת בְּבִנְיַי מַעֲיָם וְגוֹמְרֵת בְּפָה, נַעֲנָה רַבִּי שְׁמַעוֹן וְאָמַר, בְּעוֹן בְּטוֹל תּוֹרָה. וּפִירֵשׁ רַש"י, דְּעָנוּשׁ נָמִי מִיֵּתָה, כְּדָאֲמָרוּן מְקָרָא נְדָרֵשׁ לְפָנֵי פְנִיּוֹ, לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם, הָא אִם לֹא תִלְמְדוּ וְתִמְעָטוּ.

כ. וּבִסְפָרֵי (פְּרָשַׁת עֵקֶב) אָמְרוּ, כְּשֶׁם שְׁשָׁכַר תִּלְמוּד תּוֹרָה גְדוֹל מִכָּל הַמִּצְוֹת, כִּד עֲנֵשׁ בְּטוֹלָה גְדוֹל מִכָּל הָעֵבְרוֹת.

כא. אָמְרוּ חַז"ל בִּירוּשְׁלַמִּי (פ"ק דְּחִינְיָה ה"ז), וְיִתֵּר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל עוֹן עֲבוּדָה זָרָה גִילּוּי עֲרִיּוֹת וּשְׁפִיכוֹת דָּמִים [שְׁהָאֲרִיךְ אִפּוּ עִמָּהֶם] וְלֹא וְיִתֵּר עַל עוֹן בְּטוֹל תּוֹרָה, שְׁנַאֲמַר (יִרְמִיָּה ט, יא) עַל מָה אֲבָדָה הָאָרֶץ.

כב. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּסִנְהֶדְרִין (צ.ט.), עַל הַכְּתוּב כִּי דָבַר ה' בֵּינָה הִפְרָת תַּפְרָת (במדבר טו, לא), זֶה שְׁאֵפְשֵׁר לוֹ לַעֲסֹק בְּתוֹרָה וְאֵינוֹ עוֹסֵק. וְאֶפְּלוּ בְּזִמְנָן שְׁהִיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל בְּמִלְחָמַת מִצְוָה בְּשַׁעַת כְּנִיסַתָּן לְאָרֶץ, הִזָּה חֲרוֹן אַף עַל עוֹן בִּיטוֹל תּוֹרָה, כְּמַבּוֹאֵר בְּמִגִּילָה (ג.). עֵין שָׁם.

כג. בְּגְמָרָא מִכּוֹת (י.), עוֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בְּשַׁעְרֵיךָ יְרוּשָׁלַיִם (תְּהִלִּים קכב, ב), מִי גָרַם לְרַגְלֵינוּ שְׁיַעֲמָדוּ בְּמִלְחָמָה, שַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַיִם שְׁהִיוּ עוֹסְקִים בְּתוֹרָה.

כד. וְעַל יְדֵי לְמוּד הַתּוֹרָה זֹוכִים לְתַחֲנִית הַמֵּתִים. וְאַף הַנְּשִׁים זֹכוֹת לְתַחֲנִית הַמֵּתִים עֵקֶב שְׁהוּן מְחִזְקוֹת בְּיַדֵּי לּוֹמְדֵי תּוֹרָה, עֵין בְּסוּטָה (כא.). וְכֵן אָמְרוּ בְּבִרְכוֹת (יז.) הֵנִי נָשִׁי בְּמֵאֵי זְכִיּוֹן, בְּאֶקְרוּיֵי בְּנִיהוּ וְכוּ', וְנִטְרָן לְגַבְרֵיהוּ. וְהֵינּוּ, שְׁהוּן מְסִיעוֹת לְלְמוּד הַתּוֹרָה דְּבִנְיָהוּ וּבְעֲלִיָּהוּ.

כה. בְּגְמָרָא מְנַחוֹת (קי.), זֹאת הַתּוֹרָה לְעוֹלָה לְמִנְחָה וְלַחֲטָאת וְלֹאֲשָׁם (ויקרא ז, לז), כָּל הָעוֹסֵק בְּתוֹרָה כְּאֵלוּ הַקְּרִיב עוֹלָה, מִנְחָה וְחֲטָאת. [דְּהַלְמִיד בְּפִתְיָח, מִלְשׁוֹן לֹא חֲטָאת].

כו. בְּמִדְרַשׁ וִיקְרָא רַבָּה (כה, א): רַב הוֹנָא אָמַר, אִם נִכְשֵׁל אָדָם בְּעֵבִירָה חָיִב מִיֵּתָה בְּיַדֵּי שְׁמַיִם. מָה יַעֲשֶׂה וְיִחְיֶה, אִם הִזָּה לְמוּד לְקָרוֹת דָּף אֶחָד קוֹרָא שְׁנֵי דָפִים, וְאִם הִזָּה לְמוּד לְקָרָא פָּרַק אֶחָד יִלְמַד שְׁנַיִם.

כז. וּשְׁכַר תִּלְמוּד תּוֹרָה אֵין לְשַׁעַר, וְכִמְאָמַר רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרִנְס לְבִרְכָה בְּבִרְכוֹת (לד.) כָּל הַנְּבִיאִים לֹא נִתְנַבְּאוּ אֶלָּא לְמַשְׁיָא בְּתוֹ לְתִלְמִיד חֶכֶם, וְעוֹשֶׂה פְּרָקְמִטְיָא לְתִלְמִידֵי חֶכְמִים, אֲבָל תִּלְמִידֵי חֶכְמִים עֲצָמָם עֵין לֹא רְאִתָּה. עֵין שָׁם.

והנה נודע מה שאמרו בירושלמי (פ"ג מעבודה זרה ה"א), והובא גם כן בתוספות (עבודה זרה מא.) ד"ה ככדור, שהעולם עגול, ואלכסנדרוס מוקדון עלה למעלה עד שראה כל העולם ככדור ואת הים כקערה, פירוש, ים אוקינוס שמקיף את כל העולם. ע"ש. ומטעם זה במקום אחד יום, ובאותה שעה ממש במקום אחר לילה. ועיין בדברי בעל המאור (סוף פרק א' דראש השנה), שאין היום והלילה שוים בזמנם כאחת בכל העולם. דבמקום אחד יום ובמקום השני לילה. וכן הוא בזוהר הקדוש (פרשת ויקרא דף נ.). וכן כתב הרדב"ז בחלק א' (סימן עו). ובספר שערים המצויינים בהלכה, האריך בה לענין שמירת השבת, כיצד מונים מיום ראשון בשבוע, וראה שם באורף. ובידף מוסר ביארו בזה, דהא העולם עומד על ג' דברים, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, ואמרו בגמרא מנחות, אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, דקאי על התורה, ומטעם זה באלפים שנות תורה, הקדוש ברוך הוא פגז את עם ישראל בכל העולם, כדי שפאשר יסימו את למוד התורה בארץ ישראל וילכו לישן, כי לא איברי ליליא אלא לשינה, באמריקא עדיין לומדים תורה, וכאשר שם הולכים לישון כבר קמים במדינות אחרות לתפלה ולתורה, ונמצא שאין לה רגע אחד בעולם הפנוי מלימוד תורה, כי אם יהיה רגע פנוי מלימוד התורה, אין קיום לעולם, כי אם לא בריתי יומם ולילה וגו'.

והנה בגמרא בברכות (סג.) אמרו, ת"ר כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה, פתח ר' יהודה ראש המדברים בכל מקום, בכבוד תורה, ודרש, הסכת ושמע ישראל, היום הזה נהיית לעם לה' אלקיך, וכי אותו יום נתנה תורה לישראל, והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה, אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שניתנה מהר סיני. ולכאורה אם כן מאי רבותיה דאותו יום, שאמר להם "היום הזה נהיית לעם". אולם מבאר בעבודה זרה (ה.) שאין אדם עומד על סוף דעת רבו עד מי שנה, ולא נתן ה' לכם לב לדעת וכו' עד היום הזה, נמצא שרק אותו יום זכו לשלימות ידיעת הש"ס בכללותו, ורק אז ירדו לסוף דעת רבם, ועיין ברש"י על זה. ומיד שנעשו כ"חי הנושא את עצמו" נוספה להם חביבות מיוחדת לתורה, כמו שכתב ההפלאה על מאמרם בברכות (כא.) כשהוא שבע מברך, כשהוא רעב לא כל שכן. ובדברי תורה להיפך, שכהוא רעב מברך כשהוא שבע לא כל שכן. שאדרבה נפשו שוקקה ביותר לדברי תורה, מאחר שהרגיש בטעמה, כמו שנאמר, טעמו וראו כי טוב ה', ונאמר לכו לחמו בלחמי, לחמי דייקא, היינו לחם הפנים שהיה לחם חם כיום הלקחו כסדורו עיין ביומא (כ"א.). וכן התורה הרגישו בטעמה הנשגב של מעמד הר סיני שבכל יום ויום יהיו בעיניך כחדשים, אבל בסיום מי שנה שזכו לרדת לסוף דעתו היתה הרגשה מיוחדת בטעמם של דברי תורה הנחמדים מזהב ומפז רב.

ובפירוש רש"י (דברים כט א) אותו היום שנתן משה את התורה לבני לוי כמו שכתוב בפרשת וילך ויתנה אל הכהנים בני לוי, באו כל שבטי ישראל לפני משה ואמרו לו: משה רבנו אף אנו עצמנו בסיני ונתנה לנו ומפני מה אתה משליט בני שבטך עליה, ושמח משה על זה ואמר להם היום הזה נהיית לעם היום הזה הבנתי שאתם חפצים במרום. כי אין אמתנו אמה אלא בתורתה. כי לא כרת הקדוש ברוך הוא ברית עם ישראל אלא על תורה שבעל פה, כמו שכתוב: כתב לה את הדברים האלה, כי על פי הדברים

וכו'. ובלוחות ראשונים נאמר מעשה אלהים המה, ובלוחות שניות הינו מעשה ידיו של משה רבנו, אולם היא הנותנת שמעשי ידי אדם עדיף, לרמוז בזה על יגיעת התורה ועמלה. ועל ידי זה פח החדוש של חכמי ישראל שזכו בעמל ויגיעה. וזה שנאמר: מימינו אש דת למו, אותיות תלמוד, שבאו מימין ה' רוממה.

פרק ב - חיוב למוד תורה על כל איש מישראל

ואחר שהתבאר גדל החשיבות של תורתנו הקדושה, היוצא מזה גדל החיוב המוטל על כל איש מישראל להשתדל ללמוד תורה. וכמו שאמרו בגמרא (יומא לה:), תנו רבנן, עני ועשיר באים לדין, לאחר פטירתם, מובאים לדין בבית דין של מעלה ל'עני אומרים מפני מה לא עסקת בתורה, אם אומר עני הייתי ועוסק בפרנסתי ובפרנסת בני ביתי, אומרים לו: פלום היית עני יותר מהלל. אמרו עליו על הלל הזקן, שבכל יום ויום היה חוטב עצים ומשתכר בטורעפיק (עין ברמב"ם אבות פ"ו מ"ה, ובבבב"ם משנה מ"ט הי"ט), חציו היה נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו. פעם אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס, עלה ונתלה וישב על פי ארבה, כדי שישמע דברי אלהים חיים מפיו שמעיה ואבטליון. אמרו אותו היום ערב שבת היה, ויתקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון, אבטליון אחי, מפני מה בכל יום הבית מאיר והיום אפל, הציצו עיניו וראו דמות אדם בארבה, עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג, פרקוהו והרחיצוהו וסכוהו, והושיבוהו כנגד המדורה, אמרו, ראוי זה לחלל עליו את השבת.

ולכאורה יפלא על הלל איך ספן עצמו על דברי תורה, והרי אמרו בבבב"א קמא (סא:), אמר דוד המלך, כך מקבלני מבית דינו של שמואל הרמתי, כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה בשמו. אלמא דלאו שפיר עבד. וצריך לומר שהלל מרב חפצו ותשוקתו בתורה לשמע דברי אלהים חיים מפני גדולי הדור, לא הרגיש כלל שירד עליו שלג כבד כל כך שיכול לספן אותו, וקים בעצמו באהבתה תשגה תמיד. וחשב בדעתו כי שומר מצוה לא ידע דבר רע. ולא ידע דהכא היכא דשכיחי הזקא הוא.

ואם היה עשיר אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה, אם אומר עשיר הייתי וטרוד הייתי בנכסי, אומרים לו פלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר. אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עירות ביבשה, וכנגדו אלף ספינות בים, ובכל יום ויום נוטל נוד של קמח על כתפו, ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמד תורה. פעם אחת מצאוהו עבדיו ועשו בו אנגריא. אמר להן: בבקשה מכם, הניחוני ואלך ללמד תורה! אמרו לו: חיי רבי אלעזר בן חרסום שאין מניחין אותך!

ומימיו לא הלך וראה אותו, אלא יושב ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה (יומא לה:).

והרמב"ם (בפ"א מהלכות תלמוד תורה ה"ח) כתב: כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו, ואפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים, ואפלו בעל אשה ובנים, חייב לקבץ לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה. שפ"א (הושוע א, ח) והגית בו יומם ולילה.

ומה שכתב הרמב"ם שבין בחור בין זקן גדול חייב בתלמוד תורה, היינו כמו שאמרו בשבת (פג:) לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש ואפלו שעה אחת, שהרי זה כמה שנים ששניית משנה זו בבית המדרש ולא נתגלה טעמה, עד שבא רבי חנינא בן עקביא ופרשה. אמר רבי יונתן, לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש ומדברי תורה, ואפלו בשעת מיתה, שפ"א (במדבר יט, יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל, אפלו בשעת מיתה תהיה עוסק בתורה. צא ולמד מרבן גמליאל, שאפלו בזמן שהיתה מחלקת כנגדו והעבירוהו, אף על פי כן לא מנע עצמו מבית המדרש, וכמו שאמרו בבבב"ב (כח:). וכמו שאמרו בשבת (לא). בשעה שמכניסים את האדם לדיון (בבב"ב דין של מעלה), אומרים לו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? וכן בעבודה זרה (ט:). אשר פרו יתן בעתו, פרש רש"י, שיקבע עתים לתורה. ולכאורה יש להקשות ממה שאמרו בירושלמי (סוף ברכות) אמר רב חלקיה בשם רב סימון, העושה תורתו עתים הרי הוא מפר ברית, מה טעם, הפרו תורתך עת לעשות לה'.

והנה הרמ"ע מפאנו באלפסי זוטא (סוף ברכות) הרגיש בזה, וכתב העושה תורתו עתים, בלא קביעות זמן קבוע, שכל עת משנה מחברו, אבל לא כל אדם זוכה ללמד תמיד, הילכך אם קביע ליה עידיניה וחוזר ולומד אחר כך עתים עתים, הרי זה משבח. ע"כ. וכן שנינו באבות (פרק א משנה טו) עשה תורתך קבע. ואמרו בסנהדרין (צט:), נואף אשה חסר לב (משלי ו, לב), זה הלומד תורה לפרקים. כי סתם אדם הגון נושא אשה ומקיים בה שארה כסותה ועונתה לא יגרע, וזוכה להקים בית נאמן בישראל, כך זה שעושה תורתו קבע, היא האשה הרוחנית, איגלת אהבים ויעלת חן באהבתה תשגה תמיד, ומקיים בתורתו "מצות פריה ורביה בתורה", בחדושים אמתיים, תפוחי זהב במשפיות כסף דבר דבור על אפניו. אבל מי שאינו עושה תורתו קבע, ולומד רק לפרקים, הוא בבחינת נואף אשה חסר לב, ולא יזכה להגיע להלכה ולמעשה.

ומרן החיד"א בספר מחזיק ברכה (או"ח סי' קנו ס"ק א) כתב וזה תרף דבריו: אמרו בתחלת מדרש שמואל, עת לעשות לה' הפרו תורתך (תהלים קיט, קכו). רבי פינחס ורבי חלקיה בשם רב סימון, העושה תורתו עתים, הרי זה מפר ברית, מה טעמיה, הפרו תורתך עת לעשות לה'. והרי אמרו חז"ל ששואלים לאדם קבעת עתים לתורה. וכבר פרשו המפרשים, דהתם מירי באדם שקובע עתים לתורה, וסבר, שאף על פי שהשלים עסקיו כמדי יום

בְּיוֹמוֹ, וְנִשְׁאַר לוֹ זְמַן מָה בְּאוֹתוֹ יוֹם, הוּא מִתְעַסֵּק בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם בְּשָׁהִיי פְּהִיי, וְחוֹשֵׁב שְׂדֵי לוֹ בְּמַה שֶׁהַשְּׂלִים חִקּוֹ בְּזִמְנוֹ שֶׁקָּבַע לוֹ לְלַמֵּד, הִבּוֹ דָּלָא לְהוֹסִיף עָלָהּ. וְעַל זֶה אָמְרוּ שֶׁהוּא מִפֶּר בְּרִית, שֶׁהָרִי אָפְשָׁר לוֹ לְעַסֵּק בְּתוֹרָה בְּמִשְׁלָם יוֹמָא, וְלֹא יֵאבֵד זְמַנוֹ בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם הַזֶּה. וְעַיִן עוֹד בְּסִפְרוֹ כִּסָּא דְּוָד (נדף עו ע"ד ונדף עח ע"ד). וּבִסְפָר טוֹב עַיִן (סיי יח אוֹת מח), וּבִסְפָר בְּרִית עוֹלָם עַל סִפְר חֲסִידִים (סי"ס יז). עַיִן שָׁם. (וְעַיִן בְּהַקְדָּמָה לְיִלְקוּט יוֹסֵף עַל הַלְכוֹת אַבְלוֹת מֵה שְׁפָתַי בְּזָה).

וְכַתֵּב עוֹד הֶרְמֵבִי"ם שָׁם: וְלֹא תִמְצָא תוֹרָה בְּאֵלֶּה שְׁלוֹמֵי־דִים מִתוֹךְ עֲדוֹן וּמִתוֹךְ אֲכִילָה וּשְׁתִּיָּה, אֲלֵא בְּמִי שֶׁמִּמִּית עֲצָמוֹ עֲלֵיהָ, וּמִצַּעַר גּוֹפּוֹ תִמִּיד וְכוּ'. בְּסִנְהֶדְרִין (קיא). אֵיתָא, רַב כְּהֵנָא חִיָּף רִישִׁיָּה וְסָלִיק וְיָתִיב קַמִּיהָ דְּרַב, אָמַר לִיה, וְלֹא תִמְצָא בְּאַרְץ חֲחִיִּים, אָמַר לִיה רַב כְּהֵנָא, מִיִּלֵּט קָא לִיִּיטָת לִי? (שְׁחֵשֵׁב שְׁמִקְלָלוֹ שֶׁלֹּא יָבוֹא לְעוֹלָם הַבָּא, רִשִׁי"י), אָמַר לִיה, הֲכִי קָא אֲמִינָא, לֹא תִמְצָא הַתוֹרָה בְּמִי שֶׁמִּחִיָּה וּמַעֲדָן עֲצָמוֹ עֲלֵיהָ. וְכֵן פִּרְשׁ רִשִׁי"י (אִיּוֹב כח, יג), וְלֹא תִמְצָא הַתוֹרָה בְּמִי שֶׁמִּחִיָּה עֲצָמוֹ, אֲלֵא בְּמִי שֶׁמִּמִּית עֲצָמוֹ עֲלֵיהָ, בִּיגִיעָה וּבְרַעְבוֹן. וְכֵן הוּא בְּמִדְרַשׁ תַּנְחוּמָא (פְּרֻשַׁת נח ג), וְלֹא תִמְצָא בְּאַרְץ חֲחִיִּים, וְכִי בְּאַרְץ הַמֵּתִים תִּמְצָא? אֲלֵא שֶׁלֹּא תִמְצָא הַתוֹרָה שֶׁבַעֲלָ פֶה אֲצֵל מִי שֶׁמִּבְקֵשׁ עֲנֵג שֶׁל הָעוֹלָם הַזֶּה, תִּאֲוָה כְּבוֹד וּגְדֻלָּה בְּעוֹלָם הַזֶּה, אֲלֵא בְּמִי שֶׁמִּמִּית עֲצָמוֹ עֲלֵיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר זֹאת הַתוֹרָה אָדָם כִּי יָמוֹת בָּאֵהָל, וְכֵן דְּרָכָה שֶׁל תוֹרָה, פֶּת בְּמַלַּח תֹּאכֵל וְכוּ'. וְכֵל מִי שֶׁאוֹהֵב לְעֹשֶׂר וְתַעֲנוּג אֵינּוּ יָכוֹל לְלַמֵּד תוֹרָה שֶׁבַעֲלָ פֶה, שֵׁישׁ בְּהָ צַעַר גְּדוֹל וְנִדּוּד שְׁנָה. עַיִן שָׁם.

הַתַּרְפִּית בְּיוֹם צָרָה צָר כְּחֻכָּה (מִשְׁלֵי כד, י). וּפִרְשׁ רִשִׁי"י, הַתַּרְפִּית מִן הַתוֹרָה, בְּיוֹם צָרָה צָר כְּחֻכָּה, מִלְּאֲכִי הַשְּׂרֵת לֹא יִהְיוּ מְאֲמָצִים כְּחֻדָּ (וְעַיִן בְּסִנְהֶדְרִין (מד): לְעוֹלָם בְּבִקֵּשׁ אָדָם רַחֲמִים שִׁיְהִיו מְאֲמָצִים אֶת כְּחוֹ, וְלֹא יִהְיוּ לוֹ צָרִים מִלְּמַעְלָה).

פרק ג - למוֹד תוֹרָה בְּלִילָה, וְלִמְעַט בְּשָׁנָה

וְהִנֵּה בְּגִמְרָא סִנְהֶדְרִין (צב). אֵיתָא, כָּל בֵּית שְׂאִין דְּבָרֵי תוֹרָה נִשְׁמָעִים בּוֹ בְּלִילָה אִשׁ אוֹכְלָתוֹ. וּבְעֵירוֹבִין (סה). אָמְרוּ לֹא אֵיבָרִי סִהְרָא אֲלֵא לְגִירָסָא. וּבְמִנְחוֹת (קי). תִּלְמִידֵי חֲכָמִים שְׁעוֹסְקִים בְּתוֹרָה בְּלִילָה וְכוּ'. וְעַיִן עוֹד בְּתִמִּיד (לב:), וּבְעֵבוּדָה זָרָה (ג:). וְכַתֵּב הֶרְמֵבִי"ם (פְּרָק ג' מֵהַלְכוֹת תַּלְמוּד תוֹרָה הַלְכָה יג): אֵף עַל פִּי שֶׁמִּצְוָה לְלַמֵּד בְּיוֹם וּבְלִילָה, אֵין אָדָם לְמִיד רַב חֲכָמָה אֲלֵא בְּלִילָה, לְפִיכָד מִי שֶׁרָצָה לְזָכוֹת לְכַתֵּר הַתוֹרָה, יִזְהַר בְּכָל לֵילוֹתָיו וְלֹא יֵאבֵד אֶפְלוֹ אֶחָד מֵהֶם בְּשָׁנָה, בְּאֲכִילָה וּבְשְׁתִּיָּה, וּבְשִׂיחָה וּכְיוֹצָא בְּזָה, אֲלֵא בְּתַלְמוּד תוֹרָה וּבְדַבְרֵי חֲכָמָה. אָמְרוּ חֲכָמִים אֵין רְנָה שֶׁל תוֹרָה אֲלֵא בְּלִילָה, שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ב, יט) קוֹמִי רְנִי בְּלִילָה לְרֹאשׁ אֲשִׁמּוֹרוֹת. ע"כ.

וְהִנֵּה אֵף עַל פִּי שֶׁאָדָם צָרִיךְ לְלַמֵּד תוֹרָה, צָרִיךְ שִׁיְזַהַר גַּם לִישׁוֹן כְּדִי שִׁיּוֹכַל לְהַתְרַפֵּז וּלְהִבִּין הֵיטֵב אֶת לְמוּדוֹ. וּכְבָר כְּתִב הַט"ז (אָבּוֹ הַעֲזָר סִי כה סק"א) וְז"ל: מְצִינוּ שֶׁכַּתֵּב הֶרְמֵבִי"ם עַל הַפְּסוּק בְּכָל דְּרָכֶיךָ דְּעָהוּ, דְּהֵינּוּ מִי

שְׂאוּכַל וְשׁוֹתָהּ וּמַעֲדוֹן נִפְשׁוֹ כְּדֵי שְׂיִהְיֶה בְּרִיא וְחִזְק לְעִבּוּדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, יֵשׁ לוֹ שְׂכָר כְּמִי שֶׁמִּתְעַנֶּה. וּדְבָרִים אֲלוֹ אִסְמִכוּהָ אֶקְרָא (תְּהִלִּים קכז, ב) שְׂוֹא לָכֶם מִשְׁפִּימֵי קוּם וְגו', דְּהֵינּוּ שְׂיֵשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁמִּנְדָּדִים שָׁנָה מְעִינִיהֶם וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה הַרְבֵּה. וַיֵּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שְׂיִשְׁנִים הַרְבֵּה, שְׂיִהְיֶה לָהֶם כַּח חִזְק וְזִרְיוֹת לְעֶסֶק בַּתּוֹרָה. וּבְאַמֶּת יָכוֹל לְלַמֵּד בְּשַׁעַת אַחַת, מֵה שְׂזָה מְצַטְעֵר וְעוֹשֶׂה בְּשִׁתֵּי שְׁעוֹת. וּבּוֹדָאי שֶׁשְׁנִיהֶם יֵשׁ לָהֶם שְׂכָר בְּשׁוּה. עַל כֵּן אָמַר שְׂוֹא לָכֶם מִשְׁפִּימֵי קוּם, בְּחִנּוּם לָכֶם שֶׁאַתֶּם מְצַטְעָרִים וּמִשְׁפִּימִים בַּבֶּקֶר, וּמֵאַחֲרֵי שְׁבֵת בְּלִילוֹת, וּמִמְעַטִּים שֶׁנִּתְּנָם בְּחִנּוּם, כִּי כֵן יִתֵּן ה' לִידִידוֹ שָׁנָה, דְּהֵינּוּ מִי שְׂיִשֹּׁן הַרְבֵּה כְּדֵי שְׂיִחֲזֹק מִחוּ בַּתּוֹרָה, נוֹתֵן לוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חֲלָקוֹ בַּתּוֹרָה כְּמוֹ אוֹתוֹ שֶׁמִּמְעַט בְּשָׁנָה וּמִצַּעַר עֲצָמוֹ, כִּי הַכֹּל הוֹלֵךְ אַחַר הַמַּחְשְׁבָה. עַיִן שָׁם. וְכַתֵּב הַמְּגוֹן אֲבָרְהָם (ס"י רלח), וְסִימָן לְדַבָּר יִשְׁנָתִי "אָז" יְנוּחַ לִי (איוב ג, יב). 'אָז' הוּא שְׁמוֹנֶה שְׁעוֹת. [וְהִנֵּה בַּתְּהִלִּים (קכז, ב) אָמְרוּ, כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שָׁנָה, בְּאוֹת אֲלִ"ף. וְרֵאִיתִי שְׂצִינּוֹ לְמַדְרַשׁ חֲסִדוֹת וְיִתְרוֹת (כרד ו' דף פג), כֹּל שִׁנָּה בַּמִּקְרָא בְּה"א, חוּץ מֵאַחַד, כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שָׁנָה. שְׂכָל מִי שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָת ה' כְּרֵאוּי בְּאַמֶּת, כְּשֶׁהוּא מֵת שִׁנָּה אַחַת יִישֹׁן, וְיִקוּם לַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, לֹא לְחֻשְׁבוֹן וְלֹא לְפִרְעָנוּת, כְּאוֹמְרוֹ עַל זֹאת הַקִּיצוֹתִי וְאַרְאֶה וּשְׁנָתִי עָרְבָה לִי, ע"כ].

וּמִסְפָּר עַל הַגָּאוֹן רַבִּי זְלַמֵּן מוֹאֲלוֹז'יִן [אַחִיו שֶׁל רַבִּי חַיִּים מוֹאֲלוֹז'יִן] שְׂהִיָּה יִישֹׁן בְּכָל לַיְלָה ד' שְׁעוֹת וְלֹא יוֹתֵר. אָמְרוּ לוֹ הֲרֵי נֶאֱמַר יִשְׁנָתִי "אָז" יְנוּחַ לִי, גִּימְטְרִיא שְׁמוֹנֶה, וְאִם כֵּן צְרִיךְ לִישֹׁן ח' שְׁעוֹת, אָמַר לָהֶם, הֲרֵי כְּתוּב יְנוּחַ "לִי" בְּגִימְטְרִיא אַרְבָּעִים, שְׁמֵתוֹךְ מ"ח שְׁעוֹת יִישֹׁן שְׁמוֹנֶה שְׁעוֹת. ד' שְׁעוֹת בְּכָל כ"ד שְׁעוֹת שֶׁל הַיּוֹם. [וְהוּבָא בְּעֵנָף עַץ עֲבוֹת (עֲמוּד תו). וְכֵן הוּא בְּחִתּוֹם סוּפֵר, הוּבָאוּ דְבָרָיו בְּסִפְרָ חוּט הַמְּשַׁלֵּט].

וּבְסִפְרָ תַּפְאָרַת יִשְׂרָאֵל אֲבוֹת כְּתֵב ע"ד הַרְמַב"ם הַנִּי"ל שְׂיֵשׁ לִישֹׁן ח' שְׁעוֹת, דְּהֵינּוּ (פ"ו זכין אות פד) דְּוָקָא קָדָם שְׂהִגִּיעַ לְגִיל חֲמִשִּׁים שָׁנָה, אֲבָל אַחַר כָּךְ שְׂאִין הַשְּׁחִיקָה שְׂבִיסוּדוֹת הַגּוּף כֹּל כָּךְ גְּדוּלָה כְּמוֹ בֵּימֵי נְעוּרָיו, וְאִין צְרִיךְ אַחַר כָּךְ מְנוּחַ כֹּל כָּךְ רַב, כְּתֵבוּ הַמְּדַעְנִים שְׂדֵי לוֹ לִישֹׁן בְּכָל לַיְלָה ה' אוֹ ו' שְׁעוֹת. ע"ש.

וְכַתֵּב בְּבוֹ אִישׁ חֵי (פ"ו וַיִּשְׁלַח אוֹת א) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ : וְאַל יַחֲשֵׁב הָאָדָם עַל הַשָּׁנָה שְׂכָל מֵה שְׂתִּהְיֶה בְּרַבּוּי יוֹתֵר יֵשׁ בָּהּ תּוֹעֵלַת לַגּוּף, דְּהָא כֹּל הָרוּפְאִים הַמְּבַהֲקִים הַסְּכִימוֹ שְׂאֵל יִישֹׁן הָאָדָם בְּלַיְלָה פְּחוֹת מִשֵּׁשׁ שְׁעוֹת, וְלֹא יוֹתֵר עַל שְׁמוֹנֶה שְׁעוֹת, שְׂרַבּוּי הַשָּׁנָה תַּזִּיק לוֹ. וְדַבָּר זֶה הוּא מִסְכָּם מִכָּל הָרוּפְאִים דְּשָׁנָה יוֹתֵר מִשְׁמוֹנֶה שְׁעוֹת תַּזִּיק לַגּוּף, וְהִישֹׁן שֵׁשׁ שְׁעוֹת יוֹצֵא יְדֵי חוּבַת בְּרִיאוֹת גּוּפוֹ. וְעַל כֵּן אִישׁ יְהוּדִי שֶׁהוּא מְחִיב לְהַשְׁתַּדֵּל גַּם כֵּן בְּבְרִיאוֹת נִפְשׁוֹ הַקְּדוּשָׁה, אִין לוֹ לִישֹׁן יוֹתֵר מִשֵּׁשׁ שְׁעוֹת, מֵאַחַר כִּי הוּא יוֹצֵא יְדֵי חוּבַת בְּרִיאוֹת גּוּפוֹ בְּכָךְ, וּשְׂאָר שְׁעוֹת הַלַּיְלָה יַעֲסֹק בָּהֶם בְּבְרִיאוֹת נִפְשׁוֹ עַל יְדֵי עֶסֶק הַתּוֹרָה. מִיְהוּ אִם יִזְדַּמֵּן בְּאִיזָה לַיְלָה שֶׁהוּא פּוֹחַת מִשְׁעוּר זֶה שֶׁל שֵׁשׁ שְׁעוֹת, שֶׁהוּא בְּרִיאוֹת גּוּפוֹ, וּמוֹסִיף עַל שְׁעוֹת שֶׁל בְּרִיאוֹת נִפְשׁוֹ, בְּטוּחַ הוּא שְׂלֵא נִגִּיעַ לוֹ נִזְק וְחֲסָרוֹן מִצַּד בְּרִיאוֹת גּוּפוֹ. וְלָכֵן לִילֵי שְׂשִׁי וְלִילֵי עָרֵב רֵאשׁ חֲדָשׁ, וְכֵן לִילוֹת שֶׁל חֲדָשׁ אֲלוּל וְעֶשְׂרֵת יְמֵי תְּשׁוּבָה, אִם הָאָדָם פּוֹחַת מִשְׁעוּר שֵׁשׁ שְׁעוֹת בְּשָׁנָה, נִכּוֹן לְבוֹ בְּטוּחַ שְׂלֵא יַחֲסֵר כְּלוּם בְּזֶה מִבְּרִיאוֹת גּוּפוֹ. ע"כ.

וְעֵין בְּשִׂאלֹתוֹת דָּרַב אַחֲאֵי גָאוֹן (שְׂאִילֵתָא יט) שְׁכַתְּב, וּמִיתְּבַעֵי לִיה לְצַעוּרֵי נַפְשִׁיה וּמְגָרְס בְּלִילָא, דְּאָמַר רַבִּי יְרֵמְיָה בַר אֶלְעָזָר, כָּל בֵּית שְׂאִין נִשְׁמַעִין בּו דְּבַרֵי תוֹרָה בְּלִילָה, סוּפוּ לִיחְרַב, שְׁנֵאָמַר (אִיּוֹב ל, ה) וְלֹא אָמְרוּ אֵיחָא אֵלּוּהָ עוֹשֵׂי נוֹתָן זְמִירוֹת בְּלִילָה. וְאָמַר רִישׁ לְקִישׁ כָּל הָעוֹסֵק בְּתוֹרָה בְּלִילָה הֵקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מוֹשֵׁד עָלָיו חוּט שֶׁל חֶסֶד בַּיּוֹם, שְׁנֵאָמַר יוֹמָם יְצוּהָ ה' חֶסֶדוֹ וּבְלִילָה שִׁירָה עִמִּי, מָה טַעַם יְצוּהָ ה' חֶסֶדוֹ מִשׁוּם דְּבְלִילָה שִׁירוֹ עִמִּי.

וּבְהַעֲמֵק שְׂאֵלָה הִבִּיא גְרָסָא מִכְּתַב יָד, וּמִתְּבַעֵי לִיה לְצוּרְבָא מְרַבְּנָן. וְהִינוּ, מִי שֶׁהִתּוֹרָה מִתְּקִימָת בּו, וּכְמוֹ שְׂאָמְרוּ בִּירוּרָה דְּעָה (ס"י רמו סעיף כא) אֵין דְּבַרֵי תוֹרָה מִתְּקִימִים וְכוּ', וּמְצַעַר גּוֹפּוֹ תְּמִיד וְלֹא יִתֵּן שְׁנָה לְעֵינָיו וּתְנוּמָה לְעַפְעָפָיו. וְכִדְאִיתָא בְּבָבָא בְּתָרָא (י), אֶשְׁבְּעָה בְּהַקִּיץ תְּמוֹנֶתְךָ, אֵלוֹ תִלְמִידֵי חֲכָמִים שְׁמַנְדְּדִין שְׁנָה מְעֵינִיהֶם. וּבְכַתְּבוֹת (ס.ב.) אֵלוֹ נִשׁוּתִיהֶן שֶׁל תִּלְמִידֵי חֲכָמִים שְׁמַנְדְּדוֹת שְׁנָה מְעֵינִיהֶן וְכוּ'. וְעֵין שָׁם בְּבֵאוּרֵי הַגְּרָ"א (ס"ק נא).

וּבְגִמְרָא יוֹמָא (כ.ב.) אָמְרוּ, שֶׁהַטַּעַם שֶׁלֹּא תִקְנוּ פִּיס בְּשַׁעוֹת הַבֶּקֶר, הִיא כִּיּוֹן דְּשִׂאֲנֵי מִיגְנָא מִמִּיקָם. וּפְרַשׁ רַשִׁ"י, נוֹחַ לוֹ לֶאֱדָם לְנִדָּד שְׁנָה מְעֵינֵינוּ מְלִילָךְ לִישׁוֹן עַד סוּף הַלַּיְלָה, מְלֵהוּיּוֹת עוֹמֵד מִמְּטוֹתוֹ בְּהַשְׁכָּמָה. עֵין שָׁם. וְהִינוּ, שְׁמַפְנֵי הַקִּשֵׁי בְּהַשְׁכָּמָה הַמְּקַדְּמָת, לֹא הָיוּ כְּהַנִּים רַבִּים בְּשַׁעוֹת אֵלוֹ, וּמִמִּילָא לֹא צְרִיךְ פִּיס, בְּנִגּוּד לְשַׁעוֹת הַלַּיְלָה. חֲזִינָן, שֵׁישׁ שְׁנוּי בֵּין אֵלָה הָעוֹלָם עַל מְטוֹתָם בְּשַׁעָה מְאַחֲרָת, וּבֵין אֵלָה שֶׁהִרְגִילוּ עֲצָמָם לְקוּם מְקַדָּם בְּבֶקֶר, שֶׁזֶה דְּבַר קָשֶׁה אֲצֵל רַבִּים. נִמְצָא שֶׁהִרְגִילוּת אֲצֵל הָאֲנָשִׁים לְהַשְׂאֵר נְעוּרִים עַד לְשַׁעוֹת מְאַחֲרוֹת, הִיא יוֹתֵר נְפוּצָה מְאַשֵׁר לְקוּם בְּהַשְׁכָּמָה. וּבְהַלִּיכוֹת עוֹלָם חֶלֶק ח' (הַלְכוֹת תְּלָמוּד תוֹרָה) הִבִּיא דְּבַרֵי רַשִׁ"י הַנִּ"ל לְהַסְבִּיר הַרְגִילוֹת לְאַחַר הַשְׁנָה בְּלִילָה. וְכֵן הוּא בְּהַלִּיכוֹת עוֹלָם חֶלֶק א' (עמ' מד), וּבְשׁוּ"ת יִבְיעַ אֲמַר חֶלֶק ז' (עמ' רמד). עֵין שָׁם.

וְהִנֵּה מְצִינוּ בְּתוֹרָה אֲצֵל יַעֲקֹב אָבִינוּ, שְׁנֵאָמַר בּו (בְּרֵאשִׁית כח, יא) וַיִּשְׁכַּב בְּמַקּוֹם הַהוּא. וְאָמְרוּ בְּמִדְרָשׁ רַבָּה (סח, יא), בְּמַקּוֹם הַהוּא שָׁכַב, אֲבָל כָּל י"ד שְׁנָה שֶׁהָיָה טְמוֹן בְּבֵית שָׁם וְעֵבֶר לֹא שָׁכַב. וּמְצִינוּ אֲצֵל דָּוִד הַמֶּלֶךְ (מִדְרָשׁ רַבָּה, בְּמִדְרָבֵר טו, טז) שֶׁהָיָה כְּנוֹר תְּלוּי לְמַעְלָה מִמְּטוֹתוֹ, כִּיּוֹן שֶׁהִגִּיעַ חֲצוֹת לַיְלָה, רוּחַ צְפוֹנִית מְנַשְּׁבֶת בּו וּמְנַגֵּן מְאֹלָיו, מִיָּד הָיָה עוֹמֵד דָּוִד וְכָל הַתְּלָמִידִים שְׁעִמּוּ וְהָיוּ עוֹסְקִין בְּתוֹרָה, וְהָיוּ יִגְעִים וּמְנַדְּדִים שְׁנָה מְעֵינִיהֶם, וְהוֹגִין בְּתוֹרָה עַד עֲמוּד הַשַּׁחַר, שְׁנֵאָמַר עוֹרָה כְּבוֹדִי וְגו'. מָהוּ עוֹרָה כְּבוֹדִי, מְפָנִי עֲבוֹדַת יוֹצְרִי, שֶׁהָיָה יֹצֵר אוֹמֵר לוֹ: דָּוִד לֹא מָלַךְ אֶתְּךָ, וְדָרְךָ מְלָכִים לִישׁוֹן עַד ג' שַׁעוֹת בַּיּוֹם, וְאֶתְּךָ לְמוֹד וְעוֹמֵד חֲצוֹת לַיְלָה, וְהָיָה אוֹמֵר לוֹ: עוֹרָה כְּבוֹדִי, אֵין כְּבוֹדֶךָ לְפָנַי כְּבוֹד יוֹצְרֶךָ כְּלוּם. עַד כָּאן.

וּכְבָר הַזְכַּרְנוּ מָה שְׂאָמְרוּ בְּגִמְרָא בְּסִפְהָ (כו.), שְׂאָסוּר לִישׁוֹן בַּיּוֹם יוֹתֵר מִשְׁנַת הַסּוּס. וּפְרַשׁ רַשִׁ"י, מְפָנִי בְּטוֹל תוֹרָה. עֵין שָׁם.

וְעֵין בְּשׁוּ"ת תוֹרָה לְשִׁמָּה (סִימָן שפא), שְׂאָם לֹא יִשׁוֹן בַּיּוֹם לֹא יִחַשֵׁשׁ לְמָה שְׂאָמְרוּ שְׂאָסוּר לִישׁוֹן בַּיּוֹם. וְרָאָה עוֹד בְּתוֹרָה לְשִׁמָּה (סִימָן תה). וְעֵין בְּמֵאוֹר יִשְׂרָאֵל (תְּעֵנִית יא). בְּעֵנָן לִישׁוֹן אָסוּר. וְעֵין בְּשׁוּ"ת שִׁיחַ יִצְחָק (נִיִּס, סִימָן קיח)

שְׁהוֹכִיחַ מֵהַטּוֹר בְּיֹרְהָ דְעָה (סימן רפ) שְׁאִין אֲסוּר לִישׁוֹן בַּיּוֹם, אַחַר שֵׁישׁ מְזוּזָה בְּדִלְתָּ. וְכֵן תִּלְמִיד חֶכֶם תּוֹרָתוֹ מְשַׁמְּרָתוֹ, וְאִין לוֹ לְחוּשׁ מְלִישׁוֹן בַּיּוֹם. וְעִין בְּשִׁלְחוֹן עָרוּף (סימן ד' וְסִימָן רלא), בְּעֵינָיו לִישׁוֹן בַּיּוֹם לְצַרְף לַמוּד.

וּבִגְמָרָא עָרוּבִין (סה.) אָמְרוּ, בְּתוֹ שֶׁל רַב חֲסִידָא אָמְרָה לְאַבִּיהָ, לֹא רוֹצָה מִר לִישׁוֹן מְעֵט, אָמַר לָהּ, עֲכָשׁוּ יְבוֹאוּ יָמִים שֶׁהֵם אֲרָכִים וְקֹטְנִים, [יָמִים שֶׁהֵם בְּקָבֵר אֲרָכִים לִישׁוֹן, וְקֹטְנִים מְלַעֲסֵק בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת. רש"י]. וְעוֹד אָמְרוּ שֶׁם, כָּל בֵּית שְׁנַשְׁמָעִין בּוֹ דְבָרֵי תוֹרָה בְּלִילָה שׁוֹב אֵינוֹ נֶחָרֵב, וּפְרַשׁ בְּסִפְרָא מְעַרְכֵי לֵב, דְּמֵאֵי דְקָאָמַר 'פְּלֵ אֲתָא לְרַבּוּיֵי דְאַפְלוּ בְּבֵיתָ זָה יִשְׁמַע קוֹל זְנִי זְמָרָה, וְאָמְרִין זְמָרָא בְּבֵיתָא חֲרָבָא בְּבֵיתָא, עִם כָּל זֶה אֵי אֵיכָא נְמִי קוֹל תּוֹרָה, הַתּוֹרָה אֲגוּנֵי מְגָנָא. וְלָכֵן דִּיק לֹאמַר שׁוֹב אֵינוֹ נֶחָרֵב, דְּתִיבַת שׁוֹב בְּאֵלְמִדְנָה דְּהִיתָה רְאוּיָה לְהַחֲרֵב, וְחוּזָר לְאַחוּרֵי שְׁלֵא יַחֲרֵב. (וְהוּבָא בְּכַף הַחַיִּים פְּלֵאגֵי ס"ג אֹת ו').

וּבְמוֹעֵד קָטָן (כה:) אָמְרוּ, כִּי נַח נִפְשִׁיהָ דְרַבִּינָא פְּתַח עָלֶיהָ הֵהוּא סְפָדְנָא : נְשִׁים לִילוֹת כְּיָמִים [בְּהִסְפָּד] עַל מְשִׁים לִילוֹת כְּיָמִים [בְּתוֹרָה].

וּבִגְמָרָא בְּבֵא בְּתָרָא (י.) אָמְרוּ, מֵאֵי אֲשַׁבְּעָה בְּהַקִּיץ תְּמוֹנְתָדָּ, אָמַר רַב נַחְמָן, אֵלּוּ תִלְמִידֵי חֶכְמִים שְׁמַנְדְּדִין שְׁנָה מְעִינֵיהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשַׁבְּעֵן מְזִיו הַשְּׂכִינָה לְעוֹלָם הַבָּא.

וּבִגְמָרָא סְנֵהדְרִין (עא:) אָמְרוּ, שְׁנָה לְצַדִּיקִים רַע לָהֶם וְרַע לְעוֹלָם. וּפִירֵשׁ רִש"י, שֶׁהַתּוֹרָה שֶׁהֵן עוֹסְקִים בָּהּ מְגַנָּה עַל הַדּוֹר, וְכִשְׁהֵן מְתַבְּטְלוּן פְּרָעָנוֹת בְּאֵה לְעוֹלָם.

וּבִגְמָרָא מְנַחוֹת (קי.) אָמְרוּ, שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הֵנָּה בְּרָכוּ אֶת ה' כָּל עַבְדֵי ה' הַעוֹמְדִים בְּבֵית ה' בְּלִילוֹת (תְּהִלִּים קלד, א), מֵאֵי בְּלִילוֹת, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן אֵלּוּ תִלְמִידֵי חֶכְמִים הַעוֹסְקִים בְּתוֹרָה בְּלִילָה, וּמַעֲלָה עָלֵיהֶן הַכְּתוּב בְּאֵלּוּ עוֹסְקִים בְּעַבּוּדָה.

וּבְמִסְכַּת תְּמִיד (לב:) אָמְרוּ, כָּל הַעוֹסֵק בְּתוֹרָה בְּלִילָה שְׂכִינָה כְּנֻגְדוֹ, שְׁנֵאָמַר (תְּהִלִּים טז, ח) שְׁוִיתִי ה' לְנֻגְדֵי תְּמִיד. וְאוֹמַר (אֵיכָה ב, יט) קוֹמִי רְנִי בְּלִילָה וְגו', שְׂפָכֵי כַּמִּים לִבְךָ נוֹכַח פְּנֵי ה'.

וּבִירוּשְׁלָמִי (פ"ג דְּתַעֲנִית) שְׁלַחוּ חֶכְמִים לְרַב אֲדָא בְּרַ אֲהֵבָה, וְאָמְרוּ לוֹ : מַה מַּעֲשִׂים טוֹבִים יֵשׁ בְּיָדְךָ, אָמַר לָהֶם : לֹא הִצַּעַתִּי וְיִשְׁנַתִּי שְׁנַת קִבְעָה. [כִּי לְעוֹלָם הִיתָה שְׁנַתוֹ שְׁנַת עֲרָאִי, כִּדִּי לְקוּם מִיַּד לְעֵסֵק בְּתוֹרָה. קָרְבָן הַעֲדָה]. וְעוֹד אָמְרוּ בִירוּשְׁלָמִי (פ"ה דְּבִרְכוֹת הַלְכָה א) הִיָּגַע בְּתִלְמוּדוֹ בְּצִנְעָא לֹא בְּמַהֲרָה הוּא מְשַׁכַּח. וּמִסְתַּבֵּר דְּהֵינּוּ בְּלִילָה, דְּאִזּוּ הַכֹּל יִשְׁנִים וְהוּא לּוּמֵד בְּצִנְעָא. [אָף בְּרוּר שְׁאִין זָה בְּדוּקָא בְּלִילָה]. וּפְרַשׁ הַמַּהְר"ל, בְּצִנְעָא, שְׁלֵא לְשֵׁם גְּאֹוָה. וְהַרְבֵּי רֵאשִׁית חֶכְמָה (שַׁעַר הַקְדָּשָׁה פָּרָק ז') פְּרַשׁ, כִּי מֵאַחַר שֶׁאָמְרוּ בְּמִדְרָשׁ רַבָּה (פְּרָשַׁת נְצִיבִים) עַל הַפְּסוּק כִּי הַמְצֹוֹה הַזֶּה, דְּהַתּוֹרָה נִמְשָׁלָה לְבַת מֶלֶךְ, וְאֵינָה מְתַגַּלִּית אֶלָּא לְאַהוּבּוֹ

שֶׁל מִלָּד, אִם כֵּן בְּלִי סִפֵּק כִּי יוֹתֵר בֵּת מִלָּד תִּגְלַה לְאַהוּבָה בְּלִילָה טְפִי
מֵהַיּוֹם, כִּי בְּלִילָה הוּא דֶרֶךְ צְנִיעוּת, וְכֹתִיב וְאֵת צְנוּעִים חֲכָמָה.

וּבְמִדְרַשׁ תִּנְחוּמָא (נח, ג) אָמְרוּ: כָּל מִי שֶׁאוֹהֵב עֶשֶׂר וְתַעֲנוּג אֵינוֹ יָכוֹל לְלַמֵּד
תּוֹרָה שֶׁבַעל פֶּה, לְפִי שֵׁישׁ בָּהּ צֶעַר גָּדוֹל וְנִדּוּד שָׁנָה.

וּבִתְנָא דְבֵי אֵלֵיהּ זוּטָא (פֶּרֶק יד) אָמְרוּ: מִי מוֹרִישׁ אֶת עֲצָמוֹ [שְׁנַעֲשֶׂה רֵשׁ וְעִנִּי
בְּדַבְרֵי תּוֹרָה] מִי שֶׁהוּא מְרַבֵּה בְּאֲכִילָה וּשְׂתִיָּה וְשִׁנָּה וְכוּ', וְאוֹמֵר (מְשַׁלֵּי כ, ג) אֵל
תִּתְּנָה שִׁנָּה פֶּה תִּנְרֵשׁ פִּקַּח עֵינַיִךְ שֶׁבַע לָחֶם. הֵא לְמַדְתָּ שְׂאִין דְּבֵרֵי תּוֹרָה
נְבִלְעִים בְּלֵב הָאָדָם אֲלָא בְּמִי שֶׁהוּא עֵיף לָהֶם. וְכֵן הֵיטָה רּוּחַ הַקֹּדֶשׁ
מִבְּשֻׁרֵת אֶת הַתְּלַמִּידֵי חֲכָמִים וְאוֹמְרֵת לָהֶם: בְּנִי, אֵף עַל פִּי שְׁנַתַּתִּי לָכֶם
הַרְבֵּה טוֹבָה בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְאִין צְרִיךְ לוֹמַר לִימוֹת בֶּן דָּוִד וְלְעוֹלָם הַבָּא,
שִׁיְהִיָּה לָכֶם שָׂכָר גָּדוֹל וְכַפּוּל וּמְכַפָּל, אֵל תִּזְלְזְלוּ בְּדַבְרֵי תּוֹרָה, וְאֵל תִּרְבוּ
בְּאֲכִילָה וּבְשְׂתִיָּה וּבְשִׁנָּה. עַד כָּאן. וְעוֹד אָמְרוּ שֵׁם (פֶּרֶק יז) אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן
בֶּן לָקִישׁ, כָּל הַמְּצַעֵר אֶת עֲצָמוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה עַל הַתּוֹרָה וְעוֹסֵק בְּתוֹרָה
בְּלִילָה, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מוֹשֵׁךְ עָלָיו חוּט שֶׁל חֶסֶד. עַד כָּאן. וְכֵן הוּא
בְּגִמְרָא חֲגִיגָה (יב:) אָמַר רַבִּי לִוִּי כָּל הָעוֹסֵק בְּתוֹרָה בְּלִילָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא מוֹשֵׁךְ עָלָיו חוּט שֶׁל חֶסֶד בַּיּוֹם, שְׁנַאֲמַר יוֹמָם יִצְוָה ה' חֶסְדּוֹ וּבְלִילָה
שִׁירָה עִמִּי.

וּבְבָבוֹת דְּרַבִּי נֶתָן (כט, ג) אָמְרוּ, רַבִּי יַעֲקֹב בֶּן חֲנַנְיָה אוֹמֵר, הַנְּעוֹר בְּלִילָה
וְאֵינוֹ פּוֹתֵחַ פִּיּוֹ בְּדַבְרֵי תּוֹרָה, רָאוּי לוֹ וּמוֹטָב לוֹ שְׁנַהֲפֹכָה לוֹ שְׁלִיתּוֹ שֶׁל
אָמוֹ עַל פָּנָיו, וְלֹא יִצָּא לְאֹוִיר הָעוֹלָם וְלֹא רָאָה אֶת הָעוֹלָם.

וּבְמַסְכַּת כֶּלָּה (פ"ד) אָמְרוּ: לְמַד לְהֵיוֹת מְקַבֵּל עֲלֵיךְ כָּל דְּבַרֵי תּוֹרָה בְּצֶעַר.

וּבִילְקוּט שְׁמַעוֹנִי (עֲקֵב תַּתַּנ) אָמְרוּ, אִין אָדָם בְּעוֹלָם בְּלֹא יִסּוּרִין, חוֹשֵׁשׁ
בְּשִׁנָּיו אֵינוֹ יָכוֹל לִישׁוֹן, בְּעֵינָיו אֵינוֹ יָכוֹל לִישׁוֹן, יִגַּע בְּתוֹרָה אֵינוֹ יָשׁוּן, זֶה עַר
וְזֶה עַר, הוּי אֲשֶׁרִי הַגָּבֵר אֲשֶׁר תִּיִסְרְנוּ יָהּ וּמִתּוֹרָתָךְ תִּלְמַדְנוּ.

וּכְבֵּר הַזְּכָרְנוֹ לְעִיל דְּבַרֵי הַרְמַב"ם בְּשִׁבַח הַלְמוּד בְּלִילָה. וְכֹתֵב עוֹד
הַרְמַב"ם (פ"ג מֵהַלְכוֹת תִּלְמוּד תּוֹרָה הַלְכָה יב): אִין דְּבַרֵי תּוֹרָה מִתְקַיְמִין בְּמִי
שְׁמַרְפָּה עֲצָמוֹ עֲלִיהוֹן, וְלֹא בְּאֵלוֹ שְׁלוּמֵדִין מִתּוֹךְ עֲדוֹן וּמִתּוֹךְ אֲכִילָה
וּשְׂתִיָּה, אֲלָא בְּמִי שְׁמַמִּית עֲצָמוֹ עֲלִיהוֹן, וּמְצַעֵר גּוּפוֹ תַּמִּיד, וְלֹא יִתֵּן שְׁנַת
לְעֵינָיו לְעַפְעַפִּיו תְּנוּמָה. עַד כָּאן.

וּרְבִנּוּ יוֹנָה בְּשַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה (שַׁעַר שְׁנִי) כָּתֵב: וּמִן הַדְּבָרִים שְׂאָדָם חַיֵּב לְזַכֵּר
בְּעִבוּרָם יוֹם הַמּוֹת, כְּדִי שֶׁלֹּא יִתְבַּטֵּל וְלֹא תִרְפִּינָה יְדָיו בְּעִבוּדַת הַשֵּׁם
וְתִבְרָךְ, וְתִדַּד שְׁנַתּוֹ מֵעֵינָיו לְעַמֵּל בְּתוֹרָה, עַד כָּאן.

וְכֹתֵב עוֹד (שַׁעַר רְבִיעִי): כִּי יִשִּׁים עֲמָלוֹ בְּתוֹרָה וְטָרְחוֹ בָּהּ, וְאֲשֶׁר תִּדַּד שְׁנַתּוֹ
מֵעֵינָיו, יַעֲלֶה בְּמִקּוֹם יִסּוּרִין, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חַז"ל (סִיְהָדָרִין צט): כָּל הַגּוֹפִים
לְעַמֵּל יִלְדוּ, אֲשֶׁרִי מִי שֶׁהִיָּעֶה שְׁלוֹ בְּתוֹרָה. עַד כָּאן. וְכֹתֵב עוֹד בְּפָרוּשׁוֹ

לְאֲבוֹת (ב, טו) : כֶּדֶד אָמַר מֹשֶׁה : אֵיךְ אִישׁוֹן, כִּמְהַ מְרַגְלִיּוֹת מְדַבְרֵי תוֹרָה
אֶפְסִיד. עַל אַחַת כִּמְהַ וְכִמְהַ אָנוּ, בַּל נִתֵּן שְׁנָה לְעֵינֵינוּ, לְעַפְעַפֵּינוּ תְּנוּמָה.

וְהַסְמִי"ג (ל"ט סה) כְּתַב בְּשֵׁם סֵפֶר הַתְּרוּמָה (ס"י רמג), שֶׁמִּנְעַל שֶׁל תְּלַמִּידֵי
חֲכָמִים כּוֹרְכִין אוֹתוֹ בְּדַחַק וְקוֹשְׁרִין, וְאֵינָם חוֹלְצִין מִנְעָלֵיהֶם מְרַגְלֵיהֶם
אֶלָּא בְּלִילֵי שַׁבָּת, לְפִי שְׁלוֹמְדִים בְּכָל הַלֵּילוֹת שֶׁל יָמֵי הַחֹל, וְשׁוֹכְבִים מְעַט
בְּלְבוּשֵׁיהֶם וְכוּ'. עַד כָּאן. וְהוּבָא בְּבֵית יוֹסֵף (ס"י ש"ז ד"ה וְכַתֵּב בְּסֵפֶר הַתְּרוּמָה),
וְבַרְשִׁי שַׁבָּת (ק"י"ב). כְּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ : דְּרַבְּנָן כְּשֶׁקוֹשְׁרִים סָבִיב הַרְגְּלִים, אֵין
קוֹשְׁרִים בְּדַחַק שֶׁפְּעָמִים שְׁחוֹלְצוּ כְּשֶׁהוּא קָשׁוּר וְנוֹעְלוּ כְּשֶׁהוּא קָשׁוּר. עַד
כָּאן. וְעֵין בְּאוֹרַח נְאֻמָּן (אוֹיֶעֱרַבְאָד חֶלֶק א סִימָן מו אוֹת ט).

גַּם הַר"ן (כְּתָבוֹת ס א) : כְּתַב : תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים הַדָּרִים בְּעִירָם גַּם כֵּן מִשְׁתַּנִּים
בְּעוֹנֵתָם, כִּפִּי מֵה שֶׁהֵם צְרִיכִים לְנִדָּד שְׁנָה מְעֵינֵיהֶם בְּעֵנָן לְמוֹדֵם וְלְטָרַח
בוֹ. וְכֵן הוּא בְּשִׁלְחוֹן עֲרוּךְ (יו"ד ס"י רמו) : אֵין אָדָם לוֹמֵד רַב חֲכָמָתוֹ אֶלָּא
בְּלִילָה. עַד כָּאן.

וּבְשׁוֹי"ת רַבְּנוּ בְּצִלְאֵל אֲשֶׁכְּנֹזִי לְבַעַל הַשְּׁטָה מְקַבְּצָת (ס"י יד) מְעִיד הַמְּחַבֵּר עַל
עֲצָמוֹ, וְז"ל : כִּי עֵסֶק הַגְּמָרָא הַקְּנֵנִי מִנְעוּרֵי, וְיָמֵי הַנְּעוּרִים זָכוּ וְהוּוּ
דְּרוּפְתִּיקָאֵי דְּאוֹרִיתָא, כִּמְהַ שְׁנוֹת עוֹרְרָתִי מְעֵינִי, וְכִמְהַ לֵּילוֹת עַל עֲמָקָה
שֶׁל הַלְּכָה, לֹא נִתְתִּי שְׁנָה לְעֵינֵי וְלְעַפְעַפֵּי תְּנוּמָה, וְכִמְהַ מְאֻכְלוֹת הַסְּרַחְתִּי,
שֶׁלֹּא אֶכְלָתִי אוֹתָם בְּעֵתָם עַל עֵסֶק הַגְּמָרָא, וְחֻלְבֵי וְדָמֵי שְׁמַתִּי עַל הַתּוֹרָה.
עֵין שָׁם.

וְהַגְּר"י טִיאַה וַיִּיל אָמַר בְּהַסְפָּדוֹ עַל רַבּוֹ הַגָּאוֹן רַבִּי יְהוֹנָתָן אֵיִיבְשִׁיץ :
יְדַעְתִּי נְאֻמָּנָה שֶׁבְּשַׁעָה שֶׁשְׁמִשְׁתִּי אֶת רַבִּי בִּישִׁיבָה, לֹא שָׁכַב רַבִּי רַב יָמָיו
בְּמִטָּה, זוֹלַת שֶׁהָיָה יָשׁוּן וְנִרְדָּם מְעַט עַל כֶּסֶאוֹ. (רֵאָה בְּגִדְלַת יְהוֹנָתָן עֲמוּד 232,
וּבַהֲקֻדְמָה לְסֵפֶר יַעֲרוֹת דְּבַשׁ).

וְרַבִּי אַבְרָהָם אַחֵי הַגְּר"א כּוֹתֵב בְּסֵפֶרוֹ מְעַלּוֹת הַתּוֹרָה : וּמִזָּה נוֹכַל לִידַע
כִּמְהַ מְצוֹת מְקִיִּים אָדָם בְּלְמוּד הַתּוֹרָה, אֵל תִּתֵּן שְׁנָה לְעֵינֶיךָ, אֵל תִּתְּנֵהּ
שְׁנָה כֵּן תִּנְרָשׁ (מְשָׁלִי כ, ג). וּבְפָרוּשׁ תְּפָאֶרֶת יִשְׂרָאֵל (אָבוֹת ו, ה) כְּתַב : הַתּוֹרָה
נִקְנִית בְּמַעוּט שְׁנָה, דְּעַל יָדֵי רַבּוּי שְׁנָה לֹא לְבַד שֶׁיִּפְסִיד הַזְּמָן, אֶלָּא גַּם
יְתִישׁוֹן שְׁכָלוֹ וַיֵּאבֵד חֲרִיצוֹתוֹ. עַד כָּאן.

וְהַגְּר"א בְּבִאוּרוֹ לְשִׁלְחוֹן עֲרוּךְ (יו"ד ס"י רמו ס"ק נא) כְּתַב, וְלֹא יִתֵּן שְׁנָה לְעֵינָיו,
וְכִמּוֹ שֶׁאֲמָרוּ בְּאָבוֹת, בְּמַעוּט שְׁנָה, וּבְחֻגִיגָה (יד). אֲשֶׁר קָמְטוּ, אָמַר רַב נַחֲמָן
בַּר יִצְחָק אֵלּוֹ תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים שֶׁמְקַמְטִין עֲצָמָם עַל דְּבָרֵי תוֹרָה וְכוּ'.
וּבִיוֹמָא (ע"ז). אָמָרוּ עַל הַפְּסוּק בְּתַהֲלִים (קכז, ב) שְׁוֹא לְכֶם מִשְׁפִּימֵי קוּם
מֵאַחֲרֵי שַׁבָּת, אוֹכְלֵי לֶחֶם הָעֶצְבִּים, כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שְׁנָא, אֵלּוֹ נִשׁוּתִיהוֹן שֶׁל
תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים שֶׁמִּנְדָּדִין שְׁנָה מְעֵינֵיהוֹן בְּעוֹלָם הַזֶּה וְזוֹכוֹת לְעוֹלָם הַבָּא,
וְכִמּוֹ שֶׁאֲמָרוּ בְּמְשָׁלִי (ו, ט) מְעַט שְׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת. עַד כָּאן. וְאֵף דְּהֵיא
דְּיוֹמָא אֵיִירֵי בְּנִשׁוֹת תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים, פְּשׁוּט הוּא דְּהֵינּוּ מְשׁוּם שֶׁמִּמְתִּינּוֹת
לְבַעֲלֵיהוֹן הַלּוּמְדִים תּוֹרָה עַד שַׁעָה מְאַחֲרָת. וְעֵין בְּרִשִׁי יוֹמָא שָׁם שְׁכַתֵּב,

כְּלוּמַר, כְּלוּם הַגּוֹנִים הָאֵמוֹת לְהִיּוֹת הַחֲכָמִים מְסוּרִים בְּיָדָם, וְהֵלֵא הַמְּקָרָא מְשַׁבַּח שְׂאָף נְשׁוּתֵיהֶם מְנַדְדוֹת שְׁנָה מְעִינֵיהוּ. וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה בְּרִשְׁיִי בְּרָכוֹת (יז), וְנִטְרָן לְגַבְרֵיהוּ, מִמְּתִינּוֹת לְבַעֲלֵיהוּ וְנוֹתְנּוֹת לָהֶם רְשׁוֹת לְלַכֵּת וּלְלַמַּד תּוֹרָה בְּעִיר אַחֲרֵת.

וּבְמִטָּה מִשָּׁה (שְׁעַר הַשְּׁלִישִׁי) כָּתַב, הַלֵּילָה הוּא זְמַן מוֹכֵן לְלַמַּד תּוֹרָה, לְפִי שְׁפָנוּי בָּהּ הָאָדָם יוֹתֵר מְעַסְקִיו, וְעַל כֵּן אָמַר בְּפָרָק ג' דְּאָבוֹת, רַבִּי חֲנִינָא בְּן חֲכִינָאי אוֹמֵר, הַנְּעוּר בְּלֵילָה וְהַמְהִלָּךְ בְּדַרְךָ יַחֲדִי וְהַמְפַנֵּה לְבוֹ לְבַטְלָה הָרִי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ. רְצוֹנוֹ לֹא מֵרַם כִּי שְׁעוֹת הַלֵּילָה וְהַלֵּיכַת הַדַּרְךָ יַחֲדִי הֵם לֹא יַעֲצֻרוּהוּ הַמּוֹן הַמוֹנֵעַ מִלְּהַשְׁתַּדֵּל בְּתוֹרַת ה'. וְאִזּוּ כְּאֲשֶׁר בְּאֵלוֹ הַשְּׁעוֹת הַמְּבָרְכוֹת וְהַמְּקוּם לְהַתְּבַדֵּד, יִפְנֶה אָדָם שְׂכָלוֹ לְבַטֵּל וְלֹא יִשְׁתַּדֵּל בְּמָה שְׂרָאוּי לוֹ, הִנֵּה הוּא אִזּוּ מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ, וְהוּא כִּי אִזּוּ יָשׁוּב בְּמִקּוּם סְכָנָה, כִּי הַלֵּילָה וְהַדַּרְךָ אֲשֶׁר הָאָדָם הוֹלֵךְ בָּהּ יַחֲדִי הֵם בְּחִזְקַת סְכָנָה, וְהוּא אִזּוּ בַּהִיוֹתוֹ יוֹשֵׁב בְּטֵל הוּא סִבֵּת כָּל הַצְּרוֹת הַבָּאוֹת עָלָיו. לְזֶה רָאוּי לוֹ לְהַשְׁתַּדֵּל בְּמָה שְׂרָאוּי לְשְׂכָלוֹ וְלְהַסִּיר הַדְּמִיוֹנוֹת הַבְּטָלוֹת מְעָלָיו, וְתַחֲוֹל עָלָיו אִזּוּ הַהִשְׁגָּחָה הָאֵלֶּהִית וְכוּ'. וּמְצִינּוּ אֶצֶל דָּוִד הַמֶּלֶךְ שֶׁהָיָה קָם בְּחִצּוֹת לֵילָה וְלוֹמֵד, וְכָל יִשְׂרָאֵל שׁוֹמְעִים אוֹתוֹ וְאוֹמְרִים, וַיְמָה דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל עוֹסֵק בְּתוֹרָה, אָנוּ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

וּמֵהַר"ח פְּלֶאגִי בְּכַף הַחַיִּים (ס"י ב' אוֹת ח') כָּתַב: צְרִיךְ לִיָּזְהַר בְּלִמּוּד הַלֵּילָה יוֹתֵר מִבְּיּוֹם, דְּלֹא אַבְרִי לֵילָה אֶלָּא לְגִרְסָא. וְאִם יֵשׁ לוֹ חֵק קְבוּעַ לְלַמַּד בְּיּוֹם וְהָיָה טְרוּד, יִשְׁלִימְנוּ בְּלֵילָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב בְּשִׁלְחוֹן עָרוּךְ (ס"י רלח). וְכָתַב הַמְּגַן אַבְרָהָם, יִשְׁלִימְנוּ בְּלֵילָה, דְּהוּי נִדְר. וְלִכְךָ יִתְּנָה תַּחֲלָה שְׁלֵא יְהִיָּה עָלָיו בְּנִדְר.

וְהָרַב רֵאשִׁית חֲכָמָה כָּתַב, דְּאִמְרוּ בְּגִמְרָא זְיוֹף בִּימְמָא וּפְרַע בְּלֵילֵיא, צְרִיךְ לִיָּזְהַר שְׁלֵא יֵאָחַר הַפְּרַעוֹן, דְּאִם יִתְאַחַר מִלְּפָרַע יִכְבַּד עָלָיו הַחוּב, וְלָכֵן דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ גָּדַל פְּרִיעַ בְּיָמִים שֶׁהָיָה לוֹ טְרִדָּא.

וְעוֹד כָּתַב שָׁם (בְּכַף הַחַיִּים פְּלֶאגִי ס"י ג' אוֹת יא): כְּאֲשֶׁר יִסְתַּכֵּל אָדָם שְׂאָחַר מִיִּתְּנוֹ עֵינָיו סְתוּמוֹת מְלָרְאוֹת, כַּמָּה יְהִיָּה תוֹהָה אִזּוּ עַל הָרְאשׁוֹנוֹת, לֹא מֵרַם בְּעוֹד עֵינָיו פְּתוּחוֹת לְמָה לֹא הִסְתַּכַּלְתִּי בָּהֶם בְּעַסְק הַתּוֹרָה לְנַדַּד שְׁנָה מְעִינִי, לָכֵן בְּעוֹד רוּחַ חַיִּים בְּקִרְבּוֹ, יִתְרַחֵק מִהַמִּיתָה וְיִדְבֵּק בְּתוֹרָה שֶׁהִיא עֵץ הַחַיִּים. עַד שֶׁאִמְרוּ בְּזֵהַר הַקְּדוֹשׁ (פְּרִשְׁתָּ גִשָׁא דְּף קכז) כִּד אִסְתַּכַּל דָּוִד מִלְּכָא בְּאִינוּ דִּינִין דְּבַר נֶשׁ כִּד אִסְתַּלַּק מֵהָאִי עֲלָמָא, אֶקְדִּים בְּרַכִּי נְפִשִׁי אֶת ה' עַד דְּלֹא תִּפּוּק מְעֲלָמָא. (רֵאשִׁית חֲכָמָה קעו.).

וְכָתַב עוֹד (שָׁם ס"י ג' אוֹת יג): מִי שֶׁקָּם בְּחִצּוֹת הַלֵּילָה לְעַסְק בְּתוֹרָה, אֵי קָרִי חֲבָרִיָּה דְּקִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְכִנְסַת יִשְׂרָאֵל, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהוּא בְּכָלֵל אַחִים וְרַעִים שְׁנֵאֲמַר לְמַעַן אַחִי וְרַעִי (תְּהִלִּים קכב, ח). וְנִכְתַּב בְּסִפְרֵי הַזְּכָרוֹן. וְאֶפְלוּ בְּזַמַּן שְׁיֵשׁ דִּינִין וּמְאָרִיָּהוֹן דְּדִינָא בְּעוֹלָם, הוּא עוֹלָה בְּכָל הַשְּׁעָרִים וְלִית דְּאִיתְמַסֵּר בְּיָדוֹי. זְכָאָה חֲלָקִיָּהוֹן דְּצַדִּיקָא דְּמִשְׁתַּדְּלִין בְּאוֹרֵיתָא, וְכָל שְׂכָן בְּזַמַּנָּא דְּמִלְּכָא תְּאִיב עַל מְלִי דְּאוֹרֵיתָא, וּמֵאֵן דְּאִתְעַסַּק בְּאוֹרֵיתָא נוֹתֵן כַּח

לשְׁכִינָה, וּמֵאֵן דְּלֹא אֲתַעֲסַק בְּאֻרֵי תֵּא מִחֲלִישׁ חִילָא דְלַעִילָא, כִּן אֵיתֵא
בְּזֵהַר הַקְּדוּשׁ (פְּרִי וְיִשְׁלַח דְּף כב עמוד א').

וּבְאֵר הָרַב רֵאשִׁית חֲכָמָה (דְּף קעט) דְּמֵי שְׁאִינוּ קָם בְּחֻצוֹת הַלֵּילָה לַעֲסַק
בְּתוֹרָה, אִינוּ מְשַׁגִּיחַ לְתַת כַּח הַתְּעוֹרְרוֹת לְשְׁכִינָה, וּמִתִּישׁ כַּח עֲלִיוֹן, וּכְמוֹ
שְׁפָתוֹב בְּזֵהַר הַקְּדוּשׁ (פְּרִי וְיִשְׁלַח דְּף קעד) עַל הַפְּסוּק הַתְּרַפִּית בְּיוֹם צָרָה צַר
כַּחֲכָה (מְשַׁלֵּי כד, ט), דְּעַל הַמְּתַרְפָּה מְדַבְּרֵי תוֹרָה נֶאֱמַר, דְּצַר כַּח הַשְּׁכִינָה, כִּי
בְּלִי סִפֵּק עַל יְדֵי שְׁעוֹסַק בְּתוֹרָה נוֹתֵן כַּח לְשְׁכִינָה. וְהַטַּעַם שְׁאֲמָרוּ
שֶׁהַמְּתַרְפָּה מְדַבְּרֵי תוֹרָה צַר כַּח שֶׁל מַעֲלָה הוּא, דְּכִיּוֹן דְּסִ"מ יְבוֹא לְקַטְרֵג
עֲלִיו, הַשְּׁכִינָה אֵין לָהּ פְּנִים שֶׁל סִינִיגוֹרִיא לְהַשִּׁיב בְּעֵדוֹ, דְּעוֹמְדַת בְּדַחַק
וּבְצַעַר, וְהַכַּח שְׁלָהּ מְצַטְמָצֵם וְאִינָה נוֹתֶנֶת כַּחַה לְתַחֲתוֹנִים כְּרֵאוּי, דְּהֵם
בְּנֵי הָאָמָה הַיִּשְׂרָאֵלִית. עַד כָּאֵן.

וְעוֹד כְּתַב בְּסִפְרוֹ צְנוּאָה מַחֲיִים (אוֹת יב): וּמַעִיד אָנִי עָלֵי שְׁמִים וְאֶרֶץ, כִּי
מִיוֹם דְּעַתִּי עַד יוֹם הַיּוֹתֵי בֵּן עֶשְׂרִים שָׁנָה, הֵייתִי שׁוֹקֵד עַל לְמוֹדֵי בְּיוֹם
וּבְלֵילָה, בְּלַתִּי שׁוֹם בְּטוֹל כָּלֵל, כִּי לֹא הֵייתִי מִתְּעַסֵּק בְּשׁוֹם עֲנָן מַעֲנִינִי
הַעוֹלָם כָּלֵל. וְעֵין שֶׁם בְּחֹמֶר עוֹן בְּטוֹל תוֹרָה.

וּבְפִלָּא יוֹעֵץ (עֲרֵךְ שָׁנָה) כְּתַב: אֲבָל לֹא יִגְרָה אָדָם אֶת עַצְמוֹ בְּשָׁנָה, וְאִף אִם
חֲבָלֵי שָׁנָה נוֹפְלִים עֲלָיו, יִדְחַק עַצְמוֹ וְיַעֲמֵד וְיַפִּיג עַל הַרְצָפָה וְיִרְחֹץ פְּנָיו עַד
אֲשֶׁר יִרְגִיל אֶת עַצְמוֹ בְּמַעוֹט שָׁנָה, כִּי הַהֲרַגְל נַעֲשֶׂה טַבַּע. [שְׁהַרְמַבִּי"ם דְּבַר מִצַּד
הַטַּבַּע, וּכְמוֹ שְׁכַתֵּב וְלֹא יִשׁוּ בְּיוֹם, וְלֹא כְּתַב כְּלָשׁוֹן הַגְּמָרָא אֲסוּר, וְכִן כְּתַב בְּסִפְרֵי דְּבַרֵּי מִנְחָם
מִסְאֵלוֹנִיקֵי, בְּשֵׁם הָרַב יִצְחָק יְרֵנָה, שְׁהַרְמַבִּי"ם אֵינִירֵי מִצַּד הַטַּבַּע]. וְיִדְמָה כְּמִי שֵׁישׁ לוֹ
לְהַרְוִיחַ אֶלְף אֶלְפֵי דִינָרֵי זָהָב, שְׁאִינוּ תֵּאָב לִישׁוֹן יָמִים וְלִילוֹת, עַל אַחַת
כַּמָּה וּכְמָה לַעֲסַק בְּתוֹרָה וְלַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרָנוּ, כִּי יָפָה שְׁעָה אַחַת שֶׁל
תוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בְּעוֹלָם הַזֶּה מְכַל חֵי הַעוֹלָם הַבָּא. וְיְבוֹאוּ יָמִים
שְׁאִין בָּהֶם חַפֵּץ, בְּמִתִּים חַפְּשִׁי, וְיִנּוּם טוֹבָא, וְכָל אֲשֶׁר יַחֲפֹץ הָאִישׁ יַעֲשֶׂה,
רַק רֵאשִׁיתוֹ מַצְעָר וְכָל הַהֲתַחֲלוֹת קִשׁוֹת עַד אֲשֶׁר יִרְגִיל, וּלְפִיּוֹם צַעֲרָא
אֲגָרָא.

וְעוֹד מְבֹאֵר בְּזֵהַר הַקְּדוּשׁ (פְּרִי אַחֲרֵי דְּף סח), דְּמֵי שְׁקָם בְּחֻצוֹת לֵילָה לַעֲסַק
בְּתוֹרָה, מְקַיִם מְצוֹת וְאֶהֱבֵת אֶת ה' אֱלֹהֵיךָ. וְאֲמָרוּ שֶׁם, מִרְחִימוּתָא דְּבַעֲי
בְּרַשׁ דִּירְחַם לְקַדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, הוּא לְמִיקָם בְּכָל לֵילֵיא לְאֲשַׁתְּדָּלָא
בְּפִלְחָנָא עַד דִּיתַעַר צַפְרָא.

וְכַתֵּב רַבְּנֵי יוֹנָה (בְּרִישׁ סֵפֶר הַיְרָאָה) שְׁיִתְּנוּ אֶהֱבַת הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּלַבּוֹ
שְׁהֵיטַב עִמּוֹ לְהַחֲזִיר נְשָׁמוֹת לְפָגְרִים מִתִּים, כִּי כַּמָּה שְׁכָבוּ עַל מִטָּתָם וְלֹא
קָמוּ רִ"ל.

וְהָרַב רֵאשִׁית חֲכָמָה (דְּף קעז) כְּתַב, דְּהַקָּם בְּחֻצוֹת לֵילָה לַעֲסַק בְּתוֹרָה צְרִיךְ
שְׁיִהִיָּה לְאֶהֱבַת ה' דְּוֹקָא, וְלֹא לְשׁוֹם פְּנִיָּה, לְזָכוֹת לְמַעֲלוֹת שְׁנֵאֲמָרוּ בּוֹ.
וְכַמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת דְּזוֹכָה מִי שְׁקָם בְּחֻצוֹת לֵילָה, עֲלִית עַל כְּלָנָה שְׁעוֹשִׂים
לוֹ בְּרִיָּה חֲדָשָׁה, הַדָּא הוּא דְּכַתִּיב וְלֹא אָמַר אֵיָּה אֱלוֹהֵי עוֹשֵׂי נוֹתֵן זְמִירוֹת

בְּלִילָה (אִיּוֹב ל"ה). וְעוֹד הֵן בָּהּ דְּזוֹכָה לְמַלְכוּת הוּא וּבְנָיו אַחֲרָיו, דְּעַל דָּא זְרִית
דְּדוּד מְלָכוּתָא וּבְנוֹי לְעַלְמִין לְדָרֵי דָרִין. (פ' חַיִּים שָׁם).

וּמְסַפֵּר עַל הָרַב מְטָשְׁעֵבִין זַצ"ל, שֶׁהָיָה נוֹהֵג לְבַחֵן יְלָדִים בְּכָל שַׁבָּת עַל מַה
שֶׁלְּמָדוּ בַּיָּמִי הַשְּׁבוּעָה. וּבְאַחַת הַשַּׁבָּתוֹת הִתְדַפֵּק עַל דְּלֶת בֵּיתוֹ אֶחָד הַיְלָדִים,
וְכֹאשֶׁר הִדְלֶת לֹא נִפְתְּחָה הִקִּישׁ עוֹד וְעוֹד עַד שֶׁהִגְאֹן מְטָשְׁעֵבִין קָם
מִמָּטָתוֹ וּפְתַח לוֹ הַדְּלֶת, וְהִעִיר לוֹ בְּנַחַת, בְּנִי אִם מְקִישִׁים פְּעַם וּפְעַמִּים
וְלֹא פוֹתְחִים, צְרִיךְ לְחַשֵּׁב אוֹלֵי בַעַל הַבַּיִת עָלָה עַל יְצוּעוֹ לְנוּחַ. הִקְשָׁה
הַיְלָד בְּתַמִּימוֹת, מַה, הָרַב יֵשֵׁן בְּשַׁבָּת?! וְהִעִיד הָרַב מְטָשְׁעֵבִין כִּי מֵאֵז כָּבֵר
לֹא יֵשֵׁן עוֹד בַּיָּמִי הַשַּׁבָּת. (ספ' שָׂאל אֲבִיךָ וַיַּגִּדְךָ).

וְכַתֵּב מֶרֶן הַחִיד"א בְּמַחְזִיק בְּרָכָה (אֵרַח חַיִּים סִימָן רצ סק"ד) בְּשֵׁם הָאֲר"י ז"ל,
שֶׁהַעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּמְחַדֵּשׁ בָּהּ אֵינָה חֲדוּשׁ, מְעַטְרִים לְאָבִיו בְּעוֹלָם הַבָּא,
וְלָכֵן נִסְמְכוּ ב' צוּוֹיִיִּים אֱלוֹ זָכַר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת, כִּבְד אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ,
וְכֵן אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת שַׁבָּתוֹתַי תִּשְׁמְרוּ. וְעַל כֵּן הִתְלַמְּדֵי חֲכָמִים
יֵאָזְרוּ חֵיל לְעַסֵּק בַּתּוֹרָה וְכוּ'. עַיֵן שָׁם. וְכֵן הִבִּיא עוֹד בְּנַחַל קְדוּמִים בְּשֵׁם
רַבְּנֵי הָאֲר"י ז"ל, וְעַל פִּי הַמְּבַאֵר בְּהַר הַקְּדוּשׁ. וְהוּבְאוּ דְבָרָיו בְּשׁוֹי"ת יְבִיעַ
אוֹמֵר ח"ב (חֶלֶק אוֹרַח חַיִּים סִימָן יח סק"ה).

וְשֵׁם הַבִּיא דְבָרֵי הַזֶּהֶר הַקְּדוּשׁ בְּחֶלֶק ג' (פְּרָשַׁת שְׁלַח לך דף קע"ד). זְכָאָה חֶלְקָהוֹן
דְּכָל אֵינוֹן דְּמִשְׁתַּדְּלִין בְּאוֹרֵי תָא בְּיוֹמָא דְּשַׁבָּתָא מִשְׁאָר יוֹמִין. וְכַתֵּב
בְּנִיצוּצֵי אוֹרוֹת, שְׁמִכָּאן נְרָאָה שְׂאָף לְתַלְמִיד חֲכָם הַלְמוּד בְּשַׁבָּת מְכָרַת,
בּו יְרוּץ צְדִיק וְנִשְׁגַּב הַלְמוּד מֵהַחַל. עַד כָּאן.

וְכִבְר נוֹדַע מַה שֶׁכָּתֵב בְּבֵן אִישׁ חֵי (בְּהַקְדָּמָה לְפְרָשַׁת שְׁמוֹת, שְׁנָה ב'), שֶׁהַלְמוּד
בְּשַׁבָּת חָשׁוּב פִּי אֶלְף מִלְמוּד תּוֹרָה בַּיָּמִי הַחַל.

גַּם בְּלֶקֶט יִשְׂרָאֵל (אֵרַח חַיִּים דף 118) כָּתֵב, שֶׁטוֹב שֶׁיִּלְמַד בְּשַׁבָּת מִשׁוּם שְׂיֵשׁ לוֹ
נִשְׁמָה יְתָרָה, וְאֶפְלוּ עִם הָאֲרָץ שְׂאִינוּ יוֹדַע לְקַרָּא בְּסִפְרָא, מִכָּל מְקוֹם טוֹב
הוּא שְׂרִיאָה בְּסִפְרָא, מִשׁוּם דְּבִאוּתָהּ שְׁעָה לֹא חֲטָא, וְגַם הַמְּחַשְׁבָּה
מְצַטְרֶפֶת לְמַעֲשָׂהּ, וְכֵן מְצִאתִי בְּפֶרֶק קָמָא דְּעֵבוּדָה זָרָה, וְאָמַר רַבָּא לִיגְמַר
אִינִישׁ אָף עַל גַּב דְּמִשְׁכַּח, לְגַרְסֵי אִינִישׁ אָף עַל גַּב דְּלֹא יָדַע מַאי קָאָמַר,
מִשׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר גְּרָסָה נִפְשֵׁי לְתַאֲבָה, וְלֹא כָּתֵב טְחִנָּה נִפְשֵׁי. עַד כָּאן.

וּמִי שֶׁמוֹצִיא מִפִּיו אֶת הַחֲדוּשׁ בְּשַׁבָּת, אָף עַל פִּי שֶׁחֲדָשׁוּ בְּיוֹם חַל, אֵי חָשִׁיב
כְּמַחְדָּשׁ בְּשַׁבָּת, רְאֵה מַה שֶׁכָּתֵב בְּזָה בְּשׁוֹי"ת תּוֹרָה לְשִׁמָּה (סִימָן צ"ח).

וְכַתֵּב בְּיִסוּד וְשִׁרְשׁ הָעֵבוּדָה (שְׁעַר הַכּוֹלֵל הַט"ו), דְּגַם בְּחוּתְנוּ שֶׁל אָדָם יֵשׁ לוֹ
עֲלֵיהּ בְּעוֹלָם הָעֲלִיוֹן בְּשִׁבִיל לְמוּד תּוֹרָה שֶׁל חֲתָנוּ, כְּמַבְאָר בְּהַר הַקְּדוּשׁ
(פְּרָשַׁת נְשָׂא) בְּזָה הַלְשׁוֹן: תָּא חֲזִי, יוֹמָא דִּין בְּגִינְךָ אֲתַעֲטְרוּ חֲמִשָּׁה כְּתָרִין
לְרַבֵּי פְּנַחֵס בֶּן יֵאִיר חֲמוּדָא. וְהִינֵנוּ, דְּאֵלֵיהּ אָמַר לְרַבֵּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאֵי, בּוּא
וְרֵאָה הַיּוֹם הַזֶּה בְּגִלְגָּלָךְ נִתְעַטְרוּ חֲמִשָּׁה כְּתָרִים לְרַבֵּי פְּנַחֵס בֶּן יֵאִיר חוּתְנָךְ.

וְרָאָה עוֹד בְּשִׁבְחָ לַמּוֹד הַתּוֹרָה בְּשִׁבְתוֹת בֶּבֶן אִישׁ חֵי (שְׁנָה ב' פְּרֻשַׁת שְׁמוֹת),
וּבְפֻלָּא יוֹעֵץ (עֶרְךָ שְׁבֵת), וּבִלְבַב אֱלֹהֵיו חֵלֶק א' (בְּמַעֲשִׂים וְהִנְהִיגוֹת עַמּוֹ פו). וּבְבִנְיָן עוֹלָם
(פֶּרֶק טו), וּבִסְפָר חֶסֶן יְהוֹשֻׁעַ.

פרק ד - למוֹד תּוֹרָה בִישׁוּב הַדַּעַת וּבִלְא עֶסֶק בְּדַבְרִים אַחֲרִים

וְהִנֵּה אֶחָד מִמֵּי ח דְּבָרִים שֶׁהַתּוֹרָה נִקְנִית בָּהֶם הוּא יִשׁוּב הַדַּעַת כְּמִבְאָר
בְּפֶרְקֵי אֲבוֹת (פֶּרֶק ו' מִשְׁנָה ה'). וּפְרָשׁוֹ שָׁם, שְׁיִהֵא מִיִּשְׁב בְּדַעְתוֹ וְלֹא מִבְּהֵל
בְּדַבְרָיו. וְאָמְרוּ בְּגִמְרָא עֲרוּבִין (ס.ה). אָמַר רַב נַחְמָן בְּרַ יִצְחָק, הִלְכְתָּא בְּעִיָּא
צְלוּתָא כְּיוֹמָא דְאַסְתָּנָא. אָמַר אַבְיִי אִי אָמְרָה לִי אִם קָרִיב כְּתָחָא לֹא
תִנְאִי. (אֲפֵלוֹ צְווי שֶׁל עֲבוּדָה קִלְחָ הִיָּתָה מִבְּטָלַת אוֹתִי. רִשׁ"י). אָמַר רַבָּא, אִי קוֹרְצָתוֹן כְּנָה
לֹא תִנְאִי, מִר בְּרִיָּה דְרַבִּינָא עֲבָדִיה לִיָּה אֲמִיָּה ז' מִנִּי לֹא יִמִּי.

וְעַיִן בְּתַפְאָרְתָּ יִשְׂרָאֵל (מִסְכָּת אֲבוֹת), שְׁכַתְּב כְּמָה עֲצוֹת חֲשׁוּבוֹת לְהַצְלָחָה
בְּלַמּוּד הַתּוֹרָה, לְלַמֵּד בְּקוֹל רָם וְכוּ', עַיִן שָׁם.

וּבְמִדְרָשׁ רַבָּה (וַיִּקְרָא כֹּא אוֹת ח') אָמְרוּ עַל רַבִּי חֲנִינָא בֶּן חַכִּינָאִי וְרַבִּי שְׁמַעוֹן
בְּרַ יוֹחָאִי שֶׁהִלְכוּ לְלַמֵּד תּוֹרָה אֶצֶל רַבִּי עֲקִיבָא בְּבִנְיָ בְּרַק, וְשָׁהוּ שָׁם י"ג
שָׁנָה. רַבִּי שְׁמַעוֹן הָוָה מְשַׁלַּח וַיֵּדַע מָה בָּגוּ בֵּיתֵיהּ. רַבִּי חֲנִינָא לֹא הָוָה שְׁלַח
וַיֵּדַע מָה בָּגוּ בֵּיתֵיהּ. שְׁלַחָה לִיָּה אֲשֶׁתּוֹ וְאָמְרָה לוֹ בְּתַדָּ בְּגָרָה בֹּא וְהַשִּׁיאָהּ.
וְאָף עַל פִּי כֹן לֹא נָסַע וְכוּ'. אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא בְּפֶרְקֵי כְּלָה מִי שִׁישׁ לוֹ בֵּית
בּוֹגְרַת יֵלֶךְ וַיִּשְׁיֵאָהּ יָדַע מָהוּ אוֹמֵר. קָא נָסִיב רְשׁוּתָא וְאִזִּיל. עַיִן שָׁם.

חֲזִינָן עַד כְּמָה חֲכָמִים הִקְפִּידוּ שֶׁלֹּא תִהְיֶה לָהֶם הַפְּרָעָה בְּלַמּוּד, דְּקָאֲמַר
אַבְיִי דְאַפְלוֹ אִם אָמוֹ תִצְוָה אוֹתוֹ דְבַר קָטָן, כְּבָר יִפְרִיעַ לוֹ בְּלַמּוּדוֹ. וְכֹן ר'
חֲנִינָא לֹא רָצָה לְדַעַת מָה קוֹרָה בְּבִיתוֹ י"ג שָׁנָה. וְכֹל זֶה מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה
נִקְנִית בְּיִשׁוּב הַדַּעַת, וַיִּישׁ לְהַמְנַע מִכָּל מִפְּרִיעִים. וְאָף שְׁרַבִּי שְׁמַעוֹן בְּרַ
יוֹחָאִי יָדַע מָה קוֹרָה בְּתוֹדָ בֵּיתוֹ, זֶהוּ מִפְּנֵי שֶׁלְּפִי דְרַגְתָּו הַדְּבַר לֹא הִפְרִיעַ
לוֹ בְּרַפּוּז לַמּוֹד הַתּוֹרָה. אֲבָל כָּל אֶחָד יֵשׁ לוֹ לְמַדָּד לְפִי כָחוֹ, וְאִם הַדְּבַר
עָלוֹל לְהַפְרִיעַ לוֹ בְּרַפּוּז בְּלַמּוּד, יֵשׁ לוֹ לְהַתְּנַתֵּק מִהַכָּל כְּדִי שְׁיִהְיֶה לוֹ יִשׁוּב
דַּעַת לְלַמּוּד. כִּי אִם אֵינוֹ מִיִּשְׁב בְּדַעְתוֹ וְעוֹסֵק בְּתוֹרָה, אֵינוֹ יָכוֹל לְהִבִּין
עֲמֻק הַתּוֹרָה, וְכִמוֹ שְׁכַתְּב הַנְּצִי"ב בְּמִכְתָּבוֹ לְמַחְזִיקֵי הַדַּת, בְּשׁוּ"ת "מְשִׁיב
דְּבַר" (ח"א ס"י מד) וְז"ל: בְּאֲשֶׁר זֶה דְרַכָּה שֶׁל תּוֹרָה שְׁאִין עֲמָלָה וְתַכְלִיתָהּ
מִתְקִים אֶלָּא בְּמִי שְׁמַפְנָה כָּל רֵאשׁוֹ בָּהּ, וְנִפְשׁ עֲמַל עֲמָלָה לוֹ, וּמִסִּיעוֹ לְזָכוֹת
בָּהּ, וְאִי אֲפָשֶׁר לְהִיּוֹת גְּדוֹל בְּתוֹרָה שְׁעָה שְׁעוֹסֵק בְּדַבְרִים אַחֲרִים, וְכֹל
גְּדוֹלֵי תּוֹרָה שֶׁהֵמָּה גַם חֲכָמִים בְּלַמּוּדֵי חַל, אֵינָם אֶלָּא שְׁנַתְּעַסְקוּ בְּלַמּוּדֵי
חַל קָדָם שְׁשָׁקְעוּ רֵאשֶׁם בְּתוֹרָה הַקְּדוּשָׁה, אוֹ אַחֲרֵי, שְׁכָבָר נִתְגַּדְלוּ מְאֹד
בְּתוֹרָה, אֲבָל בִּיחַד אִי אֲפָשֶׁר לְהַגִּיעַ לְתַכְלִית הַלַּמּוּד. עַד כָּאן. וּבְשׁוּ"ת
שְׁעָרֵי רַחֲמִים פְּרָנְקוֹ (חֵלֶק ב' יו"ד סִימָן כג) הִבִּיא דְבַרֵּי הַרַב זְרַע אֲמַת (סִימָן קז)
שְׁצָרִיךְ לְלַמֵּד שְׁפַת לַע"ז הִיּוֹת וְנִמְצָאִים בֵּין הָאֲמוֹת. וְהַרַב שְׁעָרֵי רַחֲמִים

חלק עליו, דדוקא שפת לעיז של אותה מדינה, משום שספריהם הבל וטמאים הם, וסיום שם שהעקר הוא שראשו ורבו יהיה אך ורק בתורה. עין שם.

ואחד מבעלי המוסר כתב, דמגיעים למדרגה זו על פי המבאר בכתבות (סב:) בעבדא דרבי חנניא בר חנילאי ורבי שמעון בר יוחאי, דרבי חנינא הוא קאזיל לבי רב בשלהי הלוליה דרבי שמעון בר יוחאי, אמר ליה רבי שמעון בר יוחאי איעב לי עד צאתי בהדך, לא איעבבא ליה. ופרש רש"י דשלהי הלוליה בסוף ימי חפתו של רבי שמעון בר יוחאי אמר ליה המתן לי עד שיכלו ימי חפתי ואלך עמך לבי רב. לא איעבב ליה, אזיל יתיב תריסרי שני בבי רב, עד דאתי אשתנו שבילי דמתא ולא ידע למיזל לבייתה וכו'. חזיתה, סוי לבה פרח רוחה. אמר לפניו רבונו של עולם, עניה זו זה שכרה, בעא רחמי עליה וחה. עין שם, ולכאורה למה הזכר פרט זה שרבי שמעון בקש להמתין עד שיגמר ימי חפתו.

אלא הביאור הוא על פי המבאר במדרש קהלת (פ"א אות לו) מענות לא יוכל לתקן וכו', משאדם מענות עצמו מדברי תורה אינו יכול לתקן. ומשאדם מחסר עצמו מדברי תורה אינו יכול להמנות, כי הא דרבי יהודה ור"א הווי תניין פחדא ונסב ליה רבי יהודה אנתתיה, וקדמיה ר"א ז' ימים דמשתייתא, ועבר כמה שנים דימטי ביה ולא מטא ביה, הוי וחסרון לא יוכל להמנות. עד כאן. והינו שלא היה יכול אחר כך להשיגו, ולכן רבי חנינא לא רצה להתעבב בשביל רבי שמעון בר יוחאי.

ולכאורה מה בכך שיתעבב, הרי חברו הגדול בתורה נושא אשה ומצוה לשמחו, והלא היה בסוף ימי חפתו, וכמו שפרש רש"י שם. ועם כל זה רבי חנינא הזדרז שלא יטרד מלמודו, ושלא יגיע למצב של מענות לא יוכל לתקן. והביאו מדברי הרמב"ם במורה נבוכים (חלק ג' פרק חמשים ואחד) שכתב: מכאן אתחיל להישרד אל תכונות ההרגל והלמוד עד שתגיע לזאת התכלית הגדולה, תחלת מה שהתחיל לעשות שתפנה מחשבותיך מכל דבר כשתקרא קריאת שמע ותתפלל, ולא יספיק לך מן הכונה בקריאת שמע בפסוק ראשון ובתפלה בברכה ראשונה, וכשתרגיל על זה ויתחזק בידך שנים רבות, תתחיל אחר כך כל אשר תקרא בתורה ותשמענה שתשים כל לבך וכל מחשבותיך להבין מה שתשמע או מה שתקרא, וכשתחזק זה בידך גם כן זמן אחר, תרגיל עצמך להיות מחשבותיך לעולם פנויה מכל מה שתקראהו משאר דברי הנביאים עד הברכות כלם, תכון בהם מה שתהגה בו וכו', ותהיה מחשבותיך בהם בעת שתעשה נקיה מן המחשבה מעניני העולם הזה וכו', זאת התכלית אצלי אפשר להגיע אליה מי שיכין עצמו לה מאנשי החכמה בזה הדרך מן ההרגל. עד כאן.

ובגמרא יומא (לה:) מספר על הלל הזקן שלא היה לו כסף להקניס לבית המדרש, ועלה לגג ושמע דברי תורה דרך הארבה, עד ששאל שמעיה את אבטליון, אבטליון אחי, מפני מה בכל יום הבית מאיר והיום אפל. ולכאורה למה לא הסתפל לכאן ולכאן ויראה סבת הדבר שאין הבית

מאיר. וחזינו, שְלִמְדוּ בְלֹא לְהִסְתַּכֵּל אָנָּה וְאָנָּה, וְהָיוּ שְׂקוּעִים בְּסִפְרֵיהֶם בְּלֹא שְׂשֵׁמוּ לְבָם לְסוֹבֵב אוֹתָם.

וּבְסֵפֶר מְרַגְנִיתָא טָבָא (אות כו) כְּתַב: שְׁלֹא לְהִסְתַּכֵּל לְחוּץ בְּאִמְצַע הַלְמוּד, אֲלֵא רַק בְּמָה שְׁלֹמֵד. עַד כָּאן. וְכֵן כְּתַב בְּאוֹר הַרְשִׁי"ו (ויקרא, מֵאֵמֶר שַׁעַט): טוֹב לְגַדֵּר שְׁלֹא לְהִבִּיט אָנָּה וְאָנָּה בְּעֵת הַלְמוּד. וּבְאִמְת דְּבַר זֶה נִכּוֹן הוּא, שְׁהָרִי הוּבָא דְבַר דּוֹמָה לְזֶה בְּשִׁבְת (י). שְׁעַל הַדִּינִים לְהִתְעַטֵּף בְּשַׁעַת הַדִּין. וּפְרַשׁ רְשִׁי"י, שְׁזֶה מַחֲמַת שְׁלֹא יִפְנוּ אָנָּה וְאָנָּה.

וְעוֹד כְּתַב שָׁם (דף יח) בְּשֵׁם רַבֵּנוּ יִשְׂרָאֵל סַלְנִטֵּר בְּסֵפֶר אוֹר יִשְׂרָאֵל (דף לא), שְׁכַל מְצוּה אוֹ עֲבָרָה שְׁיֹוֹתֵר קַל לְקִיּוֹן, הֵם מְהַחֲמוֹרוֹת, כְּגוֹן בְּטוֹל תּוֹרָה בְּשַׁעַת שְׁפָנוּי מַעֲסָקִיו. עֵינֵי שָׁם. וְהוּבָא בְּשׁוֹ"ת וְשִׁנְנָתָם (עמ' שנה). וְשָׁם הִבִּיא עַל הַגְּר"א שְׁפַעַם בְּאִמְצַע הַלְמוּד רָאָה אֶת אֶחָד מִתְלַמְּדֵי שְׁמַלְמֵל בְּרָכָה, לְשַׁאֲלָתוֹ הַשִּׁיב הַתְלַמֵּיד כִּי שְׁמַע רַעֲמִים חֲזָקִים וְלִכֵּן בְּרַךְ שְׁכַחוּ וּגְבוּרָתוֹ וְכוּ'. אָמַר לוֹ הַגְּר"א כְּשִׁלּוּמְדִים צְרִיכִים לְהִתְרַכֵּז עַד כִּדֵּי כֶּךָ שְׁלֹא לְשַׁמְעַת אֶת הַרַעֲמִים. וְכְתַב בְּסֵפֶר עֶבֶד הַמֶּלֶךְ (דף ט) שְׁבִנּוּסָף לַעֲוֹן בְּטוֹל תּוֹרָה יֵשׁ עוֹד מְצוּה לְלַמֵּד בְּאִימָה וְיִרְאָה, וְשִׁיחִיָּה כְּלוּ מְרַכֵּז וְשְׂקוּעַ כְּלוּ בְּלִמּוּד, בְּלִי שִׁימַת לֵב לְדַבְרִים שְׁמַסְבִּיבוּ, כְּמוֹ סוֹחֵר בְּשַׁעַת הַשּׁוּק שְׁהַכֵּל עוֹמְדִים מַסְבִּיבוּ לְקִנּוּת, וְהוּא שְׂקוּעַ כְּלוּ בְּמַסְחָרוֹ. עֵינֵי שָׁם. וּמִסְפָּר עַל רֹאשׁ הַיְשִׁיבָה הַגָּאוֹן רַבֵּנוּ עֲזָרָא עֲטִיָּה זְצ"ל, שְׁמַרְב רַכּוּזוֹ בְּלִמּוּד גַּם בְּלִכְתּוֹ בְּדֶרֶךְ הִיָּה עֲדִין אַחוּז שְׁרַעֲפִים בְּלִמּוּד הַסּוּגִיּוֹת, וְהִיָּה צוּעֵד בְּרַחוּב גַּם בְּעֵת הַגְּשָׁמִים הַעֲזִים, וְלֹא שָׁם לְבוֹ לְכֶךָ שְׁיִכַל לְלַכֵּת בְּצַדֵּי הַדְרָכִים תַּחַת הַגְּנוֹת שְׁהָיוּ בְּצַדֵּי הַדְרָךְ. וְאַרְע פַּעַם שְׁמַרְב רַכּוּזוֹ הַלֵּךְ בְּטַעוֹת לְכוּן הַכֶּפֶר הַעוֹיִן סִילּוּוֹאן, וּבְרַגַע הָאֲחֵרוֹן רָאָהוּ אֶחָד מִמְּפָרְיוֹ וְהַחֲזִיר אוֹתוֹ לְכוּן בֵּיתוֹ. וְכֹאשֶׁר הִיָּה שָׁם לֵב שְׁעֵבֵר אֶת בֵּיתוֹ הִיָּה חוֹזֵר לְאַחֲרָיו לְהַגִּיעַ לְבֵיתוֹ, וְשׁוֹב הִיָּה מִמְּשִׁיד וְעוֹקֵף אֶת בֵּיתוֹ מֵרַב כַּח רַכּוּזוֹ בְּתוֹרָה.

וְעַצָּה טוֹבָה, שְׁקַדֵּם הַלְמוּד יְסִים אָדָם אֶת כָּל עֲסָקִיו, וְאַף יִלְךְ לְצַרְכּוֹ בְּבִיהַכ"ס, כִּדֵּי שְׁבְאִמְצַע הַלְמוּד לֹא תִהְיֶה לוֹ שׁוּם הַפְרָעָה וְהַפְסָקָה, וְיִכַּל לְלַמֵּד בְּרַכּוּז כְּדָבְעִי.

וְכֹאן הַמְּקוֹם לְסִפְר, כִּי אָמַר לִי פַעַם מְרֵן אַמּוּ"ר שְׁלִיט"א, שְׁבְצַעִירוֹתוֹ לֹא הִתְעַנֵּין בְּשׁוּם עֲנִין אַחַר מְלַבֵּד יַעֲסֵק הַתּוֹרָה הַקְדוּשָׁה וּבִירוֹר הַסְּגִיּוֹת, מַעוֹלָם לֹא הִבִּיט בְּעֵתוֹן, וְלֹא שְׁמַע חֲדָשׁוֹת כְּלָל וְעַקֵּר, וּבְמִשְׁדַּע עֲשָׂרוֹת שָׁנִים כָּל מַחוּ הִיָּה רַק בְּבִירוֹר עֲנִינֵי הַלְכָה בְּרָאִיוֹת מִהַשִּׁי"ס וְהַפּוֹסְקִים. וְכִיּוֹן שְׁשׁוּם דְּבַר מַעֲנִינֵי הַעוֹלָם לֹא עֲנִין אוֹתוֹ, לְכֵן כַּח הַרַכּוּז שְׁלוֹ בְּתוֹרָה הוּא נִפְלָא. וְלִפְנֵי כְּמָה שָׁנִים כְּאֲשֶׁר הִתְקִימָה לִיד בֵּיתוֹ עֲצָרַת תְּמִיכָה נִגְדַּת אֲנָשֵׁי הַשְּׁלִטוֹן, בְּקִשֶׁר לְהִתְבַּטְּאוֹתוֹ הַכּוֹאֲבַת אוֹדוֹת הַהַפְרָעוֹת לְחַנוּף הַתּוֹרָנִי, הַגִּיעַ לְבֵיתוֹ הַרַח"ג רַבִּי יְהוּדָה עֲדָס נְרַאשׁ יְשִׁיבַת קוֹל יַעֲקֹב, וְהַמְתִּין לִידוֹ מִסְפָּר דְּקוֹת אֲרַכּוֹת, כְּאֲשֶׁר עֲשָׂרוֹת בְּנֵי יְשִׁיבָה עוֹמְדִים גַּם הֵם בְּחֶדֶר וּמִמְתִּינִים שְׁהָרַב יִפְסִיק לְרַגַע מַעֲיוֹנוֹ וְיִרְאָה אֶת הַבַּא לְחֶדְרוֹ, אֵךְ בְּמִשְׁדַּע דְּקוֹת אֲרַכּוֹת הִיָּה הַרַב מְרַכֵּז בְּסֵפֶר, וְלֹא שָׁם לְבוֹ לְכָל הַהַמְלָה וְלַרַעַשׁ שְׁבַחְדָּר, וְלַרַב הַנְּצַב לִידוֹ. וְזֹאת כְּאֲשֶׁר גַּם בְּחוּץ עוֹמְדִים אֲלָפִים בְּאוֹתָהּ הַפְּגַנַת תְּמִיכָה.

וְאִזּוֹ הַכֹּל רָאוּ שֶׁהַדָּבָר הַיְחִיד שֶׁמַּעֲנִין אוֹתוֹ וְגוֹרֵם לוֹ רַכּוּז נִפְלָא, הִיא הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה. שְׁזָה כָּל עוֹלָמוֹ.

וּבְעֵצָם מַחֲזֶה כְּזֶה הוּא אֶצֶל מֶרֶן שְׁלִיט"א כְּמַעֲשִׂים בְּכָל יוֹם, פְּעָמִים רַבּוֹת, שֶׁאֵדָם נִכְבָּד יַעֲמֵד לִידּוֹ זְמַן רַב, וְלֹא יַחּוּשׁ וְלֹא יִרְגִישׁ בּוֹ כְּלָל, מִכַּח רַכּוּזוֹ בַּתּוֹרָה. וְאִכּוֹן בְּכָל הַנְּסִיעוֹת שֶׁטֶס לְחוּ"ל בְּמִשְׁךְ הַשָּׁנִים, לֹא שָׁם לְבוֹ לְכָל הַסּוּבָב, וְהַתְּרַכּוּז בְּלִמּוּד דִּף הַיּוֹמִי [אוֹ תַנ"ךְ] בְּגִמְרָא הַקְּטָנָה שֶׁהִיָּה לוֹקַח עִמּוֹ.

וּפַעַם יֵשֵׁב בְּמִטּוֹס בְּסִמוּךְ אֱלֹיו אֶחָד מְגֹדוּלֵי תַמְכִּין דְּאוֹרִיתָא מְקַנְדָּה, וּבִירִידָתוֹ מִהַמִּטּוֹס מִיַּד סִפֵּר לְמַקְבְּלֵי פָּנָיו שֶׁזָּכָה לְרֵאוֹת מָה הִיא עֲמֻלָּה שֶׁל תּוֹרָה, שֶׁבְּמִשְׁךְ שְׁעוֹת עֶקֶב וְרָאָה שֶׁהֵרֵב לֹא הָרִים עֵינָיו מִהַסִּפֵּר בְּרַכּוּז נִפְלָא.

וְכֵן נִהַג הָרַב כְּאֲשֶׁר הָיָה מִמֵּתִין בְּתַחֲנַת הָאוֹטוֹבּוּס בְּלִכְתּוֹ לְבֵית הַדִּין וּבַחֲזָרְתּוֹ, וּפְעָמִים שֶׁהָיוּ עוֹבְרִים מִסִּפֵּר אוֹטוֹבּוּסִים שֶׁהָיָה צָרִיךְ לַעֲלוֹת בָּהֶם, וְהוּא עֲדִין מִמֵּתִין בְּתַחֲנָה וְלֹא שָׁם יָב אֲלֵיהֶם, מִכַּח רַכּוּזוֹ בַּתּוֹרָה. וּבְאֶחָד הַפְּעָמִים עָלָה לְאוֹטוֹבּוּס וְהִתְיַשֵּׁב בְּמִקּוּמוֹ, וְהִרְבֵּנִית עִ"ה עָלְתָה לְאַחַר כְּמָה תַחֲנוּת עִם סֵלִים, וּבִיעַת יְרִידָתָהּ הִגִּישָׁה לְפָנָיו חֶלֶק מִהַסֵּלִים שֶׁיַּעֲזֹר לָהּ לְהִבְיָאֵם לְבֵית. וְכִשְׁהִגִּיעוּ לְבֵית שֶׁאֲלָה הֵיכָן הַסֵּלִים, וְלֹא הֵבִין אֶת שֶׁאֲלָתָהּ, הָרִי לֹא שָׁמַע וְלֹא רָאָה כְּלָל. וְכֵן זֶה מִכַּח רַכּוּזוֹ בְּסִגְיוֹת, וְלָכֵן לֹא שָׁם לֵב שֶׁהִרְבֵּנִית עָלְתָה לְאוֹטוֹבּוּס וְהִגִּישָׁה לְפָנָיו חֶלֶק מִהַסֵּלִים.

וּבְשׁוּ"ת וְשִׁנְנֶתָם (עמ' שנג) הִבִּיא סִפּוּר מִהַגָּאוֹן הַצַּדִּיק רַבִּי יְהוּדָה צַדִּיקָה זַ"ל, שֶׁסִּפֵּר כִּי בְּזְמַן הַמְּלַחְמָה הַפְּגִיזוֹ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פּוֹרֵת יוֹסֵף, וְהִרְבֵּנִים וְהִתְלַמְּיָדִים בְּרַחוּ מִהִישִׁיבָה. רֹאשׁ הַיְשִׁיבָה הַגָּאוֹן רַבִּי עֶזְרָא עֲטִיָּה זַ"ל שָׁם לֵב שֶׁמֶרֶן אֲמוּ"ר שְׁלִיט"א אֵינְנוּ, וְאָמַר לְרַב צַדִּיקָה כְּנִרְאָה הָרַב נִשְׁאַר לְלַמֵּד בִּישִׁיבָה, מִהֵרָה חוּשׁ לְהִבְיָאוֹ. וְאִכּוֹן הָרַב צַדִּיקָה חֲזַר לְבָנֵי הַיְשִׁיבָה תַּחַת הַפְּגִיזוֹת, וְרָאָה אֶת הָרַב רַכּוּז עַל סִפְרִים שֶׁקוֹעַ בְּלִמּוּדוֹ, וְלֹא שָׁם לֵב לְהַפְּגִיזוֹת וְלָכֵל מָה שֶׁאַרְע עִם בְּרִיחַת הַרְבֵּנִים וְהַבְּחוּרִים מִהַבְּנֵי. וּמִיַּד כְּאֲשֶׁר הוֹצִיאוֹ הָרַב צַדִּיקָה מִהַבְּנֵי, נִפְלַ פְּגוּז בְּסִמוּךְ לְמִקּוֹם שֶׁהֵרֵב יֵשֵׁב, וְכֵן נֶצְלוּ חַיָּיו.

וּפַעַם עָלָה עַל סֵלָם לַעֲיֹן בְּאִיזָה סִפֵּר, וְעִמַּד שָׁם כְּמָה וְכְמָה שְׁעוֹת בְּרַכּוּז נִפְלָא, וְכְאֲשֶׁר סִים כְּסָבוֹר הָיָה שֶׁעוֹמֵד עַל הַקְּרָקַע, וְהִתְחִיל לְלַכֵּת, וְאִזּוֹ נִפְלַ מִהַסֵּלָם וְשָׁבַר אֶת יָדוֹ.

וּבְשׁוּ"ת וְשִׁנְנֶתָם הַנִּי"ל (עמ' שמה) הִבִּיא מַעֲשֶׂה עִם הַגָּאוֹן הַחֲזוֹן אִישׁ, שֶׁפַּעַם אַחַת נִכְנְסוּ אֱלֹיו כְּמָה נְעָרִים, וּמִכַּח רַכּוּזוֹ הָאֲדִיר לֹא שָׁם לֵב לְכָךְ, עַד שֶׁנִּגְשׂוּ אֱלֹיו רַב מְסִים וְאָמַר לְחֲזוֹן אִישׁ שֶׁהִתְלַמְּיָדִים הִגִּיעוּ, וְרַק אִזּוֹ הָרִים עֵינָיו מִהַסִּפֵּר, וְדָבַר עִמָּהֶם וּבִרְכָם.

וּבְסֵפֶר כְּבוֹד הַתּוֹרָה (דף קי) מְסַפֵּר, שֶׁפָּעַם הִגִּיעַ רַב מְסִים לַחֲזוֹן אִישׁ, וְרָצָה לְשָׂאֵל שְׂאֵלָה מְסִימָת, אַחַד מִמְקוֹרְבֵי הַחֲזוֹן אִישׁ, אָמַר לוֹ שֶׁרַב פְּלוֹנִי רוֹצֵה לְשָׂאֵל אֶת הָרַב שְׂאֵלָה, הַחֲזוֹן אִישׁ הִנְהוּ בְּרֵאשׁוֹ לְאוֹת הַסְּכָמָה, וּלְאַחַר כָּרְגַע נִכְנְסוּ לְחֻדְרוֹ שֶׁל הָרַב לְשָׂאֵל אֶת הַשְּׂאֵלָה, וְהָיָה הָרַב שֶׁקוֹעַ בְּלִמּוּדוֹ וְלֹא שֶׁסֵּם יָב לְנוֹכְחוֹתָם, וְהָיָה צָרִיךְ לְהַפְרִיעוֹ מִחֻדָּשׁ. וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה מְסַפֵּר גַּם בְּסֵפֶר דְּרָכָה שֶׁל תּוֹרָה (דף רמה) עַל הַחֲזוֹן אִישׁ. עֵינֵי שֶׁסֵּם.

וְלִפְנֵי כֵּן שָׂנִים דְּבִרְנוּ בְּפִנֵי תַלְמִידִים סְפָרְדִים צְעִירִים, בִּישִׁיבָה בְּבִנֵי בְּרַק, וּבְמַהֲלָךְ הַשִּׁיחָה סְפָרְנוּ לָהֶם אוֹדוֹת מִן שְׁלִיט"א עַל כַּח הַתְּמַדְתּוֹ וְשִׁקְיֵעוֹתוֹ בַּתּוֹרָה, וְלְאַחַר זָמַן אָמַר לִי רֵאשׁ הַיְשִׁיבָה שֶׁסֵּם, כִּי הַשִּׁיחָה שֶׁמְסַרְנוּ בְּפִנֵי תַלְמִידִים הַשְּׁפִיעָה עֲלֵיהֶם יוֹתֵר מִכֶּמָּה וְכֶמָּה שִׁיחוֹת שֶׁל אַחֲרִים, שֶׁהָרִי הִלְלוּ מְרַבִּים לְסֵפֶר אוֹדוֹת גְּדוֹלֵי אֲשַׁכְּנֹז עַל גְּדוּלוֹתָם וְשִׁקְיֵעוֹתָם בְּלִמּוּד וְכוּ', אַךְ כְּאֲשֶׁר אוֹתָם תַלְמִידִים שֶׁמְעוּ סְפוּרִים כְּאֵלָה בְּדִיּוֹק עַל גְּדוּלֵי הַסְּפָרְדִים, זֶה אֲכֹן הַשְּׁפִיעַ עֲלֵיהֶם יוֹתֵר מִשְּׂאֵר הַשִּׁיחוֹת שֶׁשִּׁמְעוּ, וְהוּא מְעִין מַה שֶׁאֲמָרוּ רוֹצֵה אָדָם בְּקַב שְׁלוֹ, וְאָדָם קָרוֹב אֲצֵל עֲצָמוֹ.

פרק ה' - למוד תורה בעמל

וְהָיָה בְּגִמְרָא נְדָרִים (פא.) אָמְרוּ, וּמִפְּנֵי מַה אֵין מְצוּיִן תַלְמִידֵי חֲכָמִים לְצֵאת תַלְמִידֵי חֲכָמִים מִבְּנֵיהֶם וְכוּ', רַבִּינָא אָמַר שְׂאִין מְבָרְכִין בַּתּוֹרָה תַחֲלָה. וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, מֵאֵי דְכִתִּיב מִי הָאִישׁ הַחֲכָם וְיָבֵן זֹאת, דְּבַר זֶה נִשְׂאֵל לְחֲכָמִים וְלִנְבִיאִים וְלֹא פִרְשׁוּהוּ עַד שֶׁפִּרְשׁ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעֲצָמוֹ, דְּכִתִּיב וַיֹּאמֶר ה' עַל עֲזָבָם אֶת תּוֹרָתִי וְגו'. אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב שְׂאִין מְבָרְכִים בַּתּוֹרָה תַחֲלָה.

וְכַתֵּב שֶׁסֵּם הַר"ן, וּמְצָאתִי בְּמַגְלַת סְתָרִים לְרַבְנֵנוּ יוֹנָה, דָּאִם אֵיתָא שְׁעַל עֲזָבָם אֶת תּוֹרָתִי כְּפִשְׁטָא, מִשְׁמַע שֶׁעֲזָבוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא הָיוּ עוֹסְקִים, וְלָמָּה לֹא יָדְעוּ זֹאת הַחֲכָמִים וְהַנְּבִיאִים, אֶלָּא וְדָאֵי עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה הָיוּ תַמִּיד, עַד שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִיּוֹדֵעַ מְעַמִּיק הַלֵּב פִּרְשׁ, שֶׁלֹּא הָיוּ מְבָרְכִים בַּתּוֹרָה תַחֲלָה, כְּלוּמַר, שֶׁלֹּא הָיְתָה הַתּוֹרָה חֲשׁוּבָה בְּעֵינֵיהֶם כָּל כֶּךָ שֶׁיְהִיָּא רָאוּי לְבָרֵךְ עֲלֶיהָ. וְלֹא הָיוּ עוֹסְקִים בָּהּ לְשִׁמְחָה. וּמִתּוֹךְ כֶּךָ הָיוּ מְזַלְזְלִין בְּבִרְכָתָהּ. עַד כָּאֵן.

וְהַט"ז בְּאַרְחַח חַיִּים (סי"ז מו סק"א) כְּתַב, שְׁעַל יְדֵי הַבְּרָכָה מְבָרַךְ שְׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לְשִׁמְחָה. וְהוֹסִיף מְדִילִיָּה יְסוּד נִעְלָה בְּכּוֹנֵת הַבְּרָכָה 'לְעֵסֵק בְּדַבְּרֵי תּוֹרָה', שֶׁהַתּוֹרָה אֵינָה מְתַקְּיָמָת אֶלָּא בְּמִי שֶׁמְמִית עֲצָמוֹ עֲלֶיהָ, כְּמַבְאָר בְּבִרְכוֹת (ג:), דְּהֵינּוּ שְׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה בְּפִלְפוּל וּבְעֵז וּבְמִשָּׂא וּמִתֵּן שֶׁל הַלָּכָה, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ עַל הַפְּסוּק (ויקרא כו, ג) אִם בַּחֲקוֹתֵי תִלְכוּ, שֶׁתְּהִיוּ עִמְלִים בַּתּוֹרָה. וּבַתּוֹרָת כְּהֵנִים שֶׁסֵּם אָמְרוּ, מְלַמֵּד שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְתַאֲנֶה שִׁיְהִיוּ יִשְׂרָאֵל עִמְלִים בַּתּוֹרָה. עַל מְנַת שֶׁתְּהִיוּ עִמְלִים בַּתּוֹרָה. לָכֵן אָמְרוּ

שלא ברכו בתורה תחלה, הינו כי הברכה היא לעסק בדברי תורה דרך טרח דוקא וכו', שעקר מעלת העוסקים בתורה הוא דוקא דרך טרח ויגיעה, ואל זה פינו בברכה לעסק בדברי תורה.

והנה בעל הלכות גדולות העתיק בתחלת חבורו ברכות התורה מלה במלה, והיה פונתו בזה לפי שאמרו בנדרים (פא.) על מה אבדה הארץ וכו', על שלא ברכו בתורה תחלה. וכתב הצ"ח (ברכות סד. ד"ה אר"א), פונת הבה"ג היתה לפי שעקר תכלית הלמוד הוא על מנת שיהיו הדברים על לבו לזכרון, ולא ישכחם, כי השוכח מה תועלת לו בלמודו, ולדעתי ברכות התורה היא סגולה נפלאה שלא ישכח אדם את תלמודו, וסמך לזה מאי דאיתא בנדרים, אמר ר"י היה משה רבנו ע"ה לומד תורה ומשכחה, עד שנתנה לו במתנה, שנאמר ויתן אל משה וכו'. הרי שאם התורה היא של הלומד במתנה, אינו משכחה.

ובמסכת עבודה זרה (יט.) אמר רבא בתחלה נקראת (התורה) על שמו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו, ולבסוף נקראת על שמו, שנאמר ובתורתו יהגה יומם ולילה. ופירש רש"י, שנקראת על שמו של התלמיד שטרח בה דכתיב ובתורתו דמשמע של כל אדם. ע"כ.

ובספר דברי מנחם (לרבי מנחם מרדכי מסאלוניקי, סי' א) פירש, דברכות התורה עשאוהו חכמים כברכת הנהנין שאסור להנות מן העולם הזה בלא ברכה, ועל ידי שהאדם מברך ברכות התורה תחלה זוכה להיות התורה שלו, ונקראת תורתו תורה דייליה, דקונה אותה קנין גמור. והנה נודע דקיימא לו בדין נחלה שאין אדם מוריש לבניו דבר שאינו שלו, ואם כן על ידי ברכות התורה תחלה זוכה וקונה קנין התורה ונקראת שלו, ובדין הוא שינחילנה לבניו אחריו, ולכך מי שאינם מברכים ברכות התורה תחלה אינם זוכים לבנים תלמידי חכמים, כיון דהוא לא זכה פדין איך יזכה לבניו דבר שאינו שלו.

והגר"ש רוזובסקי זצ"ל, ראש ישיבת פונבז', בספר זכרון שמואל (עמ' תקצ) כתב, היכן מזכר בפסוק אם בחקתי תלכו דהוא על עמל התורה, נימא דהינו על עצם למוד התורה אבל לא על עמל התורה. ותרץ, דהלשון 'יתלכו' משמעוהו היא לעלות ולהתקדם במעלות התורה, וזה הרי אי אפשר לעלות ולהתקדם אלא על ידי עמל ויגיעה. [וראה בסי' ריש סימן מז, שכתב פיוצא בזה, וכו' תרץ בספר קול יהודה (פרשת בחקתי), הובא להלן]. והוכיחו כן שאדם יגע בתורה בחייו. וכתב בבעל הטורים (דברים ח, ו) ללכת בדרךיו, בגימטריא ללמד תורה. הא קמן דמה שאמרו "בהתהלכך" וכן מה שאמרו "ללכת" בדרךיו, הינו עמל ויגיעה בתורה.

א. ביהושע (ח, יג) נאמר, וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק, ופירש רש"י, אמרו רבותינו שלן בעמקה של הלכה כל אותו לילה. ולא אמרו שלמד בתורה, אלא "בעמקה" של הלכה, וזה נאמר על הפסוק "וילן" יהושע.

ב. במדרש משלי (פרק לא) על הפסוק היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה, אמרו, אם אין אדם גולה עצמו על דברי תורה אינו למד תורה לעולם, ואין לחם אלא דברי תורה שנאמר "לכו" לחמו בלחמי. והינו, שאם אדם גולה למקום תורה, שזה גם כן סעיף מסעיפי עמל התורה, אז הוא זוכה לתורה, ואי לאו הכי אינו זוכה לתורה, שנאמר "לכו" לחמו בלחמי. ובמדרש רבה (פרשת בשלח, פרשה כה פי"ג) נאמר: אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, במדה שאדם מודד בה מודדין לו, אני נתתי לכם את התורה שתהיו עוסקין בה יום יום. חייכם שאשביע אתכם לחם מן השמים יום ביומו, שנאמר, ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו "הילד" בתורתו.

ג. בגמרא תענית (י:) דרשו את הפסוק (מלכים ב, יא) ויהי המה הולכים הלוד ודבר, והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים. ואמרו, טעמא דאיכא דבור, הא ליכא דבור ראויין לישרף. ופרש רש"י, ואהכי כתביה לאשמועינן, דאי לא שהיו הולכים בעמקה של הלכה לא היו נצולים. ולכאורה מאין הוציאו ולמדו שפונת המקרא על דבור של תורה. ויתכן שלמדו כן מלשון הלוד ודבר. שלשון הליכה מורה על העסק בלמוד התורה. נאלא שבהגהות הבי"ח כתב, הולכים בדבר של הלכה. והינו לא בעמקה, ושאינה הם דבדרף אי אפשר לעיין.

ונודע מה שכתב המהר"ח ויטאל (בשער רוח"ק יא, ב), אמר לי מורי האר"י ז"ל כי שרש הכל לענין השגה הוא העיון בהלכה. וביתר באור כתב עוד בשער המצות (נאנתחן לג, א) על רבו האר"י ז"ל, שבעת שהיה עוסק בהלכה היה מתגבר כארי בכח, עד שהיה נלאה ומזיע זעה גדולה. ולכן נקראת התורה תושיה, שמתשת כחו של העוסק בה (סנהדרין כו:).

ורבנו הגר"א באבן שלמה (פ"ו סי' ו') כתב: אם ירצה לעמל על התורה, אז ירגיש בה מתיקות, ועל ידי זה ישיג אהבת התורה. עין שם. והינו, שאי אפשר להרגיש במתיקות של התורה אלא על ידי שיעסק בתורה בכל כחו וחשקו, ויתאמץ לעמל בה הן מבחינה פיזית והן מבחינה רוחנית בעיון היטב.

פרק ו - למוד תורה וקיום המצות מתוך שמחה

הנה נודע שאחד ממ"ח דברים שהתורה נקנית בהם היא השמחה, כמבאר במשנה אבות (פרק ו' משנה ו'). ואיתא בתנא דבי אליהו (פרשה יח פסיקתא כ), תדע לך שכן הוא, שכל זמן שתלמידי חכמים בבית המדרש ודברי תורה מתוקים עליהן, כך הקדוש ברוך הוא מרחם עליהם, ונותן בהם חכמה בינה דעה והשכל, לעשות מעשים טובים ותלמוד תורה. ובזהר חדש (דף ח' ע"א) איתא, שהרגיל בתורה יש לו שמחה. עין שם.

והגר"ח פלאג'י ברוח חיים על אבות שם כתב, שמה שאדם לומד כמה שעות בעצבות, יכול ללמד בשעה אחת של שמחה. עין שם.

וזה לשון הרמב"ם (בסוף הלכות לולב): השמחה שישמח האדם בעשיית המצות ובאהבת האל שצנה בהן, עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו, שנאמר תחת אשר לא עבדת וגו'. וכתב המגיד משנה: ועקר הדבר הוא שאין ראוי לו לאדם לעשות המצות מצד שהוא חובה עליו, והוא מכרח ואנוס בעשייתו.

ונודע מה שכתב מרן החיד"א בספרו מורה באצבע (אות שכז) בשם הגאון ז"ל, שאמר דמה שזכה להשגת חכמת האמת והשגת רוח הקדש, הכל היה בשביל שהיה שמח שמחה רבה בעסקו בתורה, ובקימו שום מצוה, יותר ממוצא שלל רב, ולאין קץ. (וראה בפלא יועץ ערך שמחה).

והנה בילקוט שמעוני (פרשת עקב) על הפסוק "הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים" מובא, יכול מפני שהם נחמדים ומתוקים נמנעתי מהם? תלמוד לומר גם עבדך נזהר בהם, וכן הוא אומר שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב. ולכאורה צריך להבין, מה הוא שאומר 'יכול נמנעתי מהם'? ומה הסלקא דעתין שימנע מהם, אדרבה, כיון שהם נחמדים מזהב ומתוקים מדבש, אם כן בודאי ובודאי שכל אחד יהנה בהם, ומה הוא שאומר יכול מפני שהם נחמדים נמנעתי מהם?

ומרן אמו"ר שליט"א הסביר את הדברים על פי מה שכתב הגאון מסוכוטשוב זצ"ל, בהקדמה לספרו אגלי טל, לדחות דברי הטועים החושבים כי הלומד ומחדש חדושים ושמח ומתענג בלמודו, אין זה למוד תורה לשמה כל כך, כמו שאם היה לומד בפשיטות, שאין לו מהלמוד שום תענוג, והוא רק לשם מצוה, אבל הלומד ומתענג, בסברות ובפלפולים, בדברים המשמחים את לבו של אדם, הרי מתערב בלמודו גם הנאת עצמו. וכתב על זה הגאון, כי באמת זו טעות מפרסמת, ואדרבה זה הוא עקר מצות למוד תורה, להיות שש ושמח ומתענג בלמודו, ואז דברי תורה נבלעים בדמו, ומאחר שנהנה מדברי תורה הוא נעשה דבוק לתורה, (ועין בפרוש רש"י סנהדרין נח. ד"ה ודבק) והתורה עקרה היא בשמחה, ונשמח ונעלו בדברי תלמוד תורתך, וההנאה שבלמוד התורה היא התורה לשמה.

ובזה מפרש מה שאמרו בילקוט שמעוני הנ"ל, שדוד המלך בא להוציא מאותם הטועים מדרך השכל, ואומר, שהתורה היא כל כך חשובה, שדבריה נחמדים מזהב ומפז רב, ומתוקים מדבש ונפת צופים, אם כן שמה תחשב שאינה תורה לשמה חס ושלום? ואם כן יש לתור ולחפש למוד שאינו משמח ומרנין את הלב, על זה אומר "תלמוד לומר גם עבדך נזהר בהם" שאף שיש הנאה מלמוד התורה, ויש ללמוד תענוג בלמודו, אבל זה הוא בכלל מצות למוד תורה, והוא כפסיק רישיה, שאי אפשר שלא תהא שמחה כשהוגים בתורה, ולכן אמר דוד המלך "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב".

הדברים האלה אמורים בפרט על אותם חכמים שפרוץ ה' יגעים בתורה, וגם קוטפים את הפרות של למודם, מבחינת נוצר תאנה יאכל פריה, אלה שעוסקים בלמוד ההלכה למעשה, שהם מבחינת מה שנאמר "בוקע עצים יספן בם" (קהלת י, ט), שהעובד וטורח לבקע עצים, נהנה מן, שמתחמם בעצים אלו, וכך יגיעה של תורה, היגע וטורח בעסק התורה, בסופו של דבר נהנה מדברי התורה, ומשתמש בלמודו להורות הלכה למעשה, לשעה ולדורות. כי יגעת ומצאת האמן, לא יגעת ומצאת אל תאמן.

ושמעתי מפרן אמו"ר שליט"א שבזה פרש הפסוק ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים, שיש פאלה שהם בבחינת פרח, שיש בו ריח, האומרים דברים יפים, בלא מסקנא, ולכן ממשוך הפסוק ואומר ויגמל שקדים, דבעינו לצרף אכילה, הלכה למעשה, גדול תלמוד שמביא לידי מעשה.

והנה כבר הזכרנו לעיל דברי הגמרא בערובין (נה.) רבי זירא אמר מהכא (משלי טו, כג) שמחה לאיד במענה פיו, ודבר בעתו מה טוב, אימתי שמחה לאיש בשעה שמענה בפיו. ופרש רש"י, אימתי אדם שמח בתלמודו, בזמן שיש לו מענה כששואליו ממנו דבר הלכה. עין שם. ובאמת, כמה שמחה יש לו לאדם לשמח על שזכה לישיב באהלה של תורה, ולעסק בתורה בהתמדה. ברוך אלקינו שבראנו לכבודו, והבדילנו מן הטועים, מהם ומכל המונס, ונתן לנו את התורה, כי תורת ה' תמימה משיבת נפש, פקודי ה' ישרים משמחי לב. ובגמרא שלהי מגלה (לב.) אמרו, ואמר רב שפטיה אמר רבי יוחנן כל הקורא בלא נעימה עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם. ועין שם בתוספות (ד"ה והישווה) שהיו רגילים לשנות המשניות בזמרה לפי שהיו שונים אותן על פה. (ע' גטין ס:.) ועל ידי כך היו נזכרים יותר. עד כאן.

ועין בתפארת ישראל על אבות (פרק א) שהשמחה בדבר עצמו שלומד הוא הוא המחזק כל שכל וזכרון, כמו שנאמר: בחקתיך אשתעשע, רצונו לומר כשיהיה לי הלמוד לשעשוע ונחת, אז לא ישכח דבריך. ועין עוד בתפארת ישראל (פ"ד דערכין). ובספר דרכי חיים למהר"ח פלאג"י (אבות שם), ובספר ברכת פרא (פרשת לד לד), ובספר שמירת הגוף והנפש חלק ב' (עמוד תשס"ח). עין שם.

ועין בסנהדרין (צט.) זמר בכל יום וכו', ובפרוש רש"י שם, ובמהרש"א שם.

ועין בגמרא תענית (כב.) שאליהו הנביא הראה לרבי ברוקא שני אחים, ואמר עליהם שהם בני העולם הבא, הלך רבי ברוקא אצלם ושאלם מה מעשיהם. אמרו לו: אנשי בדוחי אנו, מבדחינו עציבי. ומפרשי רש"י, שמחים ומשמחים בני אדם. וכתב שם המהרש"א, שזכו לחיי העולם הבא לפי שגרמו במעשיהם להסיר צער השכינה, שכן המשנה בסנהדרין (מו.) אומרת, בשעה שאדם מצטער שכינה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי.

ובאמת, מהותה של התורה היא היותה ערבה ומתוקה על לומדיה, שיהיו בבחינת דברים שמחים ומאירים כיום נתינתם מסיני. וחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום נתינתה מסיני. וכמו שאמרו כן בגמרא ברכות (ג:) רבי יהודה פתח בכבוד התורה, הספת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם וכי. עין שם.

ובהר הקדוש (ח"א ר"מ) אמרו: מאן דבש, דא תורה שבעל פה, דכתיב: ומתוקים מדבש ונפת צופים, ומעז יצא מתוק (שופטים יד, יד). מעז דא תורה שבעתב, דכתיב ה' עז לעמו יתן. יצא מתוק, דא תורה שבעל פה.

ונודע מה שכתב האור החיים הקדוש בפרשת כי תבא, על הפסוק ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך, וז"ל: וגם כי ירמו במאמר בכל הטוב על התורה, כאמרם ז"ל אין טוב אלא תורה, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי על תעזבו (ברכות ה). שאם היו בני אדם מרגישים במתיקות וערבות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה, ולא יחשב בעיניהם מלא עולם כסף וזהב למאומה, התורה פוללת כל הטובות שבעולם. לפיכך נתקנה ברכה מיחדת בברכות התורה בנשח והערב נא ה' אלקינו את דברי תורתך בפנינו, שהיא בקשה הנועדת לזכות במתיקות וערבות שיש בתורה הקדושה. והלבוש כתב, ולהראות שהתורה חשובה בעיניו, ונהנה ממנו כמו שמברך על כל הנאותיו. עד כאן.

הנאה מלמוד תורה - ואם ברכות התורה חשיב כברכת הנהנין

ולכאורה מזה משמע שדין ברכות התורה כדין ברכות הנהנין, במה שנהנה ומבין את תלמודו. וכן כתב הט"ז (יורה דעה סימן רכ"א ס"ק מג) שבתלמוד תורה מצוות ליהנות נתנו, ולכן מבאר בשלחן ערוך (שם) דהמודר הנאה מחברו יוצא ידי חובה בלולבו של המדיר ביום טוב שני. דמצוות לאו ליהנות נתנו. ואלו בסעיף יא שם מבאר, דבאסור ספרו על חברו, אסור לחברו ללמד בספרו, משום דדין מצוות לאו ליהנות נתנו אינו אלא בשאר מצוות, אבל במצוות תלמוד תורה אינו כן, דמצוות ליהנות נתנו. שהרי התורה משמחת הלב, ואבל אסור בתלמוד תורה, וכן בתשעה באב, וכן כתיב הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים. עין שם.

וזו מחלקת ראשונים, כי רבי אברהם מן ההר בחדושי לנדרים (מח). כתב, דבתלמוד תורה אמרינן דמצוות ליהנות נתנו. וכן מבאר בלבוש (ריש סימן מ), דצריך ליזהר מאד מאד בברכות התורה, להראות שהתורה חשובה בעיניו, ונהנה ממנה כמו שמברך על כל הנאותיו. ואם אינו מברך עליה אינו זוכה לזון תלמיד חכם, שזה ענשו מדה במדה (נדרים פא). שמאחר שאינו מברך עליה מורה שאין קורא בה לשמה ואינו שמח עמה ולא נהנה בה, אלא היא בעיניו כאמנות בעלמא, לפיכך אינו זוכה לשלשלת הנמשך לעוסק בה לשמה, דכתיב (ישעיה נט) לא ימושו מפיה ומפי זרעך וגו'. ועין שם עוד.

וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה כְּתֹב הַחַיִּי אָדָם (ריש כָּלֵל ט) שְׂיִבְרַךְ בְּרֻכּוֹת הַתּוֹרָה בְּשִׁמְחָה גְדוֹלָה, דְּמַצִּינוּ שְׂאֲמָרוּ חַז"ל בְּנִדְרִים, עַל מָה אֲבָדָה הָאָרֶץ וְכוּ'. עַיֵן שָׁם.

וְכֹן פֶּרֶשׁ בְּקֵהֲלוֹת יַעֲקֹב (בְּרֻכּוֹת סִימָן כד) בְּדַעַת רַבֵּנוּ יִשְׁעִיָּה, שְׂאִין בְּרֻכּוֹת הַתּוֹרָה כְּשֶׁאָר בְּרֻכּוֹת הַמְצוֹת, אֶלְא יֵשׁ לָהּ דִּין כְּבְרֻכּוֹת הַנְּהַנִּין, וּבְבְרֻכּוֹת הַנְּהַנִּין הָרִי מְטַבֵּעַ הַבְּרָכָה בּוֹרָא פְּרִי הָעֵץ וְכַדּוּמָה, וְאֵלּוּ בְּבְרֻכּוֹת הַמְצוֹת מְטַבֵּעַ הַבְּרָכָה אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמַצּוֹתֵינוּ וְצוּנּוּ וְכוּ', וְאִין מְבָרְכִים אֲשֶׁר בְּרָא אֶת הַחֶפְצֵי שֶׁל הַלּוֹלֵב וְכוּ', וְאִם כֵּן בְּרֻכּוֹת אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ וְכוּ' מִתְּאִימָה לְמְטַבֵּעַ שֶׁל בְּרֻכּוֹת הַנְּהַנִּין וְלֹא בְּרֻכּוֹת הַמְצוֹת. עַיֵן שָׁם. [וְהֵינּוּ שֵׁשׁ בְּזֶה גַם בְּרֻכּוֹת הַמְצוֹת מִמְטַבֵּעַ הַבְּרָכָה אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ וְכוּ' "וְצוּנּוּ" עַל דְּבָרֵי תּוֹרָה].

אָבֵל הַרְמַב"ן (בפ"ח דְּבְרֻכּוֹת) כְּתֹב, שֶׁלֹּא תִקְנּוּ בְּרָכָה בַּהֲנָאוֹת שְׂאִינָן נִכְנָסוֹת לְגוּף, כְּגוֹן אֲכִילָה וְשִׁתִּיָּה וְרִיחַ נְמִי דְבַר הַנְּכַנָּס לְגוּף וְסוּעֵד הוּא, וְכַאֲכִילָה וְשִׁתִּיָּה דְמִי. וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה מְבַאֵר פְּרִיטְב"א (פְּסָחִים נד.). גַּם בְּמַחְנֵה אֶפְרַיִם (הַלְכוֹת שְׁאֵלָה וּפְקֻדוֹן סִימָן ג') כְּתֹב, דְּשׂוֹאֵל סֵפֶר כְּדִי לְלַמֵּד בּוֹ לִית לִיהַ הַנְּאָה לְשׂוֹאֵל, הַנְּאֵת מְמוֹן, דְּמַצּוֹת לָאוּ לִיהֵנוֹת נִתְּנוּ, עַיֵן שָׁם.

וְכֹן מְבַאֵר בְּקֻצּוֹת הַחֲשׁוֹן (חֲשׁוֹן מִשְׁפָּט סִימָן עב ס"ק לד) שֶׁכְּתֹב: שׂוֹאֵל סֵפֶר אֵינּוּ בְּדִין שׂוֹאֵל מְטַעַם אַחֵר, וְהוּא מְשׁוּם דְּכִיּוֹן דְּקִימָא לָן (רֵאשׁ הַשְּׁנָה כח.) מְצוֹת לָאוּ לִיהֵנוֹת נִתְּנוּ, וּמֵהָאִי טַעַמָא בְּמוֹדֵר הַנְּאָה מִתֵּר לְלַמְדוֹ מְקָרָא (עַיֵן בְּדָרִים לה:), וּמִתֵּר לְתַקְעַת תְּקִיעָה שֶׁל מְצוּהָ (רֵאשׁ הַשְּׁנָה שָׁם), וְאִם כֵּן שׂוֹאֵל סֵפֶר לֹא הוּי נְהַנֵּה, וְאִף עַל גַּב דְּכְתֹב בְּיֹרָה דְּעָה סִימָן רכ"א (סְעִיף יא) דְּאִם אָסֵר סְפָרוֹ עַל חֲבֵרוֹ אָסוּר לְנַאָסֵר לְלַמֵּד בּוֹ, הֵינּוּ מִטַּעַמָא שֶׁכְּתֹב שָׁם בְּט"ז (סִק"מ) וְש"ךְ (סִק"ה) דְּכִיּוֹן דְּאִין מְשִׁאֵילִין סְפָרִים מִפְּנֵי שְׂמֻקְלָלִין, וְיֵשׁ לוֹ לְהַשְׁפִּיר סְפָרוֹ, וְזֶה לּוֹמֵד בּוֹ בְּחֻנָּם, הוּי הַנְּאָה. עַיֵן שָׁם.

וּבְנִתִּיבוֹת שָׁם הָעִיר עַל זֶה: דְּאִישְׁתַּמִּיטְתִּיָּה מַה שֶׁכְּתֹב הַט"ז בְּיֹרָה דְּעָה (סִימָן רכ"א סְעִיף קטן מ"ג) דְּתַלְמוּד תּוֹרָה לִיהֵנוֹת נִתְּן. עַיֵן שָׁם. וְעוֹד, דְּהָא יָכוֹל לְהַשְׁפִּירוֹ לְאַחֵר בְּתוֹךְ יָמֵי שְׁאֵלָה בְּמָקוֹם דְּלֹא שִׁיךְ גְּבִיָּה אֵין הַשׂוֹאֵל רְשָׁאִי לְהַשְׁאִיל, כְּגוֹן שְׁלוּמֵד בְּבֵיתוֹ דְּלֹא שִׁיךְ שְׂיִבְרִיחַם, אוֹ לְאַחַד מִבְּנֵי בֵיתוֹ כְּמְבַאֵר שָׁם. וְעוֹד, הָא יָכוֹל לְלַמֵּד בְּתוֹכּוֹ לְאַחֵר בְּשִׁכְרָה. עַד כָּאֵן לְשׁוֹנוֹ.

וּבְמִשׁוּבָב נִתִּיבוֹת (ס"י עב ס"ק יז) הַשֵּׁיב, וְאֲדַמּוֹתִיב מִדְּבָרֵי הַט"ז, לְסִיעַ לּוֹ מִדְּבָרֵי תְּשׁוּבַת מִימוּנֵי (לְסִפְרָה הַפְּלָאָה סִימָן ב') הוּבָא בְּבֵית יוֹסֵף (יֹרָה דְּעָה סִימָן רכ"א), בְּהָא דְּאִם אָסֵר סְפָרוֹ עַל חֲבֵרוֹ אָסוּר לְנַאָסֵר לְלַמֵּד מִמֶּנּוּ, וְהוּא מְטַעַם שְׂאִין חֵיּוֹב לְאָדָם לְהַשְׁאִיל סְפָרֵיו לְחֲבֵרוֹ כּוּ' וּמִתֵּר לְהַשְׁפִּירוֹ, וְנִמְצָא מֵהֵנָּהוּ הַשְּׁכָר שֶׁהִיָּה צְרִיךְ לִיתֵן, עַיֵן שָׁם. הָרִי מְבַאֵר דְּאִי לָאוּ מְשׁוּם הַנְּאֵת שְׁכָר לֹא הוּי הַלְמוּד הַנְּאָה. גַּם מַה שֶׁכְּתֹב הַט"ז שָׁם (יֹרָה דְּעָה סִימָן רכ"א ס"ק מ"ג) זֶה לְשׁוֹנוֹ: וְלִפִּי זֶה לֹא קָשָׁה מִדִּי מֵהָא דְּסְעִיף י"א שְׂאֲסוּר לְלַמֵּד בְּסִפְרָה הַנְּאָסֵר עָלָיו כּוּ'. אֶלְא מְטַעַם דְּהָקָא דְּוֹדְאֵי הַתּוֹרָה מְשַׁמַּחַת לֵב שְׁהָרִי אָסוּר לְלַמֵּד בִּימֵי אָבֵלוֹ, אִם כֵּן לֹא דְמִיָּה הָאִי מְצוּהָ לְשֶׁאֵר מְצוֹת דְּאֲמָרִינָן לָאוּ לִיהֵנוֹת נִתְּנוּ, אֶלְא בְּזֶה נִמְשָׁךְ לְאָדָם הַנְּאָה. וְאִין לְהַקְשׁוֹת אִם כֵּן לְמָה מִתֵּר לְלַמְדוֹ מִדְּרֶשׁ, הָא יֵשׁ לוֹ שְׂמֻחָה מְזוּהָ. יֵשׁ לוֹמֵר דְּהֵתֵם

החיוב עליו ללמוד עמו מכח מה אני בחנם כו', על כן לא אכפת לן בהנאה, מה שאין כן בשאילת ספרים שאין עליו חיוב כמו שכתב בתשובת מימוני הנ"ל, עד כאן לשונו. ואחרי נשיקות עפרות זהב לט"ז, אינו מובן מה שכתב דהתם החיוב עליו ללמוד בחנם, עד כאן לא אכפת לן בהנאה. דמה בכך שהוא חייב ללמוד בחנם ואין לו לקבל שכר, מכל מקום האיד שרי ליה ליהנות, דהא אם אסר ספרו על עצמו גם כן יאסר ללמוד משום הנאה דאית ליה. גם נראה שלא ראה אז הט"ז דברי הר"ן בנדריים (ל"ז. דבור המתחיל אמר שמואל) שכתב וזה לשונו, ומתיר ללמוד מדרש לפי שאינו רשאי לקבל שכר כו', והנאת למוד גופיה לאו הנאה היא, דמצות לאו ליהנות נתנו, עד כאן לשונו, עין שם. ומבאר מזה דאי לאו משום דלא הוי הנאה, היה אסור אף על גב דהחיוב עליו מכח מה אני בחנם. גם מבאר להדיא מדברי הר"ן "דמצות למוד דומה לשאר מצות שלא נתנו ליהנות", שכתב והנאת למוד גופיה לאו הנאה היא כו', ואם כן הא דאסור לנאסר ללמוד הינו משום הנאת שכר, וכמו שכתב בתשובת מימוני שם, וכן כתב הש"ך שם (וזה דעה שם סקני"ה). עד כאן.

וכן מבאר בלחם משנה וזה לשונו: תמהני, דהא קימא לן מלמודו תורה שבעל פה מפני שאינו מקבל שכר, ואף על גב דאית ליה הנאת למוד, מצות לאו ליהנות נתנו, (וראה מה שכתב בזה בשו"ת תורת חיים חלק ג' סימן מ' בד"ה שוב ראיתי).

גם בשו"ת מהרש"ם חלק ה' (סימן מו) כתב, דהלמוד והתפלה לא נחשב הנאה כלל, [דמצות לאו ליהנות נתנו], ולכן מהני מה שקצב עם העפוי"ם, ולא מתסר בדיעבד ליהנות בו על כל פנים, דבנדריים (ל"ז) מבאר דגם בלמוד אמרינן מצות לאו ליהנות נתנו וכו'. עין שם.

והנה בעל הלכות גדולות העתיק בתחלת חבורו ברכות התורה מלה במלה, והיה פונתו בזה לפי שאמרו בנדריים (פא.) על מה אבדה הארץ וכו', על שלא ברכו בתורה תחלה. ובפתיחה לבעל תוספות יום טוב על המשניות כתב, אמר יום טוב, ראה ראיתי שתי ראיות, אחת להגאון בעל הלכות גדולות שבתחלת הלכותיו התחיל וכתב ברכת התורה מלה במלה, ואין זה כי אם כלפי מה שאמרו חכמינו ז"ל בנדריים (פא.), שלא ברכו בתורה תחלה, על כן כמזהיר וכמזכיר כתבם בראש חבורו, שכל הפותח לספרו יבין לאשורו, שיברך בתורה תחלה. עד כאן. וכתב הצ"ח, דכוננת הבה"ג היתה לפי שעקר תכלית הלמוד הוא על מנת שיהיו הדברים על לבו לזכרון, ולא ישכחם, כי השוכח מה תועלת לו בלמודו, ולדעתי ברכות התורה היא סגולה נפלאה שלא ישכח אדם את תלמודו, וסמך לזה מאי דאיתא בנדריים, אמר ר"י היה משה רבנו ע"ה לומד תורה ומשכחה, עד שנתנה לו במתנה, שנאמר ויתן אל משה וכו'. הרי שאם התורה היא של הלומד במתנה, אינו משכחה. ובמסכת עבודה זרה אמר רבא, בתחלה התורה נקראת על שמו של הקדוש ברוך הוא, ולבסוף נקראת על שמו, שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה.

ובספר דברי מנחם (לרבי מנחם מרדכי מסאלוניקי, סימן א') פירש: דברכות התורה עשאוהו חכמים כברכת הנהנין שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה, ועל ידי שהאדם מברך ברכות התורה תחלה זוכה להיות התורה שלו, ונקראת תורתו, תורה דיליה, דקונה אותה קנין גמור. והנה נודע דקימא לו בדין נחלה שאין אדם מוריש לבניו דבר שאינו שלו, ואם כן על ידי ברכות התורה תחלה זוכה וקונה קנין התורה ונקראת שלו, וממילא בדין הוא שינחילה לבניו אחריו, ולכך מי שאינם מברכים ברכות התורה תחלה אינם זוכים לבנים תלמידי חכמים, כיון דהוא לא זכה בדין, איך יזכה לבניו דבר שאינו שלו.

והרב בעל שם טוב (הובא בדגל מחנה אפרים פרישת בשלח ד"ה או לאמר ויבואו מרתה) פירש את מאמרם ז"ל בנדרים (פא.) אמר רב יהודה אמר רב שלא ברכו בתורה תחלה. כי לכאורה מה בכך שלא ברכו בתורה תחלה, האם עד כדי כך יש להעניש על זה, שיחרב הבית וכל כך יהרגו ויתחייבו גלות וכו'. אלא שלא ברכו ברכת והערב נא שהיא הברכה הראשונה שבברכות התורה, כי צריך להתפלל ולבקש שזוכה להרגיש את המתיקות שבתורה. כי מי שאינו זוכה לכך המתוק נהפך לו למר, כמאמרם ז"ל (תענית 1.) זכה סם חיים, לא זכה סמא דמותא. וכן הוא בזהר הקדוש (ח"ג רכט) שהעוסקים בתורה לשמה זוכים למים מתוקים, בנגוד לאחרים שטועמים את המים המרים. עין שם.

וכיוצא בזה כתב המהר"ל לבאר, דבכונה אמרו בגמרא שלא ברכו בתורה "תחלה" שיתכן ויברכו ברכה אחרונה, אבל ברכה ראשונה שבה נאמר "אשר בחר בנו" ברכה המסמלת את הערך הגדול שזכינו לקבל את התורה, שעל ידי התורה הבדילנו מן העמים, מהם ומכל המונס, וראשית סגלתו של עם ישראל הוא על ידי התורה הקדושה. ולא שמחו על שזכו להבחר על ידו ותברך להיות עם המיוחד שזכה לתורה הקדושה.

ולכו כתב מרן בשלחן ערוך (ר"ס מז) ברכת התורה צריך ליתער בה מאד. וכתב במשנה ברורה (שם סק"ב), שצריך לברך אותה בשמחה וליתן הודאה על שפחר בנו ונתן לנו כלי חמדתו. וכבר כתב מרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' א' סק"ב) שצריך שיהא מצר ודואג על גלות השכינה. אבל כשהוא מתפלל ולומד תורה יהיה שמח. עין שם.

וכבר אמרה תורה (דברים כח, מז) "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב ועבדת את אויבך וגוי בערם ובחסר כלי", והינו שניענשים על כך שאין עוסקים בתורה ובמצוות [עבודת ה'] מתוך שמחה. ובאמת, יש להבין מה משיגים בשמחה. והנה בספר נפש החיים להגר"ח וואלוז'ין כותב, כי ההגדרה לבטול תורה אינו באחד שמבטל ממש את למודו, אלא אם יכול להתעמק יותר הוי בטול תורה. וכן הוא בפלא יועץ (מע' ידיעה) וזה לשונו: וכבר כתבו הפוסקים שמי שיכול לפלפל בחכמה ולקנות ידיעה חדשה, ומוציא הזמן בלמוד תהלים וזהר, לגבי ידיעה חשיב בטול תורה. עין שם. (וראה בשו"ת יביע אומר ח"א דף צד.). וזה שאמרו

במגלה (ג), מבטלין תלמוד תורה ובאין לקרות מגלה, אף שגם היא בכלל התנ"ך, שהכל הוא באפן יחסי ליכלת האדם בלמוד.

המאירי כותב במסכת שבת (ו): בזה הלשון: אף על פי שראוי לו לאדם לעמוד נכנע ושפל רוח ראוי לו להעמיד עצמו בשמחה לקיים מצותיו, ולמה שיגיעו מן השלמות, שאין השכינה שורה מתוך עצבות, שהעצבון מטמטם את הלב וסותם את שבילי ההבנה, ולא מתוך עצלות, אלא מתוך שמחת הלב לישר המזגים, ואף דרך חכמים היה בשיבתם לפתח במלי דבדיחותא. עד כאן. מבאר יוצא מדבריו שהשמחה פותחת שבילי ההבנה, כשם שהעצבון סותם שבילי ההבנה. אם כן פשיכול ללמוד תורה בשמחה, ועל ידי כך יוכל להבין עמק יותר את למודו, ונפתחים שבילי ההבנה, ואינו עושה כן - הרי זה בגדר בטול תורה באיכות, כפי באור נפש החיים הנזכר.

ובסנהדרין (כ): אמרו, מחשבה מועלת אפלו לדברי תורה, ופירש רש"י דאגת הלב על מזונותיו של אדם מהנאי ליה לשפח תלמודו. עד כאן. והשמחה משפחת הדאגה, ועל ידי זה למודו יתקיים בידו. וכיוצא בזה כתב בארחות צדיקים (שער השמחה) דבית דין המצטערים לא יוכלו לברר הדיו בין התר לאסור וכו'.

ובהקדמה לספר בית אהרן להגאון רבי אהרן וולקין, בעל זקן אהרן, כתב, מהו שאמרו (ספ"ה כ"א): "שיחת תלמידי חכמים צריכה למוד", הפשט הוא שצריכים להתעמק בכונת שיחת תלמידי חכמים, אבל יש להוסיף, כי הנה בגמרא שבת (ל): ובפסחים (ק"ו). אמרו, שרבה מקמיה דפתח להו לרבנן אמר מלתא דבדיחותא, ובדחי רבנן. לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעיתא. ושם בגמרא אמרו על הפסוק במלכים, ועתה קחו לי מנגון, והיה כנגון המנגון ותהי עליו יד ה' (מלכים ב, טו). אמר רב יהודה, וכן לדבר הלכה. ופירש רש"י, צריך לפתח במלי דבדיחותא ברישא. (ובתוספות ספ"ה ג: כתבו בשם הירושלמי, שהשכינה שורה מתוך שמחה). וזה הבאור שיחת חליון של תלמידי חכמים צריכה למוד, בשביל הלמוד מקדימים קדם מילי דבדיחותא, לפתח שבילי ההבנה, ולהגיע למדרגה האפשרית של למוד תורה בעמק. וזו הסבה שבימי אחשורוש הדור קבלוה מרצון, כי היה אצלם שמחה וסלוק העצבון, ואז יכולים לקבל את התורה מרצון.

ובזה מובן מה שאמרו בגמרא יבמות (סג): השרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה בלא תורה וכו'. דבשלתא בלא שמחה ניחא, אבל בלא תורה, למה? אלא כשאין שמחה אזי יש פגם גם ברמת הלמוד, והוא בכלל בלי תורה, שחסרה לו השלמות בהשגת התורה.

וידוע שהתורה מביאה לידי שמחה, שנאמר (תהלים יט, ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב, תורת ה' תמימה משיבת נפש, ורבנו בחיי (פרשת נצבים) הביא בשם מדרש חז"ל, תזל פטל אמרתי וגו', מה טל הכל שמחים בו אף דברי תורה כן. עין שם. וגם על ידי השמחה האדם זוכה להבנה עמקה יותר

ובא לידי בהירות השכל, כי בשמחה אותיות מחשבה. והמהר"ל מפראג בספר דרך החיים (פ"ו) כתב, אין ראוי לקבל מעלות התורה רק על ידי שמחה, כי השמחה מדה גדולה היא, כי פאשר האדם שמח הוא בשלמות, ועל ידי זה הוא מקבל את התורה שהיא שלמות האדם. והגאון רבי עקיבא איגר בהקדמה לשו"ת שלו כתב, כי לדעתי הנפש מתפעלת, והדעת מרוחת, והפונה מתעוררת מתוך למוד בספר נאה ומתהדר, כי אלו מעירים ומשמחים את הנפש, והפונה נכונה עם השמחה אל הדבור, הן כמו חיות ונשמה אל הגוף. גם בקצף אגרות החזון איש ח"ב (אגרת צד) כותב: שעל ידי השמחה הלב מלא אורה להבין סודות התורה. ובספר רבי שמעון ותורתו מובא בשם החזון איש, שביום שבת יכולים להבין סברות עמוקות שלפעמים אין שייך להבין בימות החל. עד כאן.

ולכן כתב האבן עזרא באגרת השבת שלו, כי בכל יום ומצאו שערי תבונה, וביומי שבת נפתחו מאה שערים. והינו, דבשבת קדש נפתחים שערי הבינה. וכן כתב עוד באבן עזרא (שמות כ, ח), השם יתברך קדש זה היום, וזמנו לקבל הנפשות תוספת חכמה יותר מכל הימים, עד כאן. וזה הטעם שכותב השפת אמת (פרי פ"א) שתורה שלומדים בשבת אין שוכחים במהרה, ורמזו על זה: יום שבתון אין לשכח. ולכן חג הסוכות הוא כנגד יעקב, שיעקב עמוד התורה, ובסוכות שהוא זמן שמחתנו משיגים עמק התורה יותר.

ובספר יוסף אמצ' יוזפא (עמוד רסו) כתב בשם מהר"ל, שפאשר היה רבנו תם רוצה ללמד תמצית הלכה חמורה, היה נותן לפניו תל של זהובים כדי לשמח בהם, ונתרחב לבו ולמד בחשק. עין שם. ובספר בן יהודע (סנהדרין טו:) כתב, שאדם שלומד תורה בשמחה, מזמר עריצים ומכרית החוחים והקוצים הסובבים השושנה העליונה.

שכר על קיום המצוות בשמחה

והנה בסוף ואתתנן (דברים ז, יא) נאמר: ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוה היום לעשותם. ואמרו בערוובין (כב.) אמר רבי יהושע בן לוי, היום לעשותם ומחר [לעולם הבא] ליטל שכרם. וכן אמרו בעבודה זרה (ג:) ולא היום ליטל שכרם. וכן אמרו בקדושין (מ:) שכר מצוה בהאי עלמא ליכא. וידוע מה שהעירו המפרשים שהוא נראה כסותר למה שנראה בריש פרשת יעקב, והיה יעקב תשמעון את המשפטים האלה וגו', ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטןך ופרי אדמתך דגנה ותירושך ויצהרך וגו'. הא קמן שאם האדם שומר על התורה והמצוות זוכה ל"וברך פרי בטןך ופרי אדמתך", והשכר אינו לעולם הבא, אלא כבר בעולם הזה מקבל שכר.

וזה לשון הרמב"ם (פ"ט מהלכות תשובה ה"א): מאחר שנודע שמתן שכרן של המצוות והטובה שנוזקה לה אם שמרנו דרך ה', היא חיי העולם הבא, שנאמר למען יטב לך והארכת ימים וכו', ומהו זה שכתבו בכל התורה

כָּלֵה אִם תִּשְׁמְעוּ יִגִּיעַ לְכֶם כָּדָּ, וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ יִקְרָה אֶתְכֶם כָּדָּ, וְכָל אוֹתָם הַדְּבָרִים בְּעוֹלָם הַזֶּה כְּגוֹן שְׁבַע וְרַעַב, וּמִלְחָמָה וְשָׁלוֹם וְכוּ', כָּל אוֹתָם הַדְּבָרִים אָמֵת הִיוּ, וַיְהִיו בְּזִמְן שְׁאֲנוּ עוֹשִׂים אֶת כָּל מִצְוֹת הַתּוֹרָה, יִגִּיעוּ אֵלֵינוּ טוֹבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה כָּלֵה, וּבְזִמְן שְׁאֲנוּ עוֹבְרִים עֲלֵיהֶם תִּקְרִינָה אוֹתָנוּ הַרְעוֹת הַכְּתוּבוֹת. וְאִף עַל פִּי כֹן אֵין אוֹתָן הַטּוֹבוֹת הַהֵם סוּף מִתֵּן שְׁכָרָן שֶׁל הַמִּצְוֹת, וְלֹא אוֹתָן הַרְעוֹת הַהֵם סוּף הַנִּקְמָה שְׁנוֹקְמִים בְּעוֹבֵר עַל כָּל הַמִּצְוֹת, אֲלֵא כָּדָּ הַכְּרַע כָּל הַדְּבָרִים, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נִתֵּן לָנוּ תּוֹרָה זוֹ עַץ חַיִּים הִיא, וְכָל הָעוֹשֶׂה כָּל הַכְּתוּב בָּהּ וְכוּ', זוֹכֵה בָּהּ לַחַיִּי הָעוֹלָם הַבָּא, לְפִי גְדֹל מַעֲשָׂיו וְרַב חֲכָמָתוֹ וְכוּ', וְהַבְּטִיחָנוּ בַּתּוֹרָה שְׁאֵם נַעֲשֶׂה אוֹתָהּ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹבוֹת נֶפֶשׁ וְנִהְגָּה בְּחֲכָמָתָהּ תָּמִיד, שְׂיִסִּיר מִמֶּנּוּ כָּל הַדְּבָרִים הַמוֹנְעִים אוֹתָנוּ מִלַּעֲשׂוֹתָהּ, כְּגוֹן חֲלֵי וּמִלְחָמָה וְכוּ' וְיִשְׁפִּיעַ לָנוּ כָּל הַטּוֹבוֹת הַמְּחַזְקוֹת אֶת יְדֵינוּ לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְכוּ'. עַד כָּאן.

וְהַרְשָׁבִי"א בַּתְּשׁוּבָה (סי' קמח, תט) נִשְׁאַל פִּיּוּצָא בְּזָה, שְׁהָרִי אָמְרוּ, בְּנֵי חַיִּי וּמִזְוִי לָאוּ בְּזִכּוֹתָא תִּלְיָא מִלְּתָא אֲלֵא בְּמִזְלָא תִּלְיָא מִלְּתָא. וּמִפְּסוּקֵי הַתּוֹרָה נִרְאָה בְּהַפֵּךְ הַגְּמוּר, כִּי בְּזִכּוֹת וּבְעֲנֹשׁ הַדְּבָר תִּלְוִי. [וּשְׁבַפְרֶשֶׁת מִשְׁפָּטִים (שְׁמוֹת כג, כה) נֶאֱמַר, וְעַבְדְּתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם, וּבְרַךְ אֶת לַחֲמֹד וְאֶת מִימֵד וְכוּ'. לֹא תִהְיֶה מִשְׁפָּלָה וְעַקְרָה בְּאַרְצְךָ, אֶת מִסְפַּר זְמִיד אֲמַלֵּא וְגו'. הֵא קָמוּ בְּנֵי חַיִּי וּמִזְוִי]. וְהַשִּׁיב, שְׂיִשׁ לַחֲלֵק בֵּין יַחֲדִים לְצַבוּר. וְהַתּוֹרָה דְּבָרָה עַל הַכָּלָל וְלֹא עַל הַפְּרָט. עַיִן שָׁם.

וּרְבִנוּ אַבְרָהָם בֶּן הַרְמְבַ"ם כָּתַב לַחֲלֵק בֵּין עוֹבֵד אֱלֹהִים מִתּוֹךְ יִרְאֵת הָעֲנֵשׁ, וּפְחַד הַבוֹרָא, דְּבְזָה תִּלְוִי בְּמִזְלָא וְלֹא בְּזִכּוֹת, לְבֵין הָעוֹבֵד אֶת ה' מִתּוֹךְ אַהֲבַת הַבוֹרָא, אֲשֶׁר בְּאַהֲבַתָּהּ יִשְׁגָּה תָּמִיד, דְּבְזָה תִּלְוִי בְּזִכּוֹתוֹ, וְעַל זֶה אָמְרָה הַתּוֹרָה וּבְרַךְ פְּרִי בִטְנְךָ וְגו'. וְהַגְּלוֹי עַל עֲבוֹדַת ה' מֵאַהֲבָה הוּא עֲשִׂית הַמִּצְוֹת בְּשִׂמְחָה וְהַתְּלַהֲבוֹת.

וְזֶה מְדַקְדָּק בְּמָה שְׁאֲנוּ אוֹמְרִים בְּקִרְיַאת שְׁמַע, לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם, וְלַעֲבֹדוֹ בְּכָל לִבְבְּכֶם, וְנַתַּתִּי מִטֵּר אֶרְצְכֶם וְגו'. וְהִינוּ, שְׁאֵם עוֹבֵד אֶת ה' מִתּוֹךְ אַהֲבָה, בְּזָה זוֹכֵה לְשָׂכָר בְּעוֹלָם הַזֶּה. וְלָכֵן כְּתוּב בַּתְּחִלָּה: וְהָיָה אִם שָׁמַע וְגו', לְשׁוֹן וְהָיָה שְׁהוּא שְׂמַחָה. שְׁהָרִי אָמְרוּ בְּמַגְלָה (י): דְּכָל מְקוֹם שְׁנֶאֱמַר בַּתּוֹרָה וַיְהִי בַיּוֹם הַזֶּה לְשׁוֹן צַעַר, עַיִן שָׁם. וּמִכָּאן דְּלְשׁוֹן וְהָיָה הוּא לְשׁוֹן שְׂמַחָה. וְלָזֶה רְמִזָּה הַתּוֹרָה, שְׁאֵם יִשְׁמַע בְּקוֹל ה' בְּשִׂמְחָה, יִזְכֶּה לְמִטֵּר אֶרְצְכֶם וְכוּ'.

וּבְאָמֵת, מָה הַמַּעֲלָה כָּל כָּדָּ בְּעֲבוֹדָה מֵאַהֲבָה, שְׁבַעְבוֹרָה זוֹכֵה לְטוֹבוֹת בְּעוֹלָם הַזֶּה. וְהִנֵּה בְּמִשְׁנָה (אֲבוֹת פְּרָק ד') נֶאֱמַר, בֶּן עֲזַאִי אוֹמֵר, הָיוּ רַץ לְמִצְוָה קָלָה וּבוֹרַח מִן הָעֵבֶרָה, שְׂמִצְוָה גּוֹרְרַת מִצְוָה, וְעֵבֶרָה גּוֹרְרַת עֵבֶרָה. שְׂשָׂכָר מִצְוָה מִצְוָה וּשְׂכָר עֵבֶרָה עֵבֶרָה. וּפְרַשׁ רַבֵּנוּ עוֹבְדֵיהָ מִפְּרִטְנוּרָא, שְׂמִן הַשְּׂמִים מְסִיעִים וּמִזְמִינִים בְּיַד מִי שְׁעֲשֶׂה מִצְוָה אַחַת שְׂיַעֲשֶׂה אַחֲרָת, כְּדִי לִיתֵן לוֹ שְׂכָר עַל שְׂתִיחָו. פְּרוּשׁ אַחַר, שְׂשָׂכָר מִצְוָה מִצְוָה, שְׂכָל מָה שְׂאָדָם מִשְׂתַּכֵּר וּמִתְעַנֵּג בְּעֲשִׂית הַמִּצְוָה נִחְשָׁב לוֹ לְמִצְוָה בְּפִנֵּי עֲצָמָה, וְנוֹטֵל שְׂכָר עַל הַמִּצְוָה שְׁעֲשֶׂה וְעַל הָעֵגֶג וְהַהֲנָאָה שְׂנִהְנָה בְּעֲשִׂיתָהּ. עַד כָּאן. וּמִבְּאֵר, שְׂאֵם נִהְנָה מִהַמִּצְוָה מְקַבֵּל שְׂכָר כָּאֵן בְּעוֹלָם הַזֶּה. שְׂכָל שְׁעוֹשֶׂה אֶת

המְצוּה מִתּוֹךְ שְׂמֵחָה וּמִתְעַנֵּג בָּהּ, זֹכֶה לְקַבֵּל עַל זֶה שְׂכָר כְּבוֹד בְּעוֹלָם הַזֶּה. וְנִמְצָא דְמָה שְׂאֵמְרוּ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם וּמִחָר לְקַבֵּל שְׂכָרָם, הֵינּוּ בְּעוֹבְדֵי אֶת ה' שְׂלֵא מִתּוֹךְ שְׂמֵחָה וּתְשׁוּקָה, וְאֵינּוּ מִתְעַנֵּג בְּקִיּוֹם הַתּוֹרָה וְהַמְצוּת, וּבְזֶה לִיכָא שְׂכָר בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְעַל זֶה נֶאֱמַר הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם וּמִחָר לְקַבֵּל שְׂכָרָם. אֲבָל כְּשִׁמְתַעֲנֵג בַּתּוֹרָה וּבַמְצוּת, בְּזֶה מְקַבֵּל שְׂכָר גַּם בְּעוֹלָם הַזֶּה.

גַּם בְּפֶלֶא יוֹעֵץ (עֲרֵךְ שְׂמֵחָה) כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאֵמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל, דְּשְׂכָר מְצוּה בְּהַאי עֲלֵמָא לִיכָא, אֲבָל בְּשְׂכָר הַשְׂמֵחָה אָדָם אוֹכֵל בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְהַשְׂכָר הַיּוֹתֵר גָּדוֹל שֵׁישׁ עַל הַשְׂמֵחָה, שֶׁזֹּכֶה לְהַשְׁגֵּת הַחֲכָמָה וְהַשְׁגֵּת הַשְּׁלֵמוֹת. עַיֵן שָׁם.

וַיֵּשׁ לְדַקְדֵּק כֵּן מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר בַּתּוֹרָה, וְהָיָה עֲקֵב תִּשְׁמָעוּן וְגו', וְנִמְצָא שְׂאֵם אָדָם שׁוֹמֵר אֶת הַתּוֹרָה וְהַמְצוּת מִתּוֹךְ שְׂמֵחָה, אִזּוֹכָה לְבִרְךְ פְּרִי בְטָנְךָ וְגו'.

וְזֶה מָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּהַמְשָׁךְ הַפְּסוּק וְהָיָה עֲקֵב תִּשְׁמָעוּן וְגו', וּשְׂמֵרְתֶם וְעַשִׂיתֶם אוֹתָם, וּשְׂמֵרְתֶם לְשׁוֹן וְאָבִיו שְׂמֵר אֶת הַדְּבָר, וְהֵינּוּ שֵׁיעֲקֵב הָיָה מְצַפֶּה וּמִיחַל מִתִּי יִתְקִים הַחֲלוּם שֶׁל יוֹסֵף שֵׁיעֲלָה לְמַלּוּכָה וְכו'. וְגַם כָּאן אִם הָאָדָם שׁוֹמֵר וּמְצַפֶּה לְקִיּוֹם אֶת הַמְצוּת, וּמְצַפֶּה וּמִיחַל לְקִיּוֹן, וְעוֹשֶׂה כֵּן מִתּוֹךְ שְׂמֵחָה, אִזּוֹכָה לְ"וַיְבָרֶךְ פְּרִי בְטָנְךָ וְגו' וּשְׂמֵר ה' אֱלֹקֶיךָ לְךָ וְגו'", מִדָּה כְּנֻגַד מִדָּה. הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׂמַח לְהַחֲזִיר כְּמִדְתּוֹ וּלְהִיטִיב עִמּוֹ גַּם בְּעוֹלָם הַזֶּה. וְהַשְׂכָר הוּא עַל קִיּוֹם הַמְצוּה בְּשְׂמֵחָה, וְלֹא עַל עֲצֵם הַמְצוּה.

וּבְזֶה בְּאֵרוֹ מָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּפֶרֶשׁת וְאֶתְחַנֵּן (דְּבָרִים ד, ה): רְאֵה לְמִדְתִּי אֶתְכֶם חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים וְגו', וּשְׂמֵרְתֶם וְעַשִׂיתֶם כִּי הִיא חֲכַמְתְּכֶם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמָעוּן אֶת כָּל הַחֲקִים הָאֵלֶּה, וְאֵמְרוּ רַק עִם חֲכָם וְנִבּוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה. עַד כָּאן.

וְלְכַאוּרָה צְרִיךְ בְּאוֹר שְׂהַרִי בְּפֶרֶשׁת חֲקַת נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁהִיוּ אַמּוֹת הָעוֹלָם מוֹנִינִן אֶת יִשְׂרָאֵל וְאוֹמְרִים מָה טַעַם לְחַקָּה זֹאת (עַיֵן בְּפָרוּשׁ רַש"י שָׁם). וּמִשְׁמַע, שְׂאֵמּוֹת הָעוֹלָם הֵיוּ מְלַגְלָגִים עַל מְצוּת פְּרָה אֲדָמָה שְׂאִין בָּהּ טַעַם הַנְּרָאָה לְעֵין. וְאֵלוֹ כָּאן נֶאֱמַר, רְאֵה לְמִדְתִּי אֶתְכֶם "חֲקִים" וְעַל זֶה נֶאֱמַר וְאֵמְרוּ רַק עִם חֲכָם וְנִבּוֹן הַגּוֹי וְגו', וְנִמְצָא שְׂאֵמּוֹת הָעוֹלָם אֲדַרְבֵּה מְשַׁבְּחִים אֶת יִשְׂרָאֵל וְאוֹמְרִים שֶׁהֵם עִם נִבּוֹן וְחֲכָם בְּזֶה שֶׁהֵם מְקִיְמִים חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים. וְזֶה כְּעֵין סִתְיָרָה.

וְלְהַנִּי"ל אֶתִּי שְׂפִיר, דְּכַאֲשֶׁר הָאָדָם עוֹשֶׂה מְצוּת שְׂכָלִיּוֹת מִתּוֹךְ שְׂמֵחָה, לִיכָא בְּזֶה כָּל חֲדוּשׁ, אֲבָל כַּאֲשֶׁר הָאָדָם עוֹשֶׂה מְצוּת שְׂמַעִיּוֹת מִתּוֹךְ שְׂמֵחָה, אִף שְׂאִין לוֹ בְּזֶה כָּל הַשְּׂגָה וְהַבְּנָה, וּבְזֶה שְׂמַצְפִּים וּמִיחַלִּים לְקִיּוֹם אֶת הַמְצוּת הָאֵלֶּה, הַגַּם שְׂאִין בָּהֶם טַעַם, זֶה מוֹכִיחַ אֲצֵל אַמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁכְּנֻרָאָה יֵשׁ טַעַם נִסְתָּר מִבִּינְתָם, כִּי לֹא יִתְכַּן שֵׁיעֲשׂוּ מְצוּת אֵלֶּה מִתּוֹךְ תְּשׁוּקָה כָּל כֵּן גָּדוֹלָה וְשְׂמֵחָה יִתְרָה כְּזוֹ, אִם לֹא מְבִינִים אֶת טַעַם הַמְצוּה, וְאִף שְׂאִין הֵם מְבִינִים אֶת הַמְצוּה, רִיק הוּא מְכָם, וְלָכֵן כָּאן דּוֹקָא יִשְׁנָה

התפעלות מעם ישראל, ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. כי מסתמא יש להם טעם נסתר שידוע רק להם. וההוכחה לזה, שהם מקימים את אותם חקים מתוך תשוקה ושמחה, ולא כמצות אנשים מלמדה. וכאשר אמות העולם רואים זאת, מכאן בא השבח לעם ישראל.

ובזה בארו מה שנאמר בגמרא, גדול הנהנה מיגיע פפו יותר מירא שמים. וצריך באור, ממה נפשך, אם זה הנהנה מיגיע פפו אינו ירא שמים, אם כן מה שיך לומר עליו שהוא גדול מירא שמים? ואם הוא ירא שמים אם כן מהו שאמר יותר מירא שמים, הרי גם הוא ירא שמים. אלא הבאור הוא, כי הנה האדם לעמל יולד, וכל מטרת בואו של האדם לעולם הזה הוא לעבד את הבורא יתברך, וליגע ולעמל בעסק תורתנו הקדושה וקיום המצוות. וכל מי שנהנה מיגיע כזה, ועושה כן משמחה, זה גדול יותר ממי שהוא עושה את המצוות ויגע בהם מתוך יראה ופחד הענש. ולכן גדול יותר "הנהנה" מיגיע פפו, יותר מ"ירא" ה'. עבודת ה' באהבה והנאה ויראת הרוממות, חשובה יותר מעבודת ה' מיראת הענש.

ובזה בארו גם מה שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים קכו) אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה, הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים. והינו, שאמות העולם עומדים ותמהים, איך עם ישראל זוכה גם לעולם הזה, הרי עשו הוא זה שזכה בעולם הזה, ויעקב אבינו וזרעו זכו בעולם הבא, והם באים בשאלה: הגדיל ה' לעשות עם אלה? ויהי כמשיב: היינו שמחים. בעבור שקימו את המצוות מתוך שמחה ואהבת הבורא, ולא קימוהן כמצות אנשים מלמדה, או מיראת הענש, בעבור זה זכינו גם לעולם הזה. ואין זה שכר עבור המצוות שמקימים, אלא בעבור השמחה שבקיום המצוות.

ובזה עוד בארו מה שאמרו (תהלים קמז) השם גבולך שלום, חלב חטים ישביעך, השולח אמרתו ארך וגו'. והינו, שבאים אמות העולם ותמהים, היאך עם ישראל זוכה לישוב בשלום באיזה זמנים, השם גבולך שלום? חלב חטים ישביעך? והרי העולם הזה שיך לעשו וזרעו, ולא ליעקב אבינו ולזרעו. ויהי כמשיב: השולח אמרתו ארך, והינו שש אנכי על אמרתך כמוצא שכל רב, וזו מצות מילה, כל מצוה שישאל עושים אותה בשמחה, החזקיה בגדס, וזו היא מצות מילה, ובזכות שעושים מצות מילה בשמחה, מצוה זו מתקיימת בגדס, והשכר בא על השולח אמרתו ארך, על עשיית הברית בשמחה [אמרתו הינו הברית], ועל זה מגיע לעם ישראל שיהיו בגדר חלב חטים ישביעך וגו'.

פרק ז - בטול תורה באיכות

ואחר שבארנו דשיך גדר בטול תורה גם באיכות, והינו דאם יכול ללמד בעיון ולומד תורה בשטחיות, או שקורא תהלים בזמן שיכול ללמד, הוי

בְּכֹל בְּטוֹל תּוֹרָה בְּאֶפֶן יַחְסִי, שְׁהָרִי בַגְּמָרָא מְגַלָּה (ג.) אָמְרוּ, מְבַטְלִים תִּלְמוּד תּוֹרָה מִפְּנֵי מְקָרָא מְגַלָּה. וְאִטּוּ מְקָרָא מְגַלָּה לָאוּ תּוֹרָה הִיא. אֲלָא וְדַאי דְכִיּוֹן שְׂיָכּוּל לְלַמַּד גְּמָרָא וּפּוֹסְקִים, וְקוֹרָא מְגַלָּה, הוּי בְּטוֹל תּוֹרָה בְּאִיכוּת. אֲלָא שְׁהָרְשִׁישׁ (שם) פְּרַשׁ, דְּהֵינּוּ בְּתִלְמִידִים שְׂשֻׁמְעוּ כְּבַר מְקָרָא מְגַלָּה, שְׂצָרִיכִים לְהִתְבַּטֵּל מִלְמוּדָם כְּדִי שְׂרָבִם יִשְׁמַע מְגַלָּה.

אִי נָמִי עַל פִּי הַמְּבַאֵר בְּשִׁלְחוֹן עָרוּף (יו"ד ס"י רמו ס"ד), דְּחִיב אָדָם לְשַׁלֵּשׁ אֶת זְמָנוֹ שְׁלִישׁ בְּתוֹרָה שְׂבִכְתָּב, שְׁלִישׁ בְּמִשְׁנָה דְּהֵינּוּ תּוֹרָה שְׂבַעַל פֶּה, וְשְׁלִישׁ בְּתִלְמוּד, דְּהֵינּוּ שְׂיָבִין וְיִשְׁפִּיל אַחֲרֵית דְּבָרָם מִרְאשִׁיתוֹ, וְיוֹצִיא דְבַר מִתּוֹךְ דְּבַר, וְיִדְמָה דְבַר לְדְבַר, וְיִדּוּן בְּמִדּוֹת שְׁהִתּוֹרָה נִדְרָשֶׁת בְּהֵם עַד שְׂיִדַּע הִיאָדָּה עֵקֶר הַמִּצְוֹת. בְּמָה דְבָרִים אָמוּרִים בְּתַחֲלַת לְמוּדוֹ, אֲבָל כְּשִׁיגְדִיל יִפְנֶה כָּל יָמָיו לְתִלְמוּד בְּלִבָּד לְפִי רַחֲב לְבוֹ וְיִשׁוּב דְעֵתוֹ, וְיִקְרָא בְעֵתִים מְזֻמְנִים בְּתוֹרָה שְׂבִכְתָּב וּבְמִשְׁנָה. עֵינֵן שָׁם. וְלִגְבֵי מְגַלָּה יִבְטַל מִהִתְלַמּוּד וְיִקְרָא מְגַלָּה, וְלָכוֹן קָאָמַר מְבַטְלִין תִּלְמוּד תּוֹרָה וְקוֹרִין מְגַלָּה.

אִי נָמִי עַל פִּי הַמְּבַאֵר שָׁם בְּסַעֲיָא י"ד, שְׁנִים שְׂשָׂאָלוּ, אֶחָד שָׂאל כְּעֵנִין וְאֶחָד שָׂאל כְּעֵנִין, נִזְקָקִים לְשׂוֹאֵל כְּעֵנִין. וְכֹן אֶחָד שָׂאל לְעֵנִין מַעֲשֶׂה וְאֶחָד שָׂאל שְׂלֵא לְמַעֲשֶׂה וְכוּ'. וְעַל זֶה קָאָמַר דְּבָכֵל אֶפֶן מְבַטְלִין תִּלְמוּד תּוֹרָה מִפְּנֵי מְקָרָא מְגַלָּה. עֵינֵן שָׁם. שׁוּב רְאִיתִי מַה שְׂכַתְּבַּ בְּזָה בְּמֵאוֹר יִשְׂרָאֵל (מְגַלָּה ג.) וְהִבִּיא דְבָרֵי הַרְשִׁישׁ וְעוֹד אַחֲרוֹנִים.

וְאָמְנִים בְּאֶפֶן שְׂאִינוּ יָכוֹל לְהִתְרַכֵּז בְּלְמוּדוֹ, כְּבַר כְּתַב בְּבִרְכֵי יוֹסֵף (בס"י קי) וְקִבְּלִיתִי שְׂיִלְמַד בְּכָל יוֹם קָצַת מְזֻמּוּרֵי תְּהֵלִים בְּכּוֹנָה וְהִכְנַעָה, וְטוֹב לוֹ. וְהוּבָא בְּקִמַח סִלְתָּ (הַנְּדִי"מ ע"מ קסב).

וְעַל כָּל פְּנִים בְּעֵקֶר הַדְּבַר, אֶמֶת נִכּוֹן הוּא שְׂתִלְמִיד חָכֵם הֵיכּוֹל לְלַמַּד תּוֹרָה בְּעֵינֵין, תִּלְמוּד אוּ פּוֹסְקִים, אוּ מִשְׁנֵיּוֹת וְהִלְכָה, וְעוֹסֵק בְּאוֹתָהּ שְׂעָה בְּקָרִיאַת תְּהֵלִים, אֵינֵן זֶה מִן הָרְאוּי, וְאֵינֵן לְעִשׂוֹת כֵּן. כִּי יֵשׁ בְּטוֹל תּוֹרָה בְּאִיכוּת, וְעַתָּה לְכָל דְּבַר. וְעֵינֵן בְּסַפֵּר נִפְשׁ הִיפָּה לְרַבִּי יִצְחָק פְּלָאגִי (מַעֲרַכְתָּת) וּבְשׁוּ"ת חִקְרֵי לֵב (חִלְקָא ס"י יג), דְּעֵדִיף שְׂיִדַּע פְּרָק מִשְׁנֵיּוֹת בְּעַל פֶּה, וְלַחְזוֹר עֲלֵיו אֶפְלוּ מֵאָה פְּעָמִים, מֵאֲשֶׁר קָרִיאַת תְּהֵלִים [בְּעַל פֶּה]. [אֲלָא דְּהֵתִם בָּא מִצַּד דְּבָרִים שְׂבִכְתָּב אִי אֶתְהָ רְשָׁאֵי לְאָמְרוּ בְּעַל פֶּה].

וְעֵינֵן בְּמִדְרַשׁ שׁוֹחֵר טוֹב (פ"א) עַל הַפְּסוּק בְּתְּהֵלִים (יט) יְהִיו לְרָצוֹן אֲמָרֵי פִי וְגו', בְּקֵשׁ דָּוִד הַמֶּלֶךְ מִהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, יַעֲשֵׂנוּ לְדוֹרוֹת וְיִכְתְּבוּ לְדוֹרוֹת אֲמָרֵי פִי, וְיַחֲזִקוּ לְדוֹרוֹת, וְלֹא יְהִיו קוֹרִין בְּהֵם כְּקוֹרִין בְּסַפְרִים [וּבְגִלְקוּיט שְׂמַעוּנִי אִיתָא הַגְּרָסָא, וְאֵל יְהִיו קוֹרִין בְּהֵם כְּקוֹרִין בְּסַפְרֵי מוֹרִים. וְהֵינּוּ סַפְרֵי יוֹנִים]. אֲלָא יְהִיו קוֹרִין בְּהֵם וְנוֹטְלִים שְׂכָר עֲלֵיהֶם כְּנֻגְעִים וְאַהֲלוֹת.

וּבְסַפֵּר נִפְשׁ חֲחִיִּים לְמַהֲרִיחַ מוּזָאֵלוֹזִיין (שְׂעַר ד פ"א) כְּתַב, וּמִי יוֹדַע אִם הַסְּכִים הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל יְדוֹ בְּזָה, כִּי לֹא מְצִינוּ בְּדְבָרֵי רַבּוֹתֵינוּ ז"ל מַה תְּשׁוּבָה הֵשִׁיבוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עַל בְּקִשְׁתּוֹ. עֵינֵן שָׁם. וְכֹן הוּא בְּסַפְרוֹ רוּחַ חֲחִיִּים (פ"ו).

וְכִי־יֵצֵא בְּזֶה בְּפִרוּשׁ הַתְּפִלוֹת וְהַבְּרָכוֹת לְרַבְּנֵנוּ יְהוּדָה בֶּר יֶקָר (רבו של הרמב"ן, יצא לאור בשנת תשל"ט) שְׁכַתְּב לְבָאָר פְּרוּשׁ תְּפִלַּת "בְּרוּךְ שְׁאֲמַר", וְזֶה לְשׁוֹנוֹ : וְאָמַר בְּסוּף וּבְשִׁירֵי דָוִד עֲבַדְךָ נְהַלְלְךָ, שְׁאוֹתֶם הַמְזֻמּוֹרִים הַנְּהַדְרִים רוֹמְזִים הַמְאֻמְרוֹת, וְאֵף כָּל הַמְזֻמּוֹרִים חֲשׂוּבִים כְּדַבְּרֵי תוֹרָה. כְּדֹאֲמַרִּינָן בְּמִדְרַשׁ תְּהֵלִים (פָּרָק עח) אֵל יֹאמֵר אָדָם שְׁאִין הַמְזֻמּוֹרִים תוֹרָה, אֶלָּא תוֹרָה הִם וְאֵף הַנְּבִיאִים תוֹרָה. וְכֵן אֶסְפֵּף אֲמַר, הוֹאִיל וְהַמְזֻמּוֹרוֹת תוֹרָה, הֵאֱזִינָה עַמִּי תוֹרָתִי. וְכֵן בְּמָקוֹם אַחֵר, וְקוֹרִין בְּהֵם וְהוֹגִים וְנוֹטְלִים שְׂכָר עֲלֵיהֶם כְּנִגְעִים וְאֶהְלוֹת. עַד כָּאן. וְעוֹד אֲמַר שֶׁם, הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זְמֵרָה, עַל שֵׁם הַכְּתוּב טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאֲלֹפֵי זָהָב וְכֶסֶף, כְּדֹאֲמַרִּינָן בְּמִדְרַשׁ תְּהֵלִים, כָּל הַהוֹגָה בְּהֵם, כְּאֵלוֹ עוֹסֵק בְּנִגְעִים וְאֶהְלוֹת. עַד כָּאן. וְנִכְתְּבוּ בְּקֶבֶץ בֵּית הַלֵּל (טבת תשס"ב), דְּפִרוּשׁ זֶה מְסַיֵּעַ לְמָה שְׁכַתְּב הַשֵּׁל"ה הַקְּדוּשׁ (יוֹמָא עֲמוּד הַתְּשׁוּבָה), שְׁהֹאֲמַר תְּהֵלִים הָרִי הוּא כְּמִתְפַּלֵּל, וְהוּא גַם כְּעוֹסֵק בְּתוֹרָה, כִּי כָּבֵר בְּקֶשׁ דָּוִד הַמְּלִיךָ שְׁיִהְיוּ מְקַבְּלִים שְׂכָר הַקּוֹרִין בְּתְהֵלִים כְּעוֹסְקִים בְּעֵסֶק הַתוֹרָה בְּנִגְעִים וְאֶהְלוֹת. עַד כָּאן. וּבָאָר שֶׁם, דָּאֵם קוֹרָא בְּתְהֵלִים עִם פְּרוּשׁ הַדְּבָרִים, בְּהַבְּנָה, בְּנִדְאֵי דְשְׂכָרוֹ כְּעוֹסֵק בְּנִגְעִים וְאֶהְלוֹת, דְּהוּי לְמוּד תוֹרָה. אֶבֶל בְּקוֹרָא תְהֵלִים בְּלֹא פְרוּשׁ וּבְלֹא הַבְּנָה מְדַקְדָּקָת, הוּי כְּתְפִלָּה, וְאִין זֶה בְּרוּר שְׁיִהְיָ לּוֹ שְׂכָר כְּעוֹסֵק בְּנִגְעִים וְאֶהְלוֹת. עַד כָּאן.]

וּבִאֲמַת שְׁכָבֵר נוֹדְעַת הַחֲשִׁיבוֹת הַגְּדוּלָּה וְהַמוֹעִילָה בְּקִרְיַת מְזֻמּוֹרֵי תְהֵלִים, וְאָמְרוּ, כָּל הָאוֹמֵר תְּהֵלִים בְּכָל יוֹם הָרִי זֶה כְּאֵלוֹ קִים אֶת כָּל הַתוֹרָה כְּלָה. (פְּרוּשׁ רַבְּנֵי אֶפְרַיִם עַל הַתוֹרָה פְּרֻשַׁת וַיְגִשׁ. ע"ן ש"ס). וְכָל הָאוֹמֵר תְּהֵלִים בְּכָל יוֹם זוֹכֵה לְהִיּוֹת תַּחַת כְּסֵא הַכְּבוֹד. וְצִיצִית עַל כַּנְּפֵי בְּגָדֵיהֶם, סוֹפֵי תְבוֹת תְּלִים, כִּי הִיא מְצוּהָ מִן הַמְּבַחֵר בְּהַשְׁכָּמָה לְהַתְּעַטֵּף בְּצִיצִית וְלִלְמֹד תְּהֵלִים. וְכַתְּב הַשֵּׁל"ה הַקְּדוּשׁ, מִי שֶׁנִּפְשׁוֹ חֲשָׁקָה לִידְבֵּק בּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וּבְשִׁבְחֵי, יִדְבֵּק לְלִמּוֹד בְּסִפֵּר תְּהֵלִים. וְעַיִן בְּגִמְרָא (בְּרָכוֹת נ:.) הַרוֹאֶה סִפֵּר תְּהֵלִים בְּחִלוּם יִצְפֶּה לְחִסִּידוֹת. וְלָכֵן יֵשׁ לוֹמֵר אֶת פְּרָקֵי הַתְּהֵלִים בְּנִחַת וּבְשִׁירָה וּבְזְמִירָה וּבְכֻנָּת הַלֵּב. וְכִמוֹ שְׁכַתְּב הַחִיד"א בְּסִפֵּר יוֹסֵף תְּהֵלוֹת. וּבְגִמְרָא (פְּסָחִים קיז.) אָמְרוּ, אֲמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לׁוֹי, בְּעֶשְׂרָה מְאֻמְרוֹת שֶׁל שִׁבַח נֶאֱמַר סִפֵּר תְּהֵלִים, בְּנִצּוֹת, בְּנִגּוּן, בְּמִשְׁכִּיל, בְּמִזְמוֹר, בְּשִׁיר, בְּאֲשֵׁרִי, בְּתְהֵלָה, בְּתְפִלָּה, בְּהוֹדָאָה, בְּהַלְלוּיָהּ. גְּדוּל שְׁבַכְלָן הַלְלוּיָהּ. וְעוֹד אָמְרוּ שֶׁם, כָּל תְּשֻׁבָחוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּסִפֵּר תְּהֵלִים כְּלָן אֲמָרוֹ דָּוִד, שְׁנֶאֱמַר, כְּלוֹ תְּפִלוֹת דָּוִד בֶּן יִשְׂרָאֵל תִּקְרִי כְּלוֹ אֶלָּא כָּל אֵלוֹ. וּבְגִמְרָא (ב"ב יד:) אָמְרוּ, דְּשִׁמוּאֵל כְּתַב אֶת סִפְרוֹ, וְשׁוֹפְטִים וְרוֹת. דָּוִד כְּתַב סִפֵּר תְּהֵלִים עַל יְדֵי עֶשְׂרָה זְקֵנִים.

וְהִנֵּה גַם הַקּוֹרָא תְהֵלִים, לֹא יִקְרָאוּ בְּמְרוּצָה, וְכִמוֹ שְׁהַזְהִיר עַל זֶה בְּסִפֵּר דְּמִשְׁק אֱלִיעֶזֶר פֶּאֶפּוֹ (נֶכַד הַרְב פֶּלֶא יוֹעַץ, דף מו:.) שְׁכַתְּב : תְּהֵלִים, כָּל הַמְּעַלּוֹת הַנְּאֻמְרוֹת בְּאֻמִּירַת תְּהֵלִים, כְּאֲשֵׁר מְפָרְשִׁים בְּסִפֵּר יוֹסֵף תְּהֵלוֹת לְהַחִיד"א, וּבְסִפֵּר תְּפִלָּה לְדָוִד לְהַר"א מוֹסְפִיָּא ז"ל וְיוֹתֵר מֵהֵמָּה לֹא נֶאֱמְרוּ אֶלָּא לְקוֹרָא אוֹתֶם בְּלִי הַפְּסֵק וּבְכֻנָּה נְכוּנָה, אוֹת בָּאוֹת, תְּבָה בְּתְבָה, בְּקוֹל רִנָּה וְתוֹדָה, וְיִתֵּן אֶת רוּחוֹ אֲלֵיהֶן, לְהַבִּין מַה שְׁמוּצִיא בְּשִׁפְתָיו שֶׁהֵם תְּפִלוֹת נוֹרָאוֹת וְתְהֵלוֹת גְּדוּלוֹת לְנוֹרָא עֲלִילוֹת, וְלֹא כְמוֹ שְׁנִתְפִּשֵׁט הַמְּנַהֵג עֲכָשׁוֹ לְקָרָא אוֹתֶם בְּמְרוּצָה גְּדוּלָּה ה' מְזֻמּוֹרִים לְכָל אֶחָד, בְּחִלוּף וְחִסָּר שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין, חוֹשֵׁשְׁנֵי לְהֵם מַחְסָאת בְּמָקוֹם מְצוּהָ

וכו'. עין שם. וכבר הזהיר על זה לקרא תהלים שלא במרוצה, מהר"א פלאג'י בהקדמה לספר וישפם אברהם על התהלים. עין שם.

ועין בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סוף סי' נו) שכתב, שאם קורא תהלים ומכון לתלמוד תורה, אף שאינו מבין מקיים מצות עשה גדולה דתלמוד תורה, שמקיימים בתורה שבכתב אף שאינו מבין, עין במג"א לענין איזהו מקומן, דבלא הבנה אין בזה מצות תלמוד תורה. אולם כבר אמרו לעולם ליגרס איניש ואף על גב דלא ידע מאי קאמר. וזוהי הערה נכונה, שרבים אומרים התהלים ולא מבינים, וכחאי גונא שמכון למצות תלמוד תורה בנ"ד שעצמותו קדוש, [בלא באור כתורה שבעל פה], מקיים אז מצות תלמוד תורה. עין שם.

אולם לפי המבאר בנפש החיים להגר"ח מוולאז'ין, דגדר בטול תורה אינו רק בכמות ובבטול הזמן בענינים בטלים, אלא גם בטול תורה באיכות, בזמן שיכול ללמד גמרא או הלכה אין לו לקרא תהלים, וכמבאר. ונמצא שאברך שתורתו אמן, אם יפסיק מלמודו ויקרא תהלים בדרך תפלה, ואינו יגע בהבנת הדברים שקורא בכל מלה ומלה, אינו ברור שהוא כעוסק בתורה ומדרגתו פלומד ש"ס ופוסקים. ולכן בודאי שיש להעדיף, למוד התורה על פני קריאת התהלים. ורק בזמנים שאין האדם יכול להתרכז בלמודו, או שיש לו צרך להעתיר בתפלה לפני השם יתברך על בני ביתו וכדו', בזה אין הכי נמי רשאי להפסיק מלמודו, ולקרא תהלים, הא לאו הכי, כל זמן שאדם יכול לעסוק בתורה לפי דרגת הבנתו, אין לו לבטל מלמודו בשביל קריאת תהלים.

וכן כתב בפלא יועץ (ערך תהלים) בשם הפוסקים, דמי שיכול ללמד הלכות ופולפולים ועוסק בתהלים, חשוב בטול תורה לגבי דידיה. מפל מקום ללמד אותם פעם אחת בשבוע לא נאמר זה. ועת לכל חפץ. ומה גם אם קוראים אותם ברבים שיתעלו, המה יעלו לרצון יותר מהעוסק בנגעים ואתלות ביחיד. וכתב בספר עמק המלך בשם הרב אביגדור קרא, שהרגיל בספר תהלים דוחה כל מיני פרעניות ופגעים רבים מעליו ומעל בני ביתו, ומעל משפחתו ומעל בני דורו, ומגלגל עליהם כל מיני שפע ברכות וטובות והצלחות. והרוצה לדבק בו יתברך ובשבחיו, ידבק ללמד בספר תהלים. ויש קבלה מאנשי שם שמי שיש לו איזה דחק השעה או צער, או שהוא מהלך בדרך או עובר בים או בנהרות, יקרא כל התהלים בכל יום בלי הפסק בכונה ובהכנעה, ורואה נפלאות, וזה בדוק ומנסה. (ועין עוד בפלא יועץ מערכת דיעה).

וכן הורה מרן אמו"ר שליט"א בתשובה לשאלה בדבר ההנהגה לאברכים בימי השובבי"ם, אם לבטל מלמודם ולקרא תהלים כתענית דבור, והשיב, שאין להם לבטל מסדר הלמוד כדי לקרא תהלים, אלא יעסקו בגמרא כדרךם בעיון. ורק מי שאינו יכול ללמד ש"ס ופוסקים, אין הכי נמי שיתתף בימי תענית דבור עם הצבור, ועל ידי כך יקרא תהלים ברצף בלא הפסקה, שיש לזה מעלה גדולה, וגם ישמר את פיו ולשונו

מְלַדְבֵּר לְשׁוֹן הָרַע וְדַבְרִים בְּטָלִים. אֵךְ אֲבָרְכִים וְתִלְמִידֵי חֲכָמִים וְכֵן כָּל מִי שֶׁיִּכּוֹל לְלַמֵּד שׁוֹס וּפּוֹסְקִים בְּוִדָּאֵי שְׁאִין לוֹ לְהִתְבַּטֵּל מִלְמוּדוֹ וְלִקְרֹא תִהְלִים בְּיָמֵי תַעֲנִית דְּבֹר.

וְכָל שֶׁכֵּן שְׁלֵא יִתְעַנּוּ מִמֶּשׁ, וְכִמּוֹ שֶׁכְּתֹב הַמְּאִירִי (ב"ק צב: ד"ה וְכִבֵּר יְדַעְתָּ) וְז"ל: וְרֵאוּ לְכָל עוֹסֵק בְּתוֹרָה שְׁלֵא יִסְגֹּף עֲצָמוֹ בְּתַעֲנִיּוֹת לְלֹא צָרָךְ. עַד כָּאן. וְרֵאָה בְּיִלְקוּט יוֹסֵף עַל הַלְכוֹת כְּבוֹד אָב וְאִם כְּרָךְ ב' (פֶּרֶק יג, מְכַבֵּד בְּחֵייוֹ וּבְמוֹתוֹ, מִהֲדוּרָא קַמָּא עֲמוּד תַּכּוּז).

פֶּרֶק ח' - אִם יֵשׁ מְקוֹר לְתַעֲנִית דְּבֹר

וְאִמְנָם אִין סָפֵק שֶׁעֲבוּר הַצְּבוּר הֶרְחַב יֵשׁ מַעֲלָה גְדוֹלָה בְּיָמֵי הַתַּעֲנִית דְּבֹר בְּקָרִיאת תִּהְלִים, וְיֵשׁ לְעוֹדֵד דְּבֹר זֶה, וּבְפֶרֶט בְּשִׁבְתוֹת. וְכָל מִה שֶׁכְּתִבְנוּ הוּא לְבַנֵּי תוֹרָה וְאֲבָרְכִים, שְׁלֵא יִתְבַּטְּלוּ מִסֻּדָּר לְמוּדָם, שֶׁהָרִי לֹא מְצִינוּ שׁוּם מְקוֹר לְתַעֲנִית דְּבֹר גַּם בְּאִפְסוֹ שְׁלֵא יִבְקֹשׁ אֵיזָה דְּבֹר הַנֶּצְרָךְ לוֹ בְּשׁוֹס וּבְסִפְרֵי הָרֵאוּנוֹס, וּמִה שֶׁאֲמָרוּ בְּגִמְרָא (חולין פט.) אָמַר רַבִּי אֵילְעָאִי, אִין הָעוֹלָם מִתְקִים אֶלָּא בְּשִׁבִיל מִי שֶׁבוֹלֵם עֲצָמוֹ בְּשַׁעַת מְרִיבָה. שְׁנֵאמַר, תּוֹלָה אֶרֶץ עַל בְּלִימָה. אָמַר רַבִּי יִצְחָק מֵאִי דְכְּתִיב הָאִמְנָם אֶלֶם צִדֵּק תִּדְבְּרוּן, מִיִּשְׂרָאֵל תִּשְׁפֹּטוּ בְּנֵי אֲדָם, מִה אִמְנוֹתוֹ שֶׁל אֲדָם בְּעוֹלָם הַזֶּה, יִשִּׁים עֲצָמוֹ כְּאֶלֶם, יִכּוֹל אֶף לְדַבְרֵי תוֹרָה תִּלְמוּד לֹוֹמַר צִדֵּק תִּדְבְּרוּן וְכוּ'. עַד כָּאן. וְכֵן אֵיזָה בְּיוֹמָא (י"ט): הַשָּׁח שִׁיחַת חֲלִין עוֹבֵר בַּעֲשָׂה, שְׁנֵאמַר וְדַבְרַת בָּם וְלֹא בְּדַבְרִים בְּטָלִים. הִנֵּה אִין הַפְּנִינָה לְתַעֲנִית דְּבֹר מִמֶּשׁ שְׁלֵא יִדְבֵּר אֶפְלוּ תִּבָּה אַחַת לְצָרָךְ עֲנִינֵי גוּפוֹ, וְשִׁיחָה צָרָךְ רַק לְרִמּוֹז, אֶלָּא הַפְּנִינָה הִיא שְׁלֵא יִרְבֶּה בְּדַבְרוּרִים, וְיִשִּׁים עֲצָמוֹ כְּאֶלֶם לְמַעַט בְּדַבְרִים בְּטָלִים שְׁאִין לַגּוּף צוּרְךָ בָּהֶם. אֲבָל אִם נֶצְרָךְ לְאֵיזָה דְּבֹר מֵאִן יִימַר לֹן שֶׁאִסוּר יִהְיֶה לְבַקֵּשׁוּ בְּפִיו וְיִצְטָרֵךְ לְרִמּוֹז. וְגַם מִה שֶׁאֲמָרוּ הַשָּׁח שִׁיחַת חֲלִין עוֹבֵר בַּעֲשָׂה, הֵינֵנוּ בְּדַבְרִים שְׁאִין בָּהֶם צוּרְךָ, וְכִלְשׁוֹן הַרְמַב"ם (פ"ב מֵהַלְכוֹת דְּעוֹת הַלַּחַה ד'): לְעוֹלָם יִרְבֶּה אֲדָם בְּשִׁתִּיקָה, וְלֹא יִדְבֵּר אֶלָּא אוֹ בְּדַבְרֵי חֲכָמָה אוֹ בְּדַבְרֵי שְׁצָרִיךְ לְהֵם לְחֵי גוּפוֹ, אֲמָרוּ עַל רַב תִּלְמִיד רַבְּנוּ הַקְּדוּשׁ, שְׁלֵא שָׁח שִׁיחָה בְּטָלָה כָּל יָמָיו. וְזוֹ הִיא שִׁיחַת רַב כָּל אֲדָם, וְאֶפְלוּ בְּצָרְכֵי הַגּוּף לֹא יִרְבֶּה אֲדָם דְּבָרִים וְכוּ', וְעִישׁ בְּפִירוּשׁ רִשְׁיִי שִׁיחַת חֲלִין, שִׁיחַת הִילָדִים וְקָלוֹת רֵאשׁ.

וְרַבְּנוּ יוֹנָה [הוּבָא בְּגִלְיוֹן רַעֲקִיא אוֹי"ח ס"י קנו] כְּתֹב, דְּהָא דְאֲמַרִּין הַשָּׁח שִׁיחַת חֲלִין עוֹבֵר בַּעֲשָׂה הֵינֵנוּ כְּשֶׁמְדַבֵּר דְּבָרֵי הַבְּאִי, אֲבָל כְּשֶׁמְדַבֵּר לְצָרָךְ פְּרָנְסָתוֹ אֶף עַל פִּי שֶׁהִיא שִׁיחַת חֲלִין שָׂרִי. ע"ש. וּבְסִפְהָ (כח.) אֲמָרוּ עַל רַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זַכָּאִי, מִיָּמָיו לֹא שָׁח שִׁיחַת חֲלִין וְכוּ'. וְכֵן נִהְגוּ רַבִּי אֵלְיָעָזָר תִּלְמִידוֹ שֶׁל רַבְּנוּ הַקְּדוּשׁ, שְׁלֵא שָׁח שִׁיחַת חֲלִין כָּל יָמָיו. וְהֵינֵנוּ בְּשִׁיחַת שְׁאִינָה לְצָרָךְ כָּלֵל. וְרֵאָה בְּיִלְקוּט יוֹסֵף עַל הַלְכוֹת כְּבוֹד אָב וְאִם כְּרָךְ א' (עֲמוּד קלב), אִם עוֹבֵר בַּעֲשָׂה מִמֶּשׁ הוּא. וְרֵאָה בְּיַעֲרִי אוֹזֵן (מַעֲרַכַת א' אוֹת קג) דְּאִשְׁכַּחְנָא לְשׁוֹן עוֹבֵר בַּעֲשָׂה וְרַצּוֹנוֹ לֹוֹמַר שְׁאִין בּוֹ אִיסוּר לֹא מִהַתּוֹרָה וְלֹא מִדְּרַבְּנָן. וְרַק מִמַּדַּת

חסידות הוא. ע"ש. ותנא דמסייע ליה הוא רבנו המאירי ביומא שם, שכתב, דרך צחות אמרו השח שיחת חלין וכו'.

והו אמת שרבו הדבור מגונה, וכמאמר התנא באבות (פ"א משנה יז) כל המרבה דברים מביא חטא. ועוד אמרו שם, כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב מן השתיקה, וגם פי השתיקה מביאה מורא, והשתיקה היא מסימני החכם. ושלמה המלך אומר במשלי (יז, כח) גם אויל מחריש חכם יחשב. ואמר עוד בקהלת (ה, א) כי האלקים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים וגו'. ועוד אמרו (אבות פ"ג) סייג לחכמה שתיקה. וכן אמרו במגלה (יח). סמא דכלה משתוקא. [מבחר כל הסממנים היא השתיקה, שלא לספר בשבחו של המקום יותר מדאי, שנאמר לך דומיה תהלה. רש"י]. במערבא אמרי מלה בסלע משתוקא בתרין. [אם תרצה לקנות הדבור בסלע, תקנה השתיקה בשתי סלעים. רש"י]. ובפסחים (צט). יפה שתיקה לחכמים, קל וחמר לטפשים. שנאמר (משלי יז, כח), גם אויל מחריש חכם יחשב. ואמרו עוד בחלין (פט). מאי דכתיב, תולה ארץ על בלימה, שאין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבוים פיו בשעת מריבה. וראה מעשה נפלא בזה בספר ענף עץ אבות (עמוד סב). וע"ש עוד במעלת השתיקה. וע"ע בפירוש רבנו עובדיה (אבות פ"ג הנ"ל) שכתב, סייג לחכמה שתיקה, אין מדבר בשתיקה מרכילות ולשון הרע, דהא דאורייתא ניהו, אלא מדבר בשתיקה מדברי הרשות שבין אדם לחברו, שיש לו למעט הדבור בהם, כל מה שאפשר, כי ברוב דברים לא יחדל פשע. ולכן אמר שלמה המלך, גם אויל מחריש חכם יחשב.

ומן החיד"א בספרו פתח עינים באר זאת על פי מה שאמרו במדרש שוחר טוב (מזמור קיט), שהמדבר דברים בטלים יוצאים מלבו כנגדם דברי תורה, משל לחבית מלאה דבש על כל גדותיה, על כל רביעית מים שנכנסת לתוכה יוצאת כנגדה רביעית דבש. וכן במדרש רבה (שיר השירים פ"א סי' כא) : כוס מלא שמן בינך, נפל לתוכו טיפת מים, יוצאת כנגדה טיפת שמן, כך אם נכנס דבר של ליצנות ללבו, יוצא כנגדו דבר של תורה. וראה עוד בענף עץ אבות (עמוד רי).

והנה לעשות תענית דבור כשאנו באמצע לימודו לא מצינו מקור לזה בש"ס והראשונים שיצטרך לרמוז בידי וכדומה לבקש הנצרך לו. ולא ראינו כן לא בגמרא ולא בדברי הרמב"ם והשלחן ערוך ושאר הפוסקים הקדמונים. ורק גדולי התורה והחסידות בדורות האחרונים הם שחדשו ענין זה של תענית דבור שלא לדבר אף דבור הנצרך לו, כגון להגיש לו הלחם וכדומה, כדי שהאדם לא יגרר לדברים בטלים, ויוכל להקדיש את היום כולו לתורה ולתפלה. ונפקא מניה שאם נצרך לבקש מחברו שיגיש לו איזה חפץ, יכול לבקש בפיו הדבר שרוצה בו, בכרטא אם חברו אינו מבין את הרמז.

והו אמת שבישיבת פורת יוסף נהגו מזה שנים לערך יום תענית דבור ביום ט"ו בשבט, מסיבה ידועה, וכל בני הישיבה קוראים תהלים במשך כל היום.

ובשנת תשל"ד רצו האברכים בשיבתנו הקדושה ישיבת חזון עובדיה להנהיג כן גם בחזון עובדיה, אך מרן אמו"ר שליט"א התנגד לכך בכל תקף. ואף שראש הישיבה הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל חזק הדבר בשיבת פורת יוסף, מכל מקום דעתו של מרן אמו"ר לא הייתה נוחה מזה שבני תורה יבטלו מלמודם במשך יום שלם, ויעזבו את לימוד הגמרא והפוסקים, לקרא במשך כל היום תהלים, ולכן בקש שלא נעשה זאת, ואמר, שהאברכים יתחזקו בלמוד בלא הפסקה, ולמעט בדבורים בטלים, זולת דברים הנצרכים ביותר. ובאמת, שאיני זוכר מעודי שמרן אמו"ר עשה תענית דבור באפן שלא דבר אף תבה אחת בדברים הנצרכים לו. נומה שהנהיגו כמה צעירים להתענות מספר ימים, באפן שהדבר גורם להם חלשה רבה, ושוכבים במטותם ללא יכולת ללמוד תורה, ללמד ש"ס בעיון, הנה מנין שהקדוש ברוך הוא חפץ בעבודת ה' באפן כזה שממעט בלמודו, כי עקר גדול הוא שאין לדבר גדול יותר מתורה].

ואמנם בספרי החסידות הפליגו בגדל מעלת קריאת התהלים בימי השובבי"ם, וראה בספר דברי יחזקאל להרה"ק משינאנה (פרי שמות) שכתב: ואלה שמות בימי ישראל היבאים מצרימה, ראשי תבות השבי"ם, וסופי תבות תהלים. כי מסגל לחטא זרע לבטלה ר"ל. ובפרט לומר תהלים בימי השובבי"ם. ואמרו בשמו של הרה"ק מטשערונוביל ז"ל שסגלה לזה להתענות בערב שבת קדש, ובשבת קדש יאמר תהלים. ורמז זה הובא גם בכתבי רבי משלם זוסיא מזינקוב לומר תהלים בימי השובבי"ם, כי ואלה שמות בני ישראל היבאים סופי תבות תהלים. (נלקוט אוהב ישראל, הליכות ומנהגים אות צה).

גם בספר אוהב שלום להרה"ק רבי שלום שפירא מקאזניץ (פרי שמות) כתב: סופי תבות ואלה וגו', הם תהלים, על פי מה שכתב החיד"א דמאחר שהתפלל דוד המלך שיהיה חשוב אמירת תהלים כעוסק בנגעים ואהלות, נראה דתהלים מועיל לתקון הברית, כמו שכתבו גורי האר"י ז"ל שלמוד סדר טהרות מועיל לתקון הברית. עד כאן. לכן פיון דימי שובבי"ם הם לתקן פגם הנ"ל כמבאר בספרים הקדושים, לכן בא סימן ברמז הסופי תבות ואלה שמות וגו' אותיות תהלים שצריך לומר אז. עין שם. ובספר פלא יועץ להגה"ק רבי מרדכי מהארנסטפיל על התורה (עמוד עז) כתב, שעקר העבודה בימים אלו התקון בלשון הוא לשמר מכל דבר אסור, ורק בדברי תורה לקשר מחו לידע לפני מי הוא מדבר, ומה שאינו יכול לקשר מחשבתו לדבורו ומבלבלין אותו מחשבות זרות בעת תורה ותפלה, הוא מחמת שלא שמר לשונו בדבור אסור או בטל, שהוציא הדבורים בבחינת הבל ורעות רוח, כדאיתא בתקונים. וכן כתב ביסוד ושרש העבודה (שער המפקד, תקוני ימי השובבי"ם). עין שם.

גם בספר שבט מוסר (פרק מד) כתב: ויזהר בעצמו מדברים בטלים שהם כזרע לבטלה כנודע, ומעוררים העון שהם בסוג שלו. וידאג תמיד על מה שעשה ויבכה ויתחנן לפני בוראו להעביר על עונו וכו'. ע"ש.

וְכֵן כָּתַב הַגֵּר"א בְּאַגְרָתוֹ עָלִים לְתִרוּפָה, וְז"ל: וְעַד יוֹם מוֹתוֹ צָרִיף הָאָדָם לְהַתִּיסֵר וְלֹא בְּתַעֲנִיּוֹת וְסִגּוּפִים, רַק בְּרִסּוֹ פִּיּוֹ וּבִתְאַוּתוֹ. וְזוֹהִי הַתְּשׁוּבָה. וְזֶהוּ כָּל פְּרִי הָעוֹלָם הַבֵּא. וְזֶה יוֹתֵר מִכָּל הַתְּעִנִּיּוֹת וְהַסִּגּוּפִים שֶׁבְּעוֹלָם. וְכָל רָגַע וְרָגַע שֶׁהָאָדָם חוֹסֵם אֶת פִּיּוֹ זֹכֶה בְּשִׁבְלֹו לְאוֹר הַגְּנוּז שֶׁאֵין כָּל מְלֶאֶךָ וּבְרִיָּה יְכוּלִים לְשַׁעַר וְכוּ', וּבְזֶה יִכְפַּר לוֹ כָּל עוֹן וְנִצּוֹל מִשְׂאוּל תַּחֲתִית וְכוּ'. עַד כָּאן.

גַּם הַמְּשֻׁנָּה בְּרוּרָה (ס"י תקע"א סק"ב) כָּתַב: וְרִאִיתִי כְּתוּב בְּסִפְרֵי אֶחָד, שֶׁשָּׂאָדָם רוֹצֵה לְהַתְּנַדֵּב תַּעֲנִית טוֹב יוֹתֵר שִׁיקְבֵּל תַּעֲנִית מִן הַדְּבֹר מִמָּה שִׁיקְבֵּל עָלָיו מִן הָאֲכִילָה, כִּי מִמֶּנּוּ לֹא יִהְיֶה לוֹ נֶזֶק לֹא בְּגוּפּוֹ וְלֹא בְּנִשְׁמָתוֹ, וְלֹא יִחַלֵּשׁ עַל יְדֵי זֶה. וְעַיִן עוֹד בְּסִפְרוֹ שֶׁמִּירַת הַלְּשׁוֹן (שַׁעַר ב' פ"ה). וְהוֹסִיף שֵׁם בְּהַגִּי"ה, שֶׁפִּיּוֹצֵא בְּזֶה כָּתַב בְּסִפְרֵי רֵאשׁ הַגְּבָעָה, שֶׁיֵּשׁ לָאָדָם לְקַבֵּל עַל עֲצָמוֹ תַּעֲנִית דְּבֹר, וְזֶה יוֹתֵר טוֹב מִמָּה שִׁיקְבֵּל עָלָיו תַּעֲנִית מֵאֲכִילָה וּשְׂתִיָּה. כִּי מִמֶּנּוּ לֹא יִהְיֶה לוֹ נֶזֶק, לֹא בְּגוּפּוֹ וְלֹא בְּנִשְׁמָתוֹ, וְלֹא יִחַלֵּשׁ עַל עַל יְדֵי תַּעֲנִית. וְע"ש.

וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה כָּתַב בְּסִפְרֵי גְּנֻזֵי חַיִּים (מַע' ס' אוֹת לא), שֶׁמִּנְהַגָּם לְהַכְרִיז תַּעֲנִית יוֹם אֶחָד וְ"לְמוֹד" וְכוּ'. ע"ש. וְרִאִיהַ בְּשׁוּ"ת יַבִּיעַ אֶמֶר (ח"ב ס"י כח).

וְכִּבְרֵי הַזְּכָרָנוּ לְעִיל מַה שֶׁכָּתַב בְּסִפְרֵי נֵר לְמֵאָה (עַמּוּד קמ"ה) בְּשֵׁם הָאָדָמוֹ"ר מֵאוֹסְטְרוֹוֹצָא ז"ל, שֶׁתַּעֲנִיּוֹת דְּבֹר הַחֲשׁוּבוֹת כְּאֵלוֹ הַתַּעֲנָה כְּמָה וְכְמָה תַּעֲנִיּוֹת, מְכַפְּרוֹת עַל עֲבֵרוֹת שֶׁל כְּאֵלוֹ, וְכַגּוֹן כָּל הַכּוֹעֵס כְּאֵלוֹ עוֹבֵד ע"ז, אֲבָל עַל מַה שֶׁחָיַב תַּעֲנִית מְדִינָא אֵין מוֹעִיל הַתְּקוּן שֶׁל כְּאֵלוֹ הַתַּעֲנָה.

וְעַל כָּל פְּנִים עֶקֶר הַקִּפְדָּא הִיְתָה בְּדְבֹרִים בְּטָלִים שֶׁלֹּא לְצַרְף צָרְכֵי הָאָדָם, וְכֵן בְּדְבֹר שֶׁל אֲסוּר וְלִשׁוֹן הָרַע. אֲבָל אֵין מְבַאֵר שֵׁם שֶׁלֹּא לְדַבֵּר אֶפְלוֹ תִּבְיָה אַחַת לְצַרְף הָאָדָם, כְּגוֹן שֶׁאוֹמֵר לְחֵבְרוֹ שֶׁיִּגִּישׁ לוֹ דְּבַר מָה, וְכַדּוּמָה. וְזֶה רַק לְמַגִּדֵר מִלְּתֵא שֶׁלֹּא יִגְרַר לְדַבְּרִים בְּטָלִים.

וְאִמְנָם בְּשֵׁנַת תַּרפ"ח יִסְדּוּ בִירוֹשָׁלַיִם חֲבוּרָה שֶׁנִּקְרָאָה בְּשֵׁם "אוֹר חֲדָשׁ וְצִמַח צְדִיק", כְּשֶׁעֶקֶר מִסְרְתָהּ וְתַקְנָתָה לְתוֹרָה וּתְפִלָּה וּלְתַעֲנִית דְּבֹר, וּבְשֵׁנָה זֹו אֵף נִדְפַס חֲבוּר בְּעַל הַקֶּף בְּשֵׁם קוֹנְטֵרַס הַיְחִיאֵלִי, מֵהַרְבֵּ יִצְחָק אֶלְפִיָּה זצ"ל, הַכּוֹלֵל עֲנִינִים שׁוֹנִים שֶׁבְּרַבּוֹ נִדּוֹן עַל עֲנִין הַתַּעֲנִית דְּבֹר (דף ט"ז - ט"ח), וּבְרֵאשׁ חֲדָשׁ שֶׁבְּטַ מִתְאַסְּפִים אֲנָשֵׁי הַחֲבוּרָה בְּבֵית הַכְּנֶסֶת הַנִּי"ל וְקוֹבְעִים שְׁעוֹת לְתוֹרָה וּתְפִלָּה, וְהַתְּקִנָּה הָרֵאשׁוֹנָה הִיְתָה: שֶׁלֹּא לְדַבֵּר כָּלֵל וְכָלֵל מִהַתְּחִלַּת הַלְּמוּד עַד הַגְּמֵר. גַּם לֹא בְּדַבְּרֵי תוֹרָה וְלֹא בְּשִׂאֵלַת שְׁלוֹם. הַסִּדֵּר נִפְתַּח בְּוִדּוּי אֶרֶץ עַל פִּי סִדֵּר הָא-ב, וְלֵאחֵר מִכֵּן אוֹמְרִים כָּל סִפְרֵי הַתְּהִלִּים ג' פְּעָמִים רְצוּפוֹת, מְלוּוֹת תְּפִלוֹת מִיְחָדוֹת תַּחֲלָה וְסוֹף.

וְכָתַב שֵׁם, כִּיּוֹן שֶׁבְּזִמְנֵנוּ הַגּוֹפּוֹת נִחַלְשׁוּ בְּעוֹנוֹת הַרְּבִים, וְאֵין כָּל כֶּף חֲזָק וּבְרִיאוֹת הַגּוּף לְהַתְּעַנּוֹת, לְכֵן יִקְבֵּל אָדָם תַּעֲנִית דְּבֹר הַנְּחֻשְׁבֵּת לְהַפְּסָקָה גְּדוּלָה וּלְתַעֲנִית מְשֻׁבָּת לְשֻׁבָּת. וְתַעֲנִית דְּבֹר מוֹעִילָה לָאָדָם יוֹתֵר מִכָּל מִינֵי סִגּוּפִים וְתַעֲנִיּוֹת, וְגַם אֵינוֹ מְחַלֵּשׁ אֶת גּוּפוֹ כְּתַעֲנִית אֲכִילָה וְיִתֵּר הַסִּגּוּפִים.

וְהוּא טוֹב לַגּוֹף וְטוֹב לְנַשְׁמָה. וּמִשְׁכִּין שְׁלוֹם בֵּין הַגּוֹף לְנַשְׁמָה, שְׁשֻׁנֵיהֶם יִזְכּוּ לְאוֹר הַחַיִּים, וְלַעוֹלָם הַנִּצְחִי שְׂכָלוֹ טוֹב. וְצָרִיךְ יוֹם שְׁלֹם מִמֶּשׁ לְתַעֲנִית דְּבוּר, [וְהִינּוּ מַעֲלוֹת הַשְּׁחַר עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים]. וְכִמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַגְּרָ"א, חֲמֵדַת הַיָּמִים, אָבוֹן שְׁלֵמָה, הַחֲפֵץ חַיִּים, וּבְרֵאשׁ הַגְּבֻעָה. וְעַיִן שֶׁסֶהֲרָחִיב אֶת הַדְּבָרִים עַל פִּי סֵפֶר חֲמֵדַת יָמִים וּבַעַל הַנֶּעֱם אֱלִימֶלֶךְ, שֶׁתַּעֲנִית מִשְׁבֵּת לְשֵׁבֶת נַחֲשֵׁבֶת לְחַמְשָׁה וְשִׁשִּׁים אֶלְף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת תַּעֲנִיּוֹת. וְכֵן כָּתַב בְּסֵפֶרוֹ שִׁיחַ יִצְחָק (דף קמח).

וּבְסֵפֶר רַחֲמֵי הָאֵב (סי' נו) כָּתַב, קִבְּלָה מִן רַבְּנוֹ אֱלִימֶלֶךְ מְלִיז'נֶסֶק, כִּי הָאוֹמֵר ג' פְּעָמִים כָּל הַתְּהִלִּים בְּיוֹם אֶחָד, הוּא חָשׁוּב כְּתַעֲנִית מִשְׁבֵּת לְשֵׁבֶת. [וְהִינּוּ בַּעַת שְׂאִינוּ יָכוֹל לְלַמֵּד ש"ס וּפּוֹסְקִים]. שֶׁבַע שָׁנִים לְאַחַר הַדְּפֻסַּת הַחֲבוּר קוֹנְטֵרְס הַיְּחִיאֵלִי הַנִּי"ל, נִדְּפַס בְּשֵׁנֶת תַּרְצ"ה תַּקּוֹן הַכְּלָלִי לַיָּמִי הַשׁוֹבְבִי"ם עַל יְדֵי רַבִּי דָּוִד שְׁלֵמָה בֶּן עֶטֶר, שֶׁהוּא הֶעֱתֵק מִקוֹנְטֵרְס הַיְּחִיאֵלִי הַנִּזְכָּר, אֲלָא שֶׁבְּקוֹנְטֵרְס הַנִּזְכָּר נֶעְרְכָה הַתַּעֲנִית דְּבוּר רַק כְּסִנְיָף לְתַקּוֹן הַנִּזְכָּר, וְהַקוֹנְטֵרְס שֶׁל הָרַב בֶּן עֶטֶר נֹעֵד לְהַעֲמִיד אֶת הַתַּעֲנִית דְּבוּר לְדָבָר הַמְּרַכְּזֵי שֶׁל אוֹתוֹ יוֹם. וְרָאָה בְּסֵפֶר מוֹעֲדִים לְשִׁמְחָה (עֲמוּד שְׂצַד וְהִלָּאָה).

וְזֶה לְשׁוֹן מֶרֶן אֲמוּר"ר בְּמַכְתָּב מִיוֹם ה' סִיּוֹן תשל"ט: לְכַבּוֹד הַנְּהַלַּת בֵּית הַכְּנֶסֶת אֲגַדַּת אַחִים בַּעֲפוּלָה עֲלִית. הַגֵּד הַגֵּד לִי כִּי אַתֶּם מְקִימִים מִדֵּי חֲדָשׁ בְּחֲדָשׁוֹ "תַּעֲנִית דְּבוּר" וּמִשְׁתַּתְּפִים שֶׁם עֲשֵׂרוֹת אֲנָשִׁים מֵאַחִינוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל. וְהִנְנִי מַחֲזִק אֶת יְדֵיכֶם, כִּי קִיּוֹם "תַּעֲנִית דְּבוּר" יִסוּדְתוֹ בְּהַרְרֵי קִדְשׁ, וּמִצְוָה רַבָּה לְהַמְשִׁיךְ בָּזֶה, וְחֲלִילָה לְבִטֵּל מִצְוָה רַבָּה זוֹ שְׁיֵשׁ זְכוּי הַרְבִּים. וְהַגּוֹרֵם לְבִטֵּל "תַּעֲנִית דְּבוּר" גָּדוֹל עוֹנֵנו מִנְשׂוּא, כִּי חֲטָא רַבִּים נִשְׂא. לְכֵן חֲזָקוּ וְאַמְצוּ יַחַד עִם כָּל הַקְּהָל הַקְּדוֹשׁ לְהַמְשִׁיךְ בָּזֶה, וּבִרְכַּת ה' תַּחּוּל עַל כָּל הַמְּסִיעִים בְּמִצְוָה רַבָּה זוֹ, וְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ יִתֵּן לָכֶם אֶרְךָ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים וְכוּ'. ע"כ.

וְעַיִן בְּשׁוּ"ת יַחְוָה דַּעַת (ח"ד ס"ס נו) שֶׁהַמְּלִיץ לְרַבֵּנֵי עִיר שְׁחָלַל בָּהּ בֵּית הַכְּנֶסֶת, לַעֲרֹךְ שֶׁם תַּעֲנִית דְּבוּר, וְכָתַב: וּמָה טוֹב שֶׁרַבֵּנֵי וּגְדוֹלֵי הָעִיר יִכְרִיזוּ עַל יוֹם תַּעֲנִית דְּבוּר, כְּמוֹ שֶׁכָּתְבוּ רַבְּנוֹ הַגְּרָ"א בְּאַגְרַת עָלִים לְתַרוּכָה (הַנִּי"ל), וְכוּ'.

וּבְשׁוּ"ת יַחְוָה דַּעַת חֶלֶק ג' (סי' מד) כָּתַב, וְרָאִיתִי לְהַגָּאוֹן רַבִּי שְׁלֵמָה קִמְחֵי בְּשׁוּ"ת מְלֵאכֶת שְׁלֵמָה (חֶלֶק אֹרַח חַיִּים ס"ו) שֶׁכָּתַב, מְנַהֲגֵנוּ שְׁבִיּוֹם רֵאשׁ הַשָּׁנָה (אַחַר הַתְּפִלָּה וְהַסְּעוּדָה) אָנוּ מִתְאַסְּפִים וְעוֹסְקִים בְּאַמִּירַת תְּהִלִּים. וַיֵּשׁ תַּלְמִיד חָכֵם הַשׁוֹקֵד עַל תַּלְמוּדוֹ בְּגוֹפֵי הַלְכוֹת יוֹמָם וְלַיְלָה, וְרוֹצֵה לְפִטֵּר עֲצָמוֹ מִלְּקִרָא תְּהִלִּים, בְּאַמְרוֹ מַה לִּי גוֹפֵי הַלְכוֹת שְׂאֲנִי עוֹסֵק בָּהֶם תָּמִיד, וּמָה לִּי תְּהִלִּים, וְנִרְאָה שְׂאִינוּ יָכוֹל לְפִטֵּר עֲצָמוֹ מִקְרִיאַת הַתְּהִלִּים. וּקְצַת סִמְךָ לָזֶה, מִמָּה שֶׁכָּתַב בְּכְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה (או"ח ס"י תרכ"א) בְּשֵׁם רַבִּי יִשְׁעִיָּה הָאֲחֵרוֹן ז"ל, הוּבָא בְּשִׁלְטֵי הַגְּבוּרִים (פ"ק דְּבִרְכוֹת) אוֹתָם תַּלְמִידי חֲכָמִים שְׁעוֹסְקִים בְּתוֹרָה בְּבִתֵּי הַכְּנֶסֶת בְּיוֹם הַכְּפוּרִים, בְּשַׁעַת שֶׁהַצְּבוּר מִתְּפַלְּלִים, וּמִשְׁתַּמְטִים מִלְּהַתְּפִלֵּל אוֹתָם תְּפִלוֹת וְסִלְיחוֹת וְתַחֲנוּגִים עִמָּהֶם, לֹא יָפָה עוֹשִׂים. עַיִן שֶׁם. וְהוּא הַדִּין לְעַנְּנוֹ אֲמִירַת תְּהִלִּים שֶׁהוּא כְּאֵלוֹ עוֹסֵק

בנגעים ואהלות, ויש בו סגלה להכחיד כל החוחים והקוצים, ונחשב כסליחות ותחנונים. ע"כ.

ולו נראה, שאין בקד פלוג, ורשאי התלמיד חכם לעסק בגופי הלכות ביום ראש השנה כדרך בקדש, שהרי אמרו בגמרא בבבא מציעא (ג.) העוסק במקרא מדה ואינו מדה וכו', תלמוד אין לך גדול מזו. ואין שום ראיה מדברי רבנו ישעיה האחרון לנדונינו, ששם התפלות והסליחות והתחנונים הם באמצע התפלה, ולא נפיק סדרא דיומא, ויום הוא שנתחייב בסליחות ותחנונים, ואם לא עכשו אימתי, אבל העוסקים בתהלים בראש השנה, הוא סדר בפני עצמו, ואין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ. ועין להתוספות סוטה (ל.ט.) דהא דאמרין התם כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפלו בדברי הלכה, והקשו ממה דאמרין בברכות (ח.) רב ששת הוה מהדר אפיה וגריס, [בשעת קריאת התורה] אמר, אנו בדידן ואינהו בדידהו. וכתבו מסתברא כפרוש רבנו חננאל, דשאני רב ששת דתורתו אפנותו. ע"ש, וכן כתבו התוספות בברכות (ח.) וכן כתב הר"י בהלכותיו (פ"ד דמגילה כג.). וכן הוא ברמב"ם (פרק יב מהלכות תפלה הלכה ט.). ומרן הבית יוסף בארח חיים (סי' קמו) הביא דבריהם ודברי יתר הראשונים בזה, וסיים, ולענין הלכה פדאי הם הנך רבנותא דשרו כדי לסמוך עליהם. וסיים בבדק הבית על זה, ומכל מקום נכון לאדם לכוון דעתו בכל הפרשיות ולשמעם מפי השליח צבור. עד כאן. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סי' קמו ס"ב). ואף אנו נאמר שאף שהעם קוראים תהלים, תלמיד חכם שעוסק תמיד בגופי הלכות, רשאי להמשיך בלמודו.

וראה עוד במאמר מרדכי (סי' תקנ"ג סק"ב) על מה שכתב הרמ"א בהג"ה, שבערב תשעה באב אפלו חל בשבת, לא ילמדו אחר חצות היום, אלא בדברים המתרים בתשעה באב. וכתב על זה, ולי נראה שאין לחש לדברים אלו, לפי שאין טעם נכון לאסור ללמוד תורה בשבת. ומה שכתב המגן אברהם להחמיר מטעם שאפשר ללמוד דברים המתרים, אין זה מספיק, לפי שאין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ. והרי עינינו הרואות שכמה תלמידי חכמים מתרשלים ללמוד בערב תשעה באב דברים המתרים בתשעה באב, כי צער הוא להם ללמוד במה שאינם רגילים. וגם אני [מאמר מרדכי] כאחד מהם, לכן אין לחש לסברא זו, ודעתי נוטה להתיר בזה אפלו בשחל תשעה באב באמצע השבוע. עד כאן. וראה עוד בספר טהרת המים (שיורי טהרה מערכת ט' אות כד). עין שם. (קטע זה מיחיה דעת).

ואמנם אברכים ובני ישיבות אין להם להפסיק מסדר למודם בש"ס ופוסקים, ולקרא תהלים, בזמן שיכולים ללמוד, ומי לא יחש לבטול תורה. ונודע, כי כפי עצם החשיבות של למווד תורה, שעליה העולם עומד, כך ענין בטולה בעונות הרבים.

פרק ט' - חמר אסור שיחת חלין באמצע למווד התורה

וּבּוֹדָאֵי שֶׁהַשְּׂתִיקָה יָפָה בְּפֶרֶט בְּעֵת שֶׁהוּא לּוֹמֵד, שֶׁכִּכְּבֵר אָמְרוּ חֲכָמִים (חגיגה יב, עבודה זרה ג): שֶׁהַשָּׁח שִׂיחָה בְּטֵלָה בְּאֲמֻצָּע לְמוֹדוֹ מְאֻכִּילִין אוֹתוֹ גַּחְלֵי רְתָמִים. וְכֵתֵב בְּסֵפֶר קֶבֶת הַיָּשָׁר (פְּרָק יב) מַעֲשֵׂה בַחֲסִיד אֶחָד שֶׁנִּתְגַּלָּה לְאִשְׁתּוֹ בַּחֲלוֹם לְאַחַר מוֹתוֹ וְהִיָּתָה רוֹאֶה כָּל שְׁעָרוֹת רֵאשׁוֹ וְזָקְנוֹ מְאִירִים כְּאַבּוֹקָה גְּדוּלָּה, וְשָׂאֲלָה אוֹתוֹ אֵשֶׁתוֹ בְּמָה זָכִיתָ לְכָךְ לְהַפְלִיגָת אֹר גְּדוּל כְּזֶה, וְהַשִּׁיב, הֲגַם שֶׁהֵייתִי חֲסִיד עִם כָּל זֶה לֹא הֵייתִי זוֹכֶה לְאוֹר כְּזֶה, רַק בְּשִׁבִיל שֶׁהֵייתִי מִמַּעַט הַדְּבּוּר שֶׁאֵינִי שֶׁל תּוֹרָה וְיִרְאָה, וְהַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הִיָּה מְשַׁגִּיחַ עָלַי כְּזֶה, וְנָתַן לִי שֶׁכֵּר מְנִיעַת הַדְּבּוּר, כִּי הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעֻצְמוֹ מְשַׁגִּיחַ עַל זֶה הָאָדָם שֶׁמִּמַּעַט בְּדְבּוּר חֵל, וְרַק חֲשָׁקוֹ הוּא לְהַדְּבִיק בִּירְאֵת ה'. עֵינֵי שָׁם.

וּמֵהַר"ח פְּלֶאָגִי כָּתֵב בְּסֵפֶרוֹ צִוְּיָה מְחִיִּים (אות א') בְּזֶה הַלְּשׁוֹן: צָרִיךְ זְהִירוֹת וְזִרְיּוֹת הַרְבֵּה מְאֹד, כִּי בְהִיּוֹתוֹ עוֹסֵק בְּתוֹרָה לֹא יִפְסִיק עַל שִׂיחָה בְּטֵלָה, וּבְפֶרֶט כְּשֶׁלּוֹמְדִים תְּהִלִּים וּמְשַׁנִּיּוֹת וְזֹהַר הַקְּדוּשׁ וְתִקּוּנִים בְּכִנּוּפֵיָא, שֶׁיֵּשׁ הַרְבֵּה בְּנֵי אָדָם שֶׁאֵינֶם נִזְהָרִים וְלוֹמְדִים וּמְדַבְּרִים וְעוֹשִׂים הַפְּסָקוֹת גְּדוּלוֹת, וְהוּא אֲסוּר גְּמוּר, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּגִמְרָא (ע"ז ג): אָמַר רַבִּי לִוִּי: כָּל הַפּוֹסֵק מְדַבְּרֵי תּוֹרָה וְעוֹסֵק בְּדַבְּרֵי שִׂיחָה, מְאֻכִּילִים אוֹתוֹ גַּחְלֵי רְתָמִים שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ל, ד) "הַקּוֹטְפִים מְלוּחַ עָלַי שִׁיחַ, וְשָׂרֵשׁ רְתָמִים לְחֶמֶס", וְעֵינֵי בְּמֵהַרְשֵׁ"א בְּחִדוּשֵׁי אֲגָדוֹת שָׁם.

וּבִזְהַר הַקְּדוּשׁ (סֵדֶר חַיִּי שָׁרָה דף קכב: בְּתוֹסֶפֶתָא וּבְסֵדֶר שְׁלַח לָהּ דף קסב.) אָמְרוּ בְּזֶה הַלְּשׁוֹן: "הֵאֵי מֵאֵן דְּפָסֵק יִתְפָּסֵק, וּמֵאֵן דְּפָסֵק מְלִין דְּאוֹרִיתָא עַל מְלִין בְּטֵלִין, יִתְפָּסֵקוֹן חִיוְהִי מֵהֵאֵי מַעֲלָמָא, וְדִינָא קִימָא בְּהֵהוּא עֲלֵמָא". עֵינֵי שָׁם.

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּאַבּוֹת דְּרַבִּי נֶתָן (פְּרָק כוֹ אוֹת ג'): הוּא הִיָּה אוֹמֵר מִפְּנֵי מָה תִּלְמִידֵי חֲכָמִים מֵתִים כְּשֶׁהֵם קֹטְנִים? לֹא מִפְּנֵי שֶׁהֵם מְנַאֲפִין, וְלֹא מִפְּנֵי שֶׁהֵם גּוֹזְזִים, אֲלָא שֶׁפּוֹסְקִים מְדַבְּרֵי תּוֹרָה וְעוֹסְקִים בְּדַבְּרֵי שִׂיחָה. וְעוֹד, שֶׁאֵין מִתְחִילִים בְּמִקּוֹם שֶׁפּוֹסְקִים. עַד כָּאן. הֵרִי שֶׁעַל יְדֵי שֶׁפּוֹסֵק מְדַבְּרֵי תּוֹרָה לְדַבְּרִים בְּטֵלִים, מִתְחַיֵּב מִיָּתָה. וּמָה שֶׁסִּים הַמֶּאֱמָר "וְעוֹד שֶׁאֵין מִתְחִילִים בְּמִקּוֹם שֶׁפּוֹסְקִים", כָּתֵב הָרַב בְּנֵן יְהוֹשֻׁעַ, דְּלִפְדָּ אִם פּוֹסְקִין מְדַבְּרֵי תּוֹרָה וְעוֹסְקִים בְּדַבְּרֵי שִׂיחָה, שׁוֹכְחִין הַמִּקּוֹם שֶׁפּוֹסְקִין וּמִתְחִילִין בְּמִקּוֹם אַחֵר. עֵינֵי שָׁם. כִּי כֵּן אִם פּוֹסֵק לְפַעֲמִים לְאִיזָה צָרָה מְצוּהָ מִלְּמוֹדוֹ בְּמִקּוֹם שֶׁמִּתֵּר לְהַפְּסִיק, יִתֵּן דַּעְתּוֹ לְחַזֵּר לְמִקּוֹם שֶׁפָּסֵק, וְאִם מְסַפֵּק לוֹ יַחְמִיר עַל עֻצְמוֹ לְהִתְחִיל מִמִּקּוֹם שֶׁהוּא יוֹדֵעַ בּוֹדָאֵי שֶׁכִּכְּבֵר לְמַד אוֹתוֹ מִקּוֹם. וּבְסֵפֶר הַחֲסִידִים (סי' קמ"ז) כָּתֵב, שֶׁהַמְּפָסִיקִים הַמְּקַרְאֹת בְּדַבְּרִים, עֲלֵיהֶם הַתּוֹרָה צוֹעֶקֶת וְאוֹמְרָת: שְׁמוֹנֵת אֲלָפִים וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת פְּסוּקִים פְּסֻקֶת בִּי, וְהֵם פְּסֻקוֹ יוֹתֵר מִשְּׁשִׁים רְבּוּא, וְעוֹד הֵם עוֹשִׂים בִּי אָף, אָדָם מְדַבֵּר חֲלִין, אֵינִי פּוֹסֵק מְדַבֵּר לְדַבֵּר אַחֵר, וְהֵם מְפָסִיקִים דְּבָרֵי לְעֵסֵק בְּדַבְּרִים בְּטֵלִים.

וְאִמָּנִם יֵשׁ לְצִיּוֹן מָה שֶׁכָּתֵב בְּתַפְּאֶרֶת יִשְׂרָאֵל (נִכְיוֹן, פ"ו דְּאַבּוֹת ס"ק פד) דְּמַעוֹט שִׂיחָה הֵיִינוּ דְּבָרִים שֶׁל מָה בְּכָךְ, וּמַעוֹטוֹ יָפָה לְתוֹרָה, כְּדִי שֶׁתִּנּוּחַ הַנֶּפֶשׁ

קצת על ידי זה. עד כאן. וכן כתב בהקדמת ספר בית אהרן להגאון רבי אהרן וולקין, שפיתב בנו, ששמע מאביו בשם הגר"א, דהא דמנו בפרק וי דאבות לאחד ממ"ח דברים שהתורה נקנית בהן, במעוט שיחה, שזה אינו בשלילה, ששמעט בשיחה לגמרי, רק הפונה להפך לחיב מעוט שיחה. שאם ילמד הרבה בלי הפסק, דעתו תתבלבל, ועל כן כדי לאוקמי גרסא צריך הוא מזמן לזמן לשיחה קלה, עין שם.

ויש לחקר בבאור דברי הגמרא במה שאמרו עובר בעשה, האם הבאור הוא שפמש עובר בעשה, או שאינו אלא אסמכתא, ודרך מוסר אמרו כן. כי מצינו בכמה מקומות שרבותינו אמרו על דבר שאין אסורו אלא מדרבנן "עובר בעשה", וכמו מה שאמרו בגמרא ברכות (יג.) כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה. וכן אמרו בגמרא יומא (כב:) שאסור למנות את ישראל. והרמב"ם השמיט דינים אלה. וכתב בשו"ת פני מבין (חיו"ד סי' שכט) דהינו טעמא משום שאין זה אסור מעקר הדיו אלא מצד מנהג טוב. והוא כמו שכתב הרב באר שבע (סוף פ"ד דתמיד) דלאו עשה ממש קאמר. [לגבי הקורא לאברהם אברם]. וראה בזה באר שו"ת יביע אמר חלק ב' (חיו"ד סי' טז אות ז'). ובחלק ד' (חאוה"ח סי' יא סוף אות א'). עין שם. וכיוצא בזה יש לדון לענין השח שיחת חליו, אם הפונה היא שעובר בעשה ממש, או לא.

ונראה שהדבר תלוי במחלקת הפוסקים, כי הנה ז"ל הרמב"ם (פ"ב מהלכות דעות הלכה ד'): לעולם ירבה אדם בשתיקה, ולא ידבר אלא או בדברי חכמה או בדברים שצריך להם לחיי גופו, אמרו על רב תלמיד רבנו הקדוש, שלא שח שיחה בטלה כל ימיו. וזו היא שיחת רב כל אדם, ואפלו בצרכי הגוף לא ירבה אדם דברים, ועל זה צוו חכמים ואמרו כל המרבה דברים מביא חטא, ואמרו לא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה. וכן בדברי תורה ובדברי חכמה יהיו דברי האדם מעטים וענייניהם מרבים. ובכסף משנה שם העיר, דאין זה רב אלא רבי יוחנן בן זכאי (סו"ב כח.), אבל רב איני יודע פעת מקומו. ע"כ. ובהגהות מהר"ץ חיות (תגינה ה:) כתב, שמקור דברי הרמב"ם הוא ממה שאמרו בגמרא שם, ומגיד לאדם מה שחו [השין שמאלית], אמר רב אפלו שיחה קלה שבין איש לאשתו.

אלא שמרן החיד"א בשו"ת חיים שאל חלק ב' (סי' מג אות ו') העיר על המקום שמואל (סוף סי' סה) שתמה על מרן הכסף משנה, שאדרבה דבריו תמוהים, ששם נאמר דבר זה על שיחה של שחוק וקלות ראש, ומה דמות יערך לשיחה בטלה. והעיר עוד ממה שכתב רש"י בספר הפרדס, שעשרה דברי חסידות נהג רב, וכנראה שמצא כן במדרש או אגדה. שמנו עשר קדשות לרב, ולא מנו מדה זו. עין שם.

ובספר מאור ישראל (תגינה ה:) הביא בשם המפרשים שכתבו שלמד כן ממה שאמרו בחליו (קיא:) דרב אמר נותן טעם בר נותן טעם דהתרא אסור, ולא בפרושא איתמר אלא מכללא, דאמר יהיב טעמא כלי האי, ואלמא נזהר רב שלא ישיח שיחה בטלה כל ימיו, לא יכלו ללמד כן מדבריו. [אלא דבתר הכי אמרינו בשם רב, חס ליה לזרעיה דאבא בר אבא למספי לי מלתא דלא סבירא לו, אלמא

דבֿרֿוּשָׁא אַתְּמַרְתּוּ. וְעַיִן בְּסִפּוּר בְּן יְהוֹזָדָע (מו"ק יא.) שְׁהִבִּיא דְבָרֵי הַמְּפָרְשִׁים הַנִּזְכָּר. וּבְבֶן יְהוֹזָדָע סוּף ב"ק כְּתִב, שְׁהִרְמַב"ס כְּתִב שְׁאַחַד מֵעֲשָׂרָה דְבָרֵי חֲסִידוֹת שֶׁל רַב שְׁלֵא שָׁח שִׁיחַת חֲלִין כָּל יָמָיו. וְאִין זֶה מְדִיק, כִּי הִרְמַב"ס לֹא הִזְכִּיר כֵּן, רַק אָמַר עַל רַב שְׁלֵא שָׁח שִׁיחַת חֲלִין כָּל יָמָיו, וְאַדְרַבְהָ בְּהֵי מַלֵּי דְחֲסִידוֹתָא לֹא נִזְכָּר שָׁבַח זֶה, וַיְכַמוּ שְׁכַתְּבָא בְּחַיִּים שְׁאַל הַנַּ"ל. וְעַיִן בְּסִפּוּר הַחֲסִידִים (ס"י לד) וּבְדְבָרֵי הַחִיד"א בְּבֵרִית עוֹלָם שָׁם, וּבְמִקּוּר חֲסִיד שָׁם. עַיִן שָׁם.

וְהִנֵּה לְשׁוֹן הַגְּמָרָא בְּסִפְּהָ (כח.), מֵיָמֵי לֹא הִקְדַּמְנִי אָדָם לְבֵית הַמְּדַרְשׁ וְכוּ', וְלֹא שְׁחַתֵּי שִׁיחַת חֲלִין וְכוּ'. וְאִם הוּא כְּפִשְׁטוֹ שְׁעוֹבֵר בְּעֵשֶׂה מִמֶּשׁ, לְמַה לּוֹ לְהַשְׁתַּבַּח בְּדָבָר שֶׁהוּא מַעֲקָר הַדִּין וְעוֹבֵר עָלָיו בְּעֵשֶׂה. אֲלֵא וְדָאֵי דְאֵינּוּ עוֹבֵר בְּעֵשֶׂה מִמֶּשׁ. וְכִנְרָאָה דְזֶה מְקוּר דְבָרֵי הַרְמַב"ס שְׁלֵא הִזְכִּיר עוֹבֵר בְּעֵשֶׂה, וְשָׁבַח אֶת רַב בְּזָה, וּמִשְׁמַע שְׁאֵינּוּ אֲסוּר מֵהַדִּין.

וְכֵן נִרְאָה דַּעַת הַמְּאִירֵי בְיוֹמָא שָׁם, שְׁכַתְּבָא: לְעוֹלָם יִזְהַר אָדָם שְׁלֵא לְהִיּוֹת מִיּוֹשְׁבֵי קַרְנוֹת, וְשְׁלֵא לְדַבֵּר בְּשִׁיחָה בְּטִלָּה, אֲלֵא כְּפִי מַה שְׁיִכְרִיחֵנוּ הַצֶּרֶךְ, דֶּרֶךְ צַחוֹת אָמְרוּ הַשָּׁח שִׁיחַת חֲלִין עוֹבֵר בְּעֵשֶׂה וְכוּ'. ע"כ. וּמִלְּשׁוֹן 'דֶּרֶךְ צַחוֹת' שְׁכַתְּבָא מִשְׁמַע שְׁאֵינּוּ עוֹבֵר בְּעֵשֶׂה מִמֶּשׁ. וּמִשְׁמַע עוֹד מְדַבְּרִיו דְּגַם אֲסוּר דְּרַבְּנָן יִכְפֹּא, אֲלֵא אֲסוּר מוֹסְרֵי. וְכֵן נִרְאָה מְדַבְּרֵי הַרְמַב"ס הַנַּ"ל. וְכֵן נִרְאָה עוֹד מִמַּה שְׁכַתְּבָא בְּסִפּוּר הַמְּצוֹת (שְׁרֵשׁ שְׁמִינִי) עַל הַפְּסוּק וְלֹא יִהְיֶה כְּקִרְחָא וְכַעֲדָתוֹ, דְּלָאוּ זֶה הוּא עַל דֶּרֶךְ אֲסַמְכְּתָא, וַיְכַמוּ שְׁאַמְרֵי רַב אֲשֵׁי דְרָאוּי לְהַצְטַרֵּעַ. עַיִן שָׁם. וְכֵן כְּתִב בְּהַגְהוֹת מַהֲר"ץ חִיוֹת (וּיִמָּא שָׁם) כְּתִב, שְׁמִדְבָרֵי הַרְי"ף מוֹכַח שְׁלֵא הָיָה לְפָנָיו הַגְּרָסָא בְּתַלְמוּד שְׁלָנוּ עוֹבֵר בְּעֵשֶׂה. וְעַיִן הַדְּעוֹבֵר בְּעֵשֶׂה הַנֶּאֱמָר בְּעֵנְיָנִים אֲלֵה, אֵינּוּ רַק אֲסַמְכְּתָא. עַד כָּאן.

וְכֵן מְבָאָר מְדַבְּרֵי הַרְבֵּי תוֹרָה תְּמִימָה (פּר' תּוֹלְדוֹת אוֹת ב') שְׁכַתְּבָא, דְּמַה שְׁאַמְרוּ בְּמַגְלָה (כח.): דְּאֲסוּר לְהַסְתַּכֵּל בְּפָנֵי רִשְׁעֵי, דְּלְשׁוֹן אֲסוּר לָאוּ דְּוָקָא הוּא, אֲלֵא רְצוֹנוֹ לומר מִדָּה נִכּוֹנָה הִיא. וְרָאָה לָזֶה, שְׁהָרֵי מְבָאָר בְּגִמְרָא שְׁלָנוּ שְׁשָׂאֵלוּ אֶת רַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קַרְחָה בְּמַה הָאֲרַכְתָּ יָמִים, וְאָמַר לָהֶם מֵיָמֵי לֹא הִסְתַּכְּלִיתִי בְּדַמּוֹת אָדָם רִשְׁעֵי, וְאִם הָיָה אֲסוּר מִמֶּשׁ מִצַּד הַדִּין, מַאי רַבּוּתִיָּה, וְאִין בְּזָה אִף אֲסוּר דְּרַבְּנָן.

וְכְּפִי הַנִּרְאָה מְקוּר דְבָרֵי הַפּוֹסְקִים הַנַּ"ל, הוּא מְשׁוּם דְּסַבִּירָא לְהוּ דְּקָרָא "וְדַבְּרֵת בָּם" קָאֵי עַל קְרִיאַת שְׁמַע, וּמִמֵּילָא לֹא שְׁיָדָא לְלַמּוּד מְזָה עַל שִׁיחַת חֲלִין. וְכֵן כְּתִב בְּאוּר שְׁמַח (פ"א מֵהַלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה הַלְכָה ב'), דְּרַבָּא דְּדָרִישׁ וְדַבְּרֵת בָּם וְלֹא בְּדַבְּרִים בְּטִלִּים לְטַעְמִיהָ אֲזִיל, דְּקָרִיאַת שְׁמַע דְּרַבְּנָן, וּמְשׁוּם הֵכִי יִלּוּף מְקָרָא וְדַבְּרֵת בָּם וְלֹא בְּדַבְּרִים בְּטִלִּים. אֲבָל לְמַאי דְּקִיָּמָא לָן דְּעַל קְרִיאַת שְׁמַע קָאֵי, אִין שְׁיָדָא זֶה לְדַרְשׁ וְדַבְּרֵת בָּם וְלֹא בְּדַבְּרִים בְּטִלִּים. עַיִן שָׁם.

אֲלֵא שְׁמִדְבָרֵי הַפְּרִי מְגִדִּים (אֲשֶׁל אַבְרָהָם ס"י קנא סק"א), מְבָאָר שְׁיֵשׁ בְּזָה עַל כָּל פְּנִים אֲסוּר מְדַרְבְּנָן, שְׁכַתְּבָא: דְּבִלָּאוּ הֵכִי אֲסוּר, דְּכָל הַשָּׁח שִׁיחָה בְּטִלָּה עוֹבֵר בְּעֵשֶׂה מְדַרְבְּנָן וְכוּ'. עַד כָּאן. וְכֵן כְּתִב בְּשׁו"ת חוֹת יֶאִיר (ס"י קלט),

דלולי דמסתפינא הייתי אומר דמה שאמרו כל המלין את מתו עובר בלא תעשה, אינו רוצה לומר דעובר בלא תעשה ממש, רק כתבו דעובר עברה. ומצינו בגמרא טובא כהאי גוונא, וכן אמרו השח שיחת חלין עובר בלאו וכו', וכלם מדברי קבלה. עין שם.

ואמנם מדברי החפץ חיים (בפתיחה עשין ס"ב) לא משמע כן, שהקשה, ותפוק ליה שעובר על עשה דתורה על ידי מה שאינו מקיים אז מצות עשה דתלמוד תורה. ותרץ, דאין הכי נמי, אלא דהגמרא בעי לאשכוחי יותר מזה דעובר עוד על ידי שיחת חלין על מצות עשה בפעל ממש, כי התורה אסרה לנו הדבור של שיחת חלין, לבר מה שעובר על העשה דתורה בגדר שב ואל תעשה, דהינו על ידי מה שאינו מקיים אותה בעת הזו. וכתבו תלמידי רבנו יונה בברכות (טו.) דשיחת חלין הינו דברי הבאי. וגם רש"י בספ"ה (כח.) כתב, דשיחת חלין הינו גנאי וקלות ראש. והובא במגן אברהם (סי' קנו סק"ב). אבל בשעה שמדבר על עסקי פרנסתו אין בכלל זה, ועין בשלחן ערוך (סי' שז סעיף טו) דאפלו ספורי מלחמות בעלמא הוי גם כן בכלל מושב לצים, ואפלו בחל אסור לעסק בהן. עין שם. אם כן בודאי לא נפיק לשון הרע מכלל שיחת חלין. וסיים החפץ חיים: ואף על פי כן לא מנינו עשה זו דהשח שיחת חלין בפנים, דאולי היא אסמכתא, אבל על כל פנים עובר על מצות עשה גמורה, דתלמוד תורה בעת הזה. עד כאן.

והנה מה שסיים דיש להסתפק אם זה אסמכתא או לא, נתבאר לעיל מקור הדברים. ועין בשדי חמד הנ"ל שהביא קצת מדברי האחרונים הנ"ל [אפ"ל שלא צ"ל להמאירי], ועין בספר מעט דבש (עמוד קצא) מה שהאריך בזה בטוב טעם. עין שם.

וכיוצא בזה מצינו עוד לגבי דין צער בעלי חיים, שאמרו בגמרא (ב"מ לב.) דצער בעלי חיים דאורייתא, ודעת המרדכי (פ"ק דעבודה זרה) שהוא מדרבנן. אלא שדעת רב הראשונים שהוא מדאורייתא, ועין בשדי חמד (מערכת הצד"י אות א'). וראה בזה בשו"ת יחנה דעת חלק ה' (סי' סב בהערה). עין שם.

והנה לפי מה שכתבו רש"י ותלמידי רבנו יונה הנ"ל יש לישוב מה שהעיר הפרי מגדים (או"ח סי' שז מש"ז סק"א) על מה שנתבאר בירושלמי (הובא בתוספות שבת קיג.), וברמב"ם (פרק כד מהלכות שבת הלכה ד'), ובשלחן ערוך (שם ס"א), ודבר דבר שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך בחל. ואפלו בשיחת דברים בטלים אסור להרבות. וקשה, דהא שיחה בטלה שאינה צריכה כלל בחל נמי אסור, דכל השח שיחה בטלה עובר בעשה, כדאיתא ביומא (יט.). וכן יש להקשות במה שאמרו בספ"ה שם, על רבי יוחנן בן זכאי מימיו לא שח שיחת חלין וכו', וכן נהג רבי אליעזר תלמידו, [או רבנו הקדוש לדברי הרמב"ם] ומאי רבותיהו ושבתיהו דהנך רב רבי, והלא כל השח שיחת חלין עובר בעשה. ולדברי רש"י ורבנו יונה הנ"ל אתי שפיר, דשיחת חלין הינו בדברי הבאי, או קלות ראש, אבל כשמדבר לצורך פרנסתו אף על פי שהיא שיחת חלין שרי. ורבותיהו דרבי יוחנן בן זכאי ורבנו הקדוש שמעטו גם בזה. וגם לפי דברי האור שמח הנ"ל, יש לומר דכל הילפותא ודברת בס ולא

בדברים בטלים אינו אלבא דהלכתא דנקטינן דקרא קאי אקריאת שמע דאורייתא, וממילא הינו רבותיהו דרבי יוחנן בן זכאי שמעט בשיחה. ולדברי רבנו חננאל ביומא (יט:) אתי שפיר טפי, שכתב שם, השח שיחת חלין בשעת למודו עובר בעשה. ומבאר דשיחת חלין שלא בשעת למודו אינו עובר בעשה. והינו רבותיהו דהנך קדישי שלא שחו שיחת חלין גם שלא בשעת למודם.

ועין בספר בנן עולם (פרק א סוף אות ג) שגם כן העיר, דאמאי אמרו ביומא דהשח שיחת חלין עובר בעשה, תפוק ליה שעובר בזה שמבטל למוד תורה. ותירץ, דאין הכי נמי דאתי לאשמועין דעובר בשתיים. עין שם. ויש להוסיף, שפיוצא בזה כתבו התוספות ישנים והר"ן ריש שבת (ג.) עין שם.

פרק י - גדר החיוב להתאמץ בלמוד תורה בכל עת פנוי

ובמה שכתבנו לעיל השח שיחת חלין וכו', הנה באור שמח (נדף ג' ע"ג, פ"א מהלכות תלמוד תורה ד"ה ביומא), כתב בזה הלשון: בגמרא יומא (יט:) אמרו, השח שיחת חלין עובר בעשה, שנאמר ודברת בם. והנה נראה דרבא אזיל אי נימא דקריאת שמע דרבנן, ומוקי קרא "ודברת בם" לדברי תורה. אבל למאי דקימא לו דעל קריאת שמע קאי אין שיד זה לדרש בם ולא בדברים בטלים. ונראה לי לבאר דבאמת כל המצות המה שוים לפחות שבפחותים ולמשה רבנו ע"ה, דתורה אחת יהיה לכם כתיב, וחיוב המצוה גבול יש לה כמו נטילת אתרוג בנענוע בעלמא יצא, רק המדקדקים נושאין אותו כל היום, ולכן לא כתבה התורה מדות רק ברמיזה, דלמשל מדת הנקמה, כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר פנחש וכו', ומלך שמחל על כבודו וכו', ולכך אין זה חק בפרטות שנה לכלל הישראלים, רק כל אחד לפי ערכו, רק נקימה דממון זה שנה לכלם. וכן בגאונה, ובקור חולים וקבורה וכו'. והדברים ארפים בספרי המחברים. ונמצא מצות תלמוד תורה אשר בודאי אם יבקש האדם טרף ומזון, בכל זאת אינו נחשב למפרע מבטל מצות תלמוד תורה, ואספת דגנך כתיב. וכן למשל אדם חלוש המזג, וכן כל ההכרחיות שלפי הרגילות, וכן לפי טהר נפשו של אדם, כי אינו דומה בחיוב תלמוד תורה האיש אשר נפשו מרגשת בשכלה הנד, ונקשרה בעבותות אהבה לתלמוד תורה, לאיש אשר כחות נפשו נרפים ועצלים, לכך אין מחק הבורא לחק חיוב תלמוד תורה לכל ישראל, ונתן תורת כל אחד בידו, ואין לאל ידו האנושי ליתן המדה האמתית לזה, לכן באו חכמים ופרשו לנו את הגדר האמתית של תלמוד תורה, קריאת שמע בשחרית, קריאת שמע בערבית, ובזה קיים והגית בו יומם ולילה, כיון שלומד קבלת המצוה ואזהרתה בשחרית וערבית, כבר קיים מצותה. אולם יתר מזה, הוא בכללי המצות אשר נבדלו ונפרדו זה מזה. ובודאי צריך להתעצם בה האדם בכל יכלתו, כי כפלה התורה הרבה פעמים ענין

למוֹדָהּ. וְצָרִיךְ הָאָדָם לְהִלָּחֵב נַפְשׁוֹ לְשִׁקְדַּת עַל דְּלִתּוֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר הִרְבּוּ לְדַבֵּר בְּזֵה הַסְּפָרִים הַקְּדוּשִׁים, וְלִכּוֹן אָמַר וְהִזְהַרְתָּ אֹתָהֶם אֶת הַחֻקִּים וְאֵת הַתּוֹרוֹת, וְדַבֵּר הַשְּׁוֹה לְכֻלָּם וְהוֹדַעְתָּ וְכוּ' יִלְכוּ בָּהּ וְאֵת וְכוּ' אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן, שְׁבִזָּה אֵינּוּ שְׁוֹה רַק כָּל אֶחָד לְפִי מַה שֶּׁהוּא אָדָם, וְלִכְךָ אָמְרוּ בַּנְּדָרִים (ח). הֵא קָא מְשַׁמַּע לָן כִּיּוֹן דְּאִי פִּטְר נַפְשִׁיהּ בְּקָרִיאַת שְׁמַע שְׁחֲרִית וְעֵרְבִית, מְשׁוּם הֵכִי חֵייל שְׁבוּעָה עָלֶיהָ שְׁזָה מַה שְׁמַחֲבִיב לְלַמֵּד בְּכָל כַּחוֹ אֵינּוּ מִן הַחֻקִּים הַכּוֹלְלִים סוּג הַיִּשְׁרָאֵלִי, וְאִין זֹו מְצוּה פְּרֻטִית, וְלִכְךָ חֵייל שְׁבוּעָה עָלֶיהָ כְּמוֹ בְּשְׁבוּעָה שֶׁלֹּא אֶתְכַבֵּד בְּקִלוֹן חֲבֵרִי וְכִיּוֹצֵא בְּזָה. עַד כְּאֵן.

וְהֵנָּה בְּמַה שֶׁכָּתַב הָאוֹר שְׁמַח הַנֶּ"ל לִישֵׁב הַגְּמָרָא בַּנְּדָרִים עַל פִּי דְרָפוּ, כְּבָר כָּתַב הַר"ן שֶׁם [וְהָאוֹר שְׁמַח צִיּוֹן לְדַבְרֵי] לְבֹאֵר, דְּמִסְתַּבְּרָא לִי דְלֹא דְוָקָא בְּהֵכִי מִיפְטָר, שְׁהֵרִי כָּל אָדָם חֲבִיב לְלַמֵּד תְּמִיד יוֹם וְלַיְלָה כְּפִי כַּחוֹ, וְאָמְרִינָן בְּפֶרֶק קַמָּא דְקִדּוּשֵׁין (ט). תְּנִי רַבְּנָן וְשִׁנְנַתְּם שְׁיִהִיּוּ דְבָרֵי תוֹרָה מְחַדְדִים בְּפִידָה, שְׁאִם יִשְׁאַלְךָ אָדָם דְּבָר שֶׁלֹּא תִגְמַגֵּם וְתֹאמַר לוֹ. וְקָרִיאַת שְׁמַע עֵרְבִית וְשְׁחֲרִית לֹא סָגִי בְּהֵכִי, אֶלָּא מְכָאן נִרְאָה לִי רְאִיָּה לְמַה שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפֶרֶק שְׁבוּעוֹת שְׁתִּים בְּתַרְא, דְּכָל מִיּוֹדֵי דְאֶתְא מְדַרְשָׁא אָף עַל פִּי שֶׁהוּא מִן הַתּוֹרָה כִּיּוֹן דְּלִיתִיהּ מִפְּרָשׁ בְּקָרָא בְּהִדְיָא שְׁבוּעָה חָלָה עָלָיו וְכוּ'. עֵינן שֶׁם.

וְעֵינן בְּשַׁעוֹרֵי הַגְּר"ש רוֹזוֹבְסְקִי זְצ"ל (נְדָרִים ח). שְׁהַעִיר עַל דְּבָרֵי הַר"ן דְּאִין מְכָאן רְאִיָּה דְשְׁבוּעָה חָלָה עַל מַה שֶׁלֹּא מְפָרֵשׁ בְּתוֹרָה, כִּיּוֹן שְׁבִפְסוּק הֵהוּא כְּתוּב רַק מְצוּה לְדַעַת אֶת הַתּוֹרָה, אֲבָל לֹא כְּתוּב שֶׁם עֵקֶר מְצוֹת לְמוֹד הַתּוֹרָה, אֶלָּא דְזָה דְּבָר הַבָּא מִמִּילָא שְׁאִם הוּא לֹא לּוֹמֵד אִין הוּא יָכוֹל לְדַעַת, אֲבָל מִכָּל מְקוֹם גּוּף מְצוֹת לְמוֹד הַתּוֹרָה לֹא כְּתוּב שֶׁם, וְרַק בְּפְסוּק וְהִגִּיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה כְּתוּב מְצוֹת לְמוֹד הַתּוֹרָה, וְכִדִּי לְקִיָּם דְּבָר זֶה יָכוֹל לְפִטְר עֲצָמוֹ בְּקָרִיאַת שְׁמַע שְׁחֲרִית וְעֵרְבִית, וּבְזָה מְתַרְצֵת הַגְּמָרָא אֶת הַשְּׁאֵלָה שֶׁל מְשַׁבַּע וְעוֹמֵד. וְעוֹד אֶפְשָׁר הֵיךְ לְבֹאֵר דְּהֵרִי הַדִּין הוּא שְׁאִם הַצָּרִיךְ לְבַטֵּל תְּלַמּוּד תּוֹרָה עֲבוּר פְּרֻנְסָתוֹ, נִפְטֵר מִלְמוּד תּוֹרָה כָּל הַיּוֹם, אִם כֵּן הֵיכָא דְנִשְׁבַּע לְלַמֵּד מְסַכְתָּא כָּל הַיּוֹם וְדֹאִי דְחֵייל הַשְּׁבוּעָה, מְשׁוּם דְּהַמְשַׁבַּע וְעוֹמֵד לְלַמֵּד תּוֹרָה אֵינָה מְצוּה מְחַלְטָת לְלַמֵּד כָּל הַיּוֹם, שְׁהֵרִי אִם יִהְיֶה עֶסוּק אַחַר כֵּךְ בְּפְרֻנְסָתוֹ יִהְיֶה פִּטְוֹר וְצָרִיךְ לְקִיָּם שְׁבוּעָתוֹ לְלַמֵּד תּוֹרָה כָּל הַיּוֹם, אֶפְלוֹ אִם נַחוּץ לוֹ לְעֶסֶק בְּפְרֻנְסָתוֹ כִּיּוֹן דְּחָלָה הַשְּׁבוּעָה. וְכֵן מְבֹאֵר בְּרִיטְב"א שֶׁם.

וְאָמְנָם עֵינן בְּשָׁנוֹת אֵלֶיהוּ לְהַגְר"א (פ"א דְפֵאָה) דְּמְבֹאֵר, דְּעֵקֶר חֵיּוּב תְּלַמּוּד תּוֹרָה אִין לָהּ שְׁעוֹר, וְחֵיּוּבָהּ הִיא כָּל הַיּוֹם, כָּל זְמַן שְׁיִישׁ לוֹ פְּנָאִי, וְכִדְכָתִיב לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּידָה, וְכִשְׁיִישׁ לוֹ פְּנָאִי וְהוּא מְבַטֵּל מִלְמוּד תּוֹרָה מְרַצוֹנוֹ, הוּא קְרוּב לְמַה שְׁאָמְרוּ חֲז"ל (סְנֵהֲדָרִין צט) עַל הַפְּסוּק כִּי דְבָר ה' בְּזָה, זֶה שְׁאָפְשָׁר לוֹ לְעֶסֶק בְּתוֹרָה וְאֵינּוּ עוֹסֵק. וְעוֹד כָּתַב שֶׁם: וְהֵא דְתְלַמּוּד תּוֹרָה אִין שְׁעוֹר לְמַטָּה, לְהוֹרוֹת דְּצָרִיךְ הָאָדָם מְאֹד מְאֹד לְחַבֵּב אֶת הַתּוֹרָה, דְּבְכָל תִּבְּהָ וְתִבְּהָ שְׁלֵמֵד בָּהּ הוּא מְצוֹת עֲשֵׂה בְּפִנֵי עֲצָמָה וְכוּ'. עֵינן שֶׁם. וְאָמְרוּ בִירוּשְׁלָמִי (פ"ט דְּבִרְכוֹת) רַבִּי חֶלְקִיָּהּ בְּשֵׁם רַבִּי סִימוֹן, הָעוֹשֶׂה תּוֹרָתוֹ עֵתִים [נ"ל, קוֹבַע רַק עֵתִים לְלַמֵּד, וְלֹא לּוֹמֵד בְּכָל זְמַן פְּנוּי], הֵרִי זֶה מִפְּרַת בְּרִית,

כְּדַכְתִּיב [אס] עַת לַעֲשׂוֹת לְה', [אז] הִפְרוּ תוֹרְתְךָ. וּרְאֵה בְּמִשְׁנֵה בְרוּרָה (סי) קנה סק"ד).

גַּם הִגְאֹן רִבְנוּ זְלָמֹן בְּהִלְכוֹת תִּלְמוּד תוֹרָה (פֶּרֶק א' הַלְכָה ד) כְּתַב : וְכֵן אָמְרוּ חֲכָמֵי הָאֱמֶת [המהר"ח] שֶׁכָּל נֶפֶשׁ מִיִּשְׂרָאֵל צָרִיכָה לָבֵא בְּגִלְגּוּלִים רַבִּים עַד שֶׁמִּקִּים כָּל הַתִּרְי"ג מִצְוֹת בְּמַעֲשֵׂה דְבִיר וּמַחֲשָׁבָה, וְהוּא לְמוֹד הַהֲלָכוֹת עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים בְּמִנְחוֹת (ק). עַל הַפְּסוּק זֹאת תוֹרַת הַחֲטָאֵת וְגו' שֶׁכָּל הַעוֹסֵק בְּתוֹרַת חֲטָאֵת וְכו'. וְכָל מִי שֶׁיִּכּוֹל לְהַשִּׁיג וְלִידַע הַרְבֵּה וְנִתְעַצֵּל וְלֹא הַשִּׁיג וְיָדַע רַק מַעֲט, צָרִיךְ לָבֵא בְּגִלְגּוּל עַד שֶׁיִּשְׁיֵג וְכו'. וּרְאֵה בְּסִפְרֵי בְּנֵי עוֹלָם (עמ' כא) מֵה שֶׁכְּתַב בְּחֻשְׁבוֹת לְמוֹד הַתוֹרָה בְּכָל רִגְע.

וְהִנֵּה בְּמִ"שׁ הָאוֹר שֶׁמִּחַ דְּדַרְשֵׁת וְדַבְּרַת בָּס וְלֹא בְּדַבְרִים בְּטָלִים הוּא רַק לְמֵאוֹ דְּקָרָא אֵינְרִי בְּדַבְרֵי תוֹרָה. רְאִיתִי שֶׁהֵעִירוּ עַל זֶה מֵהַמְּבָאָר בְּסִמְ"ג (עֲשֵׂה יח) דְּאִיהוּ סְבִירָא לִיה דְּקָרִיאַת שְׁמַע דְּאוֹרִיתָא, וְהִינוּ דְּיַלְיָף לֵיה מְקָרָא וְדַבְּרַת בָּס, וְאִף עַל פִּי כֹן בְּלֵאוּן יֵג הִבִּיא מִימְרָא דְרַבָּא, וְעוֹד הֵעִירוּ מִמְּגַרְסַת רִבְנוּ חֲנַנְיָאֵל בְּיוֹמָא שָׁם, אָמַר רַב הֲשַׁח שִׁיחַת חֲלִין וְכו', וְרַב הֲרִי סְבִירָא לִיה דְּקָרִיאַת שְׁמַע דְּאוֹרִיתָא, כְּמַבְאָר בְּשׁו"ת שְׁאַגַּת אֲרִיָּה (סי א'). עֵין שָׁם.

וּבְסִפְרֵי אֲרַחוֹת יִשְׂרָאֵל (לגרי"ח קנייבסקי סי' ב) מְבָאָר, שֶׁבְּאֲמָצַע הַלְמוּד אָף שֶׁאֲסוּר לְהַפְּסִיק, אִם רוֹצֵה לְנַפֵּשׁ כְּמָה דְּקוֹת בְּאֲמָצַע, הוּי לְצַרְךָ הַלְמוּד. וְהָאֲסוּר לְדַבֵּר דְּבָרִים בְּטָלִים אִין הַכּוֹנֵה לְאֲסוּר לְדַבֵּר אֶפְלוּ תִּבָּה אַחַת מֵה שֶׁאִינוּ דַּבְרֵי תוֹרָה, שְׂזָה אִינוּ אֶלָּא לְבַעֲלֵי מִדְּרָגָה גְדוֹלָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ עַל הַגֵּר"א שֶׁבִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ אָמַר כְּמָה רְגָעִים בְּטָלְתִּי מִן הַתוֹרָה. וּמֵה שֶׁאָמְרוּ בְּגִמְרָא הֲשַׁח שִׁיחַת חֲלִין עוֹבֵר בְּלֵאוּ וְעֲשֵׂה, פֶּרֶשׁ רַש"י, דְּהִינוּ שְׁחוּק וְקִלוֹת רֵאשׁ. וְאָמְרוּ בְּשֵׁם הַחֲזוֹן אִישׁ, שֶׁגִּדְר דְּבָרִים בְּטָלִים שְׁאִם מְדַבֵּר עֶשֶׂר דְּקוֹת כְּבָר צָרִיךְ לְהִיּוֹת אַכְפֵּת לוֹ. וּמֵה שֶׁאָמְרוּ בְּבִרְכוֹת (גג) שֶׁל בֵּית רַבִּן גַּמְלִיאֵל לֹא הִיוּ אוֹמְרִים "מִרְפָּא" בְּבֵית הַמְּדַרְשׁ מִפְּנֵי בְּטוּל בֵּית הַמְּדַרְשׁ, הִינוּ בְּאֲמָצַע שְׁלוֹמֵדִים, שֶׁבְּזֶה בְּאֲמַת הַחֲמִירוּ חַז"ל, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּעִבוּדָה זָרָה (ג): כָּל הַפּוֹסֵק מִדְּבַרֵי תוֹרָה וְעוֹסֵק בְּדַבְרֵי שִׁיחָה, מְאֻכְלִין אוֹתוֹ גַּחְלֵי רִתְמִים. וּבְאֲבוֹת (פ"א מ"ז) הַמְּהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ וְשׁוֹנֵה וּמִפְּסִיק מִמְּשַׁנְתּוֹ וְאוֹמֵר מֵה נֶאֱחָה אֵילָן זֶה מֵה נֶאֱחָה נִיר זֶה, מַעֲלָה עָלָיו הַכְּתוּב כְּאֵלוֹ מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ, וְשׁוֹמֵר פִּיו וְלִשׁוֹנוֹ שׁוֹמֵר מִצְרוֹת נִפְשׁוֹ. עֵין שָׁם.

וּקְצַת סִיעֵתָא לְזֶה מִמֵּה שֶׁכְּתַב הַמְּאִירִי (שֶׁבַת קיח). וְז"ל: בִּירוּשְׁלַמִּי אָמְרוּ, בְּמָה מְעַנְגּוֹ מִר אָמַר בְּשִׁנָּה, וּמִר אָמַר בְּתִלְמוּד תוֹרָה, וְלֹא פְּלִיגִי, כְּאִן בְּתִלְמוּד כְּאִן בְּבַעַל הַבֵּית. וּפְרָשׁוּ בְּהַ רַבּוֹתֵי שֶׁהַתִּלְמוּד מְעַנְגּוֹ בְּתִלְמוּד תוֹרָה וּבַעַל הַבֵּית בְּשִׁנָּה. וְאִנִּי אוֹמֵר הַפֶּךָ הַדְּבָרִים, שֶׁהַתִּלְמוּד שֶׁשׁוֹנֵה כָּל הַשְּׁבוּעַ מִקִּים בְּשֶׁבַת עֲנֵג שִׁנָּה. עַד כְּאִן. וּמְבָאָר דְּהַשִּׁנָּה וְהַמְּנוּחָה מִלְמוּד תוֹרָה אִינָה בְּגִדְר בְּטוּל תוֹרָה. (וּרְאֵה מֵה שֶׁהָאֲרִיךְ בְּדִין לְמוּד תוֹרָה בְּשֶׁבַת, בְּשׁו"ת נִבְיַע אִמֵּר חֶלֶק ב' (חֶלֶק אוֹרַח חַיִּים ס"י יח אוֹת ד'). עֵין שָׁם). אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לְדַחוֹת, כִּיּוֹן דְּבִשְׁבַת אִיכָּא נְמִי מְצוּה, דְּשִׁנָּה בְּשֶׁבַת תִּעֲנוּג (נִלְקוּט הַרְאוּבֵנִי), וּמִשׁוּם הַכִּי הַתִּלְמוּד יַעֲנֵג אֶת עַצְמוֹ בְּשֶׁבַת בְּשִׁנָּה, אֲבָל שֶׁלֹּא בְּמִקּוֹם מִצְוֹת עֲנֵג שֶׁבַת, וּכְגוֹן בִּימֵי

החל, שְׁמָא יֵשׁ לְאִסּוּר מְשׁוּם בְּטוּל תּוֹרָה. [וּבְאֵמֶת שֵׁישׁ עָרָךְ מֵיַחַד לְלִמּוּד בְּשֶׁבֶת, וְכִמוּ שְׁכֶתֶב בְּלִקּוּט יֵשׁר (אֵרַח חַיִּים דף 118) שְׁטוּב שְׁיִלְמַד בְּשֶׁבֶת מְשׁוּם שֵׁישׁ לוֹ נִשְׁמָה יִתְרָה, וְאֶפְלוּ עִם הָאֶרֶץ שְׁאִינוּ יוֹדְעֵי לְקִרְאָה בְּסִפְרָא, מִכָּל מְקוֹם טוֹב הוּא שְׁיִרְאָה בְּסִפְרָא, מְשׁוּם דְּבִאוּתָהּ שְׁעָה לֹא חֲטָא, וְגַם הַמְחֻשְׁבָּה מְצֻטְרָפֶת לְמַעֲשָׂה, וְכֵן מְצֻאֵי בְּפִרְקָא קָמָא דְעֵבוּדָה זָרָה, וְאָמַר רַבָּא לִיגְמַר אִינִישׁ וְאָף עַל גַּב דְּמִשְׁפַּח, לְגַרְסֵי אִינִישׁ אָף עַל גַּב דְּלֹא יָדְעֵי מֵאֵי קָאֻמַר, מְשׁוּם שְׁנַאֲמַר גְּרָסָא נִפְשֵׁי לְתַאֲבָה, וְלֹא כְּתֵב טְחִנְה נִפְשֵׁי. עַד כָּאן].

וְכֵן מְבַאֵר בְּאֵבֶן הָאֵזֶל (פ"ג מֵהִלְכוֹת מַלְכִּים הִלְכָה ה) שְׁכֶתֶב, דְּהֵדְיוּט מִתֵּר לוֹ לְהִתְעַנֵּג אָף שְׁזָה יִגְרַם לוֹ לְבִטּוּל תּוֹרָה בְּהִכְרַח עַל יְדֵי שְׁכָרוֹת. שְׁדִּוְקָא לְמַלְךְ אִסּוּר לַעֲשׂוֹת כֵּן, אֲבָל לְהֵדְיוּט אִינוּ אִסּוּר לְבִטֵּל תּוֹרָה בְּלִי כָּל סִבָּה, שְׁאִז אִם הוּא מְסִיר לְבוֹ מִן הַתּוֹרָה עוֹבֵר עַל וּפְן יִסּוּרוֹ מִלְּבַבְךָ וְכוּ', וְעוֹד הִרְבֵּה פְּסוּקִים מְחִיבִים לְמוֹד תּוֹרָה. וְעַיִן בְּסִפְרָא מְעַלֵּת הַתּוֹרָה בְּתַחֲלָתוֹ, שְׁמִנְהָ יוֹתֵר מְשֻׁלְּשִׁים מְצוֹת עֲשֵׂה וּמְצוֹת לֹא תַעֲשֶׂה עַל בְּטוּל תּוֹרָה. עַד כָּאן.

וְלְכַאוּרָה תְּמוּיָה, דָּאִם אִינוּ מִתְבַּטֵּל וְנַח כְּדֵי שְׁיִוְכַל לְלַמֵּד אַחֵר כְּךָ בִּישׁוּב הַדְּעַת, הֵיאֵךְ נִתִּיר זֹאת לְהֵדְיוּט, וְלָמָּה לִיכָא בֵּיה מְשׁוּם אִם בְּחֻקְתֵי תִלְכוּ שְׁתַּהֲיוּ עֹמְלִים בְּתוֹרָה. וְכֵן שְׁלֹשָׁה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בּוֹכָה עֲלֵיהֶם עַל שְׁאֶפְשֵׁר לוֹ לַעֲסֹק בְּתוֹרָה וְאִינוּ עוֹסֵק (חֲגִיגָה ה:). וּמְבַאֵר בְּשִׁלְחוֹן עֲרוּךְ (יו"ד ס"י רמ"ו ס"ה) דְּכָל שְׁאֶפְשֵׁר לוֹ לַעֲסֹק בְּתוֹרָה וְאִינוּ עוֹסֵק, אוֹ שְׁקָרָא וְשָׁנָה וּפְרַשׁ לְהַבְלִי הָעוֹלָם וְהַנִּיחַ תְּלִמּוּדוֹ וְזָנְחוּ, הִרִי זֶה בְּכָלֵל כִּי דְבַר ה' בָּזָה. וְכֶתֶב מִן הַחֵיד"א בְּצִפְרֵן שְׁמִיר, בְּשֵׁם תְּנָא דְבִי אֵלֵיהּ, שְׁלֹא חֲרַב הָעוֹלָם אֶלָּא בְּפִשְׁעָה שֶׁל תּוֹרָה, וְכֶתֶב: שְׁמִי שֵׁישׁ לוֹ לֵב יִתְעוֹרֵר מִתְרַדְמָה אֲשֶׁר הִפִּיל עָלָיו יְצָרוֹ, יָשׁוּב אֶל ה' וְיַעֲסֹק בְּתוֹרָה בְּשִׁמְחָה כְּאֲשֶׁר יוֹכֵל. עַד כָּאן. וְכֶבֶר אָמַר הַתְּנָא בְּפִרְקֵי אַבוֹת (פ"ד מ"ט) כָּל הַמְקִיִּים אֶת הַתּוֹרָה מֵעַנֵי סוּפוֹ לְקִימָה מֵעֶשֶׂר. וְכָל הַמְבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מֵעֶשֶׂר סוּפוֹ לְבִטְלָהּ מֵעַנֵי.

גַּם הַגָּאוֹן הַחֲזוֹן אִישׁ בְּאֵגְרוֹתָיו (ס"י קעג אוֹת כד) כְּתֵב: כָּל רָגַע שְׁמַבְטֵל מִלְּמוּדוֹ בְּלִי סִבָּה מְכַרְחַת, גְּדוּל עוֹנוֹ מִנְּשָׂא, וּמֵאֵד הַפְּלִיגוֹ בְּעוֹן הַזֶּה וְאָמְרוּ שְׁבִזָּה הָעוֹן תֵּאבֵד הָאֶרֶץ, כִּי אָמְנָם הַחֲטָא בְּמַעוֹט הַחֲכָמָה נִשְׁמַת הָעַם וְחִיּוֹ, הוּא חֲטָא בְּנִפְשׁ הָעַם וְרוּחַ אֲפוֹ, וְהַנּוֹטֵל חֲכָמָתוֹ נוֹטֵל נִשְׁמָתוֹ, וְהַחֲכָמָה מֵעַיִן הַמְתַּגְבֵּר בְּלִבּוֹת הַחַיִּים, וְהַפּוֹגֵעַ בָּהּ כְּמַמְעַט עֲתִידוֹ, כְּעוֹשֵׂק הַנְּמָצָא, יַחַד יַחְטְאוּן. עַיִן שָׁם. וּבְשׁוֹי"ת תְּשׁוּבוֹת וְהַנְּהָגוֹת חֵלֶק ב' (ס"י תסד) כְּתֵב בְּשֵׁם הַגָּאוֹן הַחֲזוֹן אִישׁ, שְׁאָמְרוּ לְבַחֵר אֶחָד שְׁצָרִיךְ לְלַמֵּד בְּבִין הַזְּמַנִּים תִּשַׁע שָׁעוֹת בְּכָל יוֹם, כִּיּוֹן שְׁהַרְמַב"ם (פ"א מֵהִלְכוֹת תְּלִמּוּד תּוֹרָה יב) כְּתֵב שְׁבַע אֲמָנוֹת עוֹסֵק בְּמִלְאֲכָתוֹ שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת בַּיּוֹם וּבַתּוֹרָה תִּשַׁע שָׁעוֹת. עַיִן שָׁם.

וּבְסִפְרָא קְרִינָא דְאַגְרֵתָא (עֲמוּד מ"ט) כְּתֵב, יְדוּעִים דְּבָרֵי הַגְּרָ"א שְׁכָל תְּבָה וְתְבָה שֶׁל דְּבָרֵי תּוֹרָה הוּא מְצוֹת עֲשֵׂה בְּפִנֵי עֲצָמָה, וְיִכּוֹל לְזָכוֹת בַּיּוֹם אֶחָד אֲלֵפִים וּרְבֻבוֹת מְצוֹת עֲשֵׂה, וְלַעֲמַת זֹאת הַמְבַטֵּל יוֹם אֶחָד כְּבָר בְּטֵל אֲלֵפֵי מְצוֹת שְׁכָל מְצוּהָ שֶׁל לְמוֹד תּוֹרָה שְׁקוּלָה כְּנֻגַד כָּל הַמְצוֹת, כְּדֹאִיתָא בִּירוּשְׁלָמִי. וְזָכוֹת גְּדוּלָה לְאַרְגֹן אֶת בְּנֵי הַיְשִׁיבוֹת בְּבִין הַזְּמַנִּים לְלַמּוֹד וְכוּ'.

כי התועלת מזה גדולה, והתורה מגנא ומצלא מפגעים רבים רח"ל. עין שם.

ובשו"ת אגרות משה (חיו"ד חלק ג' סי' פד) כתב: שאין לעשות חפז לתלמידים בכל יום ראשון בשבוע. ובספר שביבי אור (עמוד 64) הביא אגרת מהגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל שכתב לשומעי לקחו, דמי שנוסע להבריא את גופו בבין הזמנים, ישתדל שלא לגרם חלילה חלשה לנפש, וחכם לב יקח מצוות להזמין לו עיונים בתורה, וכתב שפדאי שיקח אתו במחצתו ספר קצות החשן, או ספר אחר אשר ינעם לנפשו, כי אי אפשר לעזב את כח המחשבה בטל בלי עבודה, עד כאן. ובשו"ת אז נדברו ח"ו (סי' מ') כתב, דהנוסע בתקופת בין הזמנים לרחצה בים, רשאי להיות שם רק כפי מה שדרוש לבריאות וחזוק גופו, ולא לשם בדור ותענוג בעלמא, ומיד לאחר שיפוש וינוח צריך לחזור לתלמודו. עין שם. והובאו דבריו בספר למוד התורה (עמוד 82). וראה בספר קריינא דאורייתא.

גם מרן אמו"ר שליט"א בשיחותיו בישיבתנו הקדושה ישיבת חזון עובדיה, מזהיר תמיד קדם יציאת הבחורים לבין הזמנים, שילמדו בבין הזמנים, ומרבה בדוגמאות מגדולי הדורות הספרדים שנצלו את ימי בין הזמנים ללמד מסכתות אחרות שלא לומדים אותם בישיבות, כדי להיות בקיאים בש"ס ובפוסקים. וראה מה שכתב בזה בקבץ חזון עובדיה (קבץ א), ובסופו.

והנה למרות האסור לדבר דברים בטלים באמצע למודו, אם מפסיק באמצע למודו לפוש קמעא, ועושה כך באמת לצורך הלמוד להשיח את אשר על לבו כדי שיוכל להתמיד בלמודו, ואינו עושה כן בכל פעם אלא רק כשהוא לצורך הלמוד ממש, לפי המבאר אין בזה אסור.

ולפי זה יש לתמה על מה שכתב באבן האזל הנ"ל, דלהדיוט [שאינו מלך] אין אסור להתבטל אלא כשאין לו כל סבה, ומתיר לו להתענג אף שזה יגרם לבטול תורה בהכרח על ידי שכרות, ולהדיוט אין אסור אלא לבטל תורה בלי כל סבה. ולהמבאר אין התיר להתבטל בדברים בטלים אלא לצורך הלמוד. ואם הוא לפרנסתו הוי בגדר אנוס. הא לאו הכי למה לא יהיה בזה משום אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה, וכן שלשה הקדוש ברוך הוא בוכה עליהם, על שאפשר לו לעסק בתורה ואינו עוסק (תגינה ה:). ועין בגמרא יומא (לה). דג' סוגים יש בעם ישראל, עני עשיר ובעל עברות, וכלם נתבעים בעקר על שבטלו מלמוד תורה. והוא על פי מה שכתב הרמב"ם (פ"ז מהלכות רוצח ה"א), דתלמיד שגלה לעיר מקלט מגלין רבו עמו, שחיי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד כמיתה חשובין. עד כאן. ולפיכך כלם נתבעים על בטול תורה.

ובאמת שבשו"ת משנה הלכות (ח"ג מהדו"ת סי' קע) העיר הרב השואל שם על האבן האזל הנ"ל, האידא אפשר לומר דאין אסור להדיוט מלהתבטל מלמוד תורה מכל סבה שהיא. ועין שם בארך.

אֵלָא שְׁמַלְבַּד חַיּוּב תַּלְמוּד תּוֹרָה שֶׁהוּא עַל כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל, מְצִינּוּ אֶסּוּר שְׁלֹא לְהַפְנוֹת לְבַנּוּ לְבַטְלָהּ, וּכְדַבְּרֵי הַגְּמָרָא בְּשַׁבָּת (קמט.) דִּיּוֹקְנָאוֹת שֶׁל חַיּוֹת אֶף בְּחַל אֶסּוּר לְהַסְתַּכֵּל בָּהֶם, מְשׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר אֶל הָאֱלִילִים. אַרְיִח אֵל תִּפְנּוּ אֶל מִדְּעַתִּיכֶם. וּפְרַשׁ הַמַּאִירֵי שָׁם, שֶׁהֵם דְּבָרִים הַמוֹשְׁכִים לְבוֹ שֶׁל אָדָם, וּמִפְנֵים אוֹתוֹ לְבַטְלָהּ, וּמְסִירִים אוֹתוֹ מֵעֲבוּדַת בּוֹרָאוֹ. וּמִיְהוּ רָאָה בְּאֶרֶץ בְּשׁוּיִית יָבִיעַ אֶמֶר חֶלֶק ד' (חֶלֶק אוֹרַח חַיִּים ס"י כ) שֶׁהֶעֱלָה לְהַקְל לְבַקֵּר בְּגוֹן הַחַיּוֹת כְּדֵי לְהַסְתַּכֵּל בְּחַיּוֹת וְלִבְרֹךְ עַל הַפִּיל אוֹ עַל הַקּוֹף בְּרוּךְ מְשֻׁנָּה הַבְּרִיּוֹת), וְאִין בְּזָה מְשׁוּם אֵל תִּפְנּוּ אֵל מִדְּעַתִּיכֶם. עֵינן שָׁם. וְהִנֵּה בְּגִמְרָא יוֹמָא (יט.) אָמְרוּ, אֶמֶר רַבָּא כָּל הַשַּׁח שִׁיחַת חֲלִין עוֹבֵר בְּעֵשָׂה, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים ו, ז) וְדַבַּרְתָּ בָּם, וְלֹא בְּדַבְּרִים בְּטָלִים, רַב אַחָא בְּרַי יַעֲקֹב אָמַר, עוֹבֵר בְּלֹא שֶׁנֶּאֱמַר (קֹהֶלֶת ח) כָּל הַדְּבָרִים יִגְעִים לֹא יוֹכֵל אִישׁ דְּבַר. עַד כָּאן. וּבְהַרְיִיף (פ"ב דְּבָרִים) הִבִּיא לְמוּד זֶה וְדַבַּרְתָּ בָּם וְלֹא בְּתַפְלָה, בָּם יֵשׁ לָךְ רְשׁוּת לְדַבֵּר וְלֹא בְּדַבְּרִים אַחֲרִים. וְעֵינן בְּשַׁדִּי חֶמֶד חֶלֶק ה' (מְעַרְכַת הַשִּׁי"ן כָּלֵל צ') מַה שֶׁכָּתַב בְּדַבְּרֵי רַבְּנֵי יוֹנָה הַנִּי"ל. עֵינן שָׁם.

פרק יא - תורה מתשת כחו של אדם - נצול הזמן וכל רגע לתורה

בְּגִמְרָא סְנֵהֲדָרִין (כו.): אָמְרוּ עַל הַפְּסוּק בִּישְׁעֵיָהּ (כח, כט): הַפְּלִיא עֲצָה הַגְּדִיל תּוֹשֵׁיָהּ, שֶׁהַפְּנוּנָה הִיא עַל הַתּוֹרָה. וְלָמָּה נִקְרָאת שְׁמָהּ תּוֹשֵׁיָהּ, שֶׁמִּתְשֵׁת כְּחוֹ שֶׁל אָדָם. רְגִילִים לְהַבִּין שֶׁמִּתְשֵׁת כְּחוֹ שֶׁל אָדָם הֵינּוּ שְׂאִין לוֹ כְּכֹר כַּח פִּיזִי, נַעֲשִׂים חֲלָשִׁים. שֶׁהָרִי צְרִיכִים לְלַמֵּד בְּלִילוֹת, וְאִין יִשְׁנִים וְכוּ'. אֵלָא שְׂאִים זֶה כְּדֵי צְרִיךְ לְהַבִּין, מַה הַמַּעֲלָה בְּזָה שֶׁאָדָם נַעֲשֶׂה חֲלָשׁ, עַד שֶׁהִנְבִּיא יִשְׁעֵיָהּ קוֹרָא לָזֶה תּוֹשֵׁיָהּ, הִיָּה צְרִיךְ לְקַרְא לְתוֹרָה מַחְפִּימָה, מְשַׁמַּחַת נַפְשׁ, וְכַדוּמָה, לָמָּה קָרָא לָהּ דְּוִקָא בְּשֵׁם תּוֹשֵׁיָהּ.

וְעוֹד, לְכַאוֹרָה אָנוּ רוֹאִים בְּמַאֲמְרֵי חַז"ל שֶׁלֹּא כְּדֵי הִיא הַמְּצִיאוֹת, דְּהִנֵּה בְּגִמְרָא כְּתוּבוֹת (סב.) מְסַפֵּר עַל רַבִּי אַבְהוּ וְרַבִּי יוֹחָנָן שֶׁנֶּהְגּוּ בְּלִכְתָּם בְּדַרְדְּרָא לְסַמֵּךְ עַל שְׁנֵי שְׁמֵשִׁים אוֹ עֲבָדִים. וּפְעַם אַחַת נִשְׁקַע מְקוֹם עֲמִידָתָם שֶׁל הַעוֹזְרִים וְנָטוּ לְפָל וְלָבּוֹא לִידֵי סַכָּנָה. תִּפְסּוּ אֶת שְׁנֵי שְׁמֵשִׁיהֶם בְּיַדֵּיהֶם וְדָלְגוּ עַל אוֹתוֹ מְקוֹם, וּמִנְעוּ אוֹתָם מִלְּפָל. חֲזִינָן שֶׁהֵיוּ גְבוּרִים אֶף שֶׁהֵיוּ גְדוּלִים בְּתוֹרָה. וְהָרִי תוֹרָה מִתְשֵׁת כְּחוֹ שֶׁל אָדָם. וְכְּדֵי מְצִינּוּ גַם אֶצֶל יַעֲקֹב אָבִינוּ ע"ה, שֶׁכָּל הַרוּעִים הִתְאַסְּפוּ לְהָרִים אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר, וְכַאֲשֶׁר יַעֲקֹב רָאָה אֶת רַחֵל מְגִיעָה עִם הַצֹּאן, הָרִים אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר, וְרַש"י מְבִיא שָׁם מְדַרְשׁ רַבָּה, שֶׁעֲשָׂה כּוֹ כְּאֵדָם שֶׁמְעַבִּיר פְּקַק מֵעַל פִּי הַצְּלוּחִית. וּמְסִים, לְהוֹדִיעַךְ שֶׁכְּחוֹ גְדוּל. וְלְכַאוֹרָה אֵיפּוֹא תוֹרָה מִתְשֵׁת כְּחוֹ שֶׁל אָדָם, הָרִי מִי לָנוּ גְדוּל מִיַּעֲקֹב שֶׁלָּמַד כָּל כְּדֵי הַרְבֵּה תוֹרָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּבֵית שָׁם וְעֵבֵר. וַיִּשְׁכַּב בְּמְקוֹם הַהוּא וְכוּ'.

גם בגמרא בבא מציעא (פד.) מובא על ריש לקיש שהיה בתחלה ראש כנופיית לסטים, וראה את רבי יוחנן בירדן וקפץ לצד השני, התפעל ממנו רבי יוחנן ואמר לו חילוך לאוריתא. ואחרי שקבל עליו ללמד עם רבי יוחנן, וקבל עליו על תורה, בקש לחזר ולא יכל לקפץ. וכתב רש"י שם, דמשקבל עליו על תורה תשש כחו, שהתורה מתששת כחו של אדם. וזה פלא, הרי עדין לא למד, אם כן היאך הותש כחו. (ועין בשו"ת נביע אמר (חלק ב חלק אורח חיים ריש סימן יח) שהביא מהר ה"דש, דתורה מתששת כחו של אדם רק בתחלה, אבל בהמשך מתחזק והולך. והראוני סיוע לזה מרש"י באבות פ"ק ה' משנה כא, שכתב, תורה מתששת כחו של תינוק. משמע רק בקטנים שאז הם בתחלת למודם).

ושמעתי באור בזה, שאין הפרוש תורה מתששת כפשוטו, אלא הבאור הוא כך, כי הנה יש לאדם כחות פיזיים שלא תמיד הוא מודע להם. השאלה למה הוא מנצל את אותם כחות. אפשר לנצל הכח שיש לנו לעבודה, או לעסק התורה. כאשר אדם מגיע להפירה ומכיר בחשיבותה של התורה, אזי רוצה להשקיע את כל כחו ומרצו לתורה. חבל לו לבזבז את הכח לדברים אחרים. לספר את האזן יש להמשיל על כך, משל לילד שחוזר לבית ביום שרב, עיף ומזיע, והולך לנוח. ובנדאי שאם יבקשו ממנו שילך לקנות איזה דבר, ידחה שצריך קדם לנוח קצת. אך אם ישמע בחוץ יללות של אמבולנס, יקפץ לראות מה קרה. ובאמת הילד לא שקר כשאמר שצריך לנוח, אבל כאשר יש דבר חשוב שרוצה לדעת, קופץ ומתגבר על העיפות. וזו הכוונה תורה מתששת כחו של אדם, יש לו כח, משקיע את כל כחו בתורה, וממילא אינו מוצא טעם להשתמש בכחו לדברים אחרים. ולכן ריש לקיש לא רצה לקפץ, שהרי הכיר כבר את ערך התורה, ולא רצה לבזבז את כחו לקפיצה. ולכן רבי אבהו ורבי יוחנן תפסו את ב' השמשותפים בידיהם והרימום, כי יש להם כח, כאן התגלה. אך עד עכשו השקיעו בתורה.

וזה שמצינו אצל יעקב. רק כאשר ראה את רחל שממנה עתידים לצאת השבטים, כאן יש חשיבות לענין, והשקיע את כחו להרים את האבן. ולכן ישעיה הנביא משבח את התורה וקורא לה תושיה, שאדם מאמץ את כל כחותיו רק לתורה.

ולפי זה יובן מה שאמרו בגמרא גטין (מז.) על ריש לקיש, שבעת פטירתו נשאר לו כמות קטנה של ירקות, והצטער, וקרא על עצמו את הפסוק (תהלים מט, יא) ועזבו לאחרים חילם. שלכאורה יש להבין למה הצטער, הרי זה טבע העולם שאדם מוריש לבניו. אלא הרי הוא טרח להשיג את הירקות הנזכר, והצטער שאותו טרח יכל להשקיע בתורה, שהרי לא היה לו צורך בירקות אלה. וריש לקיש אזיל לשיטתיה, במה שלא רצה לקפץ חזרה, שכאשר אדם מכיר את ערך התורה, לא רוצה להשקיע על דברים אחרים.

ולפי זה בארו מה שאמרו בגמרא במגלה (כא.), מימות משה עד רבן גמליאל למדו תורה מעומד וכשמת ירד חלי לעולם והיו לומדים תורה מיושב, והינו דתנן משמת רבן גמליאל בטל כבוד התורה. ולכאורה צריך

באור, אם ירדה חלשה לעולם, למה הדגישו בגמרא זאת דוקא על למוד תורה מיושב או מעומד. ועוד, למה למוד תורה מיושב מוריד מכבודה של תורה. ועוד, האם הקשי לעמד נחשב לחלי. ועין בסוף סוטה שאמרו כמה דברים רוחניים שיירדו מעת פטירתם של הצדיקים. כשמת בן עזאי בטלו השקדנים. כשמת בן זומא בטלו הדרשנים. כשמת רבי חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה. היתה ירידת הדורות ברוחניות. כאן אצל רבן גמליאל מצינים ירידה גשמית. תימה.

אלא גם כאן יש ירידה רוחנית, עד שמת רבן גמליאל הפל הפירו בערך התורה במדרגה גבוהה, ולמדו תורה בעמידה, מתוך עמל וגם לכבודה של התורה צריך לעמד. משמת רבן גמליאל שוב לא חשו את מעלת התורה באותה מדרגה, וממילא תש כחם ממילא, וזה נחשב לחלי רוחני.

ולפי זה מובן עוד מה שהגמרא נדרים (לח.) אחד מארבעה דברים שבלעדיהם אין הקדוש ברוך הוא משרה שכנתו על האדם הוא שיהיה גבור, וכן מצינו אצל משה רבנו שהרים את שני הלוחות לבדו, והיה 40 יום ולילה במרומים לא אכל ולא ישן, מאיפה הכחות. אלא הוא שאמרנו, מי שיש לו כחות פיזיים ומעביר אותן לתורה, ואינו מאבד שום כח לדברים אחרים, זוכה לכתרה של תורה.

ובמה שאמרו בגמרא גטין הנ"ל, בריש לקיש שקרא אנפשיה ועזבו לאחרים חילם, הנה יש לפרש זאת על פי מה שאמר בילקוט שמעוני, שהקדוש ברוך הוא הראה לו לאדם הראשון דור ודורשיו ופרנסיו, והראה לו את דוד המלך שחקוקים לו גי שעות של חיים, נצטער עליו אדם הראשון, אמר, רבוננו של עולם, לא תהיה תקנה באויר ומלקט מזונו בכל יום ולעת ערב חוזר לקנו, כך תהיה נפשי כאחד מהם. רואים מכאן עד כמה קשה למשה להפרד מהחיים, מוכן משה לחיות בצפור וכעוף הפורח, אשר נודד בארץ החיים, ונושם את אויר עולם הזה. וכל כך למה, כי הפרידה מהחיים בעולם הזה קשה לאור הזכות לעשות רצון הבורא.

וכן אנו מוצאים אצל יונה הנביא, שאמר (יונה א, יב) שאוני והטילוני אל הים וישתק הים מעליכם. מה הבקשה המוזרה הזו, שיירמו אותו, שיקפץ הוא. אלא בארו בעלי המוסר, שיונה בקש זאת שיירוח עוד כמה דקות של חיים ויודה להשם יתברך על כל נשמה ונשמה.

וזה מה שאמר דוד (תהלים קיח, יח) יסר יסרני זה ולמות לא נתנני. כי כל זמן שאני נושם את אויר העולם אף אם החיים יש בהם יסורין, יסר יסרני זה, מכל מקום יפה שעה אחת של למוד תורה ומעשים טובים מכל חיי העולם הזה.

ולכן ריש לקיש הצטער לפני מותו וקרא על עצמו ועזבו לאחרים חילם. שהצטער על הזמן שבזבז בטרחא זו, והרי זמן זה היה יכול לנצלו לעוד תורה ונחת רוח לבורא. ובזה בארו מה שאמרו בגמרא עבודה זרה (יז.) על

רבי אלעזר בן דורדיא שגעה בבכי וימת בתשובה, יעין שם. ואז בכה רבי ואמר, יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת. שאז ידע את ערוך כל רגע, שאם ברגע אחד זכה שתתקבל תשובתו, נבין מה היא החשיבות של כל דקה בחיים.

גם בספר קול יהודה (לראש הישיבה הגאון הצדיק רבי יהודה צדקה זצ"ל, פרשת בחקתי) כתב, אל תקרי הליכות אלא הלכות, ולכאורה למה הנביא חבוק אומר הליכות, אלא לומר שכל דרכו תהיה בהליכה, להתעלות עוד בתורה עוד ועוד. עד כאן. ולכן נאמר בתורה אם בחקתי תלכו, ולא כתיב תקימו וכדו', דבעינן לזה הליכה והתקדמות, כאדם החולך. וכבר כתבנו בזה לעיל

פרק ה'

פרק יב - שנון וחזרה על הלמוד

והנה בגמרא מגלה (ו): אומר רבי יצחק אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי וכו', והני מלי בדברי תורה, אבל במשא ומתן סיעתא דשמאי. ובדברי תורה לא אמרן אלא לאחדודי אבל לאוקמי גרסא סיעתא דשמאי היא. עד כאן. ופרש רש"י, לאוקמיה גרסא שלא תשתכח ממנו. עד כאן. ובכדי לזכות לסיעתא דשמאי צריך השתדלות של האדם, וכפי המבאר בגמרא שבת (קד). דיש לעשות סימנים בתורה כדי לקנות את התורה. ופרש רש"י שם, סימנים של סדר השמועות של התנא או של האמורא, כדי שלא תשכח אחת מהן. וכן אמרו בערובין (נד): אומר רב חסדא אין התורה נקנית אלא בסימנין, שנאמר (דברים לא, יט) שימה בפיהם, אל תקרי שימה אלא סימנה. [וידוע שבכל סימן בשלחן ערוך יש בו רמז של ההלכות המובאות באותו סימן, וכמו שהאריך בזה בספר אור עולם ברמזי סימני השלחן ערוך. וסימן רפ"ה מדבר על שנים מקרא ואחד תקרום, שהוא רפה ביד האנשים].

ובגמרא שם (נג): אמרו עוד, ברוינה אשכחתייה ליהוא תלמידא דהוה קא גריס בלחישא בטשא ביה ואמרה ליה לאו הכי כתוב (שמואל ב כג, ה) ערוכה בפל ושמונה, אם ערוכה ברמ"ח אברים של אדם שמונה בלב. אומר ליה שמואל לרב יהודה, שננא פתח פומך קרי. פתח פומך תני, כי היכי דתוריך חיי ותתקיים בידך שנאמר (משלי ד, כב) כי חיים הם למוציאיהם, ולכל בשרו מרפא, אל תקרי למוציאיהם אלא למוציאיהם בפה. ועוד אמרו שם, אומר רבי אמי מאי דכתיב (שם כב, יח) כי נעים כי תשמרם בבטנך, יכונו יחדו על שפתך, אימתי דברי תורה נעימים, כי תשמרם בבטנך, ואימתי תשמרם בבטנך, בשעה שיכונו יחדו על שפתך. [שהם שמורים בידך שאינו משתכחם ממך, יכונו יחדו, כשאתה סודרם ומוציאם בפה, ולא לגרס בגמגום ולחישא. רש"י].

וכתב הרמב"ם (פ"ג מהלכות תלמוד תורה הלכה הי"ב) כל המשמיע קולו בשעת תלמודו, תלמודו מתקיים בידו, אבל הקורא בלחש במהרה שוכח. וכן הוא בשלחן ערוך (יו"ד סי' רמו סעי' כב). ומלבד זאת חובה על כל אחד לשנון ולחזר

על למודו פְּדֵי שְׂתַקִּים בּוֹ מַה שְּׁאָמְרוּ בְּקִדּוּשׁוֹ (כ). תְּנוּ רַבָּנָן, וְשִׁנַּנְתֶּם לְבַנְיָהּ שְׂיִהְיוּ דְבָרֵי תוֹרָה מְחַדָּדִים בְּפִיָּהּ. וּבִסְנֵהֲדָרִין (צט): אָמְרוּ, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אָמַר, כָּל הַלּוּמֵד תוֹרָה וְאִינוֹ חוֹזֵר עָלֶיהָ, דּוֹמָה לְאָדָם שֶׁזוֹרַע וְאִינוֹ קוֹצֵר. עֵין שָׁם.

וּבְעֵרוּבֵין שָׁם (כא): אָמְרוּ עַל הַפְּסוּק שְׁחָרוֹת כְּעוֹרֵב, בְּמִי אַתָּה מוֹצֵא סְדָרֵי תוֹרָה, בְּמִי שְׂמִשְׁפִּים וּמַעְרִיב עֲלֵיהֶם בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ. כְּלוּמַר שְׂמִשְׁנָן אֶת תְּלַמוּדוֹ פְּדֵי לְזָכְרוֹ, וּכְמוֹ שְּׁאָמְרוּ (עֵרוּבֵין שָׁם), אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מֵאִי דְכִתִּיב (מְשָׁלִי א, ט) וְעִנְקִים לְגִרְגְרוֹתֶיהָ, אִם מְשִׁים אָדָם אֶת עֲצָמוֹ כְּעִנְק זֶה שָׂרָף לְצוּאָר וְנִרְאָה וְאִינוֹ נִרְאָה תְּלַמוּדוֹ מִתְקִים בְּיָדוֹ, וְאִם לֹא אֵין תְּלַמוּדוֹ מִתְקִים בְּיָדוֹ. [אִם תְּלַמִּיד חָכֵם אֵינוֹ רוֹדֵף לְצִאת וְלִבֵּא בְּשׁוּק אֶלָּא יוֹשֵׁב וּמְחַזֵּר עַל תְּלַמוּדוֹ מִתְקִים בְּיָדוֹ. רַש"י]. וְאָמַר רַב מֵאִי דְכִתִּיב לְחִיּוֹ כְּעֶרְגַת הַבֶּשֶׂם, אִם מְשִׁים אָדָם עֲצָמוֹ כְּעֶרְוָה זֶה שֶׁהַכֹּל דָּשִׁין בָּהּ וְכַבֶּשֶׂם הִזָּה שֶׁהַכֹּל מִתְבַּשְׂמִין מִמֶּנּוּ, תְּלַמוּדוֹ מִתְקִים בְּיָדוֹ, וְאִם לֹא אֵין תְּלַמוּדוֹ מִתְקִים בְּיָדוֹ. וְאָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מֵאִי דְכִתִּיב (שְׁמוֹת לא, יח) לוֹחוֹת אֲבָן, אִם מְשִׁים אָדָם לְחִיּוֹ כְּאֲבָן זֶה שְׂאִינוֹ נִמְחָה, תְּלַמוּדוֹ מִתְקִים בְּיָדוֹ. [כִּדְּ לְחִיּוֹ אֵינִים נִלְאִים מִלְחָזָר אַחַר תְּלַמוּדוֹ וְלִלְמֹד לְאַחֵרִים. רַש"י]. אָמַר רַב מִתְנָא מֵאִי דְכִתִּיב (בְּמִדְבָר כא, יח) וּמִמִּדְבָר מִתְנָה אִם מְשִׁים אָדָם עֲצָמוֹ כְּמִדְבָר הִזָּה שֶׁהַכֹּל דָּשִׁין בּוֹ, תְּלַמוּדוֹ מִתְקִים בְּיָדוֹ. אָמַר רַב הוֹנָא מֵאִי דְכִתִּיב (תְּהִלִּים סח, יא) חִיתֶּיךָ יִשְׁבוּ בָּהּ תִּכּוּן בְּטוֹבֶתְךָ לְעֵנִי אֱלֹקִים, אִם מְשִׁים אָדָם עֲצָמוֹ כְּחִיָּה זֶה שֶׁדוֹרְסֵת וְאוֹכֶלֶת, וְאָמְרֵי לֵה שְׂמִסְרַחַת וְאוֹכֶלֶת, תְּלַמוּדוֹ מִתְקִים בְּיָדוֹ. (שְׁמִחָזָר מִיָּד עַל תְּלַמוּדוֹ, רַש"י). וְכִדְּ הוּא בְּגִמְרָא נְדָרִים נַה. מִמִּדְבָר מִתְנָה וּמִמִּתְנָה נַחֲלִיאֵל וְכוּ'.

וְכִיוֹצֵא בָּזֶה אָמְרוּ בְּמִדְרָשׁ (בְּמִדְבָר א, ז) לָמָּה בְּמִדְבָר סִינִי, אֶלָּא כָּל מִי שְׂאִינוֹ עוֹשֶׂה עֲצָמוֹ כְּמִדְבָר הַפֶּקֶר. אֵינוֹ יְכוֹל לְקַנּוֹת אֶת הַחֲכָמָה וְהַתּוֹרָה. עַד כָּאֵן. וְהֵינּוּ שֶׁהַתּוֹרָה רוֹצָה לְלַמֵּד אוֹתָנּוּ דֶרֶךְ בְּקִנְיָן הַתּוֹרָה, וּמַצְרִיכָה שְׂיִפְקִיר עֲצָמוֹ כְּמִדְבָר. וְלִכְאוּרָה יֵשׁ לְדַקְדֵּק לָמָּה לֹא אָמַר הַפֶּקֶר כְּהָרִים וּגְבָעוֹת. אֶלָּא יֵשׁ כָּאֵן רָמֵז, כִּי הַנִּמְצָא בְּהָרִים וּגְבָעוֹת רֵאִיתוֹ מְגֻבָּלֶת, יֵשׁ הַגְּבָלָה. עַד כָּאֵן. אֲבָל הָעוֹמֵד בְּמִדְבָר הַכֹּל פְּרוּשׁ לְפָנָיו וְרוֹאֶה לְמַרְחָקִים. כִּדְּ אָדָם הַרוֹצֶה לְקַנּוֹת אֶת הַתּוֹרָה, צָרִיךְ שְׂיִפְקִיר אֶת רְצוֹנוֹתָיו, וְלֹא זֶה בְּלִבְד שְׂיִפְקִיר עֲצָמוֹ, אֶלָּא יִפְקִיר אֶת רְצוֹנוֹתָיו בְּלִי שׁוּם הַגְּבָלָה, וּבְלִי שׁוּם תְּרוּצִים, וְלֹא שִׂיף שִׂיטְעוֹן שְׂכַרְגַּע אֵין לוֹ חֶשֶׁק וְכוּ'.

וְנוֹדַע מַה שְּׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי, שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִלְךְ לְאַמּוֹת הָעוֹלָם, לְעֵשׂוֹ, וּבִקֵּשׁ לִיתֵן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה, שְׂאֵלוּהוּ מַה כְּתִיב בָּהּ, אָמַר לָהֶם לֹא תִרְצַח, אָמְרוּ אֵינְנוּ יְכוֹלִים, שְׂהָרֵי נֹאמַר עַל חֲרָבֶךָ תַּחֲיָה, בִּקֵּשׁ לִיתֵן הַתּוֹרָה לְמוֹאֵב, שְׂאֵלוּ מַה כְּתִיב בָּהּ, אָמַר לָהֶם לֹא תִנְאַף וְכוּ', לִישְׁמַעְאֵל, לֹא תִגְנֹב, הָא כְּתִיב יָדוֹ בְּכָל וָיָד כָּל בּוֹ, בִּקֵּשׁ לִיתֵנָה לְיִשְׂרָאֵל, אָמְרוּ מִיָּד נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע. עַד שְּׁאָמְרוּ מִלְּאַכֵּי הַשָּׂרֵת מִי גִלָּה רַז זֶה לְבַנְיָ.

וְלִכְאוּרָה צָרִיךְ לְהִבִּין כִּי אִם בְּאַמֶּת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רָצָה לִיתֵן אֶת הַתּוֹרָה לְעֵשׂוֹ, לָמָּה הִצִּיג בְּפָנֵיהֶם מְצוֹת קְשׁוֹת, יֹאמַר לָהֶם מְצוֹת כְּבוֹד אָב וְאִם, וְכַהֲנָה מְצוֹת שְׁקָל לְקִיָּמָן. וְעוֹד, מַה הַהֲתַפְּעָלוֹת מֵעַם יִשְׂרָאֵל,

לְכַאוֹרָה אֵין זֶה מִן הָרְאוּי לְקִנּוּת דְּבַר בְּלִי לְדַעַת מַה הוּא. אֲלֵא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הִיָּה חֲפֵץ בְּאַמֶּת שֶׁכָּל הַעוֹלָם יִקְיָמוּ אֶת תּוֹרַת ה', אִךְ כַּאֲשֶׁר הִגּוּי שׁוֹאֵל מַה כְּתִיב בָּהּ, יֵשׁ כָּאֵן רָמֵז, מַה כְּתוּב בָּהּ הָאֵם זֶה לֹא יִפְרִיעַ לָנוּ בְּשִׁגְרַת תַּאֲוֹת לָבוּ. אֲבָל כְּשִׁיִּשְׂרָאֵל עָנוּ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע, הָרְאוּ בְּזֶה שֶׁהֵם רוֹצִים אֶת הַתּוֹרָה בְּלִי שׁוּם הַגְּבֻלָּה. וְדוֹגְמָא לְכָךְ מְצִינוּ אֲצֵל רוּת הַמוֹאֲבִיָּה, שְׁאִמְרָה לְנַעֲמִי אֵל אֲשֶׁר תִּלְכִּי אֵלָיךְ וּבְאֲשֶׁר תִּלְיִנִי אֵלָיִן, עֲמֹךְ עִמִּי וְאֶלְהִיךְ אֶלְהִי. וְזוֹ הִיָּתָה קִבְּלָה גְמוּרָה כְּמוֹ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע, בְּטוֹל הַעֲצָמִיּוֹת כְּלַפֵּי רְצוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. עֲרַפָּה הִיָּתָה מוֹכֵנָה לְקִבְּלָתָא אֶת הַיְהוּדִיּוֹת אֲבָל יֵשׁ לָהּ עוֹד דְּבַר שְׁמֵהוּיָהּ אֲצֵלָה חֲשִׁיבוֹת מְלַבֵּד קִרְבַּת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְלָכוּ חוֹזְרֵת אֵל עֲמָה.

וְזֶה גַם הַהֲבָדֵל בֵּין אַבְרָהָם אֲבִינוּ עִ"ה לְלוֹט, לוֹט הוֹלִיךְ עִם אַבְרָהָם מִרְצוֹנוּ מֵאַרְץ מוֹלְדָתוֹ, וְלֹא נִצְטָוָה לְכָךְ מִהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲבָל בְּסוּף הַדְּרָךְ דִּרְכֵיהֶם נִפְרָדוֹת, וּכְמוֹ שְׁאִמְרוּ אַבְרָהָם הָעֵבֶרִי. שֶׁהוּא מַעֲבֵר אֶחָד וְלוֹט מַעֲבֵר הַשְּׁנַי, לוֹט מוֹרֵד בְּאַבְרָהָם וּבְאֶלְהֵיוּ וּמִיָּד נִמְשָׁךְ אַחַר תַּאֲוֹתָיו לְסָדוּם. כַּאֲשֶׁר הָאָדָם מְבַטֵּל אֶת דַּעְתּוֹ וְכָל כְּלוֹ רוֹצֶה לְלַמֵּד תּוֹרָה הָרִי שְׁאֵז הַתּוֹרָה שׁוֹכֵנֶת בְּתוֹכוֹ. וְהַמְבַחֵן הוּא שִׁיְהִיָּה זֶה בְּכָל מַצָּב.

וּבְזֶה רְאִיתִי שְׁבִיָּאָרוּ עוֹד, מַה שְׁאִמְרוּ בְּגִמְרָא שְׁבַת (פ:) עַל אוֹתוֹ צְדוּקִי שְׁרָאָה אֶת רַבָּא שְׁמַתִּיגַע בְּתוֹרָה וְיֵצֵא לוֹ דָּם, וְלֹא הִבִּין לָמָּה הָעַם הִזָּה פָּזִיז לְקִבְּלָתָא אֶת הַתּוֹרָה עוֹד קִדְּם שְׁיִוְדָעִים מַה כְּתוּב בָּהּ. וְעָנָה לוֹ רַבָּא, תַּמַּת יִשְׂרָאֵל תַּנְחִים וְכוּ'. וְהִינוּ בְּדַמְיָךְ חַיִּי, הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁנִּתְּנוּ לָנוּ אֶת זְכוּת קִיּוּמָנוּ וְחַיּוּתָנוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה, הוּא שֶׁנִּתְּנוּ לָנוּ הַתּוֹרָה, וּבְמַסִּירוֹת נֶפֶשׁ אָנוּ עוֹסְקִים בָּהּ עַד צֵאת הַדָּם. תַּמַּת יִשְׂרָאֵל תַּנְחִים, בְּלִי תַרּוּצִים, שְׁעֵבּוֹד גְּמוּרָה. וְכָךְ נִהְיָה עִם יִשְׂרָאֵל בְּכָל הַדּוֹרוֹת בְּמַסִּירוֹת נֶפֶשׁ קִיּוּמוֹ אֶת הַתּוֹרָה. וְזֶה מַה שְׁרָמְזוּ בְּגִמְרָא חַלּוּן (ה:) אָדָם וּבְהִמָּה תוֹשִׁיעַ ה', דְּאָף שִׁישׁ לְעַם יִשְׂרָאֵל חֲכָמָה, עִם כָּל זֶה מְשִׁימִים עֲצָמָם כְּבִהֵמָה, וּמַתְבַּטְּלִים כְּלַפֵּי הַתּוֹרָה. בְּלִי חֲשִׁבוֹנוֹת אִישִׁיִּים. וְעוֹסְקִים בְּתוֹרָה גַּם מִתּוֹךְ עֲנִי וּמַחְסוֹר, וּבְאֶהְבֵּתָה תִּשְׁגָּה תַמִּיד.

וּבְאַמֶּת שְׁמַצִּינוּ אֲצֵל הַרְבֵּה גְדוֹלִים שֶׁלְמָדוּ מִתּוֹךְ דְּחֻקוֹת, וְדוּקָא בְּשֵׁל כָּךְ זָכוּ לָמָּה שְׁזָכוּ. עַל הַגְּאוּן רַבִּי רַפְּאֵל מִיְחָס מְחַבֵּר הַסֵּפֶר פְּרִי הָאֲדָמָה, מְסַפֵּר בְּהַקְדָּמָה לְפָרִי הָאֲדָמָה, מֵאֵז הָיוּתוֹ כְּבוֹ שֵׁשׁ אוֹ שִׁבְעַ, כְּבָר נִכְנַס לִישִׁיבְתָם שֶׁל אוֹתָם אֲרִיּוֹת בְּעַלֵּי תַרְיִסִין בִּישִׁיבָה שֶׁל הַרְבֵּ פְרִיָּה, וְשֵׁם לְמַד בְּהַתְמָדָה. מֵאֵז שֶׁהִגִּיעַ לְגִיל יִי"ד לֹא מָנַע עֲצָמוֹ מִבֵּית הַמְדָרָשׁ מַעֲלוֹת הַשַּׁחַר אֲפֵלוּ שְׁעָה אַחַת, בִּימִים וּבְלִילוֹת. זָקֵנוּ הִיָּה הַגְּבִיר רַבִּי מִשֶּׁהַ הַפְּרָנֵס, וְהוּא הִיָּה מְכַלְכֵּל אוֹתוֹ, אֲבָל מֵאֵז נִפְטָרָה זְקֵנָתוֹ, יָרַד הַגְּבִיר מִנְכָסִיו, וּקְדָמוֹהוּ יָמֵי חַלִּי וְעֲנִי, וּבְכָל זֹאת לֹא עָזַב אֶת לְמוּדוֹ.

בְּסֵפֶר עֵץ חַיִּים עַל הַגְּרָ"ח מוּוֹלוֹז'יִן מְסַפֵּר, כִּי פַעַם יָשַׁב הַגְּרָ"ח מְבַרִּיסק לְפָנָי תַלְמִידָיו, וְסֵפֶר לָהֶם כִּי תַחַת יָדוֹ נִמְצָא מְכַתֵּב מִהַגְּאוּן רַבִּי יוֹאֵל סִירְקִישׁ, בַּעַל הַבִּי"ח, לְחַתְנוֹ רַבִּי דּוֹד הַלּוּי, בַּעַל הַטִּי"ז, וְכוּתֵב לוֹ: זְפַנִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לַעֲשׂוֹת בְּגַד חֲדָשׁ שֶׁל קִיִּיטִי לְיוֹם טוֹב, וְנַחֲסוּר לִי לְגִמְרָא מְלֵאכָה

איזה סד, וידוע לך שיש לי אצלך ארבעה זהובים, והמה נצרכים לי כעת, ולכן אבקשך שתשלם לי, ומהארבעה זהובים תתן ששה גדולים לזוגתך, שהיא בתי שתחיה, לקנות אגוזים ליום טוב ולשמח לבה.

הגאון רבי חיים מבריסק כשהיה קורא את המכתב לפרקים בחג השבועות, היו עיניו זולגות דמעות והיה אומר: מזה יש להתבונן איך למדו תורה מתוך עני ודחקות, והיו מספיקים עצמם ושמחים בתורתם.

גם על המגן אברהם מספר בספר תולדות יהודי קאליש, שלאחר שנשא אשה, נעשה מלמד כדי למצא את לחמו בצער ובדחק, ועד היום היו מצביעים על המרתף שבו גר. את ספרו שאת רבי חדושי תורתו כתב בפחם על הקיר באין לו דיו ונר. יש מסרת אצל צאצאיו, שלמרות חלשתו הלך ברגל לפוזנא מזמן לזמן כדי לעי בספרים שלא היו מצויים בקאליש.

על הגאון הקצות החשן מספרים, שהיה כותב בחדרו, אפלו שלחן לא היה לו, היה מניח קרש רחב על שני חביות, והפך את זה לשלחן, בחורף היה קר גדול, לא היה לו כסף להסיק את החדר, והיה מתכסה תחת השמיכה וכותב, ומגדל הקר נקפאה הדיו בדיותא והיה מכרח להחזיק תחת הכר שלא תקפא, והוא צלל במים אדירים והעלה פנינים מים התלמוד והפוסקים.

פעם נסע בעל יד אפרים, רבי אפרים זלמן מרגליות מבראד, כדי לחלק כבוד לבעל הקצות, ולבקר אותו, נכנס אליו ושאלו איש לרעהו לשלום, התאונו הקצות על מצב הדור ושפלות התורה, חשב שהוא מתאונו על מצבו הרעוע בעניות, שאל אותו על מה אתה מתאנח, אמר לו, אלו כבודו היה גביר לא היה בא לבקר אותי בבית שפל כזה, רק בגלל שאתה תלמיד חכם אתה מרשה לעצמך לבוא לבית שפל כזה, האם זהו כבודה של תורה. שאלו אותו פעם למה קצות לומדים יותר מאבני מלואים, ובפרט שאת האבני מלואים כתב בגיל יותר מבגר, והשיב, שאת הקצות חבר בשנות עניותו, ולכן התקבל יותר, את האבני מלואים חבר כשהיה לו כבר כסף.

על הרב בעל שדה הארץ, רבי אברהם מיחס, מספר, שהיה חי חיי צער ועני קשים, ועסק בתורה בנגלה ובנסתר בשקיפה גדולה, עד כי הכהה מאור עיניו מאז היותו בן ארבעים, עד נ"ח.

על מורנו הגאון רבי עזרא עטיה מספר, כי אביו נפטר בהיותו נער צעיר בן חמש עשרה שנה לערך, והאם נשארה אלמנה, ועבדה במשק בית כדי להרויח למחיתה. רבי עזרא התבודד לילות פנימים בהתמדה בבית המדרש שושנים לדוד, והיה מטביל פת במלח ואוכל, ישן על גבי ספסלים. וספר בערב ימיו, כי גבר עלינו חסדו זכינו אני ואמא לפתה שלמה, לפעמים ביצה וחלקנו לשנים.

ונהדר אנפין למה שכתבנו בענין החזרה והשנון, כי נודע מה שדמו חז"ל דברי תורה לתאנה, מה תאנה כל זמן שמשמש בה מוצא בה תאנים, כד דברי תורה צריך האדם למשמש בה תדיר. ובגמרא שם (נד:) אמרו, אמר רב שזבי משום רבי אליעזר בן עזריה, מאי דכתיב לא יחרף רמיה וגו', ופרש רש"י שם, מי שלומד וגורס מעט מעט ומחזר עליו פעמים הרבה עד שיהיה שגור בפיו, ואחר כך חוזר ולומד תלמודו מתקיים בידו. עין שם. ובגמרא שבת (סג:) אמרו על הפסוק חגר חרפה וכו', אמר ליה רב פהנא למר בריה דרבינא האי בדברי תורה כתיב. (הוי זהיר לחזר על משנתך שתהא מזמנת לך בשעת הדיו, רש"י).

ובאמת כל זמן שאדם לא יעסק בתורה, הוא גורס ששוכח את תלמודו, וכמו שכתוב התעייף עיניך בו ואיננו. וככל שאדם יחזר על תלמודו, עדין יש צורך שיחזר עוד ועוד. כי הנה בדורות הראשונים היה ריש לקיש חוזר על התלמוד כלו ומשגן אותו ארבעים פעם (י) לפני שיכנס לפני רבי יוחנן, ויוכל לישא וליתן עמו. וכמו שאמרו בגמרא תענית (י:) ריש לקיש אמר, אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה עליו וכו', כי הא דריש לקיש הנה מסדר מתניתיה ארבעין זמנין כנגד ארבעים יום שנתנה תורה ועייל לקמיה דרבי יוחנן. (כנגד ארבעים יום כדי שתתקיים בידו. רש"י). וזה בקדמונים, ראשונים כמלאכים, שלבם היה פתוח כפתחו של אולם, וכל שכן וקל וחמר בדורות האלה, כי בפעמים שלש, בודאי הגמור שאי אפשר לזכר כלל. ובאים אלינו הרבה בני ישיבה בטענות שאינם זוכרים היטב את למודם, ואפלו ארבע פעמים לא חזרו... ועוד רוצים סגלה לזכר?

ובאמת שהסגלה הטובה ביותר לזכר הלמוד היא בהתמדה יומם ולילה, ושכל מענינו יהיו אך ורק בתורה, והכל יהיה כטפל לתלמוד התורה, ויהיה כלו "מנח" בלמוד ללא כל עסוק אחר, ולשגן הרבה את מה שלומד, וכמו שהמליצו על זה: "הדר הדר ואל תצטרף לפלדור" [מין עשב שהאוכלו בא לידי זכרון. והזכר בשם מדרש בפרי חדש יורה דעה סי' סח].

ומלבד כל זה אין דברי תורה מתקיימים ונשמרים אלא במי שנוהג בענוה, ואינו מחזיק טיבותא לנפשיה, וכדברי הגמרא בתענית (י:) אמר רבי חנינא בר אידי, למה נמשלו דברי תורה למים, לומר לך מה מים מניחים מקום גבוה והולכים למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה. עין שם. ומתקיימים הינו שזוכרם ומתקיימים אצלו.

ובגמרא גטין (ס:) אמרו איסי בן יהודה היה מונה שבחן של חכמים וכו', רבי עקיבא אוצר בלום, ופירש רש"י כשילמד מרביותיו שמע דבר מקרא, ואחריו הלכה, ואחריו מדרש, ואחריו אגדה, נתן לבו לחזר עליהו, ולגרסו עד שיהיו סדוריו בפיו וכו', ומזה נעשה אוצר בלום בכל חלקי התורה.

ובאבות דרבי נתן (פרק כד מ"ו) אמרו, הוא היה אומר יכול אדם ללמד תורה בעשרים שנה ולשכח בשתי שנים, כיצד ישב ששה חדשים ואין חוזר

לְאַחֲרָיו, נִמְצָא אוֹמֵר עַל טָמֵא טְהוֹר וְעַל טְהוֹר טָמֵא. שְׁנַיִם עֶשֶׂר חֲדָשׁ וְלֹא חִזַּר לְאַחֲרָיו, נִמְצָא מִחֲלִיף חֲכָמִים זֶה בְּזֶה, שְׁמוֹנֶה עֶשֶׂר חֲדָשִׁים וְאִין חוֹזֵר לְאַחֲרָיו נִמְצָא מְשַׁכַּח רְאִישֵׁי מִסְכַּתוֹתָיו וְכוּ'. סוֹפוֹ יוֹשֵׁב וְדוֹמֵם, וְעָלְיוֹ אָמַר שְׁלֹמֹה (מִשְׁלֵי כד, ט) עַל שְׂדֵה אִישׁ עֲצַל עֲבַרְתִּי, וְעַל כְּרָם אָדָם חִסַּר לֵב, וְהִנֵּה עָלָה כָּלוּ קִמְשׁוֹנִים וְכוּ'.

וּבְאַבוֹת (פ"ג מ"ח) שְׁנִינּוּ, רַבֵּי דוֹסְתַאי בֶּן רַבִּי יֵנְאִי מְשׁוּם רַבִּי מְאִיר אוֹמֵר, כָּל הַשׁוֹכֵחַ דָּבָר מִמְשַׁנְתּוֹ מַעֲלָה עָלָיו הַכְּתוּב כְּאֵלוֹ מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ, שְׁנֵי אֲמַר, רַק הַשְּׁמֵר לָךְ וְשִׁמְרֵן נִפְשֶׁךָ מֵאֵד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים וְכוּ'. יָכוֹל אֶפְלוֹ תִּקְפָּה עָלָיו מְשַׁנְתּוֹ, תִּלְמוּד לומֵר, וּפֶן יִסּוּרוּ מִלְּבַבְךָ כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ, הָא אֵינּוּ מִתְחַיֵּב אֶלָּא בְיוֹשֵׁב וּמְסִירָם מִלְּבוֹ. וְכֵן אָמְרוּ בְּמִנְחוֹת (צט:) כָּל הַמְשַׁמֵּר אֶת הַתּוֹרָה נִשְׁמָתוֹ מְשַׁתְּמָרְתָּ, וְכָל מִי שֶׁאֵינּוּ מְשַׁמֵּר אֶת הַתּוֹרָה אִין נִשְׁמָתוֹ מְשַׁתְּמָרְתָּ וְכוּ'. עֵינֵן שָׁם. אוֹלָם כָּתַב הַגְּר"ח מוֹוֹלוֹז'יין בְּשֵׁאלֹתוֹת שְׁבַסוֹף מַעֲשֵׂה רַב (אוֹת נג) בְּשֵׁם הַגְּר"א, שְׁזֵה לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא רַק עַל הָרֵאשׁוֹנִים שְׁלֵמְדוֹ בְּעַל פֶּה. עֵינֵן שָׁם. וְיֵשׁ חוֹלְקִים. עֵינֵן בְּשֵׁלְחוֹן עֲרוֹף: הַגְּאוֹן רַבִּי זְלָמָן (הַלְכוֹת תִּלְמוּד תּוֹרָה פ"ב ס"ד). וּבְשׁוֹ"ת חֲקָרֵי לֵב (ח"ג מו"ד ס"א קא). וְכֵן מְשַׁמֵּעַ בְּסִפְרֵי חֲסִידִים (ס"י תתרי"ח). עֵינֵן שָׁם. (קטע זֶה מִהַלְכוֹת עוֹלָם).

וְהַגְּאוֹן הַסְּטִיפְלָר זְצ"ל בְּסִפְרוֹ קַרְיֵינָא דְאַגְרֵתָא (ח"א עמ' ח-ט) כָּתַב: בְּגִמְרָא עֲרוּבִין (נד), תֵּנּוּ רַבְּנֵן סֹדֵר מְשַׁנֵּה כִּיצַד וְכוּ', וּמְבַאֵר, שְׁצָרִיךְ לִשְׁנוֹת אֶת פְּרָקוֹ ד' פְּעָמִים. וְאֶפְלוֹ מִשָּׁה רַבְּנּוֹ ע"ה וְאַהֲרֹן, שְׁנֵי ד' פְּעָמִים, וְאִין זֶה בְּשֵׁבִיל חֲזָרָה לְזַכְרוֹן, דְּהָא עַל זֶה אָמְרוּ בְּגִמְרָא חֲגִיגָה (פְּרָק קמ"א) דְּצָרִיךְ לִשְׁנוֹת פְּרָקוֹ מֵאַה פְּעָמִים. אֶלָּא זֶהוּ לְמַעַן תִּפְיִסֵּת וְהִבְנַת הַסּוּגְיָא. כִּי בְלַעֲדֵי הַלְמוּד ד' פְּעָמִים הִבְנַתוֹ הוּא מְקוּפִיָּא וּבִלְתִּי מְאִירָה. וְרַבִּים הַמְזַלְזְלִים בְּזֵה, וְאֵינֵן רוֹאִים סִימָן בְּרַכָּה בְּלְמוּדָם. וְהַעֲקָר לְלַמֵּד בְּהַתְמַדָּה נְכוֹנָה, לְהַבִּין הֵיטֵב אֶת הַסּוּגְיָא לְכָל פְּרָטִיָּה. וְאִם הִבְנַת הַסּוּגְיָא עוֹלָה בְּקִשֵׁי, וּמַעֲרַפְלַת אֶצְלוֹ, אֵל יִפֹּל לְבוֹ כָּלֵל וּכְלָל, כִּי לְפוּם צְעָרָא אֲגָרָא וְכוּ'. וְצָרִיךְ לְלַמֵּד הַסּוּגְיָא עוֹד פְּעַם בְּמַתִּינוּת. וְדוֹקָא עִם חֵבֵר, וְהוּא עֲקָר גְּדוֹל, וְלִפְלַפֵּל עִמוֹ, וְאִין הַתּוֹרָה נִקְנִית אֶלָּא בְּחִבּוּרָה, וְאִין זֶה דֶּרֶךְ לְהַתְרַחֵק מִפְּלִפּוֹל חֲבָרִים בְּשֵׁבִיל שְׁלֵא לְהַתְגָּאוֹת, לֹא זֶה הַדֶּרֶךְ וְלֹא זֶה הָעִיר, אֶלָּא צְרִיכִים לְפַלְפֵּל וְלָדוֹן בְּכָל דְּבָר עִם חֲבָרָיו וְרַבּוֹתָיו. וְהַכּוֹנֵה הַעֲקָרִית הִיא בְּשֵׁבִיל לְהַבִּין תּוֹרַת ה'.

לְפָנֵי קְרוֹב לְשִׁבְעִים שָׁנָה, הָיוּ מוֹרִים בְּאַצְבַּע בִּישִׁיבָה מְסִימָת, וְאוֹמְרִים "פְּלוֹנֵי לָמַד אֶת הַש"ס עֶשְׂרִים פְּעַם!" פְּלוֹנֵי לָמַד ב' סְדָרִים חֲמִשִּׁים פְּעַם, וּפְלוֹנֵי ג' סְדָרִים, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ. הַבְּקִיאוֹת בְּש"ס חֲבָקָה אֲזוֹ זְרוּעוֹת עוֹלָם. אֶלָּא שְׁבַעֲוֹנוֹת לְאֵט לְאֵט הַדְּבָר יֵרַד, וּמִתְעַסְקִים רַק בְּפִלְפוּלִים בְּלָבָד. אֲמָנָם בְּרוּר מֵאֵד שְׁצָרִיךְ לְדַעַת הִבְנַת עִמָּק הַדְּבָרִים, בְּחִלּוּקֵי סְבָרוֹת דְּקִים, וְלֹא חֵס וְשָׁלוֹם בְּלְמוּד שְׁטַחֵי, אֲדָּ עִם כָּל זֶה אִין זֶה פּוֹטֵר אוֹתָנּוּ מְלִידַע אֶת הַתּוֹרָה, וּבְאַמֶּת שְׁזוֹ בּוֹשָׁה גְּדוֹלָה לְבַחוּר בֶּן עֶשְׂרִים הַזּוֹכֵר 3-4 מִסְכַּתוֹת בְּלָבָד, וּכְשֶׁאִין אֶת הַיְסוּד שֶׁל יְדִיעַת הַש"ס, נִחְשָׁב הַדְּבָר לְכָל תּוֹרָה שְׁאִין לָהּ בֵּית אָב אֵינּוּ תּוֹרָה (וְרוֹשְׁלֵמֵי פְּסָחִים פ"ו ה"א). כִּי אִי אֶפְשָׁר בְּשׁוּם אֶפְסֵק הַלְכָּה מִהַשְׁלָחוֹן עֲרוּף מְבַלִּי לְהִיוֹת בְּקִיָּאִים הֵיטֵב

בש"ס בהבנה ישרה בעמק העיון, והדרך הנכונה להיות בקיאים בכל מכל
כל, וכך אפשר להבין דבר מתוך דבר.

הגאון רבי שמשון מטיפליק, רבה של שכונת בית ישראל לפני שלושים
וחמש שנה, ידוע היה כגאון עולם, הרמב"ן במלחמות ה' היה שגור על
לשונו בעל פה, וכן דברי הר"ן והר"ז היו שגורים על פיו, וכל זה בא לו
מעצם התמדתו בתורה. והיה חוזר הרבה ומשיג את הש"ס. והיו אז
חוזרים 60-80 פעם על כל מסכת ומסכת, ומיד לאחר הלמוד, כי קשה
עתיקא מחדתא (יומא ט). ואם אדם לא יחזר על למודו, בודאי ששוכח
תלמודו. והרי נאמר פן יסורו מלבבך כל ימי חיך.

מספרים על הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל, שהיה לומד בחברותא עם
הגאון רבי יחיאל מיכל טיקוצ'ינסקי זצ"ל, ולמדו תשעים פעם (!) מסכת
יבמות עד דף פז ע"ב. (פי עד האשה רבה מדבר בענין חליצה ויבום, ומשם עניני עגונות חוץ
מפרק י"ב) כיון שהוא ענין אחר, בקש הרב פראנק לחזר עוד שלושים פעם,
ולא יכל הרב טיקוצ'ינסקי להמשיך עמו, ונפרדו זה מזה יקב כף, והרב
פראנק חזר עוד שלושים פעם. וכך למדו את כל הש"ס. ולכן ידעו תוספות
אחר תוספות בעל פה.

בספר פוכב מיעקב להגאון רבי יעקב וינפלד, אביו של הגאון מטשעבין
זצ"ל, מספר בהקדמתו, שנפגש פעם עם הגאון רבי יוסף שאול נתנזון,
בעל שואל ומשיב ושאלו מה הוא לומד, אמר לו מסכת ערובין, ולא היה
בפניהם שום ספר, התחילו לומר בעל פה את התוספות, זה אומר תוספות
אחד, וזה תוספות שאחריו, עד שגמרו את כל המסכת בעל פה. וכך ידעו
בעצם את כל הש"ס. לצערנו יש כיום רפיון בנושא זה, והדרך הנכונה
שיבר לו האדם לחזר ולשיג בלי סוף, ומדת היגיעה משפיעה. ואף שלא
כל בני האדם בעלי זכרון שוה, שיש שזכרונם מיוחד, אבל היגיעה בלמוד
התורה נותנת סיעתא דשמיא אף למי שלא נחו בזכרון מיוחד. שעל ידי
היגיעה בתורה, ואכל וחי לעולם. ומי שיגע בערב שבת יאכל בשבת, כי
נפש עמל עמלה לו, ומי שרוצה לזכות לכתרה של תורה יתמיד הרבה
בלמודו, והעיקר לשאוף לדעת את התורה.

פרק יג - למוד בחברותא

איתא בבבבכות (סג), אמר רבי יוסי בר חנינא, מאי דכתיב (ירמיה ג, לו) חרב
אל הפדים ונואלו, חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שעוסקין בד בבד
בתורה, ולא עוד אלא שמתפשין שנאמר ונואלו, ולא עוד אלא שחוטאין,
כתיב הכא ונואלו וכתוב התם אשר נואלנו ואשר חטאנו. עד כאן. וכן הוא
בתענית (י), ובמכות (י). ועין עוד בדברי מהרש"א מכות (שס). ובמהרש"א
מגלה (לב). ובמהרש"א בתענית שם. ע"ש.

וּבְנֵדָרִים (כב:) רב ירמיה מדיפתי אמר [פל הכועס] משכח תלמודו ומוסיף טפשות, שנאמר (קהלת ז, ט) כי פעס בחיק פסילים ינוח, וכתיב וכסיל יפרש אולת. ועין שם במהרש"א שפרש כי הפעסן גורם שכל חבריו יתרחקו ממנו, ולכן משכח תלמודו ומוסיף טפשות, שהרי לומד יחידי. עד כאן דבריו. ובגמרא בבא בתרא (כא:) איתא, אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת, כי מחית לינוקא וכוי דקארי קארי, דלא קארי ליהוי צותא לחבריה. ופירש רש"י אינד זקוק ליסרו יותר מדאי ולא לסלקו מלפניו, אלא ישב עם האחרים בצותא וסופו לתת לב. עד כאן לשונו. ואמנם במהרש"א שם באר דלא משום זה שאינו לומד אמר להשאירו כדפרש רש"י, אלא משום הלומד גופיה שאם ישב בדד ללא חברותא, בסוף גם הוא יתבטל מלמודו, ועל כן מוטב שיירצה את דבריו בפני אחר אפלו כשאינו נותן לב לשמע. עד כאן דבריו. ועין בבבא מציעא (פד סע"א) גדל הצער שהיה לרבי יוחנן כשנחסר לו ריש לקיש ללמד עמו. ע"ש.

והנה העולם אינם נוהרים בזה. וגם צריך עיון שהרי"ף הרא"ש והרמב"ם ושאר פוסקים לא הביאו דבר זה להלכה. אכן המאירי בברכות שם כתב: לעולם יעשה אדם לעצמו חבר ללמד תורה עמו שאין הפלפול מצוי ליחידי אלא כשחברו מעוררו, והוא שאמרו אין התורה מתקנת אלא בחבורה, עד כאן לשונו. [ויש לדקדק מדבריו שדוקא בפלפול צריך ללמד עם חברותא ויש להאריך בפרט זה]. ובספר אורות אילים למהר"א פאפו (ברכות סג:) תנמה בזה וכתב: דאפשר מחמת שהיום ספרים מצויים חשיבי כחברותא, ועכ"ז הלב מהסס להקל. עד כאן דבריו. וכן כתב הגר"ח פלאג"י בגנזי חיים (מע"ח אות סא). ועין פרוש רש"י אבות (פ"א משנה ו) וקנה לה חבר שיש מפרשים ספרים. וכן כתב בשו"ת מהר"ם מינץ (סי"ה). [אמנם עין למהר"ם מינץ סוף סימן מ"ב בענין תלמוד תורה ונשואין מה עדיף, שכתב וז"ל: מפל מקום אם תוכל ללמד יחידי, הגם אם יש לה אשה ולא תלך לבי רב, צריך עיון אם נאמר חרב אל הבדים ונאלו. עד כאן לשונו. והבן]. ועין בספר אברהם את עיניו פלאג"י (מכות י). ובשו"ת שמן ששון (נרשא תרס"א סס"ה). ודו"ק. ומזה י"ל על מ"ש מהר"א אזכרי בספר חרדים (בהקדמה כ"ל טו) שיש חיוב ללמד בחברותא דוקא. והשמטת הפוסקים תוכיח וכנ"ל.

והגאון מופת הדור החזון איש נשאל על דבר למודו ביחידות, והצביע על דברי רש"י ושאר המפרשים דהספרים מועילים במקום חבר. [כן העיד בספר תשובות והנהגות ח"א סימן תקמב]. וכן כתב מרן אמו"ר שליט"א בספר ענף עץ אבות (עמוד כג) בשם רבי יואל מאמצ'י סלב. [ועין בשו"ת ויברך דוד חלק ב' עמוד קצה, ובשו"ת שבט הקהתי חלק א' סימן שסד, ובשו"ת אדרת תפארת ח"א סימן לט, וחלק ב' סימן מה]. ועל פי זה יש למצא פתח למי שאינו נזהר ללמד בחבורה.

והנה באבות (פ"ג משנה ב) אמרו שאפלו אחד שיושב בתורה, ועוסק הקדוש ברוך הוא קובע לו שכר וכוי. ובפרק קמא דברכות (ו:) איתא, שאפלו אחד שיושב ועוסק בתורה שכינה פנגדו. וכן משמע מכמה מאמרים ששייך למוד ביחידות. אכן עין להגאון יעב"ץ בחדושו לתענית (ו:) שכתב דמה שהחמירו על העוסק בד בבד, הני מלי בדאית ליה רב או חברים ותלמידים הגונים וכחו יפה, דאי לאו הכי מאי אית ליה למיעבד, אלא

הכל לפי מה שהוא אדם, ולפי בני אדם המצויים לו, וזהו שאמרו אפלו אחד שעוסק וכו'. עד כאן דבריו.

ויש להביא סיוע לדבריו מדברי ספר חסידים (סי' תתקמ) שכתב: יש אדם מצליח בלמודו כשהוא עסוק לבד, יותר ממה שהיה לו חבר, לכך נאמר (משלי ה, יז) יהיו לך לבדך. עד כאן לשונו. וכן כתב חלוק זה בספר נחלת צבי חיות (אבות שם). וכן כתב רבי יצחק פלאגיי בספר יפה תלמוד. ע"ש.

ומצאתי למהר"א הכהן בשו"ת טהרה (מערכת ת אות כה) שהביא מילקוט איכה (רמז תתרלה) שדרשו כל תלמיד חכם שיושב בינו לבין עצמו וקורא ושונה, בביכול הקדוש ברוך הוא יושב כנגדו וקורא ושונה עמו, לכך נאמר נכח פני ה'. וכתב על זה דמלבד שעוסק בתורה עם חברים, עם כל זה יש עתים שאינו מוצא אותם לעמוד עמהם מאיזה טעם שיהיה, דאז בודאי תבוא עליו ברכה שלא יהיה בטל, ויעסק בתורה אפלו ביחידות, דבלאו הכי אסור לעסק יחידי, כדאמרינן חרב על הבדים ונאלו. עכ"ד. וכן כתב בשו"ת שלמת חיים זוננפלד (סי' תקו). [ועין עוד במה שכתב בסימן ש"ד]. ועין בספר וישב אברהם למהר"א יהושע קריספין זצ"ל מר חמיו של הגאון פתח הדביר (מערכת ת אות רכו), שמבאר שם כן. ע"ש. וכן כתב מהר"י שטייף בספר חדשים גם ישנים (ברכות סי' עז).

ובשו"ת אגרות משה (ח"א או"ח סי' לג אות ב) כתב לתלמיד חכם, הנה מה שיש לך חברותא רק לסדר ראשון ובסדר שני צריך אתה ללמוד לעצמך אפטר שאין זה חסרון כיון שאתה צריך להתרגל גם ללמוד לעצמך אלא שתלמד בהתמדה ובחשק וכשיצטרך לך לשאל איזה דבר בטח יש מישהו לשאת ולתת עמו וכו', עד כאן דבריו. והכי מוכח בשפת (ק"ח: ובפרש רש"י שם ד"ה דשלים), ובמגלה (כח.), ובבבא מציעא (פד: רש"י ד"ה בטול תורה). ע"ש היטב. וראה עוד בגנזי חיים (מערכת ח' אות סא) בשם מהר"ם מינץ, דבזמן הזה חברותא הינו הספרים. ע"ש.

ומכל מקום עתה לא שכיח שלא ימצא האדם לעצמו חבר המתאים לו ללמוד עמו ולפלפל בחכמה, ועל כן יש להשתדל בזה גם בזמננו ללמוד עם חברותא, ובפרט היכא דמלמד לאחר ומשפיע עליו חכמה ממה שחננו ה', וכבר אמרו רבותינו ז"ל בספ"ה (מט:): על הפסוק: ותורת חסד על לשונה, דזה הלומד תורה על מנת ללמדה לאחרים. ועין עוד בראש השנה (כג.) אמר רבי יוחנן כל הלומד תורה ואינו מלמדה דומה להדס במדבר דליכא דליתנהי מניה. ואיכא דאמרי כל הלומד תורה ומלמדה לאחרים במקום שאין תלמיד חכם, דומה להדס במדבר דחביב. ועין עוד בכתובות (נ סוף עמוד א). ועבודה זרה (דף לה:).

ובתנא דבי אליהו רבה (פרק כז פ"ב) איתא, הלא פרס לרעב לחמך, אין רעב אלא הרעב מן דברי תורה, ואין לחם אלא דברי תורה, שנאמר (עמוס ח, יא) הנה ימים באים נאום ה' אלהים וכו' לא רעב לחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דבר ה', מכאן אמרו אם יש אדם שהוא מבין בדברי תורה

יִפְרֹנֶס מִתּוֹרָתוֹ גַּם כֵּן לְאַחֲרִים, כִּדֵּי שְׁתַּרְבֵּה חֻכְמָתוֹ לוֹ, וּמוֹסִיפִין לוֹ עָלֶיהָ, וְכָל הַעוֹשֶׂה כּוֹ אֵינוֹ נִמְנַע מִן הַטּוֹבָה הַעֲתִידָה לְבוֹא וְכוּ', אֲבָל אִם יֵשׁ בְּאֲדָם דְּבָרֵי תוֹרָה וְאֵינוֹ מִפְּרִישׁ מִתּוֹרָתוֹ לְאַחֲרִים, גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ, שֶׁבִּסּוּף חֻכְמַת תּוֹרָתוֹ מִתְמַעֲטֵת בִּידּוֹ, וְאֵין צְרִיךְ לוֹמַר שֶׁאֵין מוֹסִיפִין לוֹ עָלֶיהָ, וְעָלֶיו הַכְּתוּב אוֹמֵר מוֹנֵעַ בַּר יִקְבוּהוּ וְכוּ'. ע"כ.

וְעַיֵן נִדְרִים (נה.), כִּמְדַבֵּר שֶׁהוּא מִפְּקָר לְכָל וְכוּ'. וּבִבְבֹא מְצִיעָא (פה:) אֵיתָא, אִמַּר לִיה רַבֵּי חֲנִינָא לְרַבֵּי חִיָּא, אֵלּוֹ חֵס וְשְׁלוֹם תִּשְׁתַּכַּח תּוֹרָה מִיִּשְׂרָאֵל מִהֲדַרְנָא לָהּ מִתּוֹף פְּלִפּוּלִי, וְרַבֵּי חִיָּא אִמַּר אֲנָא עֲבִידְנָא דְלֹא תִשְׁתַּכַּח תּוֹרָה מִיִּשְׂרָאֵל, וְזֶה עַל יְדֵי שֶׁהָיָה מְלַמֵּד לְתִינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבִּין תּוֹרָה וּמִשְׁנֵינִיּוֹת. וְאִמְרִינֵן כִּמָּה גְדוֹלִים מַעֲשֵׂי חִיָּא. וְעַיֵן עוֹד בְּכַתְּבוֹת (קג:). וּמִשְׁמַע דְּאָף שֶׁיְכוֹל אֲדָם לְלַמֵּד לְעַצְמוֹ וּלְפִלְפֵל, מְכַל מְקוֹם הֵיכָא שֵׁישׁ לְפָנָיו לְלַמֵּד לְאַחֲרִים הַרְבֵּצַת תּוֹרָה עָדִיף.

וְעַיֵן בְּסֵפֶר עֵינֵי שְׁמוּאֵל לְהַגְאֹן מְקַרְאֲטָשִׁין (עַיֵן פָּה ס"ו לו) שֶׁבֹאֵר מַחֲלֶקֶת רַבֵּי חֲנִינָא וְרַבֵּי חִיָּא אִם תִּלְמוּד גְּדוֹל אוֹ מַעֲשֶׂה גְּדוֹל, וְלִהְלַכָּה מַעֲשֶׂה גְּדוֹל. עכ"ד.

וְאִמְנָם אִם יוֹדַע בְּנִפְשׁוֹ שֶׁמִּחְמַת לְמוּדוֹ עִם אוֹתוֹ אַחַר יְגָרֵם לוֹ בְּטוֹל גְּדוֹל, אֵין חֵיב כָּלֵל לְלַמֵּד עִמוֹ, וְכִדְמִשְׁמַע בְּגִטִּין (ס:), דְּרַב שִׁימִי בַר אֲשִׁי אֲתָא לְקַמִּיָּה דְּאַבְיֵי וּבִקְשׁוֹ שֶׁיִּלְמַד עִמוֹ, וְאִמַּר לִיה אַבְיֵי אֵית לִי עֵידְנָא לְדִידִי, וְהֵינּוּ שֶׁהָיָה עֶסוּק בְּגִרְסָתוֹ בְּאַפֵּן שֶׁלֹּא יִכַּל לְלַמֵּד עִם אַחַר, כִּדְמִפְּרָשׁ רַש"י. וּמִכָּאֵן הוֹכִיחַ הַגְּאֹן מִהַר"ד מְבוֹסְקָא בְּסֵפֶר אוֹצַר יְד הַחַיִּים (סִימֹן תכו), דְּאָף שֶׁמַּעֲלַת הַלְמוּד בְּחִבְרוּתָא גְּדוֹלָה הִיא מְאֹד, מְכַל מְקוֹם הֵיכָא דְמִתְבַּטֵּל מִסְדְּרִים הַקְּבוּעִים לוֹ יְכוֹל לְלַמֵּד יְחִידִי. עכ"ד. וְקִימָא לֹן בְּבִבְבֹא מְצִיעָא (סב.) כְּרַבֵּי עֲקִיבָא דְאִמַּר חִיָּא קוֹדְמִים לְחֵי חֲבֵרָא, וְרַבֵּי עֲקִיבָא בְּעֵנֵינִי גִשְׁמִיּוֹת מִיִּירֵי וְכָל שְׁכֵן בְּרוּחַנִיּוֹת. וְכֵן הָעֵלָה הָרַב הַגְּאֹן עוֹבְדֵיהָ הַדְּאִיָּה זַצ"ל בְּסֵפֶר עֶבֶד הַמְּלָךְ עַל הַרְמַב"ם (דף יא ע"ד אוֹת ח), דְּאָף שֶׁהַלְמוּד לְאַחֲרִים גְּדוֹל, מְכַל מְקוֹם בְּאַפֵּן שֶׁהוּא עֵדִין לֹא הַסְפִּיק אֵיזָה דְּבַר שֶׁלֹּא לְמַד הוּא קוֹדֵם לְאַחֲרִים, ע"ש. וְעַיֵן עוֹד בְּתִשְׁבוּבוֹתָיו יִשְׁפִּיל עֲבָדֵי ח"ה (חִוּו"ד סִימֹן כ"ט). וְעַיֵן הֵיטֵב בְּרוּחַ חַיִּים פְּלֶאגִי ח"ב (חֶלֶק חוֹשֵׁן מִשְׁפַּט ס"י יב אוֹת ב). וּבְסֵפֶר אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו (דְּפּוֹס אֵיזְמִיר דף לט ע"ג). וּבְסֵפֶר יָפָה לְלֵב ח"ז (דף כח ע"ג וע"ד).

וְעַיֵן לְמַהֲר"א פְּלֶאגִי בְּסֵפֶר וְאַבְרָהָם זְקוֹן (מַעֲרַכְתּוֹ אוֹת א) שֶׁכְּתַב בְּשֵׁם סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה לְהַרְבַּח חֲתָם סוֹפֵר (דף נב ע"ב), שֶׁהַקְּשָׁה, דְּרַבֵּי עֲקִיבָא דְרִישׁ חִיָּא קוֹדְמִים לְחֵי חֲבֵרֵי (ב"מ סב.), וְהוּא עַצְמוֹ דְרִישׁ וְאַהֲבַת לְרַעַף כְּמוֹף זֶה כָּלֵל גְּדוֹל בְּתוֹרָה. וְחֶלֶק שֶׁבְּעֵנֵינִי הָעוֹלָם הָיָה חִיָּא קוֹדְמִין אֵף בְּעֵנֵינִי רוּחַנִיּוֹת לְלַמֵּדוֹ תּוֹרָה וּמִצְוֹת אִמְרִינֵן שֶׁיֵּאֱהָבֵנוּ כְּמוֹהוּ, עַד כָּאֵן דְּבָרָיו. וּמִצְאָתֵי בְּשׁוּיֹת אֲגָרוֹת מֹשֶׁה חֶלֶק ד (חֲמַה"ע ס"ס כו) שֶׁגַּם הוּא הֵבִיא דְּבָרֵי הַחֲתָם סוֹפֵר וְתָמָה עַל זֶה דְּהָא אִמְרִינֵן בְּקִדּוּשֵׁין (כט:) הוּא לְלַמֵּד וּבְנוֹ לְלַמֵּד הוּא קוֹדֵם, וְכֵן פֶּסֶק הַרְמַב"ם (הַלְכוֹת תִּלְמוּד תּוֹרָה פָּרָק א' הַלְכָה ד), עַד כָּאֵן דְּבָרָיו. וְאִמְנָם יֵשׁ לְהַשִּׁיב עַל רְאִית הָאֲגָרוֹת מֹשֶׁה לְפִי מַה שֶׁכְּתַב בְּסֵפֶר מִשְׁכָּנוֹת

אָפּרײַם בּוֹרוּדִיאַנְסְקִי (שַׁבַּת עֲמוּד קֶצֶה) בֵּשֵׁם הַגַּרְ״ח מְבַרִּיסק עֵינֵי שָׁם. אַזְּ מְכַל
מְקוֹם עֵקֶר הַדְּבָרִים אָמַת. דְּבָרוּחַנִּיּוֹת הוּא קוּדֵם.

וְכֵן מְבֹאֵר בְּדַבְרֵי הָרַב כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה (חֶלֶק אֲוֶרַח חַיִּים ס״י תרס), וּבִסְפָר מוֹר
וּקְצִיעָה לְגֵאוֹן יַעֲבִיץ שָׁם. וּבְדַבְרֵי הַחֵיד״א בִּסְפָר פְּנֵי דָוִד (פְּרָשַׁת בְּשַׁלַּח אוֹת י׳).
וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה כְּתַב בְּשׁוֹ״ת אֶרֶץ צְבִי פְּרוּמֶעֶר (חֶלֶק א׳ ס״י צב) וְז״ל, מְלַבֵּד זֶה
מִסְתַּפְקֵנָא הֵיכָא דְהָרַב חֶפֶץ לְלַמֵּד בְּמִסְכַּת זוּ וְתַלְמִידִים חֲפָצִים בְּאַחֲרֵת
לָמָּה יִצְטָרֵךְ לַעֲשׂוֹת כְּחֶפֶץ הַתַּלְמִידִים וְהָרִי הוּא עֲצָמוּ גַם מְזַהֵר שֶׁיִּלְמַד
בְּמִקוֹם שֶׁלְבוּ חֶפֶץ (עֵינֵי ע״ז יט), וְאִם אָמְרוּ חֵייד קוּדְמִין בְּחַיִּים גְּשָׁמִיִּים, כָּל
שָׁכֵן בְּחַיִּים הָאֲמִתִּיִּים תוֹרָה שֶׁנִּקְרָאת חַיֵּי עוֹלָם לָמָּה לֹא יִהְיֶה כֵן. וְתוֹ
דְּמַצְוָה דְּגוּפִיָּה עֲדִיף כְּלָשׁוֹן הַשׁ״ס (קִדְוִשׁין כט׳), עַד כָּאֵן דְּבָרָיו.

וְאָמְנָם יֵשׁ לְהַשִּׁיב עַל דְּבָרָיו, עֵינֵי הֵיטֵב בְּמִקוֹר חַיִּים (ס״י תכט ס״א) וּבִנְתִיבוֹת
(ס״י שְׁמוֹ אוֹת ד׳) וּבִסְפָר חֵן וְכְבוֹד לְמַהְרִי נִינְיֹו (דְּרוֹשׁ מט) עֵינֵי שָׁם. וְגַם הָרַב אֶרֶץ
צְבִי עֲצָמוּ סִיִּם דְּצָרִיף עֵיוֹן לְדִינָא וְאֲכַמ״ל. מְכַל מְקוֹם בְּנִדּוֹן דִּידָן נִרְאָה
דְּפִשׁוּט שְׁאֲמַרְיֵן בְּזֶה חֵייד קוּדְמִין. וְעֵינֵי שׁוֹ״ת אֶרְחוֹת יִשְׁרָאֵל (חֶלֶק ג׳ חִי״ד ס״י
כ״ג), עֵינֵי שָׁם. וּבְשׁוֹ״ת תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר (ס״י כו אוֹת כט) פִּרְשׁ מָה שְׁאֲמַרוּ בְּבִרְכוֹת
(ה׳), אַחַד הַמְרַבָּה וְאַחַד הַמְמַעֵיט וּבְלִבְד שְׁיִכְוֹן לְבוֹ לְשָׁמַיִם, דְּמִמְעֵיט הֵינּוּ
שְׁמַחֲסֵר מְלַמּוּדוֹ כְּדִי לְלַמֵּד אַחֲרִים, וְיִמָּה יִשָּׂא בְּרַכָּה, עֵינֵי שָׁם. וְעוֹד עֵינֵי
פְּתַח עֵינִים (מְנַחוֹת ק״י). וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה כְּתַב בְּשׁוֹ״ת מְשֻׁנָּה שְׁכִיר (חֶלֶק ב׳ חֶלֶק אֲוֶרַח
חַיִּים ס״י רִיא) בְּמָה שֶׁנִּחְלָקוּ (שַׁבַּת כב׳). רַב וְשָׁמוּאֵל אִם מְדַלִּיקִין בְּחִנְפָּה מִנֵּר
לֵנֶר, דָּרֵךְ דָּרֵשׁ שֶׁהֵנֶר הוּא צוּרְבָא מִרְבָּנָן דְּעָסִיק בְּאוּרִיָּתָא וּמְלַמֵּד לְחִבְרוֹ
וּמְחַמֵּת זֶה נִפְתַּח מְדַרְגָּתוֹ וְהוּי כְּמְדַלִּיק מִנֵּר לֵנֶר דְּרַב סָבֵר אֵין מְדַלִּיקִין
מִשׁוּם כְּחֶשָׁא (וּפְרִשׁ רִשׁ״י דְּמַחְזִי כְּמֵאן דְּשָׁקִיל נְהוּרָא וְשׁוֹאֵב קֶצֶת מִלְּחִלוּחִית שְׁמַנּוֹ) וְשָׁמוּאֵל
לֹא חֵיִישׁ לְכַחֲשָׂא וְקִיָּמָא לֹן בְּשָׁמוּאֵל, וְהוּא הִדִּין לְמַלְמַד אֶת חִבְרוֹ שֶׁלֹּא
יַחֲשׁ לְכַחֲשָׂא, עַד כָּאֵן דְּבָרָיו.

וְכִבֵּר אָמְרוּ דְּרוּשִׁים לְכָל חֲפָצֵיהֶם, אַכֵּן לְעֵנֵן דִּינָא אֵינּוּ חֵיב לְבִטֵּל עֲצָמוּ
בְּשִׁבִיל זֶה וְכַדְמוּכַח בְּגִטִּין (ס׳) וְכַנְזָפֶר לְעִיל. וּמְכַל מְקוֹם יִשְׁתַּדֵּל בְּכָל מַצְבַּ
לְצוֹת אַחֲרִים בְּתוֹרָתוֹ וְדוֹרְשֵׁי רְשׁוּמוֹת אָמְרוּ אָדָם ״לְעַמְל״ יוֹלֵד, ר״ת
״לְלַמֵּד עַל מְנַת לְלַמֵּד״. (כֹּן כְּתַב מִהַרְשׁ״א בְּחַדוּשֵׁי אַגְדוֹת סְנַהֲדָרִין צט׳). וְיֵשׁ לְהַמְלִיץ
עַל זֶה הַפְּסוּק (שְׁמוֹת יט, יד) וַיִּרְדַּ מִנְּשָׂה מִן הָהָר אֶל הָעָם, דְּהַתַּלְמִיד חָכֵם
שֶׁבְּכָל דּוֹר הוּא בְּבַחֲיַנְת מְשָׂה, כְּנֹדַע מִרְבְּנוּ הָאֶרֶץ״ל, וְאֶף שֶׁבִשְׁעַת לְמוֹדוֹ
לְאַחֲרִים הוּא מְפַחֵית בְּאִיכוֹת הַלְמוּד וְיִכּוֹל הֵיךְ לְלַמֵּד לְעַצְמוֹ בְּיִתֵּר שְׂאֵת
בְּבַחֲיַנְת הַר (עֵינֵי הוֹרִיּוֹת יד׳), מְכַל מְקוֹם יוֹרִיד עֲצָמוּ וְיִלְמַדֵם. וְכַמְבֹּאֵר בְּבִבְא
מְצִיעָא (פּה׳), וְעוֹד.

וּבְשׁוֹ״ת חוֹת וְאִיר (ס״י קכד דף סג ע״ג) כְּתַב לְאַחַד מְנַאֲמָנֵיו עַל אוֹדוֹת סְדָר
הַלְמוּד לְבָנוּ, וְז״ל: אַחַר שֶׁכָּל בְּעָלֵי הַבֵּית אֲשֶׁר בְּנִיָּהֶם יִלְכוּ בֵּית סֵפֶר,
יִתְפָּסוּ מְנַהֵג בְּסֵדֶר לְמוֹד הַבְּלִתֵי הַגּוֹן, מָה יַעֲשֶׂה אַחַד מְעִיר לְשָׁנוֹת וְלִתְפָּס
סְדָר הַהַגּוֹן נֶגֶד כָּל חֲבָרָיו, וְאֶף אִם יִשְׁפִיר לוֹ אָבִיו מְלַמֵּד, הֲלֹא הַצָּרֵךְ גְּדוֹל
אֶל הַלְמוּד בְּדְבוּק חֲבָרִים, כְּמוֹ שְׁאֲמַרוּ מְחַבְרֵי יוֹתֵר מִרְבוּתֵי. וְאֵין תִּקְנָה

לָזֶה רַק אִם יִתְאַסְפוּ חֲמִשָּׁה אוֹ שֵׁשָׁה בְּעֵלֵי בְּתִים יַחַד וַיִּשְׁכְּרוּ מִלֶּמֶד לְבַנְיָהֶם וְכוּ', עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. פּוֹק חֲזִי כִּמְהָ גְדוּלָה מְעַלֵּת הַלְמוּד בְּחִבּוּרָה.

וּבְבִרְכוֹת (ו.) אֵיתָא, דְּשָׁנִים שְׁיוֹשְׁבִים וְעוֹסְקִים בְּתוֹרָה שְׂכִינָה עִמָּהֶם וְדַבְרֵיהֶם נִכְתָּבִים בְּסֵפֶר הַזְּכוֹרוֹנוֹת. מַה שְּׂאִין כּוֹן אֶחָד. וְכָתַב מִהֶרְשָׁ"א לְפִי שְׁשָׁנִים מִתּוֹךְ מִשָּׂא וּמִתָּן שְׁלָהֶם בְּדַבְרֵי תוֹרָה יְבוֹאוּ בְּרַב עַל הָאֲמַת שְׁנֵתָן לִיכְתֹּב מִלֵּיהוּ בְּסֵפֶר זְכוֹרוֹנוֹת לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, אֲבָל הָאֶחָד אֲפֹשֶׁר שְׂיָבוֹא לְטַעוֹת בְּלִמּוּדוֹ וְלֹא נִתָּן לִיכְתֹּב, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וַיֵּשׁ מִפְּרָשִׁים שְׁעַל יְדֵי לְמוּדוֹ עִם אַחַר הוּא מִכָּרַח לְהוֹצִיא הַדְּבָרִים בְּפִיו, וְכִידּוּעַ שְׁעַל יְדֵי זֶה נִזְכָּר הַלְמוּד (עֵין עֲרוּבִין נד.). וְהוּא שְׂאֲמָרוֹ שְׁדַבְרֵיהֶם נִכְתָּבִים בְּסֵפֶר הַזְּכוֹרוֹנוֹת. [וְדַבְּרֵי מִחֲדָשׁ מֵאֵד כְּתַב בְּשׁוֹנוֹת כְּפִי אַהֲרֹן לְמַהֲרָ"א עֲזַרְיָאֵל (חֶלֶק ב דף קכט ע"ד), דְּכָל מַה שְּׂאֲמָרוֹ בְּגִמְרָא חֲרַב אֶל הַבְּדִים וְכוּ', הֵינּוּ דְנֻקָּא בְּלוּמֵד בְּלַחֲשֵׁה, אֲבָל אִם לּוּמֵד בְּקוֹל שְׂרִי לְלֵמֵד אֵף חִידִין]. וְעֵין מִ"שׁ מַהֲרָ"א הַכֹּהֵן יִצְחָקִי בְּעַל מְשֻׁמְרוֹת כְּהֵנָּה בְּסֵפֶר כֶּף הַכֹּהֵן (דף כט ע"ד). וְדַפְחִ"ח.

וּבְסֵפֶר בְּרַכַּת מוֹעֵדָה לְחַיִּים לְגֵאוֹן עֲזִינוּ מִהֶרְ"א פְּלֶאגִי ח"א (דְרוֹשׁ ז דף לג ע"ב) כְּתַב, דְּמַה שְּׂאֲמָרוֹ בִּירוּשְׁלָמִי (בְּרַכּוֹת פ"ה ה"א) שְׁהִיָּע בְּתִלְמוּדוֹ בְּצַנְעָה מִחֲכִים הֵינּוּ שְׁלוּמֵד עִם חֲבֵרוֹתָא וְלֹא בִּיחִידוֹת מִמֶּשׁ, רַק שְׁהַחֲבוּרָה נִמְצָאֵת בְּסֵתֶר וְאֵינָה מִפְּרָסְמַת לְעֵין כָּל, עַד כָּאן דְּבָרָיו. וּבְפֶרֶט הֵיכָא דְבָא לְפִלְפֵל בְּדַבְרֵי תוֹרָה דְּקִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא חֲדִי בְּפִלְפוּלָא כְּשֶׁהוּא עַל דְּרָךְ אֲמַת, וְכֹן כְּשֶׁרוּצָה לְפָסֵק הַלְכָה לְמַעֲשֵׂה, בְּנֻדְאֵי שְׁדַבְּרֵי רְחוּק הוּא לְהִגִּיעַ אֶל הָאֲמַת בְּלִי לְמוּד בְּחִבּוּרָה, וְכִמוֹ שְׁכַתְּבוּ הַמְּאִירִי וּמִהֶרְשָׁ"א בְּכִמְהָ מְקוֹמוֹת וְכִנְזָפֶר. וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה כְּתַב מַהֲרָ"ח פְּלֶאגִי בְּסֵפֶר כָּל הַחַיִּים (מְעַרְכַּת ד אֹת ו, דט"ז ע"ג) אֲזַהֲרָה לְפּוֹסֵק דִּין בְּזִמְן הַזֶּה שְׁיַחֲפֹשׂ בְּסֵפֶרִי הָאֲחֵרוֹנִים וְאַחַר כֶּךָ יִפְסֹק הַדִּין, מִר זְקִנֵי הַרְבַּ חֲקָרִי לֵב (חֶלֶק א ס"י נב). וְרִיב לִי עַל חֲדָשִׁים מְקָרוֹב בָּאוּ דְאֵינָן מְבִיאִים לְסִבְרוֹת אֲחֵרוֹנִים כָּלל וְלֹא טוֹב עוֹשִׂים וְכוּ', עֵין שָׁם. וְכֹן רְאִינוּ לְגְדוּלִים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ הַמֶּה שְׁלֹא פְרָסְמוּ תְּשׁוּבוֹתֵיהֶם בְּהַלְכָה קָדָם שְׁהֲצִיעוּ דַבְרֵיהֶם בְּפָנֵי חֲבָרִים מְקַשְׁיָבִים וְנִתְלַבְּנוּ הַדְּבָרִים בְּחִבּוּרָה בְּצוּרָה בְּרוּרָה וּמִשָּׁם יוֹצֵאָה תוֹרָה מִפְּאֲרָה לְהַגְדִּיל תוֹרָה וּלְהַאֲדִירָה.

וַיֵּשׁ לְהַבְהִיר, כִּי אֵין הַדְּבָרִים אֲמוּרִים בְּבַחוּרִים צְעִירִים הַלוּמְדִים בִּישִׁבוֹת הַקְּדוּשׁוֹת, דְּבְנֻדְאֵי הַכָּלל מְחִיב אֶת הַפְּרָט, וְהַלְמוּד בְּחִבּוּרָתָא גּוֹרֵם לְחִזּוּק הָאֲוִירָה בְּבֵית הַמְּדַרְשׁ, וְאֵלוֹ הַלְמוּד לְבַד גּוֹרֵם לְחִלְשׁוֹת אֲצֵל יִתֵּר הַבַּחוּרִים, וּבְכֵהֲאֵי גּוֹנָא כָּלל וּפְרָט הַכָּלל עָדִיף, וַיִּנְצַל הַזִּמְן לְלִמּוּד לְבַד כְּפִי הַמְּבַאֵר לְעֵיל רַק בְּשַׁעוֹת שְׁבִין הַסְּדָרִים וּבְלִילָה וְכִדּוּמָה.

וַיְדוּעַ לָנוּ כִּי מֶרֶן אֲאֻמוּ"ר שְׁלִיטָ"א כֶּהֵן אֵיזוֹ תְּקוּפָה כְּר"מ בִּישִׁיבַת פּוֹרֵת יוֹסֵף, וְהָיָה מְגִיעַ לְשַׁעֲתִים אַחַר הַצְּהָרִים לְלֵמֵד בְּבֵית הַמְּדַרְשׁ שָׁם, וְאֲמָרוּ לִי הַתְּלַמִּידִים, כִּי שַׁעֲתִים אֵלָה הָיוּ הָאֲוִירָה הַטּוֹבָה בְּיִתֵּר בְּמִשְׁךָ כָּל הַיּוֹם, מֵאַחַר וְהַרְבַּ עֲמַד עַל כֶּךָ שְׁיִלְמְדוּ עִם חֲבֵרוֹתָא, וַיִּשְׂאוּ וַיִּתְּנוּ בּוֹכּוּחַ עַל דְּבָרֵי הַפּוֹסְקִים, וְהַדְּבָר גָּרַם לְרִתְחָא דְאֹרִיתָא, בְּאֲשֶׁר מֶרֶן שְׁלִיטָ"א הָיָה זוֹרֵק שְׂאֵלָה לְחַלֵּל הָאֲוִיר, וְהַבַּחוּרִים הָיוּ מְתוֹכְחִים בִּינְיָהֶם בְּמִשָּׂא וּמִתָּן שָׁל

הלכה, והדבר גרסלמתיקות בתורה, וחזוק האורה בבית המדרש.

פרק יד - עוד בדרך הלמוד - בעיון ובמתינות

הנה דרך הלמוד אשר יבור לו האדם, להיות בקי בש"ס ובפוסקים, ורגיל בסברותיהם של הקדמונים, ובכל סוגיא שלומדים צריך שיהיה בעיון ובמתון ולא בחפזה, בדקדוק היטב בדברי התוספות והראשונים, ובסברא אשר ללא דחקים גדולים, וללמד בהבנה ובהגיון. וכמו שכתב מרן החיד"א בשם הגדולים (מערכת ספרים ערך אגדה) וזה לשונו: וזה הכלל להמעין בדורות אלו, כי מלאה הארץ ספרי רבנותא בתראי, וכמעט לא הניחו מקום, ואם יעין בדברי הראשונים והמחברים הקדמונים, ובחדושי הראשונים אשר בחסד עליון נדפסו מהם בדורות אלו, ודאי על הרב ימצא די השיב לפלפולי ודיני האחרונים, ובאמת שצריכה רב חפוש מחפוש בדברי הראשונים, והן הן גופי תורה, צפרן של ראשונים, וכמאמר עירין קדישין, הו זהירין ובריא נהורין מאימתי קורין, ועוד זאת יתרה כל מעין ישתדל לשאב ממקור המעין, ובעינו יראה סוגית הש"ס והראשונים בפרושיהם וחדושיהם ופסקיהם, ואז ילך בטח בדברי האחרונים, מאחר כי עמד על שרשן של דברים. ע"כ.

ומבאר, שרק על ידי עיון וברור הסוגיא הדק היטב, עם דברי הראשונים, רק אז ילך בטח בלמוד נכון. ובאמת, שאם אינו לומד בעמק העיון, אף אם לומד הלכות רבים, הרי זה נחשב כתורה שאין לה בית אב. וכבר כתבו באחרונים, שלמוד הראשונים והבית יוסף כיום הוא בגדר שמוש תלמידי חכמים. וכבר אמרו (ברכות י:): גדול שמושה יותר מלמודה. ונדע דשמוש תלמידי חכמים בזמן הזה הוא בלמוד מתוך ספרי רבותינו גדולי הדורות, וכמו שאמרו פיוצא בזה החזון איש בספרו אמונה ובטחון (פ"ג) בשם הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל, דשמוש תלמידי חכמים עכשו הינו המשא ומתן העיוני העמק של הפוסקים, המסור בידינו במסורה מאנשי פנסת הגדולה, שנמסר להם מן הזקנים ומן הנביאים, עד שמגיעים אלינו כל אותן הדברים שנאמרו למשה מסיני. ע"כ.

וכבר כתב הגאון רבי אהרן עזריאל באזן אהרן (מוסר אב, אות יט) וזה לשונו: נקט האי כללא בידך, והוא סמא דכללא להראותך הדרך הטובה והישרה על ידה תהיה שלם בכל מדות טובות שמנו חכמים והיא זאת, הוי מתאבק בעפר רגלי החכמים, והוי שותה בצמא את דבריהם וכו'. ותשמש אותם כמו שנאמר גדול שמושה וכו'. ואז מהם תלמד לעשות הישר בעיני אלהים ואדם וכו', ובזה נשתבחו גדולי חכמי ישראל באמרום כל ימי גדלתי בין החכמים. ע"כ.

וברור שאלה שזכו להסתופף בחצרות ה' ולעסק בלמוד תורה הקדושה, לילה כיום יאירו כחשכה כאורה, עליהם ללמד בעמק העיון, כי עקר

מצוות למוֹד התורה אינו בגרסא בלא הבנה. אלא מצוות תלמוד תורה הוא דוקא בהבנת הענין לעמקו, וכל הלומד בלי עיון והבנה כפי כחו, מאבד את זמנו היקר ואינו מקיים בזה מצוות תלמוד תורה. וכמו שכתב בשו"ת יביע אמר (ח"א סימן כו).

ובשבת (פח:) דרשו על הפסוק (משלי ח) שמעו כי נגידים אדבר, נמשלו דברי תורה כנגיד, לומר לך מה נגיד זה יש בו להמית ולהחיות, אף דברי תורה כן. והינו דאמר רבא למימינים בה סמא דחיי, למשמאילים בה סמא דמותא, ופרש רש"י, למימינין עסוקים בכל כחם וטרוודים לדעת סודה, כאדם המשתמש ביד ימינו שהיא עקר. עכ"ל.

גם מהרח"ו (בשער רוח הקדש) כתב על העסק והטרח להבנת סוד התורה, וז"ל: גם אמר לי מורי ז"ל, כי שרש הכל לענין ההשגה הוא העיון בהלכה. ואמר לי כי הטעם הוא, כי הנה ענין עיון ההלכה הוא, שיכול האדם שיש קלפת האגוז החופפת על המוח שהוא ענין הקדשה וזו הקלפה היא ענין הקושיא שיש בהלכה ההיא, כי הקלפה חופפת על ההלכה ואינה מניחה אל האדם שיבין אותה, וכאשר האדם מתרץ הקושיא ההיא יכול לשבר כח הקלפה, ולהסירה מעל גבי הקדשה, ואז יתגלה המוח שהוא ההלכה. ונמצא שאם אין האדם מתמיד לעיון ולשבר הקלפות, איך יתגלה לו המוח, ולכן צריך להשתדל מאד לעיון וכו'. עכ"ל. ומכאן נראה כי בלי התמדת העיון אי אפשר להגיע אל ההבנה האמתית.

ומרן החיד"א בספר מדבר קדמות (מע"פ אות ד) הביא מה שכתב זקנו הרב חסד לאברהם (מעין שני נהר כח), דאם יש לו כח לפלפל לכוון ההלכה ואינו עושה, הוא מחזיק הקלפה ומעמידה, והוא אסור גמור. ע"ש. וסיים שם בחסד לאברהם בזה הלשון: והנה בהיות האדם חוזר ועוסק בדבר וחוזר עליו ומעין הרבה פעמים בו וכו' אז אין ספק שאותן האותיות הם עולות ובוקעות את האויר ופותחין פתח למעלה וכו' ומשפיע בו הבנה, וישפיל אשר בתחלה לא היה כחו להשפיל. ע"כ.

ועין עוד למרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' רצ סק"ו), שהביא מה שכתב היעב"ץ בסדורו, שתלמיד חכם העוסק בעיון בשבת מחלל שבת. והביא ראיה ממה שאמרו בפרק כל כתבי. רב זירא כי הוה חזי זוזא דרבנן אמר לא תחלוניה. ומרן החיד"א כתב על דבריו, ואם האדון הסליחה, שפונת הש"ס היא שעל ידי כן היו נמנעים מלכבד השבת כמו שפרש רש"י, ולא שגא אם היו גורסין או מעינים, אבל בתלמיד חכם המענג את השבת באכילה ושתיה, ואחר כך מעין ומפלפל, הס כי לא להזכיר שהוא מחלל שבת ח"ו. ובעיר גדולה לאלהים קושטנדינה רבתי בזמן גדולי הדור היו באיזה מקומות קובעים ישיבה בש"ס ומפלפלים ביום שבת קדם חצות, (ובשו"ת תורה לשמה סי' קי מוכיח דבזמן הגמרא למדו עיון בגמרא בשבת. וראה בשו"ת יביע אמר ח"ב סי' יח). ושמענו כי הן עוד היום כה יעשו. וכן בעיר הקדש ירושלים ת"ו לימים ראשונים בישיבה הרב פרי חדש אבותינו ספרו לנו שהיו מפלפלים בעמקא דדינא בערב. וכן ראיתי שנהגו אחריו ראשי ישיבה הנזכר

הַרְבָּנִים ז"ל וְסִיעָתָם, שֶׁהָיוּ מְפַלְפְּלִים בְּסִפְיָקָא דְדִינָא כְּפַעַם בְּפַעַם. עֵין שָׁם.

וְאִיתָא בִּירוּשְׁלָמִי (פ"ה דְּבִרְכוֹת ה"א) הַסּוֹבֵר תִּלְמוּדוֹ לֹא בְּמַהֲרָה הוּא שׁוֹכֵחַ. וּפְרַשׁ הַפְּנִי מִשָּׁה, דְּהַסּוֹבֵר תִּלְמוּדוֹ הֵינּוּ שְׁלוּמֵד עִם סְבָרָא וְעִיּוּן. וְזֶה שֶׁאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ בְּתַהֲלִים (קִיט, לד), הַבִּינְנִי וְאַצְרָה תּוֹרַתְךָ, שָׂאִם יֵשׁ הַבְּנָה אִזּוֹ וְאַצְרָה תּוֹרַתְךָ. וַכֵּמוֹ שֶׁפָּרְשׂוּ בֶן הָאָבוֹן עֲזָרָא וְהַסְפּוֹרְנוֹ. עֵין שָׁם. וְעֵין עוֹד בְּפִירוּשׁ רַש"י עֲבוּדָה זָרָה (ח). שֶׁכְּתַב, אִם הָיָה מְשַׁכַּח תִּלְמוּדוֹ מֵאַרְיֵךְ בְּחוּגֵן הַדְּעַת. עַד כָּאֵן לְשׁוֹנוֹ. וּמוֹכַח לְהַדְיָא שֶׁעַל יְדֵי הַלְמוּד בְּדַעַת וְעִיּוּן, זֹכֶה לְזִכְרָה וְהָא בְּהָא תִּלְיָא. שָׂאִם לָמַד בְּהַבְּנָה לֹא הָיָה שׁוֹכֵחַ. וְדו"ק. וְכֵן מִשְׁמַע בְּהוֹרֵיּוֹת (ג): דְּשִׁמּוֹן דִּיתְעַבִּיד זִכְרָה. וּבְמַנְחוֹת (פ): אִיתָא, מִתּוֹךְ שְׂרָגִילִין בְּשִׁמּוֹן זֵית חֲכָמָה מְצוּיָה בְּהֵן. אֲלָמָא זִכְרָה וְחֲכָמָה תְּלִי בְּהַדְדִי. וְכַנְזָכֵר לְעִיל שֶׁכַּל דְּבַר שְׂיֵשׁ בּוֹ סְבָרָא וְעַמְק הַמַּחְשְׁבָה, נִשְׁמַר וְחֻקִּיק הֵיטֵב בְּזִכְרוֹנוֹ שֶׁל הַלּוּמֵד. וְעֵין בְּסִפְר מְרָאָה הַיְלָדִים (מְעַרְכַת ז' אוֹת ה') בְּשֵׁם הָאֲפוּדִי (אוֹת ה'). וּבְשׁוּי"ת שֶׁלְמָה חֲדָשָׁה לְמַהֲר"ש סַאבֵּל (ס"י לח). וְעַל פִּי הַנַּי"ל יֵשׁ לְבָאֵר מַה שֶׁאָמְרוּ בְּנִדְרִים (כב): שֶׁכַּל הַכּוֹעֵס מְשַׁכַּח תִּלְמוּדוֹ. וּבְפִסְחִים (סה): אִיתָא עַל הַכְּעָסוֹן דְּחֲכָמְתוֹ מְסַתְּלָקֵת, דְּהָא בְּהָא תִּלְיָא, וְדו"ק.

וּמַהֲר"ח בֶּן עֶטֶר בְּסִפְר חֲפֶץ ה' (שֶׁבֶת פח): כְּתַב עַל מַה שֶׁאָמְרוּ בְּגִמְרָא שָׁם, לְמִימֵינִים בְּה סָמָא דְּחַיִּי וְכוּ', וְז"ל: וּמִכָּאֵן תּוֹכַחַת מְגַלָּה לְכָל תִּלְמִידֵי חֲכָמִים אֲשֶׁר לּוּמְדִים בְּתַעֲנוּג, וְכֹאֲשֶׁר תִּרְצָה לְהַתְעַמֵּק עִמּוֹ בְּעַמְק הַש"ס יִתְעַצֵּל וְיִתְרַשֵּׁל, וְאִם תִּמְצָא לּוֹמֵר בְּמִקְרָה כֶּשֶׁל יִכְשֵׁל, בְּאִיזָה קוּשְׁיָא שֶׁאֵינּוּ מְנִיחוֹ לְעַבְר עֲלֵיו יִבְקֵשׁ לְדַחוֹת אִיזָה דְּחִיָּה קְלָה וּמִקְלָקֶלֶת לְבַלְתֵּי יִטְרַח וְכוּ', אוֹי לוֹ וְאוֹי לְגוּפוֹ, בְּוִדָּאֵי שֶׁעֲלֵיו נֶאֱמַר נְגִידוֹת לְמִשְׁאֵיל שְׁנַעֲשִׂית לוֹ סָמָא דְּמוֹתָא וְכוּ'. אֲלָא צְרִיךְ לְטַרַח בְּכָל כַּחוֹ אֲשֶׁר נָתוּן בְּיָמִין. עַד כָּאֵן. וְהִבְיָאוּ מַהֲר"ח פְּלָאגִי בְּכַף הַחַיִּים (ס"י ב' אוֹת יד).

וּבְסִפְר אֶזְן אֶהָרֵן (מוֹסֵר אָב אוֹת א') כּוֹתֵב: עֲשֵׂה תּוֹרַתְךָ קִבְעָה בְּעִיּוּן הַתִּלְמוּד וְרַבּוֹתֵינוּ הָרַאשׁוֹנִים, בְּחוֹן בְּהֵם וְהַעֲמֵק בְּדַבְרֵיהֶם, וְלֹא בְּמַרוּצָה, כִּי כָּל דַּבְרֵיהֶם בְּדַקְדוּק גְּדוֹל, וְכָל הַיָּד הַמְרַבָּה לְבַדֵּק בְּדַבְרֵיהֶם יִמְצָא טוֹב טַעַם. וְתַכְלִית הָעֲנָן כִּי הָאֵל לֹא יִמְנָה דַּפִּים, רַק שְׁעוֹת דְּרַבְּנָן וְכוּ', עֵין שָׁם.

וְרַבְּנֵי הַמַּהֲר"ח פְּלָאגִי כְּתַב בְּסִפְרוֹ תּוֹרַת חַיִּים (מַעֵי הַעִיּוּן אוֹת רלא) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וּבְסִפְר סֵדֶר הַיּוֹם (דף כה) כְּתַב, צְרִיךְ לְלַמֵּד בְּנַחַת מְלָה בְּמִלְכָה כְּדִי שְׁלֵא יִטָּה מְדַרְךָ הַיִּשְׁר, וְיִוֹכַל לְכוּן אֶל הָאֲמָת, כִּי לֹא נִמְצָא הַטְּעוֹת וְהַשְּׂגִיָּאָה כִּי אִם בְּשִׁבִיל שֶׁאֵינּוּ מְדַקְדָּק בְּדַבְרֵיו וְקוֹרָא בְּמַרוּצָה וְאֵינּוּ שׁוֹקֵעַ בְּעִיּוּנוֹ אֲלָא מִתְרַצָּה בְּרָצִי כֶּסֶף הַמוּבָן בְּתַחֲלַת הָעִיּוּן, וּבְזָה אֲפִשְׁר לְטַעוֹת שֶׁאֵין הַכּוֹנֵה כֶּף, אֲבָל הַמְעַמִּיק מִשִּׁיג כּוֹנֵת הָעֲנָן וּמַגִּיעַ אֶל הַתַּכְלִית וְתַמְצִית הָעֲנָן. הָרִי זֶה דוֹמָה לְסוֹחַר עֲנָבִים בְּרָאשֵׁי אֲצַבְעוֹתָיו וְיוֹצֵא מֵה שְׂיוּצָא, וּמִשְׁלִיךְ הַשָּׂאֵר. כִּי נִמְצָא שֶׁאֲכַל מַה שֶׁמוּצֵא, הוּא הַטֶּפֶל שֶׁל הָאֲשָׁכּוֹל, אֲבָל עֵקֶרֶם תִּמְצִיתָם נִשְׂאֵר עֲדִין בְּאֲשָׁכּוֹל. מִי גֵרַם לוֹ זֶה עֲצָלוּתוֹ וּמַעוֹט הַשְׁתַּדְּלוּתוֹ לְסַחֵט בְּכַח בְּכָל יָדוֹ. וְאִם אֵין כַּח בְּיָדוֹ הָיָה לוֹ לְדַרְךָ בְּרַגְלוֹ עַד שֶׁיִּצָּא מִמֶּנּוּ הַמְבַקֵּשׁ, וְאוֹתוֹ יֵין הָיָה וְדָאֵי טוֹב וּמִתּוֹק מְדַבֵּשׁ, וְיִוֹכַל לְהַתְקִים כְּרָאוּי

וישמח אלהים ואנשים. מה שאין כן בעצל שחושב להוציא יין והוציא המים בלבד. ומוציא שם רע על הענבים שיינם אינו חזק, ומעשיו הם שגרמו שלא ידע דרך סחיטת הענבים כיצד נעשה, ומפני זה לא הועילו מעשיו. כן דרך הלומד, שיש הפרש רב ועצום בין המעמיק, לקורא על פני המים, כי זה מוציא לאור משפטו להבין ולהורות חק ומשפט, ותעלומות יוציא אור, וטועם טעם הענין מדבש ונפת צוף. מה שאין כן בקורא באגרת כי הלך בחשך ואמר לכל סכל הוא. והימים והשנים חולפים ובאים ולא ימצא אותו לא שכל ולא ישר להוציא דבר מאפלה לאורה, ולעמד על עקרון של דברים, ולהשיג הכונה שלא יכשל בה. וזה היה המנהג שנהגו לקבע ישיבות לפלפל בהם סוגיות ודברים קשים, ואף על פי שנהגה באבוד זמן, אחר שאינו מוציא ממנו לא דין ולא משפט, אינו אלא מפני הענין שאמרנו, כדי ללמד להישיר השכל, כדי שידע להעמיק הענינים באשר יבוא לידו כדי שיוציא לאור משפט. עין שם. וכתב עוד בספר און אהרון (לרבי אהרן עזריאל, מוסר אב דף ב' ס"ד): יהיה רב למוֹדף בעיון הש"ס בפלפול וחדוש אמתים בתוספות ומהרש"א, ובחבורי רבני האחרונים, שדרך דרך ישרה, כעין ספרי הרבנים משנה למלך ושער המלך, ושמחת יום טוב אלגאזי, ומחנה אפרים, עד שתשתרש יפה יפה בעיון הש"ס, בהבנת דברי הראשונים. ואמנם שמע נא ואתה דע לך, כי אין זה תכלית הלמוד האמתית, רק הוא מסלול ודרך אליו, כי הלמוד האמתית הנצרך אלינו למען דעת אמתות דיני תורתנו הקדושה והתמימה כפי אשר באה הקבלה בהם, המבארת בתלמוד, אם מקבלת איש מפי איש וכיו, לפי שהדבר בלתי אפשרי להשיג מדרגה זו לברר הדין מתוך התלמוד, אם לא שידע האדם להבין היטב מהלך הסוגיות וחלופי הפרושים שנאמרו בה בשיטות הראשונים, דין גרמא הטריחונו רבותינו להתעסק כמה שנים בעיון ובפלפול וחדוד, כדי לבוא אחר כך אל התכלית המבקש להוציא הדין לאורה, מתוך דברי הראשונים והאחרונים. וכדי להגיע לתכלית הזה צריך כמה וכמה הקדמות, עין שם.

וזה לשון הרב בית הלוי בהקדמתו: וזכיתי להסתופף בצלו של הבית הגדול אשר מגדלים בו תורה מור זקני מהר"ח מוולוז'ין זיע"א, אשר מאז כן עתה לא זזו מכתלי מדרשו חברים, ויש מהם ראויים להוראה מקשיבים להגדיל תורה ולהאדירה, ואנכי לקחתי לי למנהג גם בימי נעורי, להתחבר בפלפול חברים, ולמצא מדותיהם, והיא שעמדה לי לחבר חברי זה, ומקנה אנכי בעזרתו יתברך אשר המעינים בו ימצאו כף נחת כי לא חברתיו להגדולים יחיו, כי הם אינם צריכים לדידי, רק למרי ינוקי ללמדם קשות בישיבה, ולפלפל בסברא ישרה באשר הורוני רבותי. עד כאן.

גם בפלא יועץ (מערכת הלכה) כתב, שראוי לכל תלמיד חכם שיהא לו עת קבוע בכל יום ללמד הלכה אחת בפלפול עצום כפי כחו, ואם אין ידו משגת לפלפל בחכמה ילמד בספרי רבותינו המפרשים המפלפלים בזה. עד כאן.

והגאון החזון איש בספר אמונה ובטחון (פ"ג) כתב בשם מהר"י מסלנט זצ"ל, דשמוש תלמידי חכמים עכשו הינו המשא ומתן העיוני העמק של הפוסקים המסור בידינו במסורה מאנשי פנסת הגדולה, שנמסר להם מן הזקנים ומן הנביאים עד שמגיעים אלינו כל אותן הדברים שנאמרו למשה מסיני. עד כאן.

ואמנם קדם שיפלא בדברי הגמרא צריך שיבין היטב את פשט הסוגיא, וסימן טוב לתלמיד לבחון אם הולך בדרך נכונה ובסברא ישרה, לראות אם זוכה לכוון לדבריהם של המהרש"א והפני יהושע, ושאר מפרשי הדף.

ונודע מה שאמר הגאון מופת הדור החזון איש זצ"ל באגרותיו (ח"א סי' א'), כי "מיום שהזניחו את למוד המהרש"א אבד את ידיעת הפשט פלו, והתרגלו בקלות העיון. ולא יפה בדור האחרון אשר עזבו את למוד המהרש"א ז"ל, אשר ממנו טובה נתנה לישראל לזכות בו את הדורות הבאים אחריו, להרגיל את הלומדים בעמל התורה, אשר אף העמל הוא העבודה המעלה, ואשר עליהם פינו חז"ל בהפלת התורה על לומדיה, והמהפך את הגשם לרוח, ואת הגוף לנפש, והנכנס ברמ"ח איבריו של האדם לזככם ולעדנם לקיום חיי התורה, והספר הקדוש מלא התעמלות בדברים מכרעים ועמקים, ומרגיל את האדם בעיון נכון ועמק, גם מועיל הדבר מאד לזכרון כל סוגיא לפרטיה. ודור שלפנינו החזיקו מאד בספר הקדוש הזה. והגאון רבי עקיבא איגר לא הניח דבר מספרו, ומיום שעזבוהו אבדו את ידיעת הפשט פלו, והתרגלו בקלות העיון ובעזיבת הדעת דבר דבור על אפניו ואין מי שיחזיר העטרה לישנה. עד כאן.

אשר על פן להבטחת ההבנה האמתית בגפ"ת, ולהבין את הדברים לאמתותם, עשו לכם רב את המהרש"א שישר עיונו מבעית, מעט המחזיק את המרבה בהבנת הפשט. ובודאי שצריך ללמד בעיון את דברי הקצות החשן ודישרן סמכוהי עלוהי מה שנוגע לסוגיא, אשר כל דבריהם נאמרים בטוב טעם ודעת. גם דברי המשנה למלך, השער למלך, והמחנה אפרים, יהיו לכם לעינים, להדריככם בחדושי התורה אשר תחדשו, ולהעלותם על הכתב. וצריך להתרחק מאד מאהבת הנצוח, ולקבל האמת ממי שאמרו, כי האמת תורה דרבה, ומודים דרבנן הינו שבחיהו, ועל ידי כך זוכים לאסוקי שמעתתא אלפא דהלכתא.

ומי שאינו בודק ומחשב אם דבריו מתאימים לסברא הישרה ולהגיון הברור, ורגיל בפלפולי סרק ובחלוקים דחוקים, ומעדיף את חדושי העצמיים יותר מהמבאר בדברי גדולי רבותינו הקדמונים האחרונים, אשר מפיהם אנו חיים, וכל חפצו לומר "מהלך" בסוגיא, למרות שהוא רואה שדבריו נסתרים להדאי מדברי רבותינו הקדמונים, לאיש אשר אלה לו קרוב לודאי כי גם כשיצטרך לפסק דין יטה דרך פרמים ללכת בארחות עקלקלות. ועל כיוצא בזה כתב הרמב"ם (פ"ה מהלכות תלמוד תורה הלכה ה"ד): "כל תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה הרי זה שוטה רשע וגס רוח, ועליו נאמר כי רבים חללים הפילה וכו'. אלו התלמידים הקטנים

שְׁלֹא הִרְבּוּ תוֹרָה "כְּרֵאוּי" וּמִבְקָשִׁים לְהִתְגַּדֵּל בְּפָנָי עַמִּי הָאֶרֶץ וְקוֹפְצִים וְיוֹשְׁבִים בְּרֹאשׁ לְדוֹן וְלְהוֹרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וְהֵם מַחְרִיבִין אֶת הָעוֹלָם וּמַכְבִּין גֵּרָה שֶׁל תוֹרָה וּמַחְבְּלִים כָּרֶם ה' צְבָאוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (שִׁיר הַשִּׁירִים ב, טו) אֲחֻזוּ-לָנוּ שׁוּעֵלִים שְׁעֵלִים קִטְנִים מַחְבְּלִים כְּרָמִים. עַד כָּאן.

וְהָא דְנָקֻט "שׁוּעֵלִים" כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּגִמְרָא (סוֹטָה י): "וַיִּלְכְּדוּ גֵי מֵאוֹת שׁוּעֵלִים, מֵאֵי שְׁנָא שׁוּעֵלִים, אָמַר רַבִּי חִיָּא בַר אֲבָא: אָמַר שְׁמִשׁוֹן יָבֵא מִי שְׁחוֹזָר לְאַחֲרָיו (כְּשֶׁצָּדוּן הַשׁוּעֵל אֵינוֹ מַחְזִיק לְבָרַח אֶלָּא חוֹזֵר עַקְלָקְלוֹת. רַש"י). וַיִּפְרַע מִפְּלִשְׁתִּים שֶׁחֲזָרוּ מִשְׁבוּעֶתָן. עַיִן שָׁם. וְהֵכָא נִמְיֵי אֵלוֹ הַשׁוּעֵלִים שֶׁלֹּא הִחְזִיקוּ בַלְמוּד הָאֲמִתִּי וְהָעִיוֹן הַיָּשָׁר, וְהוֹלְכִים בְּדַרְךָ לֹא סְלוּלָה וּמִלְאָה חֲתַחֲתִים, הֵרִי הֵם מַחְבְּלִים כְּרָמִים. וְכִמוֹ שֶׁכָּתַב הַמְּאִירִי (יוֹמָא כו.), וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "כִּי רָאִינוּ תַלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁיִּדְעֵתֶם גְּדוּלָה בַתְּלִמוּד, וְאֵף עַל פִּי כּוֹן אֵינֶם יוֹדְעִים לְכוֹן שְׁמוּעָה אַחַת לְהִלְכָה, וְלִמָּה שֶׁרֵאוּי לְהוֹרוֹת. וְכִמָּה מַחְזָקִים לְבָקִיאִים בְּחֻדְרֵי תוֹרָה וְכִשְׁבָּאָה הוֹרָאָה לְיָדָם אֵף הִפְתַּח אֵינֶם מוֹצֵאִים". עַיִן שָׁם.

וְהַתּוֹסְפוֹת בְּסִנְהֶדְרִין (יז. ד"ה שְׁיֻדָּע) כְּתִבּוּ בְּשֵׁם רַבְּנֵנוּ תָם "מָה לָנוּ בְּחֻרִיפוֹת שֶׁל הַבֵּל". וְכַעֲשֵׂה זֶה בְּעֵרוּבֵין (יג. ד"ה שְׁיֻדָּע). עַיִן שָׁם. גַּם הַרִיבִישׁ בַּתְּשׁוּבָה (סי. רַעַא דָּף ע"ה סע"ד) כְּתִבּוּ בְּזֶה הַלְשׁוֹן: "וְכִמָּה חֲכָמִים רָאִינוּ בְּעֵינֵינוּ שֶׁהֵם מְפַלְפְּלִים בְּהַנְיוֹת דְּמַעֲיָלִי פִילָא בְּקוּפָא דְּמַחְטָא, וְעַל כָּל קוֹץ וְקוֹץ אוֹמְרִים תְּלִי תַלְמִים קוֹשְׁיוֹת וְתוֹרֻצִים, וְלִפּוּם חוֹרְפָא לֹא סִלְקָא לְהוּ שְׁמַעְתָּתָא אֲלַבָּא דְּהַלְכָתָא, וְאוֹמְרִים עַל אֲסוּר מִתָּר וְעַל מִתָּר אֲסוּר. וְכִבְרָ אָמְרוּ בְּעֵרוּבֵין (יג.), גְּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנָי מִי שֶׁאָמַר וְהִיא הָעוֹלָם שֶׁאֵין בְּדוֹרוֹ שֶׁל רַבִּי מְאִיר כְּמוֹתוֹ, וּמִפְּנֵי מָה לֹא פָּסְקוּ הַלְכָה כְּמוֹתוֹ, שֶׁלֹּא עָמְדוּ חֲבָרָיו עַל סוּף דְּעֵתוֹ, שֶׁהִיא אוֹמֵר עַל טְמֵא טְהוֹר וּמְרָאָה לוֹ פָּנִים וְעַל טְהוֹר טְמֵא וּמְרָאָה לוֹ פָּנִים. וְכֵן אָמְרוּ בְּבִרְכוֹת (לו.) בֵּית שְׁמַאי בְּמִקּוֹם בֵּית הַלֵּל אֵינָה מְשַׁנָּה, אֵף עַל גֵּב דְּבֵית שְׁמַאי מַחְדָּדִי טְפִי, בְּדֵאִיתָא בִּיבְמוֹת (טו.), וְכִבְרָ נִפְסְקָה הַהֲלָכָה (הוֹרִיּוֹת יד.) "דְּסִינִי עֲדִיף מֵעוֹקֵר הָרִים", עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

וְאֵף עַל גֵּב דְּרַבָּה וְרַב יוֹסֵף הַלְכָה כְּרַבָּא, בַּר מְשָׁדָה עֲנִין וּמַחְצָה (ב"מ קיד. וְתוֹסְפוֹת שָׁם). וְאוֹמְרֵין בְּהוֹרִיּוֹת (שָׁם) דְּרַבָּה עוֹקֵר הָרִים וְרַב יוֹסֵף סִינִי. וְהַכִּי נִמְיֵי אָמְרֵין בְּסִנְהֶדְרִין (מב.) קָרִי רַב יוֹסֵף אֲנַפְשִׁיה וְרַב תְּבוּאוֹת בְּכַח שׁוֹר, וְעַיִן עוֹד בִּיבְמוֹת (קכב.). ע"ש. יֵשׁ לוֹמַר שֶׁמִּכֵּיּוֹן שֶׁכָּל שְׁנוֹת חֲזִיוֹ שֶׁל רַבָּה הָיוּ אֲרַבְעִים שָׁנָה (ר"ה יח. וּבְתוֹסְפוֹת שָׁם). וְהוּא מְלַךְ כִּי"ב שָׁנָה נִמְצָא שֶׁבְּשַׁעָה שְׁמֵלֶךְ הִיא בֵּן י"ח שָׁנָה בְּלִבָּד, וְעַל אוֹתָהּ שַׁעָה אָמְרוּ דְּרַב יוֹסֵף סִינִי וְרַבָּה עוֹקֵר הָרִים, אֲבָל לְאַחַר שְׁנַתְּמִנָּה רֹאשׁ יְשִׁיבָה בְּמִשְׁךָ שְׁנִים רַבּוֹת, הִתְחַפֵּס יוֹתֵר מִפְּנֵי הַתְּלִמִּידִים. וְכִדְאָמְרֵין כְּהָאִי גּוֹוֹנָא בְּנִדָּה (יד.) דְּרַבִּי כִּיּוֹן דְּרִישׁ מְתִיבְתָא הוּא וְשְׂכִיחֵי רַבָּן קַמִּיה, מַחְדָּדוֹן שְׁמַעְתָּתִיה. וְעַיִן בְּתוֹסְפוֹת שָׁם, וּבְהַגְהוֹת יַעֲבִיץ (בְּבִמוֹת קכה.). וּמִשׁוּם הַכִּי נִפְסְקָה הַלְכָה כְּרַבָּה לְגַבִּי רַב יוֹסֵף לְכָל שָׁכָן לְפִי דְּעַת הַסוּבְרִים (בְּתוֹסְפוֹת קדוּשִׁין ט.) דְּדוֹקָא בְּתֵרָא הַלְכָה כְּרַבָּה לְגַבִּי רַב יוֹסֵף בַּר מְהִנִּי תַלְתָּ, מָה שֶׁאֵין כּוֹן בְּכִלֵּי ש"ס. וּבִלְאוֹ הַכִּי לֹא קָשָׁה מִיָּדִי. וְכֵן מְבֹאֵר בְּשׁוּ"ת מַהֲרִיקוּ"ו (סִימָן קסז ד'צ"ג ע"ג), שֶׁהַרִיבִישׁ הִיא פּוֹסֵק בְּכָל הַש"ס כָּרַב יוֹסֵף לְגַבִּי רַבָּה (חוּץ מִמַּחְלוֹקְתֶם בְּבָבָא בְּתֵרָא), מִכַּח הַהִיא דְּהוֹרִיּוֹת (יד.) דְּקִימָא לֹן סִינִי עֲדִיף].

וְאִפְשָׁר דְּהָא דְקִימָא לֹן נָמִי דְאַבְיֵי וּרְבָא הִלְכָה כְּרַבָּא בַר מִיְעִיל קַגִּיִם (קדושין נב.) מְשׁוּם שְׁאַבְיֵי הָיָה נוֹטָה אַחַר הַפְּלָפּוּל וְהַחְרִיפּוֹת יוֹתֵר, וְכַדְמִשְׁמַע מִפְּרוּשׁ רִשְׁיִי (קדושין כ.) גָּבִי הָא דְאָמַר אַבְיֵי הָרִינִי כְּבֹן עֲזָאֵי בְּשׁוּקֵי טְבַרְיָא, דְּהֵינּוּ בַּחְרִיפּוֹת, עֵינֵי שָׁם. וְכֹן הוּא בְּפָרוּשׁ רִשְׁיִי (סוֹטָה מה.) עֵינֵי שָׁם. וְכֹן כְּתֵב לְהַדְיָא הַבְּאֵר שְׁבַע בְּסוֹטָה (שָׁם) דְּאַבְיֵי הָיָה יוֹתֵר חָרִיף מְרַבָּא. עֵינֵי שָׁם. אֲבָל רַבָּא הָיָה בְּקִי וְלוֹ לֵב פְּתוּחַ בְּסַבְרָא יִשְׁרָה טְפִי. כְּדֹאִיתָא בְּחַלְיִן (עא.) וּבְפָרוּשׁ רִשְׁיִי שָׁם. מְשׁוּם הֵכִי הִלְכָה כְּרַבָּא. וְאַף עַל גַּב דְּמַצִּינּוּ גַם אֲצֵל רַבָּא דְאָמַר כֹּן בְּעֵרוּבִין (כט.) וְעֵינֵי בְּפָרוּשׁ רִשְׁיִי שָׁם שְׁלֵא הָיָה בְּדוּרוֹ חָרִיף כְּמוֹתוֹ. יֵשׁ לוֹמַר דְּהֵינּוּ לְאַחַר פְּטִירַת אַבְיֵי שְׁמַלְדָּה רַבָּא בְּמִקוּמוֹ. כְּדֹאִיתָא בְּבִרְכּוֹת (נו.) וְעֵינֵי עוֹד בְּתוֹסְפוֹת בְּרִכּוֹת (סב.). וְעֵינֵי בְּסִפְרָא בְּאֵר שְׁבַע הוֹרִיּוֹת (יד.), וּבְסִפְרָא שְׁעָרֵי יוֹסֵף (דף קי"ט ע"ב) עֵינֵי שָׁם. וַיֵּשׁ עוֹד לְהֶאֱרִיךְ. וְאַכְמ"ל.

וְעֵינֵי בְּגִמְרָא בְּבָא בְּתַרְא (כב.). אֲדַמְגַרְמִיתוּ גְרַמִּי בֵּיהּ אַבְיֵי תּוֹ אֲכָלוּ בְּשָׂרָא שְׁמִנָּה בֵּיהּ רַבָּא. וְכַתֵּב הַמְהַרְשֵׁי אַ בְּחַדוֹשֵׁי אֲגָדוֹת שָׁם, "גְרַמִּי" גִּימְטְרִיָּא יַעֲיִל קַגִּיִם, שְׁרַק בְּאֵלוּ הִלְכָה כְּאַבְיֵי. ע"ש. וְעֵינֵי בִירוּשְׁלַמִּי (סוף הוֹרִיּוֹת) סִדְרֹן קִדְּם לְפַלְפְּלוֹן. וְהֵינּוּ כְּמִסְקָנָא דְתַלְמוּדִין דְשִׁלְחוּ מִתָּם סִינֵי עֲדִיף. וְעֵינֵי שָׁם. (וְכֹן כְּתֵב מִדְּנַפְשִׁיהּ בְּתַפְאַרְתִּי יִשְׂרָאֵל אֲבוֹת שָׁם). וְרַבְּנֵי יוֹנָה וְהַרְשֵׁבִיץ בְּפָרוּשָׁם לְאַבוֹת (שָׁם) כְּתֵבוּ, דְלֹא פְּלִיגִי תַנְאִי בְּהֵכִי אֲלֵא דְמַר מִשְׁתַּעֲי לְעַנְיֵן הַגְּמָרָא וְהַבְּקִיאוֹת, וַיִּמַר בְּעַנְיֵן הַפְּלָפּוּל וְהַחֲדוּד. וְכ"כ רַבְּנֵי עוֹבְדֵיהּ מִבְּרִטְנֵי רַבָּא שָׁם.

פרק טו - דרך העיון בגפ"ת

וְהֵנָּה גַם כְּשֵׁיט מְקוּם לְחִלּוּקִים וּפְלָפּוּלִים, הַסְבָּרָא הַיִּשְׁרָה מְכַרְעַת הַפְּסָק, עַל פִּי דְרַכֵּי הָעֵינֵי הַמְקַבְּלִים. וְזֶה לְשׁוֹן הַרְמֵבִי"ן בְּהַקְדָּמָתוֹ לְמַלְחָמַת ה': "וְאַתָּה הַמְּסַתֵּפֵל בְּסִפְרֵי אֵל תֵּאמַר בְּלִבְבְּךָ כִּי כָל תְּשׁוּבוֹתַי עַל הַרְזִ"ה (בַּעַל הַמְּאוֹר) כִּלְוֹן בְּעֵינֵי תְּשׁוּבוֹת נְצַחוֹת וּמְכַרִּיחוֹת אוֹתָךְ לְהוֹדוֹת בָּהֶם עַל פְּנֵי עֲקֻשׁוֹתָךְ, וְתַתְּפָאֵר בְּהַיּוֹתָךְ מְסַפֵּק אַחַת מֵהֶן עַל לוֹמְדֵיהּ, אוֹ תַטְרִיחַ עַל דְּעִתָּךְ לְהַפְּגִיט בְּנִקְבֵי הַמַּחֲט לְדַחוֹת מְעַלְיָךְ הַכְּרַת רְאִיתִי, אִין הַדְּבַר כֹּן, כִּי יוֹדַע כָּל לוֹמֵד תַּלְמוּדֵנוּ שְׂאִין בְּמַחְלָקַת מְפָרְשֵׁי רְאִיוֹת גְּמוּרוֹת וְלֹא בְּרַב קוּשִׁיוֹת חֲלוּטוֹת. שְׂאִין בְּחֻקְמָה הַזֹּאת מוֹפֵת בְּרוּר כְּגוֹן חֲשַׁבּוּנֵי הַתְּשַׁבֵּרַת וְנִסְיוֹנֵי הַתְּכוּנָה, אֲבָל נָשִׁים בְּכָל מְאוּדֵינּוּ וְדַעֲתֵנּוּ בְּכָל מַחְלָקַת לְהַרְחִיק אַחַת מִן הַדְּעוֹת בְּסַבְרוֹת מְכַרְיַעוֹת. וְנִדְחַק עָלֶיהָ הַשְּׂמוּעוֹת, וְנָשִׁים יִתְרוֹן הַכְּשֵׁר לְבַעַל דִּינָה מְשַׁפְּטֵי הַהִלְכוֹת וְהוֹגֵן הַסּוּגִיוֹת עִם הַסְּכָמַת הַשְּׁכָל הַנְּכוּן, וְזֹאת תְּכִלִּית יְכָלֵתֵנוּ וְכֹנֶנֶת כָּל חֻכְּם וַיִּרָא אֱלֹהִים בְּחֻכְמַת הַגְּמָרָא". עַד כָּאֵן לְשׁוֹנוֹ.

וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה רְאִינוּ לְמַהֲרֵי מְבֹרָנָא בְּתַשׁוּבָה (סי" כ"ט) שְׁכַתְּבָה, "שְׂאִין לְהַתִּיר אֲשֶׁת אִישׁ לְעֵלְמָא עַל פִּי דְקִדּוּק כָּל שְׁהוּא, כִּי וְדֹאֵי כְּשִׁאֲנוּ מִפְּלָפְּלִים

ולומדים חריפות כמו בזמן התוספות אזו אנו רגילים למשקל ולמטרך בדקדוקים וחלוקים דקים כמיצל פילא בקופא דמחטא.

אבל לפסק הדין או להתיר האסור אין לפסק הדין ואין להתיר האסור אלא בדעות ברורות ומלבנות ומחנורות מתוך פשטי סוגיא דשמעתתא, ולא מתוך דקדוק כהאי גונא, עד כאן. וכן הובאה תשובתו זאת בשו"ת מהרי"ו (סי' קס"ד), עין שם. וכן כתב מהר"ר עמנואל חן בתשובה, והיא לו נדפסה בשו"ת מים עמקים (ר"ס לו). וכמעט שני הנביאים מתנבאים בסגנון אחד. כיעו"ש.

גם מהר"ר אבטליון בספר פלגי מים (דף ה:): כתב וז"ל: שמעתי מפי מורי המהרש"ק שהיה אומר, רבים מן החכמים והגדולים טועים בחברם פסקים על פי קו הישר וההקש ללמד מלתא ממלתא בדברים ישרים ופשוטים, ולא בדיוקים ופלפולים בארחות עקלקלות. עד כאן. ובכנסת הגדולה (יו"ד סי' רמ"ב ס"ק ע"ח) כתב: "ובזמן הזה עקר הרבנות אינו תלוי במי שלמדו פלפולים וחלוקים, רק במי שלמדו פסק ההלכה והעיון ועמדו על האמת והישר". עד כאן. ובשו"ת חקי חיים ח"ו (חיו"ד סי' יג) פסק מדנפשיה, שמעלים לדבר שבקדשה תלמיד חכם הבקי בהלכה קדם תלמיד חכם מפלפל. וכן כתב בגנזי חיים בשם שיורי כנסת הגדולה (או"ח סי' קלה סק"ט).

ומכללן של דברים יש ללמד כי חובה קדושה מצד ראשי הישיבות די בכל אתר ואתר, להדריך את לומדי הישיבות, אשר עליהם גאנתנו כי הם אלה אשר יהוו את המנהיגות הרוחנית העליונה לדורות יבואו, ומהם תצא תורה לכל ישראל, בהדרכה מתאימה והשגחה יתרה על סדר למודיהם, ולכלל דבריהם במשפט, ולחנכם בארחות העיון הישר, להבין ולהורות, לשעה ולדורות. שעל זה אמרו (קדושין מ:): "גדול תלמוד שמביא לידי מעשה". ולעסק גם בהלכות הנדרשות מדי כל רב בישראל. ומבאר ברענא מהימנא (פ"י פנחס דף ר"ח), ובתקוניו, שעקר עסק התורה הוא למעשה, דאורייתא איקרי עץ, דכתוב (משלי ג, יח) עץ חיים היא וכו', וכתוב (דברים כ, יט) כי האדם עץ השדה, ופקודין דבה דמיון לאיבא מה כתיב בה, רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא, אותו תשחית וכו' תשחית בעלמא דין וכת מעלמא דאתי, ובגין דא צריך לאתעקרא מההוא אתר וכו', און הכי אורייתא בלא פקודין [מעשה] אתקריאת עקרא, ובגין דא אוקמוה לא המדרש עקר אלא המעשה. עד כאן.

חזינו דעקר הלמוד הוא לבוא לידי מעשה, וכיון שאמרו חז"ל (אבות פ"ב מ"ה) אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד, היאך אדם יוכל להיות ירא שמים אם לא יעסק בסוגיות הלכתיות.

וכבר כתב הלבוש (יו"ד סי' רמב סעיף ט): לאפוקי רב הלמוד שבזמן הזה שאין פונת הרב ללמד עם התלמיד האמת. וגם התלמידים הבחורים אינם מבקשים ללמד לקבל האמת. רק עקר פונתם של הרב והתלמיד על הפלפול שקורין חלוקים, אין זה הרב נקרא רבו, ולא התלמיד נקרא

תלמידו, כי זה אינו מביאו לחיי עולם הבא, ומי יתן שיירחיקו ממנו, עד כאן. שיש שאין פונתם בלמוד התלמידים ללמד, אלא פונתם לעצמם.

וימה מאד יש להצטער בראותנו שיש כמה מבחירי האברכים המבלים את כל זמנם אך ורק בפלפולים של הבל. ומלבד שאינם נותנים על לב להבחין אם יכוננו דבריהם על פי הסברה הישרה, אינם מכוונים את למודם לאסוקי שמעתתא אלבא דהלכתא. וחבל מאד על פשרונותיהם, שהיה אפשר לנצלם ללבון הלכות, ותחת זאת משקיעים את כל מרצם אך ורק בפלפולי סרק המקנים חדות נפש בת חלוף.

וכתב הגר"א באבן שלמה (פ"ח אות ב) מתחלה צריך ללמד מקרא משנה וגמרא וכו', ואחר כך לעסק בפלפול חברים, וזהו הדרך של תורה. אבל המשנה סדר הלמוד שלומד תחלה לידע איך לפלפל, ואינו יודע משנה אחת בצורתה, יאבד גם מקצת התורה ששמע בנערותו.

פרק טז - שלא לאבד הזמן רק בפלפולים - סיני ועוקר הרים

והנה בגמרא הוריות (ד.) אמרו, סיני ועוקר הרים סיני עדיף, דהכל צריכים למרי חטיא. ובסנהדרין (מב.) דרשו על הפסוק (משלי כד, ו) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה. אמר רבי יוחנן במי אתה מוצא מלחמתה של תורה במי שיש בידו חבילות של משנה, ופרש רש"י מלחמתה של תורה. הוריות ולעמד על בוריה, לא כאדם המפלפל ומחדד ובעל סברא. ולא למד משניות וברייתות הרבה כי מהיכן יתגלה הסוד, אלא בבעל משניות הרבה שאם יצטרך לו טעם בכך ילמדנו מתוך משנה אחרת, או אם יקשה לו דבר, יבין מתוך משניות הרבה שבידו הא מנין הא מני פלוני היא ששמענוהו במקום אחר כך, עד כאן לשונו.

והו אמת כי ראיתי למהר"ש קלוגר בהגהותיו לפרי מגדים (סי קלו), שהביא מה שכתב האליה רבה בשם שיעורי פנסת הגדולה, שתלמיד חכם בעל הוראה קודם לעלות לספר תורה לפני תלמיד חכם מפלפל שאינו בעל הוראה. וכתב הפרי מגדים, דהינו טעמא כמו שאמרו בהוריות (ד.) סיני ועוקר הרים סיני עדיף. וכתב על זה הגר"ש קלוגר, לדעתי אין ראיה מהש"ס, שבזמנם לא היו ספרים נדפסים, משום הכי סיני עדיף, אבל עכשו אחרי מעוט חפוש יכול האדם למצא מבקשו, ולא שיך הטעם דהכל צריכים למרי חטיא, לפיכך עוקר הרים עדיף, מפני שהוא מוציא מלבן, ואי אפשר למצא ממילא. ועצם הדבר לדעתי שנוי במחלוקת דתנא קמא ואבא שאול בפרק ב' דאבות. ע"כ.

והנה הגם דבמה שכתב לתלות דבר זה במחלוקת תנא קמא ואבא שאול זכה לכון להמחזור ויטרי, אבל מה שכתב לחלק מדעתו בין זמן הש"ס

לזמננו, נראה שנגעלם ממנו מה שכתב בשו"ת הריב"ש (סי' רעא) שגם בזמן הזה סיני עדיף. וגם בשו"ת מהר"י קולון (שרש קסז) כתב, שגם בזמן הזה סיני עדיף. וכן כתב בעולת תמיד (סי' קלה), ובספר יד אהרן שם, ובספר גנזי חיים (מערכת ת' אות נט), ובספר בתי כנסיות (סי' רפב), שכלם הביאו להלכה דברי כנסת הגדולה הנ"ל.

וטעות נפוצה היא לחשב כי ככל שהבקיאות גדולה יותר, נפגמת החריפות, ובאמת, דמאן דלא ידע מאי קאמר רבנן, רק בעמל וטרח, מוטב לו שלא לפתח כמה ספרים, ויתרפו במעט הפוסקים המצויים, ולהבינם יפה יפה, ולא יהא צנא מלא ספרא, או חמור נושא ספרים, כמליצת הרב חובת הלבבות, ועל זה התפלל החכם: הרחמן יצילנו מפגור הנפש. אולם מי שזכה לעמקה של הלכה, בברור ולבון הסוגיות ההלכתיות בתלמוד ובראשונים ובאחרונים, ושוחה בימה של התלמוד כזקן ורגיל בהבנה ישרה ומעמיקה, ההפך הוא הנכון, הבקיאות מקנה לו יד ושם בעולמה של הלכה. וככל שהוא בקי יותר בדברי התוספות והראשונים והאחרונים, שכלו נעשה לחריף יותר, וסברותיו קרובות יותר לסברותיהם של הקדמונים, בהיותו מצוי אצלם כל כך.

ואפשר, שלכן אמרו בברכות (ד.ט). סיני ועוקר הרים סיני עדיף, שעל ידי המצאותו הרבה בדברי הש"ס והראשונים, ועוסק בהם בהבנה ישרה, שכלו נעשה קרוב לסברותיהם יותר מן החריף, ולכן אמרו שהכל צריכים למרי חטיא, שעל ידי כך זוכים לכוון לאמתה של תורה, וכבר נודעו דברי הריב"ש בתשובה (סי' רעא) שאין בדורנו זה מי שיוכל לפסק הלכה מתוך סברא בעלמא. ע"ש. ונמצא, דהו סיני והו עוקר הרים בודאי שלומדים בהעמקה, רק הסיני מתוך שיודע הרבה סברותיו קרובות לסברות הקדמונים בהיותו מצוי אצלם, שהרי האדם משפע מסביבתו, ועוקר הרים הינו שאינו בקי בספרא ספרי וכו', ואז סברתו אינה אלא סברא דיליה. ועין בפרוש החסיד היעב"ץ (מסכת אבות פרק ו') על המשנה בדקדוק חברים, שהחכמים בזכות שכלם לא יצטרכו בפלפול רב.

וסיעתא לזה מצאתי במאירי הוריות שם שכתב בזה הלשון: מי שהוא מפלפל ביותר עד שמתוך פלפולו מקשה כל כך עד שאין כח בנשאלים לתרץ, ויש מי שהוא מפלפל כראוי ושונה משנתו במתון ומעלה אותה על דעת פסק, נסתפקו רבותינו אי זה מהם קודם, ומכל מקום בזמננו אלו אחרון חביב, ככל גדול בלמוד, שידע התלמיד אחר ששנה מה שעלה בידו מכל מה ששנה, ויסמך על הפללים שיצאו לו משם בקבלת הרב הראוי לסמך עליו, וחפץ ה' בידו יצלח, אמן.

ובארחות צדיקים (שער כז) כתב, והנה בדור הזה נשתכחה התורה, כי הלומדים דמו עצמם להיות כמו בעלי התוספות והראשונים, והחזיקו למודם בפלפולים, עד שמבטלים את רב היום בפלפול, ומבלבלים זה את זה, ועקר הלמוד שלהם נשאר עראי דעראי, ובטול זמן הלמוד קבע, והרי אמרו חז"ל (שב"ת סג.) ליגמר איניש והדר ליסבר, ואלו הם אינם עושים כן,

אֵלָא רְצוּנָם לְלַמַּד הַתּוֹסְפוֹת וְכָל הַחֲדוּשִׁים וְחֲדוּשֵׁי חֲדוּשִׁים קִדְּם שְׂיַדְעוּ
צוּרְתָא דְשִׁמְעֵתָא, וְאִיךְ יִצְלִיחוּ בְלִמּוּדָם, וְעֵינֵינוּ הָרוֹאוֹת כִּי מֵרַב טָרַח
הָעֵיוֹן וְהַפְּלוּל שְׁנוֹהֲגִים בּוֹ, רַבִּים הַפּוֹרְשִׁים לְגַמְרֵי מִן הַלְמוּד, כִּי הַהֲלָכָה
נַעֲשִׂית לָהֶם כְּמִשָּׂא כְּבֵד, לֹא כֵן הָרֵאשׁוֹנִים אֲשֶׁר תּוֹרָתָם הִיְתָה אֲמֵנוּתָם,
וְהָיוּ מִמֵּיתִים עֲצָמָם עָלֶיהָ יוֹמָם וְלַיְלָה, וְלִבָּם הָיָה פְתוּחַ כְּפִתְחוֹ שֶׁל אוֹלָם,
וְשֶׁל אַחֲרוֹנִים כְּפִתְחוֹ שֶׁל הַיְכָל, וְאֵנוּ כְּמֵלֵא נִקְבַּח מִחַט סְדָקִית. וְאָמַר רַבָּא,
וְאֵנוּ כְּאֶצְבַּע בְּקִירָא לְסַבְרָא, וְאָמַר רַב אֲשֵׁי וְאֵנוּ בְּבִירָא לְשַׁכְחָא. וְכָל שְׁפָן
אֵנוּ עֲנֵי הַדַּעַת וְכוּ', עַד כָּאן.

וְחִזְיָנוּ לְקַמְאֵי דְצוּחֵי טוּבָא עַל הַחֲלוּקִים הַדְּחוּקִים שֶׁהָיוּ נְהוּגִים
בְּדוֹרוֹתֵיהֶם, וּמִפִּיהֶם לְפִידִים יִהְלֹכוּ, וּמִתּוֹכָם כְּעֵין הַחֲשָׁמַל גְּדוֹל
הָאֲחֲרוֹנִים מֵהֶר"ל מִפְּרָאג בְּדֶרֶךְ הַחַיִּים (פ"ו דְּאֲבוֹת דִּר ק"ז), שֶׁהַפְּלִיג לּוֹמַר עַל
אֵלָה שְׂאִינָם לּוֹמְדִים לְהֲלָכָה אֵלָא רַק בְּדֶרֶךְ פְּלוּל בְּעֵלְמָא, שֶׁהֵם מְגַלִּים
פְּנִים בַּתּוֹרָה שְׁלֵא כְּהֲלָכָה, וְשָׂרְאוּי מֵאֵד לְקַרְעַ עַל זֶה כְּמוֹ עַל סֵפֶר תּוֹרָה
שֶׁנִּשְׂרַף וְכוּ', עֵין שָׁם. וְכֵן כְּתַב בְּשׁוּ"ת נוֹדַע בִּיהוּדָה בְּהַקְדָּמָה לְסֵפֶר דּוֹרֵשׁ
לְצִיּוֹן בְּשֵׁם הַשְּׁל"ה הַקְּדוֹשׁ שֶׁהֵם מְגַלִּים פְּנִים בַּתּוֹרָה שְׁלֵא כְּהֲלָכָה.

גַּם הַשְּׂאֵגַת אַרְיָה בְּחֲדָשׁוֹת (דִּינֵי חֲדָשׁ ס"ג) כְּתַב, וְרֵאוּי לְכָל אֵדָם לְתוֹר וְלְדָרֵשׁ
בְּחֻכְמָה עַד מְקוֹם שְׂיַד שְׁכָלוּ מִנְעַת. וְהֵינָה דֶרֶךְ זוֹ אֲחִזְתִּיו מִנְעוּרֵי, וְגַם עַד
זְקֵנָה וְשִׁבָּה לֹא אֶעֱזָבָנָה וְלֹא אֶרְפְּנָה לָלוֹן בְּעֵמְקָא שֶׁל הֲלָכָה. וְכָל מָה
שֶׁכְּתַבְתִּי מִנְעוּרֵי וְהָיָה רְשׁוּם אֶצְלִי, הוּא מִמָּה שֶׁחֲדָשְׁתִּי עַל גַּפ"ת
וּפּוֹסְקִים, כִּי זוֹלַת זֶה מָה שֶׁפְּלִפְלִתִי לְחַדַּד אֶת הַתְּלַמִּידִים, אוֹ דֶרֶךְ דְּרוּשׁ,
לֹא הָעֵלִיתִי עַל סֵפֶר, כִּי אֶת הַכֹּל יִשָּׂא הָרוּחַ, וְאֵין זֶה אֵלָא הֶבֶל וְרַעוּת רוּחַ,
אֵף שֶׁנִּזְהַרְתִּי בְּכָל מָה דְאֶפְשָׁר שִׁיְהִיָּה עֵקֶר הַפְּלוּל לְאֲמַתָּה שֶׁל תּוֹרָה, מְכָל
מְקוֹם אֵי אֶפְשָׁר שְׁלֵא יִתְעַרְבוּ בּוֹ דְּבָרִים שְׂאִינָם לְאֲמַתָּה שֶׁל תּוֹרָה וְכוּ'.
וְאֵנִי אֵינְנִי מְכַנִּים רֵאשֵׁי בְּפִלְפוּלִים וְדִקְדוּקִים כְּאֵלוּ, וְכוּ' [רְאֵה לְשׁוֹנוֹ לְעִיל].
ע"כ. וְכִיוּצָא בְּזֶה כְּתַבוֹ הַשְּׁל"ה הַקְּדוֹשׁ, וּבְנֵנוּ הַגָּאוֹן בְּעַל וַיִּי הַעֲמוּדִים.
ע"ש.

וְכֵן בְּשׁוּ"ת חוֹת יְאִיר (ס"י קכג) כְּתַב, וְאֵל יְבַלָּה זְמַנוֹ בְּחֲלוּקִים וְחֲרִיפוֹת שֶׁל
הֶבֶל שֶׁנִּתְפַּשֵּׁט בְּעוֹנוֹת הַרְבִּים, כִּי אוֹי וְאָבוּי עַל מְבַחַר הַזְּמַן שֶׁמְבַלִּים
לְפָעַמִּים רַב הַיּוֹם עַל זֶה, וּבְמְקוֹם זֶה הָיוּ יְכוּלִים לְלַמַּד כְּמָה דְפִים בְּש"ס
וּפּוֹסְקִים. וְע"ש בְּאֶרְךְ.

וְרֵאֵה עוֹד בְּהַקְדָּמַת תְּשׁוּבָה מֵאֲהָבָה (בְּפִתִּיחַת שַׁעַר הָאוֹתִיּוֹת ב' וחי') אֲשֶׁר הָאֶרֶץ
מֵאֵד בְּזֶה, וְכְתַב, שְׁכָל הָעוֹסֵק בְּפִלְפוּל "שֶׁל הֶבֶל" אֵינוּ אֲהוּב וּמְקַבֵּל עַל
פְּנֵי תֵבֵל, כִּי חֻכְמֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְסִפְרָד וְאֶרֶץ תּוֹגְרָמָא לֹא שְׂמִיעַ לָהּ וְלֹא
סְבִירֵי לָהּ פְּלוּל כְּזֶה, וְהֵמָּה גְדוּלֵי חֻקְרֵי לֵב חֲרִיפִים וּבְקִיָּאִים בְּמִקְרָא
בְּמִשְׁנָה וּבְגִמְרָא וּבְפִסְקֵי הָרֵאשׁוֹנִים וְהָאֲחֲרוֹנִים, וְדָחוּ לְמוּד זֶה בְּשִׁתִּי
זְדִים. וְהֵמָּה גְאוּנֵי אֶרֶץ וְדְבָרֵיהֶם בְּסִפְרֵיהֶם אֲהוּבִים בְּעֵינֵי אֱלֻקִּים וְאֵדָם,
וְאֵם יִפְנוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלָה, אֲשֶׁר אוֹמְרִים הֵבָה נְבִנָּה לָנוּ עִיר וּמְגִדָּל פּוֹרַח
בְּאוּר וְכוּ'. ע"ש.

וְעֵין בְּבָבָא מְצִיעָא (צו:) לְפּוּם חוּרְפָּא שְׁבִשְׁתָּא. וְשֵׁם (פּה.) רַבִּי זִירָא כִּי סָלִיק
לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל יְתִיב מָאָה תַעֲנִיתָא דְלִשְׁכַּח תַּלְמוּדָא בְּבִלְאָה מְנִיָּה, כִּי
הֵיכִי דְלָא נְטַרְדִּיָּה וְכוּ', וְעֵין שֵׁם בְּמַהֲרֵשׁ"א שְׁכַתְּבָ, שְׁבַנְי בְּבַל אֲפֹשֶׁר שְׁהִי
מְפַלְפְּלִים דּוּגְמַת הַחְלוּקִים שְׁבַדְדוּר הָזָה, אֲשֶׁר כָּל מִי שְׂיֹדַע לְכוּן עַל הַצַּד
הַיּוֹתֵר בְּפַלְפּוּל שֶׁל הֶבֶל, הֵרִי זֶה מְשַׁבַּח, וְכָל אֶחָד מְכוּן לְדַחוּת דְבַרֵּי חֲבֵרוֹ
כְּדַקְרִי לְהוּ מְחַבְּלִים, שְׂאִין נוֹחִין זֶה לְזֶה בְּהִלְכָה, וְעַל יְדֵי כֵךְ לֹא סִלְקָא
לְהוּ שְׁמַעְתָּתָא אֲלַבָּא דְהִלְכְתָּא, כְּדַקְרִי לְהוּ נְמִי הֵתֵם בְּמַחְשָׁפִים הוֹשִׁיבְנִי,
וְהוּא שְׂאֵמֵר וְלֹא נְטַרְדִּיָּה, כִּי פִלְפּוּל כְּזֶה מְטַרִיד אֶת הָאָדָם מִן הָאֲמַת,
וְאִין מְגִיעַ לְתַכְלִיתוֹ הַמְבַקֵּשׁ, עַד כָּאן. וּבַתּוֹסְפּוֹת סְנֵהְדְרִין (יז.) מַה לָּנוּ
בְּחַרִיפּוֹת שֶׁל הֶבֶל. וּבְפֵרוּשׁ רִשׁ"י (חֲלִין פּא, ד"ה הַתְּרַאֲת) "וּפְרוּשׁ מְשַׁבֵּשׁ הוּא
מְאָדָם חֲרִיף וּמְפַלְפֵל". ע"כ.

הֵרִי שְׁהִי תוֹלִין הַקְלָקְלָה בְּמַקְלָקל שְׁהַחֲרִיפּוֹת מְטָה לֵב הָאָדָם וְשׁוּבָה
אוֹתוֹ בְּיַפִּי הַחֲדוּשׁ, וְעַל פִּי קוּשְׂיָא מְכַרִיחַ אֶת פְּסַק הַהִלְכָה, וְהֵרִי יְדוּעַ מַה
שְׁכַתְּבָ הֲרֵא"ש (פְּרָק אֶלּוּ מְגַלְחִין סִימּוֹן כַּח) שְׂאִין לְהוֹצִיא דִין עַל פִּי קוּשְׂיָא, שְׂאֵם
יֵשׁ תְּרוּץ אַחַר לְקוּשְׂיָא נְתַרְוַעַע הַיְסוּד וְנִפְל הַבְּנִין. עֵין שֵׁם. וְעֵין בְּכַנְסַת
הַגְּדוּלָּה (או"ח ס"י קמ"ו הגה"ט) שְׂאִין לְקַרָּא תַגְרַר עַל מְנַהֵג הָעוֹלָם וּפְרוּשׁ
הַמְפַרְשִׁים הֲרֵאֲשׁוּנִים וְהָאֲחֲרוּנִים, וְאָף עַל פִּי שְׁנַרְאָה לָנוּ קִשֵׁי בְּדַבְרֵיהֶם,
יֵשׁ לָנוּ לְתַלּוֹת הַחֲסָרוֹן בָּנוּ, וְלוֹמֵר שְׂדַעְתֶּם רַחְבָּה מְדַעְתָּנוּ, וְאִין אָנוּ
מְשִׁיגִים עֲמַק כְּוֹנְתֵם. עֵין שֵׁם. וְעֵין בְּשׁוֹי"ת דְּגַל רְאוּבֵן ח"ג (ס"י ל"ו) בְּשֵׁם
הַגְּר"ח מוּוֹלוּז'יין. כְּאֲשֶׁר בָּא לְפָנָיו רַב אֶחָד וְהַצִּיעַ לוֹ פְּסַק דִּין לְהַתִּיר עֲגוּנָה
עַל פִּי יְסוּד קוּשְׂיָתוֹ בְּתוֹסְפּוֹת יְבָמוֹת, וְעַל זֶה עֲנָהוּ הַגָּאוֹן: "מְקוּשְׂיָא לֹא
מֵתִים". עֵין שֵׁם. וְהֵרִי לְפָנָיו תְּשׁוּבוֹת מְרַבּוֹתֵינוּ הֲרֵאֲשׁוּנִים וְהָאֲחֲרוּנִים,
וְהֵם הַמְלַמְּדִים אוֹתָנוּ לְהוֹעִיל. דְּרַךְ הַפְּסַק בִּישֶׁר הָעֵינִין וְהַהֲקֵשׁ, וְלֹא אֲחִזּוּ
שְׁעַר לְבָנוֹת יְסוּד עַל מְגַדְלִים הַפּוֹרְחִים בְּאוּר.

וּבְסִפְרַ עֲלִיּוֹת אֲלִיָּהוּ (אוֹת ע"ז ד"ל ע"ב) סִפְרַ בְּשֵׁם מַהֲר"ח מוּוֹלוּז'יין, שְׁסַפֵּר כִּי
הֲרַב הַחֲרִיף מַהֲר"ר צְבִי מְסַמִּיאֲטִיץ תַּלְמִיד הַגְּר"א הָיָה נוֹהֵג דְּרַךְ לְמוֹדוֹ
עַל דְּרַךְ הַחֲרִיפּוֹת, וְכַשְׁנַדְפֵּס הָאוּרִים וְתַמִּים לְהַגָּאוֹן רַבִּי יְהוֹנָתָן אִיבְשִׁיץ,
הָיָה שְׂמַח מְאֹד בְּפַלְפּוּלֵיו הַחֲרִיפִים, וְלֹא זֶה מְחַבְּבוֹ לְפָנָיו הַגְּר"א, אֲמַר לוֹ
הַגָּאוֹן בְּחַר אֵיזָה חֲדוּשׁ מְסַפֵּר "אוּרִים וְתַמִּים", וְהַגִּד לְפָנָיו, וְכַאֲשֶׁר הַצִּיעַ
לְפָנָיו דְּבַר חֲרִיף וְטוֹב מֵהַתַּמִּים, עֲנָהוּ הַגְּר"א: אִם בָּאנוּ לְפַלְפֵּל כֵּן הֵרִי
אֲפֹשֶׁר לְהוֹסִיף כְּהִנֵּה וְכְהִנֵּה, וְהָאֲרִיךְ לוֹ בְּמַלִּי דְחַדוּדֵי בְּמַהֲרִיּוֹת רַבָּה, עַד
שְׁכַמְעַט קֶצֶרָה יָד שְׁכָלוּ הַחֲרִיף לְהַשִּׁיג הַכֹּל. וְכֵה סִים רַבְּנוּ הַגְּר"א:
כְּשִׁלּוּמְדִים בְּאֶפֶן זֶה יוֹכֵל הָאָדָם לְטַעוֹת בְּעַצְמוֹ, לְאַחַר שְׁבָכַל יוֹם וְיוֹם
יוֹסִיף חֲדוּד עַל חֲדוּד, וְיוֹכֵל לְחַשֵּׁב כִּי הוּא הוֹלֵךְ וְגֹדֵל, וְיָבֵא לִידֵי גִשּׁוֹת
הַרוּחַ לְהַתְּגָאוֹת בְּחַרִיפּוֹתוֹ וְלְהַעֲרִיךְ עַצְמוֹ שֶׁהוּא כְּדַאי לְדַבֵּר נֶגְדַ
הַמְּחַבְּרִים הֲרֵאֲשׁוּנִים ז"ל אֲבָל כְּשִׁלּוּמְדִים תּוֹרָה עַל דְּרַךְ הָעֵינִין הָאֲמַתִּי
כְּדַרְכֵם שֶׁל הֲרֵאֲשׁוּנִים ז"ל, אֲזִי מְתַרְגְּלִים בְּכָל יוֹם לְהַפִּיר פְּחִיתוֹת עֲרַכְנוּ
נֶגְדַ הֲרֵאֲשׁוּנִים ז"ל, כִּי מַה שְׂאָנוּ מְתַיַּגְעִים זְמַן רַב וּמוֹצָאִים אַחַר כֵּךְ
שְׂרִשׁ"י וְשָׂאֵר הֲרֵאֲשׁוּנִים ז"ל הֲרַגִּישׁוּ בְּזֶה וְתַרְצוּ לְפִי דְרַכֵם בְּקִדְשׁ בְּמַלִּים
קֶצֶרוֹת. עַד כָּאן. וְרָאָה בְּהַקְדָּמַת בְּנֵי הַגְּר"א לְחַבּוּרוֹ עַל הַשְּׁלַחַן עָרוּךְ,

שְׁכַתְבוּ, שְׁהַגְרִי"א הַזֶּה הִיר אֹתָם לְהַתְרַחֵק מֵהַפְּלִפּוּל, וְרַק הַפְּלִפּוּל לְהַלְכָה הוּא טוֹב, עֵינַי שָׁם.

וְכַתֵּב בְּיַעֲרוֹת דָּבִשׁ (דְּרוֹשׁ כ"י), אוֹי לִי אֲמִי כִי יִלְדֶתְנִי בְּרֵאוֹתַי שְׁפִלַת הַדּוֹר בְּכָל חֲלָקֵי אֵירוֹפָא, מִמֶּשׁ אֵין יִשְׁיבָה לּוֹמְדֵי תוֹרָה לְשִׁמָּה שְׁיִשְׁבוּ שָׁם לּוֹמְדִים מִמְּחִים שׁוֹקְדִים עַל הַתּוֹרָה בְּעֵמֶק הַלְכָה שֶׁל אֲמַת, אֶלָּא בְּעוֹנוֹת הַרְבִּים בְּפִלְפּוּל שֶׁל הֶבֶל וְכוּ'. אֵין דּוֹרֵשׁ לְהַבִּין דְּרָכֵי הַתּוֹרָה עַל בּוֹרְיָה. וְאַלִיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא זְכוּ חֲלָקִיהוֹן שְׁעוֹסְקִים בְּתוֹרָה בְּתַמִּידוֹת מַחֲלֵל אֶל חֵיל יִלְכוּ, אֲבָל כָּל לְמוֹדְכֶם גִּמְרָא מְשַׁנְיֹת מְדַרְשׁ, וְאֵין אֶחָד נוֹתֵן לֵב לְלַמֵּד אֲרַח חַיִּים עַל בּוֹרְיָה, הַלְכוֹת שֶׁבַת עַל בּוֹרִיו, אֲשֶׁרִי אִישׁ שְׁיִמְלִט וְלֹא יִשְׁגָּה. עַד כָּאן.

פֶּרֶק י"ז - לֵאסוּקֵי שְׁמַעְתָּא אֲלֵבָא דְהַלְכָתָא

וְדַעַת לְנַבּוֹן נֶקֶל שְׁתַּכְלִית הַלְמוּד וְעַקְרוֹ הוּא בְּכַדֵי לֵאסוּקֵי שְׁמַעְתָּא אֲלֵבָא דְהַלְכָתָא לְהַלְכָה וּלְמַעֲשָׂה, וְכִמוֹ שְׁאֲמָרוּ חַז"ל בְּפֶרֶקֶי אֲבוֹת (פ"ה), הוּא הִיָּה אוֹמֵר, בֵּין חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה לְגִמְרָא, בֵּין אַרְבָּעִים לְבִינָה, לְהַבִּין דְּבַר מִתּוֹד דְּבַר וְלַהוֹרוֹת בְּהַלְכָה. וּבְאֲבוֹת דְּרַבִּי נִתְּן (פֶּרֶק כ"ט מ"ז) רַבִּי יֶצְחָק בֵּין פְּנִיחַס אוֹמֵר, כָּל מִי שְׁיֵשׁ בְּיָדוֹ מְדַרְשׁ וְאֵין בְּיָדוֹ הַלְכוֹת, לֹא טַעַם טַעַם שֶׁל חֲכָמָה, כָּל מִי שְׁיֵשׁ בְּיָדוֹ הַלְכוֹת וְאֵין בְּיָדוֹ מְדַרְשׁ, לֹא טַעַם טַעַם יִרְאֵת חֲטָא, הוּא הִיָּה אוֹמֵר כָּל שְׁיֵשׁ בְּיָדוֹ מְדַרְשׁ וְאֵין בְּיָדוֹ הַלְכוֹת, זֶה גְבוּר וְאֵינוֹ מְזַנֵּן, כָּל שְׁיֵשׁ בְּיָדוֹ הַלְכוֹת וְאֵין בְּיָדוֹ מְדַרְשׁ, חֲלָשׁ וְזַיִן בְּיָדוֹ, יֵשׁ בְּיָדוֹ זֶה וְזֶה גְבוּר וּמְזַנֵּן. וְרֵאָה עוֹד שָׁם בְּפֶרֶק כ"ה (מ"ג).

וּבְגִמְרָא בְּרִכּוֹת (ח. א) אֲמָרוּ, מֵאֵי דְכַתִּיב (תְּהִלִּים פ"ז, ב) אוֹהֵב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁכָּנוֹת יַעֲקֹב, אוֹהֵב ה' שְׁעָרִים הַמְצַיְנִים בְּהַלְכָה יוֹתֵר מִבְּתֵי כְּנִסְיֹת וּבְתֵי מְדַרְשׁוֹת. וְהֵינּוּ דְאָמַר רַבִּי חִיָּא בַר אֲמִי, מִשְׁמִיָּה דְעֵלָא, מִיּוֹם שְׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֵין לוֹ לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ אֶלָּא ד' אֲמוֹת שֶׁל הַלְכָה. עַד כָּאן. וְלְכַאוּרָה מֵאֵי קֶאֱמַר יוֹתֵר מִבְּתֵי מְדַרְשׁוֹת, הִרִי בְּתֵי מְדַרְשׁוֹת עוֹסְקִים שָׁם בְּתוֹרָה, וְצָרִיךְ לוֹמֵר דְּבִתֵּי מְדַרְשׁוֹת דְּקֶאֱמַר הֵינּוּ שְׁלוֹמִדִים בְּהֵם בְּלֹא לְעֵין אַחַר כֶּךָ בְּהַלְכָה, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹהֵב שְׁיַעֲסִקוּ בְּגִמְרָא אֲלֵבָא דְהַלְכָתָא, וְלָכוּ אֲמַר אוֹהֵב ה' שְׁעָרִים הַמְצַיְנִים בְּהַלְכָה, יוֹתֵר מִבְּתֵי מְדַרְשׁוֹת.

שׁוּב רֵאִיתִי בְּחִדוּשֵׁי הַמַּהְרֵש"א שָׁם שְׁכַתְבֵּי, שְׁבַבְתִּי כְּנִסֵּת רַבִּים מְצוּיִים קָטָן וְגָדוֹל שָׁם הוּא, וְכֵן בְּבִתֵּי מְדַרְשׁוֹת יֵשׁ שְׁהִיוּ לּוֹמְדִים שָׁם מְקָרָא, וְיֵשׁ לּוֹמְדִים שָׁם מְשֻׁנָּה וְלֹא עָלוּ בְּיָדוֹ הַלְכָה שְׁיִוְצָא מִן הַתְּלִמוּד, כְּדֶאֱמָרִינוּ בְּסוּף פֶּרֶק אֵלוֹ מְצִיאֹת, הַעוֹסְקִים בְּמְקָרָא מְדָה וְאֵינָה מְדָה, בְּמִשְׁנָה וְכוּ', בְּתִלְמוּד אֵין לָךְ מְדָה גְדוֹלָה מְזוּ. וְהֵינּוּ שְׁעָרִים הַמְצַיְנִים בְּהַלְכָה בְּמִקּוֹם שְׁכַל תְּלִמִיד חָכֵם קוֹבֵעַ מְקוֹם לְגַרְסָתוֹ בְּתִלְמוּד הַמְבִיָּאָה לִידֵי הַלְכָה פְּסוּקָה, וְקֶאֱמַר עֲלֵה מִיּוֹם שְׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְכוּ', דְּבַזְּמַן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ

הִיָּה קַיָּם, הִיָּה שָׁם לְשֹׁכֵת הַגְּזִית, שְׁמִשָּׁם יוֹצֵאת הַלְכָה פְּסוּקָה עַל פִּי סִנְהֶדְרִין, וְעִמָּהֶם וְדַאי הַשְּׂכִינָה שְׁרוּיָה. וְעִכְשָׁו שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אוֹתָן ד' אַמּוֹת שֶׁל הַלְכָה, שֶׁכָּל תַּלְמִיד חָכֵם קוֹבֵעַ לוֹ לְגִרְסָתוֹ בַּתְּלֻמוֹד, הִיא תַּחֲתֶיהָ לְהִיּוֹת הַשְּׂכִינָה עִמוֹ. ע"ש.

וְהַרִיטְבִּי"א שָׁם כְּתַב, דְּשַׁעְרִים הַמְצַיְנִים בְּהַלְכָה הֵינּוּ מְקוֹם שֶׁשָּׁם הַקְּבִיעוּת לְלִמּוּד הַתּוֹרָה וְהַהֲלָכָה, יוֹתֵר מִבֵּיתֵי פְּנִסְיוֹת וּבֵיתֵי מְדַרְשׁוֹת, שֶׁאֵין לוֹמְדִים בָּהֶם אֶלָּא לְפִי שְׁעָה דְרָשׁוֹת אוֹ פְּסוּק. ע"כ. וּמֶרֶן הַחֵיד"א בְּפֶתַח עֵינַיִם שָׁם כְּתַב, אוֹהֵב ה' שַׁעְרִים הַמְצַיְנִים בְּהַלְכָה, כְּלוּמַר, זֹאת הַתּוֹרָה שְׁלוֹמְדִים גְּדוּלֵי הַדּוֹר שֶׁמַּעֲמִיקִים בְּהַלְכָה, וְזֶה שֶׁכְּתוּב הַמְצַיְנִים בְּהַלְכָה, לְאַפּוּקֵי תַלְמִידֵי חֲכָמִים הַלּוֹמְדִים הַלְכוֹת בְּבֵית הַמְדַרְשׁ לְפִי פְּשׁוּטָן, וְזֶה שֶׁכְּתוּב שַׁעְרִים "הַמְצַיְנִים" בְּהַלְכָה שְׁלוֹמְדִים בְּעִיּוֹן נִמְרָץ לְעִמָּקָה שֶׁל הַלְכָה, יוֹתֵר מִבֵּיתֵי מְדַרְשׁוֹת שְׁלוֹמְדִים הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים הַלְכוֹת כְּפִשְׁטָן, וְהֵם אֵינָם מְצַיְנִים בְּהַלְכָה, וְקָאֵמַר דְּהֵינּוּ דְאָמַר עֲלָא מִיּוֹם שֶׁחָרַב וְכוּ', כְּלוּמַר דְּלִמּוּד הַלְכוֹת בְּעִמָּק מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ כִּי גָבַר אוֹיֵב הַסִּטְרָא אַחֲרָא, אֵין לוֹ לְהַקְבִּי"ה אֶלָּא ד' אַמּוֹת שֶׁל הַלְכָה, כְּלוּמַר, שַׁעוֹר מוֹעֵט שֶׁמַּעֲמִיקִים וּמְפַלְפְּלִים בְּהַלְכָה בְּדַקְדּוּק, וְעַל יְדֵי זֶה מִתְבַּטְּלִים הַקְּלָפוֹת. כִּי תַלְמוּד גִּימְטְרִיא פְּלוֹנִית לְהַכְנִיעָה, וּלְקִשְׁט הַכְּלָה, כִּי הַלְכָה ה' כְּלָה וְכוּ', עַד כָּאן.

וּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פְּרָשָׁה ג' פְּסָקָא ה) אָמְרוּ, וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב, כְּנֻגַד סֵפֶר וַיִּקְרָא שֶׁהוּא מְלֵא הַלְכוֹת רַבּוֹת. וְהַלְכוֹת רַבּוֹת מְאִירוֹת עֵינָיו שֶׁל אָדָם. וַיֵּרָא בְּנֶפֶשׁ הַחַיִּים (מַעֵי ה). וּבִיבְלָקוּט אָמְרוּ, לֹא עַל הַלְחָם לְבַדּוֹ יַחֲיָה הָאָדָם, כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִי ה', אֵלוֹ הַלְכוֹת.

וּמְהֵרָ"ח בֶּן עֶטֶר בְּסֵפֶר רֵאשׁוֹן לְצִיּוֹן (דף לב ע"ד) כְּתַב: "נִרְאָה שֶׁאֵין מְסַפִּיק לְאָדָם לִוְמַר אֶלְמַד דִּינֵי אֲסוּר וְהַתֵּר בְּשִׁלְחוֹן עֶרוּךְ שֶׁחֲבַר מֶרֶן רַבֵּנוּ יוֹסֵף קָאֵרוּ, אֲשֶׁר נִתְפָּשֵׁט בְּכָל הַקְּהֵלוֹת לְדוֹן וּלְפָסֵק עַל פִּיו, אֶעֱסֵק בְּתוֹרַת הַסּוּד, הַגַּם כִּי רַבָּה הִיא, אֶלָּא יָדַע שֶׁכָּל עוֹד לֹא נוֹדַע לוֹ עִקָּר וְשִׁרְשׁ הַדִּין מִהַשִּׁ"ס וְהַרְאֵשׁוֹנִים, אֵינּוּ יָכוֹל לְעַמֵּד עַל אֲמִתּוֹת הַדְּבָרִי". עֵין שָׁם. וְרַמְזוֹ עַל זֶה חַז"ל (וְרוֹשְׁלֵמִי רִישׁ פֶּרֶק רַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּמַלְחָה), כָּל תּוֹרָה שֶׁאֵין לָהּ בֵּית אָב אֵינָה תּוֹרָה.

וּבְסֵפֶר הָאֲשָׁכּוּל (הַלְכוֹת סֵפֶר תּוֹרָה עִמּוּד ו) כְּתַב וְז"ל: נִשְׁאֵל רַב פְּלִטוּי גָּאוֹן, אֵיזָה עֲדִיף וּמְשַׁבַּח, אִם לְהַעֲמִיק בְּהַלְכוֹת עַל פִּי הַתְּלֻמוֹד, אוֹ לְעִסֵּק בְּהַלְכוֹת פְּסוּקוֹת וּקְטוּעוֹת, וְהַשִּׁיב, הִנֵּה רַב הָעוֹלָם מִטֵּין אַחַר הַלְכוֹת פְּסוּקוֹת, וְאוֹמְרִים מַה לָּנוּ לְהַעֲמִיק בְּקוּשְׁיוֹת וּפְלִפּוּלֵי הַשִּׁ"ס, אֲבָל לֹא יָפָה עוֹשִׂים. וְאֲסוּר לַעֲשׂוֹת כֵּן, שֶׁבְּזֶה הֵם מְמַעֲטִים אֶת הַתּוֹרָה, וְנֹאֵמַר יִגְדִּיל תּוֹרָה וַיֵּאדִיר. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׁגוּרָמִים הֵם שֶׁתִּשְׁתַּכַּח הַתּוֹרָה מִיִּשְׂרָאֵל, וְלֹא נִתְקַנּוּ הַלְכוֹת פְּסוּקוֹת וּקְטוּעוֹת לְשִׁנּוֹן בָּהֶם, אֶלָּא לְמִי שֶׁלְמַד הַשִּׁ"ס כָּלוּ וְעוֹסֵק בּוֹ תַמִּיד, וְאִם מְסַתַּפֵּק לוֹ דְּבַר בְּדִין, וְאֵינּוּ יָכוֹל לְפָרְשׁוֹ, יַעֲיֹן בְּהַלְכוֹתֵהֶם, עַד כָּאן.

ובספר מעשה רב (בשאלות אות טב) כתב, העולם אומרים הלומד פוסקים בלי גמרא, הוא פדגים בלא פלפלים. ורבינו הגר"א אומר שהוא כפלפלים בלא דגים. ע"ש. וכבר אמרו בירושלמי (סוף הוריות), אפ"ש לעולם בלא פלפלין, והכל צריכים למרי חטיא.

וכתב בפלא יועץ הנ"ל, דיש בזה שתי פנים, ושניהם כאחת טובים, האחד הוא למוד ההלכה, דהינו הגמרא בפלפול להקשות ולתרוץ, ועל זה אמרו: גמרא, אין לה מדה טובה הימנה וכו', ועוד אמרו, קדשא בריה הוא חדי בפלפולא דאורייתא וכו', וידוע שספרי השאלות ותשובות שעושים בכל דור ודור, הם היו לעינים, ולא אלמן ישראל, וראוי לכל מי שחננו ה' דעת, שיברר הדין שנכנס בו לבית הספק, ולעין היטב בגמרא ופוסקים, עד אשר יצא פננה הלכה על תלה בדברים המפרשים בשמלה. ויכתב בספר רק הנוגע לענין דינא, ולא יערב מלאכת השיטה במלאכת התשובה, ובזה יהא מועיל לרבים לדורות הבאים. ועל כל פנים אין לסמוך על כל הנמצא כתוב, עד יבחנהו בבחינת שכלו אם כן הוא האמת, כי כל אדם לפנים חורפא פעמים שבשפתא, ויש דינים שהם כהררים התלויים בחוט השערה, שבחלוק מועט משתנה הדין, וזה הדבר מטל על יושבי על מדין, להבין עמק הדין, ולדמות בקל דין לדין, ורחמי למבועי על רזא דנא, שאלקיי"ם יחוננו חכמה ודעת ותבונה. ע"ש.

וידוע מה שכתבו בשם האר"י ז"ל, שהלכה אותיות "הפלה", שעל ידי למוד ההלכה נחשבת התורה כמארסת אליו. שעל ידי ההלכה מיחד הדודים, ואז התורה נעשית אצלו ככלה, שהרי ממנה תוצאות חיים, לידע את הדרך אשר יעשה האדם וחי בהם. וכן הוא בפלא יועץ הנ"ל, דעל ידי הקושיות ותרוצים בגמרא הוא מברר קש מתבן, ומקשט הפלה אותיות הלכה וכו'.

ובשו"ת מן השמים (סי' לב) כתב, שהשיבו לו מן השמים בחלומו, אוהב ה' שערים המצינים בהלכה, כשמחדשים חדוש בהלכה ומעמידין אותה על ברור, אותו שערים נאהבים לפני המלך הגדול יותר מכל משפנות יעקב המקימים בהם שאר המצות. וכל מי שמחשב מחשבות וסובר סברות בהלכות חמורות ובפוסקים חמורים נאהב ונחמד לפני המלך העליון, וזהו שאמרו אגרא דשמעתא סברא. והדברים והמחשבות ההם הם כמרגליות היקרות בעיניו. ואם על אבדת כסף אחד או שוה כסף התירה תורה לעשות מלאכות בחל המועד, כל שכן שיש לחוס על אבדת המרגליות היקרות ההם לכתבם ולחתמם למען לא יאבדו, והכותב והחותם יקבל שכר עליהם, כל זה פרשו לי ושמעו בפי באמת. עין שם.

ובגמרא שבת (קלח:) אמרו, תנו רבנן כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו, עתידה תורה שתשתפח מישראל, שנאמר (עמוס ח, יא), הנה ימים באים נאם ה' אלקים והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים, כי אם לשמע את דבר ה', ונע מים עד ים וגו', דבר ה' זו הלכה, תניא רבי שמעון בר יוחאי אומר חס וחלילה שתשתפח תורה מישראל שנאמר (דברים לא) כי

לא תשכח מפי זרעו, אלא מה אני מקיים ושוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו, שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד. עד כאן.

ומה שהצרכו בגמרא להביא ב' פסוקים, לומר, דאף דאיכא הבטחה שיהיה צמאון גדול לשמע את דבר ה', עם כל זה יהיו קהלות מצפון ועד מזרח, שישוטטו לדעת את דבר ה' זו הלכה פסוקה, ולא ימצאו מורי הוראות להורות להם הדרך.

ונודע מה שפסק מרן בשלחן ערוך (או"ח סי' נג סכ"ד), שצבור שצריכין לשכר רב וגם שליח צבור, ואין ביגדס שכר שניהם, אם הוא רב מבהק וגדול בהלכה ובקי בהוראה הוא קודם, ואם לאו שליח צבור קודם. ומקורו טהור מתשובת הרא"ש. וכתב שם בבאור הלכה, דמכאן יראה האדם גדל החיוב על כל עיר לשכר להם רב שיוזר להם במצות התורה ומשפטיה איך להתנהג, ולא יהיו כעוורים המגששים באפלה וכו', ועל ידי זה הולכת העיר מדחי אל דחי שאין להם מורה ומנהיג בדרך ה', ובאים לידי חלול שבת ויום טוב, ואכילת חשש חמץ, ומי יודע כמה אסורים מחיבי כריתות חס וחלילה ה' ישמרנו. עד כאן.

צא ולמד בחשיבות למוד הלכה לרבים, ממה שכתב רש"י (שבת קטו.) דבשבת היו דורשין דרשה לבעלי בתים, שעסוקין במלאכה כל ימות החל, ובתוך הדרשה היו מורין להן הלכות אסור והיתר, וטוב להם לשמע מלקרות בכתובים. עד כאן. ועין עוד ברש"י שבת ל. וסנהדרין לח. ובילקוט שמעוני (ריש פ"י ויקהל) אמר הקדוש ברוך הוא למשה, הקהל קהלות בשבת ללמדם הלכות. והובא בהקדמה למשנה ברורה חלק ג'.

ועוד אמרו בקדושין (מ:) רבי טרפון וזקנים היו מסבין בעליית בית נתזה בלוד, נשאלה שאלה זו בפניהם, תלמוד גדול או מעשה גדול, נענה רבי טרפון ואמר, מעשה גדול, נענה רבי עקיבא ואמר תלמוד גדול, נענו כלם ואמרו, תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה, עד כאן.

ובגמרא עבודה זרה (י:) אמרו, תנו רבנן, כשנתפסו רבי אלעזר בן פרטא ורבי חנינא בן תרדיון, אמר לו רבי אלעזר לרבי חנינא, אשריך שנתפסת על חמשה דברים ואתה נצול, אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני נצול. שאתה עסקת בתורה ובגמילות חסדים, ואני לא עסקתי אלא בתורה בלבד, וכדרב הונא דאמר, כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלה, שנאמר (דברי הימים ב' טו) וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וגו', מאי ללא אלהי אמת, שכל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה. וכתב שם בפרוש רבנו חננאל, מאי ללא תורה, כל העוסק בתורה בלבד ואינו מתעסק במצות, וגם להוציא הדין לאמתו וההוראה כתקנה, כאילו גם תורה אין לו. ע"ש.

ולכל עקר הלמוד אצל אברכים נשואים תלמידי חכמים צריך להיות בענייני ארח חיים יורה דעה הנוהגים למעשה גם בזמן הזה, כדי שיידע

לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת כְּהַלְכָתוֹ, וְגַם לְהַמְנִיעַ מִלְּהַכְפִּיל בְּאִסּוּרֵי תוֹרָה וְאִסּוּרֵי דְרַבָּנָן, וְלֹא כְּמוֹ שְׁנוּהֲגִין מִקְצַת תַּלְמִידֵי חֲכָמִים בְּכוֹלְלִים מְסִימִים שְׁעוֹסְקִים בְּכָל זְמַנָּם בְּפִלְפוּל בְּסֹדֶר קִדְשִׁים וּטְהָרוֹת שְׂאִינָם נוֹהֲגִים כָּלֵל בְּזְמַן הַזֶּה, אֲלֵא הַלְכָתָא לְמִשְׁיחָא, שֶׁהוּא בְּבַחֲיַנְתָּ דְרוּשׁ וְקַבֵּל שְׂכָר (פְּמַבְאָר בְּזַבְחִים מ.ה.). וְאֵלּוּ בְּעֲנִינֵים הַנוֹהֲגִים בְּזְמַן הַזֶּה אֵין לָהֶם חֶלֶק וְנַחֲלָה, וְאִינָם בְּקִיָּאִים אֲפֵלּוּ בְּהַלְכוֹת שְׁבֵת, וּבְהַלְכוֹת תְּפִלָּה וּבְרִכּוֹת, גַּם בְּעֲנִינֵים הַנוֹהֲגִים בְּאִפְּן תַּלְמִידֵי, וּפְעָמִים רַבּוֹת שְׁנִכְשָׁלִים גַּם בְּדַבָּרִים הַיְדוּעִים אֲפֵלּוּ לְבַעֲלֵי בֵּתִים הַקּוֹבְעִים עֵתִים לַתּוֹרָה בְּאַרְחַ חַיִּים וַיּוֹרָה דְעָה. וַיְכַבֵּר צְוּחוֹ עַל זֶה קִמְיָא דְקִמְיָא (בְּבְרִכּוֹת כ.ט.). בְּרַכְתָּ מְזוֹנָא לֹא גְמַרִינָן וְאַתְנוּיִי מִתְּנִינָן?

וְנוֹדַע מַה שֶּׁכָּתַב הַגָּאוֹן רַבֵּי יְהוֹנָתָן אֵיבְשִׁיץ בְּסִפְרוֹ יַעֲרוֹת דְּבִשׁ, שֶׁכָּל מִי שְׂאִינוֹ לוֹמֵד הַלְכוֹת שְׁבֵת עַל בּוֹרִינָן, וְחוֹזֵר עֲלֵיהֶן לְפָחוֹת פְּעָמִים וְשֵׁלֵשׁ, לֹא יוֹכֵל לְהַמְלִיט מִחֲלוּל שְׁבֵת בְּשׁוֹגֵג, הֵן בְּמַלְאָכוֹת דְּאוּרִיתָא הֵן בְּאִסּוּרֵי שְׁבוֹת דְּרַבָּנָן. וְהֵבִיאוּ הַגָּאוֹן מְלִיסָא בְּסִדּוּר דְּרָךְ הַחַיִּים (דף קמה סע"ג), וְכָתַב עַל זֶה: וְעַל זֶה יְדוּוּ כָּל הַדּוֹוִים שֶׁכָּמָה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מְפַלְּגִים בְּתוֹרָה עוֹסְקִים בְּפִלְפוּל וְחֲרִיפּוֹת, וְאֵלּוּ בְּהַלְכוֹת שְׁבֵת אִינָם בְּקִיָּאִים, וּבָאִים לִידֵי סִפְק חֲלוּל שְׁבֵת, אִוִי לָנוּ מִיּוֹם הַדִּין אִוִי לָנוּ מִיּוֹם הַתּוֹכָחָה. ע"ש. וְהוֹבֵאוּ דְבָרָיו בְּזַכְרוֹנוֹת אֵלֵיהֶו (עמ' קכו). גַּם בְּסִפְרֵ דְעַת חֲכָמָה (פְּרָק יד) כָּתַב, שֶׁרַב חֲלוּלֵי הַשְּׁבֵת שְׁנִכְשָׁלִים בְּהֵם הַהַמוֹנִים, הוּא מַחְמַת חֲסָרוֹן יְדִיעָה, כִּי אִינָם בְּקִיָּאִים בְּדִינֵי ל"ט מְלָאָכוֹת, וְשִׁגְגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זְדוּן. וְהוֹבֵאוּ דְבָרֵיהֶם בְּכַף הַחַיִּים פְּלֶאגִי (ס"י כט אֹת ה' ו"יא). ע"ש. וְרֵאָה מַה שֶּׁכָּתַב בְּזֶה בְּקִרְיָינָא דְאַגְרָתָא ח"ב. ע"ש.

וְגַם עַל יְדֵי שְׁיִלְמוֹד הַיֵּטֵב הַלְכוֹת הַנְּהוּגוֹת בְּזְמַן הַזֶּה, יוֹכֵל לְלַמֵּד אֶת הָעַם דְּרָךְ ה', וְלִזְכוֹת אֶת הַרְבִּים, וַיְכַבֵּר אֲמָרוֹ בְּגִמְרָא בְּבֵא בְּתֵרָא (ה.). וְהֵם תִּכּוּ לְרַגְלֵיךָ יִשָּׂא מִדְּבָרוֹתֶיךָ, אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁמְכַתְּתִים רַגְלֵיהֶם עַל דְּבָרֵי תוֹרָה. ע"ש. וְאֲמָרוּ עוֹד וּמִצְדִּיקֵי הַרְבִּים כְּפּוֹכְבִים לְעוֹלָם וָעֵד, שֶׁהַכּוֹכְבִים נִרְאִים לָנוּ כְּקִטְנִים, אֲבָל הֵם גְּדוֹלִים כִּי כָּמָה וְכָמָה מְפָדוּר הָאֲרָץ, וְכָךְ הוּא עֲרֵךְ מִצְדִּיקֵי הַרְבִּים.

וּבְאֵמַת, שְׁחוּב קְדוּשׁ מְטַל עַל כָּל אַבְרָךְ, וּבְפִרְט מִי שְׁחַנְנוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּלִשׁוֹן לְמוֹדִים, נִפְתַּת תַּטְפְּנָה שְׁפִתוֹתָיו, לְמַסַּר שְׁעוּרֵי הַלְכָה לְהַמּוֹן הָעַם וְלְלַמֵּד אֶת דְּרָךְ ה' בְּהַלְכוֹת הַמְּצוּיּוֹת. כְּמוֹ הַלְכוֹת קְרִיאת שְׁמַע וְתְפִלָּה, הַלְכוֹת שְׁבֵת וּמַאֲכָלוֹת אִסּוּרוֹת. הַלְכוֹת טְהָרַת הַמְּשֻׁפָּחָה וְדִינֵי הַמוֹעֲדִים, הַלְכוֹת תְּרוּמוֹת וּמַעֲשָׂרוֹת וְחֻלָּה, דִּינֵי רֵבִית וּמִשָּׂא וּמִתָּן, וְכַדוּמָה. וְאִם לֹא יִדַע בְּעֲצָמוֹ אֶת הַהַלְכוֹת הַמְּצוּיּוֹת, כִּי צָד יִזְכֶּה אֶת הַרְבִּים בְּדַבַּר ה' זוֹ הַלְכָה. וַיְכַבֵּר אֲמָרוֹ בְּבֵבָא מְצִיעָא (פד): תּוֹרָה כְּמוֹהוּ לְמִדְתָּ תּוֹרָה כְּמוֹהוּ לֹא רַבְצָתָ.

וּבַחוּבַת הַלְבָבוֹת (שְׁעַר אֱהָבַת ה' פְּרָק ו' עַמּוּד תַּעֲד) כָּתַב, כִּי הַחֲסִיד הַגְּדוֹל בְּיוֹתֵר אֲפֵלּוּ אִם יִגִּיעַ אֶל הַתְּכַלִּית בְּתַקּוֹן נִפְשׁוֹ לְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְאֲפֵלּוּ אֵלּוּ הֵיךְ קָרוֹב לְמַלְאָכִים בְּמִדּוֹתָיו הַטּוֹבוֹת וּמְנַהֲגֵיהֶם הַמְּשֻׁבָּחִים, וְהַשְׁתַּדְּלוּתָם הַעֲצוּמָה וְהַזְכָּה בְּעִבּוּדַת ה', עֲדִין אֵינּוּ מַגִּיעַ לְזִכְיוֹת מִי שְׁמוֹרָה וּמִדְרִיךְ בְּנֵי

אדם אל הדרך הטובה והישירה, ומישר ומחזיר בתשובה את הרשעים ומקרבם לצור מחצבתם. שזכיותיו נכפלות בכמה המונים בעבור זכיותיהם של אלו בכל הזמנים, ובכל הימים.

משל למה הדבר דומה, לשני סוחרים, שהאחד היתה לו סחורה אחת והרויח בה פי עשרה משויה, והגיע הכל למאה דינרי זהב. והשני היו לו סחורות רבות והרויח בהן כפל אחד בלבד. אבל מפני שהיו לו סחורות הרבה הגיע הכל לעשרת אלפים דינרי זהב, כך מי שאינו מתקן אלא נפשו בלבד, תהיה זכותו מועטת, ומי שמתקן נפשו ונפשות רבות עמו, תכפל זכותו כפי הזכיות של כל מי שיתקן ויקרב לצור מחצבתו. וכמו ששנינו (באבות פ"ה) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, משום שזכה וזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו שפאמר (דברים לג, כא) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, עד כאן.

וכמה גדולים מעשי חיא (כתובות קג): שהיה הולך ומלמד נערי ישראל תורה. (עין ירושלמי פ"ט דכלאים, שריש לקיש צם שלש מאות תעניות לראות את רבי חיא ולא זכה בגלל שלא עשה כמעשיו של רבי חיא, ואלו רב הונא זכה. עין בבא מציעא פד.).

ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, כל המלמד את בן חברו תורה, זוכה "ויושב" בישיבה של מעלה, בישיבה שיש בה סמיכה. וכבר אמרו במדרש קהלת. למד ולא למד אין לה הבל גדול מזה. ועוד עין בדרשות החתם סופר (דף קכד.). והוא אמת שעל כל תלמיד חכם ללמוד גם בסדר קדשים וטהרות, וכמו שכתב הרמב"ם בפרוש המשניות (סוף מנחות), וכבר אמרו (מנחות קי.) תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה מעלה עליהם הכתוב כאלו נבנה בית המקדש בימיהם, וכל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה ולא חטאת ולא אשם. עין שם. וכן כתב הרב באר שבע (בסוף הקדמתו). ועין בשו"ת בגן שלמה כהן מוילנא (סי' א). אולם כל זה אחר שהשלים חובתו בידיעת ובבקיאות הדינים הנצרכים להלכה ולמעשה, וכמו שהסביר בטוב טעם ודעת הגר"ז בשלחן ערוך (הלכות תלמוד תורה פרק ו' הלכה ט'), עין שם. וראה באגרות הרמב"ם (נרשא תרלח דף טו ע"א) שכתב אל הדין רבי פינחס ב"ר משלם. ומה שדנת שכל אשה שירצה בעלה ליתן לה נדונייתה ולא ישאר אחראי עליה הדין עמו. תמהתי על כך, והיו עמי הדין החסיד ועוד שלשה או ארבעה אחרים, ואמרתי להם, אל תתמהו, כי אלו בני פרנצא [צרפת] וכל היהודים אשר בערי הנוצרים מניחים אותם לדון [בדיני אישות] כמו הישמעאלים, ולכן כשיבא להם דין יאריכו בו יותר מדיני הקרבנות, לפי שאין אנו עוסקים בהם, ובאותו הזמן שהיו עוסקים בהם היו בקיאים בהם, עד שאין צריך לשאל ולא לחפש וכו'. ע"ש.

צא ולמד עוד כמה שכתב רבנו בחיי בחובת הלכות בהקדמה (דף יא ע"א) וזה לשונו: ונשאל אחד מן החכמים על שאלה נכרית מענין דין הגרושין [כלומר, שאלה זרה שאינה מצויה בדיני גרושין] והשיב, אתה השואל על מה שלא יזיקנו אם לא ידענו, הידעת כל מה שאתה חייב לדעת מן המצות אשר אינך רשאי להתעלם מהו, ואין ראוי לך לפשע בהן. עד שנפנית לחשב

בשאלות נכריות [זרות], אשר לא תקנה בהן מעלה יתרה בתורתך ואמונתך, ולא תתקן בהן מענות במדות נפשך. ואני נשבע כי זה חמש ושלשים שנה שאני מתעסק במה שצריך לי במצוות תורתנו, ואתה יודע רב טרחי בעיון, ורב הספרים אצלי, ולא פניתי לבי מעולם למה שפנית לבך לשאל עליו. והאריך שם להוכיחו ולבישו על כך. עכ"ל. ודבריו חיים וקיימים. ולא על חנם נסדר סדר קדשים וטהרות בסוף התלמוד, אף שהם חכמה ודעת (עין שבת לא.).

ועין בפרוש רש"י בבא מציעא (קט:). שבאר דברי הגמרא לכו מטית לשחיטת קדשים תא ואקשו לי דהינו שתגיע ללמד סדר קדשים שעדין אינך עוסק בזה עתה. ומבאר שעסוקם בקדשים וכו' היה בסוף. ועין עוד בבבא מציעא (קיד:). דאמר ליה רבה בר אבוה לאליהו, בארבעה [סדרים] לא מצינא. ופרש רש"י דמייירי במועד נזיקין נשים וקדשים. וזרעים וטהרות לא היה בקי בהן כלל. ועין שם בתוספות דקאי אתוספתא, ושית לבך דרבי סדר מועד, ואחר כך נזיקין וכו'.

ובאמת כי כל אלה הלומדים לאסוקי שמענתא אלבא דהלכתא, הרי הם גם קוטפים את פרי למודם ויגיעתם, בבחינת נוצר תאנה יאכל פריה, וכמו שאמרו בגמרא שם, אמר רב חיא בר אבא אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב (משלי כז, יח) נוצר תאנה יאכל פריה, למה נמשלו דברי תורה לתאנה. מה תאנה זו כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים, אף דברי תורה וכו', ע"ש. והם בכלל מה שנאמר (קהלת י, ט) בוקע עצים יספן בס. שהעובד וטורח לבקע העצים, הוא אשר נהנה מכך, שהרי מתחמם בעצים אלו, וכך ביגיעת התורה, היגע וטורח בעסק התורה בסופו של דבר הוא הנהנה מיגיעתו. וגם יכול להנות מיגיעתו להורות הלכה למעשה, לשעה ולדורות. כי יגיעת ומצאת האמן, ואמרו עוד בערוובין (נה). רבי זירא אמר מהכא (משלי טו, כג) שמחה לאיש במענה פיו, ודבר בעתו מה טוב, אימתי שמחה לאיש בשעה שמענה בפיו. ופרש רש"י, אימתי אדם שמח בתלמודו, בזמן שיש לו מענה כששואליו ממנו דבר הלכה, עין שם.

ובגמרא נדה (עא). תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מבטח לו שהוא בן העולם הבא. וכתב המאירי שם וז"ל: שאחר ששנה הסוגיא דרך מחקר ומשא ומתן מעלה בידו הראוי לברור דרך פסק וקובען לעצמו הלכות הלכות, מבטח לו שהוא בן העולם הבא, שעל ידי כך מתישר בהוראה יפה יפה, ונמצא מזכה את הבריות בהוראותיו ואינו מכשילן כשאר התלמידים שאין נוהגין כן, והביאה דרך רמז מדכתיב, הליכות עולם לו אל תיקרי הליכות אלא הלכות, רצונו לומר, אם הוא שונה הלכות על הדרך שבארנו עולם לו, עד כאן. וכן פתבו עוד ביומא (כו). הנ"ל. וכתב הרמ"א בהג"ה (יו"ד סי' רמב ס"ל), שבזמן הזה עקר הרבנות אינו תלוי במי שלמודו לפולטים וחלוקים [בלבד], רק במי שלמד [גם] פסק הלכה ועיון, והעמידו על האמת והישר. עין שם.

גם הגאון רבי יהונתן איבשיץ כותב: עקר הלמוד הוא ללמד שלחן ערוך לדעת דרכי ה', ובני אדם שלומדים פלפולים בלבד, והלכות שיש בהן מניחים, ומותו בלא חכמה ללמד שלחן ערוך. והדינים מעמיקים הרבה בחשן משפט, כי לחמם הוא עד כאן.

פרק יח - שלא להוציא דין בלא עיון בספרי הפוסקים

וכבר נודע כי בזמן הזה אין בכווננו להוציא דין מן הגמרא בלא עיון בספרי הפוסקים וכמו שכתב רבנו ר"י מיגאש בתשובה (סי קיד) "שאין בזמננו זה מי שיגיע בתלמוד לגדר שיוכל לסמוך להורות ממנו. עין שם. וכתב הש"ך (יו"ד סי' רמו סק"ה) בזה הלשון: כתב הדרישה, יש בעלי בתים נוהגים ללמד בכל יום גפ"ת ולא שאר פוסקים, ומביאים ראיה מהאי דאמרין סוף נדה, כל השונה הלכות וכו'. אבל לי נראה שיש ללמד ספרי הפוסקים דיני התורה כמו הרי"ף והמרדכי והרא"ש ודומיהם, דזהו שרש ועקר לתורתנו ואינם יוצאים כלל בלמוד גפ"ת, דהא דתנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום וכו' כבר כתב רש"י שם וכו'. ע"ש. ובספר ראשון לציון (יו"ד סי' רמו ס"ד) כתב, נראה שאין מספיק לאדם לומר אדע דיני התורה אסור והתר וכו' מפסק הדין ומהשלחן ערוך שחבר מהרי"ק שנתפשט בכל קהלות ישראל לדון על פיו, ואעסק בחכמת היסוד הגם כי רבה היא, נראה כי כל עוד שלא ידע עקר הדין מהש"ס ומוצאו אינו יכול לעמד על אמתת הדבר, אלא שעל כל פנים זה האדם שדעתו רחבה יכול לקבץ עתים ידועים או ימים ידועים להסתכל ולידע בנראות ה' לקיים מצות, דע את אלהיך וגו', עד כאן.

והגר"ז בשלחן ערוך שלו (הלכות תלמוד תורה סימן פא סעיף ו') כתב: ובזמן הזה שכל התורה שבעל פה הוא פתוב לפנינו, אין צריך לשכר מלמד לבנו שילמדנו כל התורה שבעל פה, אלא שילמדנו להבין היטב בתלמוד ברב המקומות גם בהלכות וסוגיות העמקות עם רב הפוסקים הראשונים והאחרונים, ויעמידנו על עיון הלכה למעשה, שיוכל לעין בעצמו ללמד ולהבין ולהורות כל הלכה למעשה מתוך עיון בתלמוד ובפוסקים ראשונים ואחרונים, ואזי יוכל הבן ללמד בעצמו כל התלמוד והפוסקים, לידע כל ההלכות של תורה שבעל פה, שהן פרוש התרי"ג מצות ודקדוקיהן וכו', וכתב עוד שם (בפ"ב הלכה א), ח"ב אדם ללמד הכל, ובזמן הזה גם הטור והשלחן ערוך, כמו הרא"ש והבית יוסף, כי אם אינו יודע טעמי ההלכות אינו מבין גופי ההלכות לאשורן על בורין, ונקרא בור, ולכן יש אוסרים להורות אפלו לעצמו מתוך הלכות פסוקות בלי טעמים שלמד, ולפיכך אינו רשאי להתאחר מללמד את הטעמים עד שיגמר ללמד את כל ההלכות הפסוקות. עין שם.

והגר"ח מוולוז'ין כתב בהקדמה לביאור הגר"א על השלחן ערוך, כי כל פרי למוד הש"ס הוא להוציא ממנו הלכה למעשה, ואשרי השונים הלכות על מנת לעשות ולקיים, המה המקימים את העולם כלו, עד שקמו רבותינו בעלי השלחן ערוך וערכו השלחן לפני כל מי שיש לו פה לאכל, ולטעם דבריהם ממקורם ברוך, ועם היות שהמה היו לנו לעינים להורות את הדרך אשר ילכו בני ישראל, ואת המעשה אשר יעשו, ולמי שקצרה יד השגתו להבין ולהורות מתוך הש"ס, מה טובו ומה נעמו דבריהם הלכות פסוקות וברורות. אמנם רבים פשלו לפרק מעליהם על היגיעה למוד הש"ס, להוציא ממנו הלכות, ואומרים כי הלמוד אשר למעשה הוא רק למוד השלחן ערוך, ואף אם לומדים גמרא אינם לומדים אלא לחדד את השכל. ויש שמזניחים את התלמוד לגמרי ומסתפקים בלמוד השלחן ערוך בלבד. ולא זו היא הדרך הישרה שחננו ה' בינה לדלות ממעמקי דברי הש"ס, אשר כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, הפל נכלל בדבריהם הקדושים, וצדיקים ילכו בישר דרכם להיות עקר הוראתם מן הש"ס, ולמוד השלחן ערוך הוא להיות להם למזכרת לזכר הדינים, עין שם.

וראו עוד בהקדמת הנצי"ב מוולוז'ין בהקדמה לשאלות (קדמת העמק), מה שהאריך בזה לדרך של תורה, עין שם. ושם כתב, שדרך הלמוד בתורה הקדושה הוא דוקא כאשר לומדים לברור הסוגיות להלכה. וכן כתב החיי אדם בהקדמתו, שזה עקר התושה ללמד להלכה בכדי לדעת לקיים ולעשות. עין שם.

ובהקדמת הרב תשובה מאהבה (שער האותיות אות ח') כתב, ואחר שאינו בקי בדיני התורה איך יוכל להיות צדיק בדרך ותמים במעשיו, או להיות מתנהג בחסידות הרי אמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ב מ"ה) אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד וכן כתב גם האבני נזר בהקדמתו לאגלי טל. עין שם. וכתב המשנה ברורה בהקדמתו שעקר הלמוד דוקא כאשר לומד להלכה, ורק על ידי למוד כזה מבטח לו שהוא בן העולם הבא, וכאשר נתבונן נראה שבעונות הרבים מועטים האנשים הקובעים למודם לזה, והינו אף האנשים אשר נגע יראת האלקים בקרבם, ורוצים להתחזק במעוז התורה ובקיום מצותיה, ולאנשים פאלו היה מן הראוי שקדם כל הלמודים, היה צריך להיות בקי בחלק הזה, כדי לידע את הדרך אשר ילך בה וכו'. ע"ש.

ופאר הדור הגאון החזון איש זצ"ל באמונה ובטחון (פ"ג סי' ח') כתב בזה הלשון: ואמנם אם עמלה של חקר ההלכה משרשת אהבת הדין באופן מיחד בהלכה זו שהוא עוסק בה. מוסיפה אהבה כללית לחקר הדין בכל משפטי התורה. ושם (סי' ט) כתב: והעקר שברפואת תחלואי הנפש האלו הוא העיון בהלכה הדק היטב, בכל פרטי סעיפיה, עד שישירשו בקרב אהבת הדין במחלט, והלמוד בעיון בהלכה עד לרדת להלכה ברורה בכל הסעפים המסתעפים, הוא למוד של שנים רבות בשקידה נמרצת, כי הסתגלות העיון הזה הוא תכלית ידיעת התורה שהפליגו חז"ל, שאי אפשר לקנותה בדרך עראי במעוט השתדלות. ע"כ.

וְכַתֵּב עוֹד בְּשֵׁם הַגֵּרִי סִלְנִטָּר עַל הַלּוּמְדִים לֹא לְהִלְכָה (שם ס"ב) : אֲמָנָם
כָּבֵר גָּלָה הַגֵּרִי סִלְנִטָּר בְּאַגְרָתוֹ, כִּי אִם אֲמָנָם כּוֹנְנִים רְצוּיָהּ, מַעֲשֵׂיהֶם
מְקַלְקְלִים תְּכַלִּית הַקְּלִקּוּל, כִּי מִי שֶׁלֹּא עִמַּל בְּהִלְכָה בְּעִיּוֹן הַדָּק הֵיטֵב, לֹא
יֵדַע עֲרֻכָּה וְנִעְלָם מִמֶּנּוּ נְתִיבוּתִיהָ, וְחִסָּר הָעֵקֶר בְּעִבּוּדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ,
שֶׁצִּוְהוּ לְשָׁמֵר אֶת סֵעֲפֵי הַהִלְכָה וְלֶאֱהָב אוֹתָהּ, וְאִם מִשְׁפָּט הוּא חִסָּר, מֶה
קָנָה. וְכִמוֹ שֶׁלֹּא יִתְכּוֹן לְשָׁמֵר אֶת הַשְּׁבֵת בְּלֹא לְדַעַת הַלְכוּתִיהָ, וְלֹא יִתְכּוֹן
לְהַשְׁמֵר מִמְּאֻכְלוֹת אֲסוּרוֹת מִבְּלִי לְדַעַת הָאֲסוּר וְהַמְתָּר, כֵּן לֹא יִתְכּוֹן
לְהַשְׁמֵר מִגְּזֵל וְחִמְס וְכוּ', וְיִמָּה יוֹעִילֵנוּ שְׁלֵמוֹד הַמִּדּוֹת אֲשֶׁר הוּא מוֹתִיָּהֵר
בָּהֶם בְּעֵת שֶׁכַּפִּיּוֹ מִגְּעָלוֹת בְּגִזֵּל מִתְמִיד וּמִחִמְס תְּדִירִי, עַד כָּאֵן.

וְעוֹד שָׁם (ס"ג) : וּמִי שֶׁעֲזָב אֶת הַהִלְכָה וְלֹא יָגַע לְדַעְתָּהּ, אֵין סִפְקָ שֶׁהוּא
חֲדוּל הַמְשֻׁפָּט וְאֵינְנוּ בְּטוּחַ מְלֵהוּיּוֹת חֵבֵר לְאִישׁ מִשְׁחִית מִבְּלִי מִשִּׁים. וְשָׁם
(ס"ד) : וּמִן הַחַיִּיב לְהֶאֱרִיךְ בְּחַיִּיב לְמוֹד הַהִלְכָה מִפְּנֵי מַעוּט הַתְּלַמִּידִים
בְּדוֹרֵנוּ, וְהַשְּׂרִידִים מִהַנְּדָחִים לְכָל אֲפָסִים בַּיָּם הַהִבְלִים שֶׁל רוּחַ טוֹעִים,
מַעֲטִים וְסִפּוּרִים הַמָּה, רַבָּה הַעֲזוּבָה בְּבֵית הַמְדָרֶשׁ פְּנִימָה הַגּוֹרֵם
לְהַתְרַשֵּׁל מַעֲיוֹן הַהִלְכָה הַדָּק הֵיטֵב. וְלִבְלוֹת אֶת כָּל הַזְּמַן בְּרַעֲיוֹנוֹת
וּמַחְשְׁבוֹת בְּדִיוֹת לֵב, וְלַחֲדָשׁ חֲדוּשִׁים אֵין בָּהֶם מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר לְמִשָּׁה, אִף
שֶׁהֵן שִׁיחוֹת שֶׁל יָרְאֵת שָׁמַיִם וְתַקּוּן הַמִּדּוֹת, אוֹ חִקָּר חִיצוֹנִי בְּהִלְכָה,
נִכְשָׁלִים לְהֶאֱמִין כִּי זֶהוּ חוֹבָתוֹ שֶׁל אָדָם בְּעוֹלָמוֹ. וּבְעֵינֵיהֶם כִּי כֵן הַתְּנַהֲגוּ
הַתְּנָאִים וְהָאֲמוּרָאִים. וְחִלְקַת הַהִלְכָה הָאֲמִתִּי הִיא אֲצֻלָּם עֲרָאִי. וּבִאֲמַת
קִשָּׁה לְהוֹצִיא טְעוֹת מִשְׁרָשֶׁת מֵאֵז וּמַעוֹלָם מֵרַב הַיָּמִים, וְאֲמָנָם אֵין
לְהַתְעַלֵּם שֶׁזֶה שֶׁקָּר מַחְלָט.

וְעוֹד כָּתֵב הַחֲזוֹן אִישׁ (בפ"ג עמ' לו') : וְיִמָּה רַב הַהֶפְסֵד שֶׁל הָאֲנָשִׁים בִּימֵי
הַבֵּינִים שֶׁל צְבָאִם, אֲשֶׁר לֹא זָכוּ לְהוֹיּוֹת דְּאֲבֵי וְרָבָא בִּילְדוּתָם. וְאֲמָנָם זָכוּ
לְדַעַת כִּי הַשְּׁבֵת בְּבֵית ה' כָּל יְמֵי הַחַיִּים הֵם הַחַיִּים הָאֲמִתִּיִּים תַּחַת
הַשָּׁמֶשׁ, וּמֵרַב מֵרָצָם וְהַשְּׁתַּדְלוּתָם זָכוּ לְסַדֵּר חַיֵּיהֶם בְּבֵית הַמְדָרֶשׁ. וְשָׁם
בְּבֵית הַמְדָרֶשׁ יִבְלוּ זְמַנָּם לְרִיק וְכַחַם לְבִטְלָה, וְלֹא יֵדְעוּ חוֹבַת הָאָדָם עַל
דָּרֶךְ הָאֲמִת, וְאֶת עִמַּל הַתּוֹרָה בְּהִלְכָה יַעֲזְבוּ, וְלֹא יַחֲיִבוּ אֶת עַצְמָם, וּמֵרַעָה
אֶל רָעָה יֵצְאוּ לְהַקְל בְּכַבוֹד תּוֹרַת הַהִלְכָה, פֶּעַם בְּלִבָּם וּפֶעַם בְּשִׁפְתָם,
וְהַנְּטִיָּה לְהַגּוֹן עַל כְּבוֹד עַצְמָם שֶׁלֹּא תִהְיֶה הַעֲדָרְתָם בְּהִלְכָה לְהֵם לְקַלוֹן,
תְּאִיץ בָּם לְחַפֵּשׂ מוּמִין בְּחֻכְמַת הַתּוֹרָה, וְלִזְאֵת יִתְאֲמֵץ הָאָדָם לְהַתְרוּמָם
וּלְחַזֵּק אֶת לְבוֹ לְלִמּוּד הַהִלְכָה. עַד כָּאֵן.

וְהִנֵּה הַרוּצָה לְזָכוֹת לְכוֹן לְאֲמִתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, אֲשֶׁר הִיא מְלַבֶּשֶׁתוֹ עֲנֻה
וְיָרְאֵת חֲטָא, לֹא יִסְמֹךְ עַל חֻכְמַתוֹ הַגְּדוּלָה בְּשׁ"ס וּבְרָאשׁוֹנִים, אֲלֵא יְהֵא
זָרִיז וְנִשְׁכָּר לְדַפֵּק עַל סִפְרֵי רַבּוּתֵינוּ הָאֲחֵרוֹנִים וְאֲחֵרוֹנֵי הָאֲחֵרוֹנִים, אֲשֶׁר
הֵם לָנוּ לְעֵינֵינוּ, וְתִשׁוּעָה בְּרַב יוֹעֵץ. וּפְעָמִים שֶׁבְּמַחְשְׁבָהּ רִאשׁוֹנָה נִרְאָה
שֶׁהַהִלְכָה וְהַסְבָּרָא כָּךְ, וְאַחַר הָעִיּוֹן נִדְחִית אוֹתָהּ סְבָרָא וְרָאִיָּה, וְהַהִלְכָה
אֵינָה כְּמוֹ שֶׁהִיא סְבוּר בְּתַחֲלָה. וְהוּא בְּדוּק וּמְנַסָּה לְכָל מִי שֶׁמְרַבָּה לְעֵין
בְּסִפְרֵי הָאֲחֵרוֹנִים, וְיִכְבֵּר הוֹבְאוּ אֲסֻמְכָתוֹת לָזֶה בְּדַבְרֵי הַפְּתִיחָה שֶׁבְּרָאשׁ
סִפְרֵי גִבְעֵי אֲמָר חִלְקֵי א' (עמוד טו). עַיִן שָׁם.

וְכֹן כָּתַב הַגָּאוֹן מֵהַר"ח פְּלֶאגִי בְּסֵפֶר כָּל הַחַיִּים (מַעֲרַכַת ד', אוֹת ו'), וְזֶה לְשׁוֹנוֹ :
אֲזַהְרָה לְפוֹסֵק דִּין בְּזִמְנוֹ הַזֶּה לְחַפֵּשׁ בְּסֵפְרֵי הָאֲחֵרוֹנִים וְאַחַר כֵּן יִפְסֹק
הַדִּין. (חֲקָרֵי גֵב חֶלֶק א' חֲשׁוֹן מִשְׁפָּט סִימָן נ"ב, וְהוֹבֵא בְּסֵפֶר אַרְחוֹת חַיִּים סְפִינְקָא בְּהַעֲרוֹת דְּבָרֵי
יִשְׂרָאֵל וְעַיִן עוֹד בְּיַלְקוּט יוֹסֵף כַּבּוּד אָב וְאִם מִהַדוּרָא קָמָא כְּרָךְ א' עֲמוּד רַע"ד). וְרִיב לִי עַל
חֲדָשִׁים מְקָרוֹב בָּאוּ שְׂאִינָם מְבִיאִים אֶת סְבָרוֹת הָאֲחֵרוֹנִים כְּלָל, כִּי לְפִי
גְּדֻלְתָם דְּמוֹ בְּנַפְשָׁם דְּהוּי כְּזֶקֶן וְאִינְהוּ לְפִי כְּבוֹדוֹ לְהַזְכִּיר דְּבָרֵי הָאֲחֵרוֹנִים,
וְלֹא טוֹב הֵם עוֹשִׂים, כִּי אֶפְלוּ מֵה שְׂתַלְמִיד וְתִיק עֲתִיד לְחַדֵּשׁ נִתָּן מְסִינִי,
וְכִשְׂאֲנִי לְעֲצָמֵי דְרַכִּי לְהַבִּיא אֶפְלוּ מִבְּנֵי וּמִתַּלְמִידֵי הַיָּוִ, שְׂאִינְהוּ חֲכָם
הַלּוּמִד מִכָּל אָדָם, וּמִכָּל שְׂכֵן בְּסֵפְרֵים אֲחֵרוֹנִים שְׂיַצְאוּ לְאוֹר עוֹלָם שְׂאִין
מִדְרָשׁ בְּלֹא חֲדוּשׁ, וּפְשׁוּט. עַד כָּאן.

וְכֹן כָּתַב בְּסֵפֶר נְדִיב גֵּב (חַי"ד ס"י פ"ג) שֶׁהַמּוֹרִים הוֹרָאָה בְּלִי לְעַיִן בְּסֵפְרֵי
הָאֲחֵרוֹנִים אֲסוּרָא קָא עֲבָדִי, וְכִמוֹ שֶׁכָּתַב בְּשׁו"ת שְׁמֵשׁ צְדָקָה (חַי"ד ס"י ל"ז),
וְזֶה לְשׁוֹנוֹ : "נִקֵּט הָאִי כְּלָלָא בְּיָדָךְ שְׁכֵשֵׁם שְׂאֲסוּר לְתַלְמִיד לְהוֹרוֹת בְּמִקּוֹם
רְבוֹ אֶלָּא אִם כֵּן נִטַּל מִמֶּנּוּ רְשׁוּת, כֵּן אֲסוּר לָנוּ לְפִסֵּק דִּין בְּמִקּוֹם רְבוּתֵינוּ
הַפּוֹסְקִים אִם לֹא נְעִין הֵיטֵב בְּסֵפְרֵיהֶם", רִמּוֹז לְדָבָר אֲזִי לֹא אֲבוֹשׁ בְּהַבִּיטִי
אֶל כָּל מִצּוֹתֶיךָ. וּבְפֶרֶט בְּאֲסוּרֵי מֵאֲכָל שְׁהֵם כְּאֲסוּרֵי נִפְשׁוֹת וְכוּ'. וְשִׁכְּוֹן
כָּתַב הַשְּׁבוּת יַעֲקֹב (ח"יב ס"י ס"ד) שֶׁעֲכָשׁוּ רְבוּתֵינוּ הֵם הַסֵּפְרִים, וְשׁוּם מוֹרָה
לֹא יוֹרָה שׁוּם הוֹרָאָה בְּלִתֵּי עֵיוֹן בְּסֵפֶר תַּחֲלָה, וְשִׁכְּוֹן קִבֵּל מִרְבוּתֵינוּ. עַיִן שָׁם.

וְעַיִן בְּשׁו"ת רַב פְּעָלִים (חֶלֶק א' בְּפִתְיַחַת הַסֵּפֶר), שֶׁכָּתַב, וַיֵּשׁ שְׂאִין דְרַכֵּם לְתוֹר
וְלְחַפֵּשׁ בְּסֵפְרֵי הָאֲחֵרוֹנִים, אֶלָּא פּוֹנִים דְּזֻקָא לְסֵפְרֵי הָרֵאשׁוֹנִים וְכוּתְבִים
מֵה שְׁנִרְאָה לָו הֵם לְפִי הַכְרַעַת דְּעֵתָם וְסִבְרָתָם כְּאֲשֶׁר תִּשְׁיֵג יָדָם, וּבְדָרְךָ זֶה
מִתְנַהֲגִים עַל הָרֵב גְּאוּנֵי אֲשַׁכְּנֹז, וְאֵף עַל פִּי שְׂבוּדָאֵי לָאוּ בְרַמּוֹת רוּחָא
נְהִיגֵי הַכִּי, עִם כָּל זֶה אַחַר אֶלְף מְחִילוֹת מְכַבּוּד תּוֹרָתָם לֹא טוֹב עָשׂוּ, כִּי
זֶה כְּלָל גְּדוֹל בְּתוֹרָה שְׂאִינְהוּ נִקְנִית אֶלָּא בְּחִבּוּרָה, וְלָכֵן נִקְרְאוּ הַחֲכָמִים
בְּעֵלֵי אֲסוּפּוֹת (חַגִּיגָה ג'), וְתַמִּיד תַּמְצָא שֶׁהַגְּדוֹלִים צְרִיכִים לְקַטְנִים. וְהַתְנָא
הַגְּדוֹל אָמַר (מִפּוֹת י). הַרְבֵּה תּוֹרָה לְמַדְתִּי מִרְבוּתִי, וּמִחֲבָרֵי יוֹתֵר מֵהֶם,
וּמִתַּלְמִידֵי יוֹתֵר מֵכָּל. וְלָכֵן אֶפְלוּ הוּא רַב מִבְּהֵק וְחֲכָם גְּדוֹל לָמָּה לֹא
יִבְקֵשׁ לְדַעַת מֵה שֶׁכָּתַב הַסֵּפֶר הָאֲחֵרוֹן, הוּן מְסַבְרַת עֲצָמוֹ הוּן מִמָּה שְׂאֲסוּר
וְקִבֵּץ מִהָרֵאשׁוֹנִים וְהָאֲחֵרוֹנִים בְּאוֹתוֹ עֲנִין, וְשִׁמָּא יִמְצָא שָׁם דְּבָר חֲדָשׁ.
וְכִמוֹ שְׂמַצִּינוּ לְר' יוֹחָנָן שֶׁהָיָה מְצַפֵּה לְקוּשִׁיּוֹת תַּלְמִידָיו שֶׁעַל יָדֵי כֵּן רְוַחָא
שְׂמַעְתָּתָא טְפִי (ב"מ פד.). וְאֶפְלוּ אִם לֹא יִמְצָא דְבָר חֲדָשׁ יוֹעִיל מֵה שְׂיִמְצָא לוֹ
חֵבֵר כְּסִבְרָתוֹ, וְאִין זֶה כְּדוֹן יְחִידִי. בְּדָרְךָ זֶה נוֹהֲגִים חֲכָמֵי הַסֵּפְרִידִים
בְּפִסְקִים וּתְשׁוּבוֹת שְׁלֵהֶם לְתוֹר וְלְדָרֵשׁ מִכָּל מְסֵפְרֵים רֵאשׁוֹנִים וְאֲחֵרוֹנִים
וְאֲחֵרוֹנֵי הָאֲחֵרוֹנִים כְּכָל אֲשֶׁר תִּשְׁיֵג יָדָם כְּדִי לְבַרֵּר הַהֲלָכָה בְּתְשׁוּבוֹתֵיהֶם,
עַד כָּאן. (וְרָאָה בְּפֶלֶא יוֹעֵץ מַעֲרַכַת הַלָּכָה).

וַיֵּשׁ לְהוֹסִיף בְּזֶה דְבָרֵי הַגָּאוֹן הַחוֹת דַּעַת בְּהַקְדָּמָתוֹ, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ : וְלֹא לְבַד
שֶׁהַתַּלְמִיד חֲכָם צְרִיךְ לְגְדוֹל מִמֶּנּוּ אֶלָּא אֵף לְקִטּוֹן מִמֶּנּוּ, כְּמֵאֲמָרָם :
"וּמִתַּלְמִידֵי יוֹתֵר מֵכָּלם". וְהַטַּעַם כִּי כֵּשֵׁם שְׂבָרָאֵיהָ הַחוּשִׁית אִם יִשׁוּטֵט
הָאָדָם בְּמַבְט עֵינָיו לְרַחוּק יִכְשֵׁל בְּנִקְל בְּמָה שְׂלִפְנָיו, כֵּן הוּא גַם בְּרָאֵיהָ
הַשְּׂכֵלִית כְּשֶׁמְשׁוּטֵט בְּמַבְט שְׂכָלוֹ לְמַרְחוּק יֵהָא נִכְשֵׁל בְּנִקְל בְּמָה שְׂלִפְנָיו,

וְלָכוֹן צָרִיךְ הוּא לְתַלְמִיד שֶׁשָׁכְלוּ קָטוֹן, וְאִין שָׁכְלוּ מְשׁוּטֵט לְמַרְחוֹק, וּמְרַגֵּישׁ בְּמָה שֶׁלִּפְנֵינוּ וְגַם מַחֲמַת הַצְּמָצוּם יִרְאֶה וְיִבִּין יוֹתֵר. כִּי זֶה דוֹמָה לְרוֹאֶה בְּשׂוֹפְרַת שְׂרוּאָה יוֹתֵר מַחֲמַת צְמָצוּם עַיִן הָרְאוּת, מֵה שֶׁלֵּא יוּכַל לְהִבִּיט כָּל כֶּךָ בְּלֵא הַשְּׂוֹפְרַת מַחֲמַת פְּזוּר עַיִן הָרְאוּת, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

וּבְאֵמֶת שֶׁאֶפְלוּ לֹא יִמָּצָא הַמַּעֲיָן בְּאַחֲרוֹנֵי הַזְּמַן שׁוּם סִבְרָא חֲדָשָׁה שֶׁרְאוּי לְהַעֲלוֹתָהּ עַל שֶׁלַחן מְלָכִים, וְאַדְרָבָה וְיִרְאֶה שֶׁהַמַּחְבֵּר הַלְזָה הַנִּדְחָה וְהַצּוֹלְעָה יִקְבֹּץ, וְאִין סִבְרוֹתָיו וְדַמְיוֹנוֹתָיו נְכוֹנוֹת, סָמָא בְּיַדִּיהָ לְאֶזֶר כְּגַבְרָה חֲלָצוֹ לְהַפִּיץ וּלְהַדִּיחַ וּלְסַתֵּר רְאִיוֹתָיו וְיִכְרִיעַ שֶׁלֵּא כְּדַבְּרָיו. כִּי תוֹרָה אֵמֶת כְּתִיב בָּהּ (ע"ז ד:), וְאִין מִשׁוּא פָּנִים בְּדָבָר. וְכִמּוֹ שֶׁאֲמָרוּ בְּאֵבוֹת דְּרַבִּי נֶתָן (פָּרָק כ"א) "כִּתְרָה תוֹרָה בְּמַקּוֹמוֹ מִנַּח כָּל הַרוּצָה לִיטֹל יָבֵא וְיִטְלֵ". וְהַכֹּל לְשֵׁם שְׂמִים, וּבְזֶה יוֹצֵא מִלֵּב הַטּוֹעִים דְּלֵא לְגַרְרוּ אֶבְתְּרִיהָ שֶׁל הַמַּחְבֵּר הַהוּא. וְגַם לֹא יָבֵא מֵאֵן דֵּהוּא לומר עָלָיו אֵלּוּ הוּא שְׂמִיעַ לִיהָ דְּבָרֵי הַמַּחְבֵּר הַהוּא הוּא הַדֵּר בֵּיהָ. וְזָכַר לְדָבָר יֵשׁ לְהִבִּיא מֵה שֶׁאֲמָרוּ בְּעֵדוּת (פ"א מ"ו): אָמַר רַבִּי יְהוּדָה אִם כֹּן לָמָּה מְזַכְּרִין דְּבָרֵי הַיַּחֲדָד לְבִטְלָן, שְׂאִם יֹאמְרוּ אָדָם כֶּךָ אֲנִי מְקַבֵּל יֹאמְרוּ לוֹ כְּדַבְּרֵי אִישׁ פְּלוֹנֵי שְׂמַעְתָּ. וְעַיִן בְּמַפְרָשִׁים שָׁם.

וּלְפִי עֲנִיּוֹת דְּעֵתֵי זֶהוּ הַדְּרָךְ שֶׁיִּבְרַח לוֹ הָאָדָם לְאַסּוּקֵי שְׂמַעְתָּתָא אֲלַבָּא דְּהַלְכָתָא, וְכַדְתַּנְיָא (בפ"ו דְּאֵבוֹת), בְּמ"ח מַעֲלוֹת שֶׁהַתוֹרָה נִקְנִית בָּהֶם, בְּפִלְפוּל הַתַּלְמִידִים וּבְדַבּוּק הַחֲבָרִים.

וְעַיִן בְּשׁוּ"ת בֵּית דָּוִד (חַחוּ"מ ס"ס צ"א) שֶׁשָּׁמַע מִפִּי הָרַב קוּבוֹ ז"ל שֶׁקִּבְּלָהּ בְּיַדֵּינוּ שֶׁבְּמַקּוֹם שֶׁמַּהֲרַח"ש חוֹלֵק עַל מַהֲרַח"א דִּי בּוֹטוֹן יֵשׁ לְדוֹן כְּמַהֲרַח"ש, חֲדָא דֵּהוּא בְּתַרְאָה טְפִי, וְשִׁנִּית שֶׁקִּבְּלָהּ בְּיַדֵּינוּ שֶׁמַּהֲרַח"ש הִיָּה עוֹשֶׂה פְּסָקֵיו בְּפִלְפוּל הַחֲבָרִים וְהַתַּלְמִידִים כְּדִי שְׂיִצֵּא הַדִּין מִלְּבָן וּמְבָרַר, עַיִן שָׁם. וְדוֹן מִינָה לְנ"ד.

וְיָדוּעַ מֵה שֶׁאֲמָרוּ בְּעֵרוּבֵין (ג:) מִפְּנֵי מֵה זָכוּ בֵּית הַלֵּל לְקַבֵּעַ הַלְכָה כְּמוֹתָן מִפְּנֵי שְׁנוּחִין וְעֵלוּבֵין הָיוּ וְשׁוֹנִין דְּבָרֵיהֶם וְדַבְּרֵי בֵּית שְׂמַאי. וְלֹא עוֹד אֲלֵא שְׂמַקְדִּימִים דְּבָרֵי בֵּית שְׂמַאי לְדַבְּרֵיהֶם. עַיִן שָׁם. וְכַתֵּב מֵרֵן בְּכִלְלֵי הַגְּמָרָא (אוֹת נא). שֶׁלְּפִי שְׁנוּחִין וְעֵלוּבֵין הָיוּ, וְשׁוֹנִין דְּבָרֵיהֶם וְדַבְּרֵי בֵּית שְׂמַאי, זָכוּ לְכוֹן לְאַמְתָּהּ שֶׁל תוֹרָה שֶׁצָּרִיךְ זְכוּת וְתַפְלָה כְּדִי לְזַכּוֹת לְאַסּוּקֵי שְׂמַעְתָּתָא אֲלַבָּא דְּהַלְכָתָא (ב"ק צ"ב). וְעַיִן שָׁם. וְעַיִן בְּסִפְרָא גְּבִין שְׂמוּעָה (כִּלְל רל"ה).

וּבִיּוֹתֵר יֵשׁ לְהַזְהִיר אֶת הַדָּן בְּדִינֵי מְמוֹנוֹת לְחַפֵּשׁ וּלְבַדֵּק הַרְבֵּה בְּסִפְרֵי הָאַחֲרוֹנִים, שֶׁהָרִי עַל פִּי סִבְרַת שְׁנֵי פּוֹסְקִים הַמְּזַכִּין אֶת הַנִּתְבַּע, מְצִי הַמַּחְזֵק לומר קִים לִי כְּסִבְרַתְּם, אֶפְלוּ יִשְׁנָם מֵאָה פּוֹסְקִים הַמַּחְיָבִים. וְכִמּוֹ שֶׁכַּתֵּב בְּגִט פְּשׁוּט בְּכִלְלִים שֶׁבְּסוּף הַסִּפְרָא (כִּלְל ב'), עַיִן שָׁם. וְכֵן כַּתֵּב הַכְּנֻסֶת הַגְּדוּלָּה (חֲשׁוֹן מִשְׁפָּט סִימָן כ"ה כְּלָלִי הַקִּים לִי אוֹת ג) בְּשֵׁם מַהֲרִיב"ל וּמַהֲרַח"א דִּי בִּיטוֹן וּמִשְׁפָּט צָדֵק וּמַהֲרַח"ש חִיוֹן. וְסִימָן הַכְּנֻסֶת הַגְּדוּלָּה, דְּהַכִּי סוּגְיִין דְּעֵלְמָא דְּהַמַּחְזֵק מְצִי לְמִימַר קִים לִי כְּב' פּוֹסְקִים אֶף עַל פִּי שֶׁכָּל גְּדוּלֵי יִשְׂרָאֵל חוֹלְקִים עֲלֵיהֶם. עַיִן שָׁם. וְכֵן כַּתֵּב בְּשׁוּ"ת גִּנְתָּ וְרָדִים חֲלַק חֲשׁוֹן מִשְׁפָּט (כְּלָל ג' סִימָן כ"ט) וּבְשׁוּ"ת בֵּית דָּוִד (חַחוּ"מ ס"ה), וּבְבִרְכֵי יוֹסֵף (חַחוּ"מ ס"ו)

כה). ועוד. והרי כל היד המרובה לבדק בספרי האחרונים יוכל למצא שנים
מזכין על כל פנים על ידי עמל ויגיעה, כי יגיעתי ומצאתי האמן (מגלה ו'),
ומכיון שאין צורך שהבעל דבר בעצמו יטען קים לי, רק על הדין לחקר
ולדעת אם יש ב' פוסקים (אפלו אחרונים) המסיעים את המחזק, (ראה בשו"ת
זביע אמר ח"ג באהע"ז סי' ג' אות ל"ב, וסי' ט"ז). והא ודאי שיקשה על הדין לפסק
ולהוציא ממון מבלי לטרח ולעין היטב בספרי האחרונים כדי שלא יהיה
מוציא ממון שלא כדין. ואפלו בדיעבד שפסק להוציא ממון דעת כמה
פוסקים דהדר דינא. ואכמ"ל. ומכל שכן שישנם כמה חלוקי דינים ופרטי
פרטים המובאים רק באחרונים. ועל כל פנים טוב אחרית דבר מראשיתו,
כלומר שאחר שיידע יסוד ושרש הדין מהש"ס והראשונים, אחר כך יפנה
אל השלחן ערוך והאחרונים.

פרק י"ט - סדר למוד ההלכה

והנה במשנה (נדה 1.) שנינו, רבי אליעזר אומר ארבע נשים דין שעתן וכו',
אמר רבי יהושע אני לא שמעתי אלא וכו', אבל הלכה כרבי אליעזר.
ובגמרא שם, אמר רבי יהודה אמר שמואל, הלכה כרבי אליעזר, ופריד,
מאי קא משמע לן, הא קימא לן שאין למדין הלכה מפי התלמוד. ופרש
רש"י, דשמע מינה שאין למדין הלכה מפי תלמוד מתוך משנה וברייתא
ששנויה בהן הלכה כפלוני, אין למדין מהן, שהאמוראים האחרונים
דקדקו בטעמי התנאים והעמידו הלכה על בוריה, אבל הראשונים לא
דקדקו איש בדברי חברו, אלא כל אחד מה שמע מרבו מלמדה לתלמידו
שמועה כמו שהיא, והיא היתה נקראית משנה וברייתא. והיה נותן אל לבו
לתת טעם לשמועתו, כדאמר (שבת 8.) ליגמר איניש והדר ליסבר, ואותה
סברא שלחן משניות, ואין למדין הימנה. ע"כ.

נמצא, שגם בזמן הקדמונים לא פסקו הלכה ממשנה בלבד, אלא לאחר
שהענין נתברר, וכן מבאר בתשובות הגאונים (סי' קנה) שכתבו בזה הלשון:
איזה עדיף ומשפח, האם העסק בהלכות קטיעות, ולא שאלנו דבר זה
אלא מפני שרוב העם מטין אחר הלכות ואומרים מה לנו ולקשי התלמוד.
ולא יפה הן עושין ואסור לעשות כן, שהן ממעטין בתורה. וכתוב יגדיל
תורה וינדיר. ולא עוד אלא שגורמים לתלמוד תורה, חס ושלום
שישתפח. ולא נתקנו הלכות קטיעות לשון בהן אלא למי שלמד תלמוד
כלו ועוסק בהם. ואם מסתפק לו דבר ואינו יודע לפרשו מעין בהן. עד
כאן.

והנה בשו"ת הרשב"ש (סי' נב) כתב, שבכלל אומרים כל השונה "הלכות"
בכל יום וכו', הוא העוסק בחבור הרמב"ם וזולתו שסדרו דינים מקבצים
מדיני התורה, דבר דבור על אפניו. עין שם. ונראה שבזמננו נכון יותר
ללמד ב"שלחן ערוך" והאחרונים, מפני שבכמה מקומות בהלכה רבו

החולקים על הרמב"ם, ואף מרן השלחן ערוך נטה קו להכריע כמותם. ואנו קבלנו הוראות מרן השלחן ערוך בין להקל ובין להחמיר. וכמו שכתב בביע אמר ח"א (חלק אורח חיים סי' מ' אות ב-ג, וחיו"ד סוף סי' ג'), ובחזון עובדיה (עמ' סג), ועוד.

ולכאורה מתשובת הרא"ש (פ"ל לא סימן ט') נראה דלא כמו שכתב בתשובת הרשב"ש הנ"ל, במה שנשאל לענין מים שאובין, ופסקו לפי דברי הרמב"ם, והשיב הרא"ש, שהם טעו בהבנת דברי הרמב"ם וכונתו אחרת, שכל המורים הוראות מתוך דברי הרמב"ם ואינם בקיאים בגמרא לידע מהיכן הוציא דבריו, טועים להתיר האסור ולאסור המתיר, כי לא עשה כשאר המחברים שהביאו ראיות לדבריהם והראו על המקומות היכן דבריהם בגמרא, ומתוך זה יכול לעמד על העקר ועל האמת. אבל הוא כתב את ספרו כמתנבא מפי הגבורה בלא טעם ובלא ראיה, וכל הקורא בו סבור שמבין בו, ואינו כן, שאם אינו בקי בגמרא אינו מבין דבר לאשורו ולאמתו, וכפ"ש בדין ובהוראה, לקד לא יסמוך אדם על קריאתו בספרו לדון ולהורות, אם לא שימצא ראיה בגמרא, וכן שמעתי מפי אדם גדול בברצלונא, שהיה בקי בתלתא סדרי הלא הוא הריב"ש בסיומן שעה, ששבח את רבו הר"ן, שסיים ג' סדרים. ועין במגיד מישורים פ"ר ויקהל שהבטיח למרן הבית יוסף שיסיים הש"ס ג' פעמים. ואמר תמהתי על בני אדם שלא למדו בגמרא וקורין בספרי הרמב"ם ז"ל, ומורים דינים מתוך ספריו וסבורים שיכירו בהם, כי אומר אני מכיר בעצמי כי בג' סדרים שלמדתי אני מבין כשאני קורא בספריו, אבל בספריו בהלכות קדשים וזרעים אינני מבין בהם כלום. וידעתי שקד הוא לחם בכל ספריו. עד כאן. ואמכא תבין שמרן הבית יוסף זכה לסיים הש"ס ג' פעמים, והינו בהבנה במתינות, ולא בגרסא בעלמא].

ואם כן נראה שאין הדברים כמו שכתוב בתשובת הרשב"ש הנ"ל, הואיל ואין זה בכלל הלכות פסוקות, מכיון שאינו מבין דבר לאשורו ולאמתו, וכפ"ש בדין ובהוראה". אולם יש לומר שלאחר שהרב המגיד והפוסק משנה ושאר אחרונים הראו מקורות דברי הרמב"ם, אין הכי נמי יוצאים בזה ידי חובה מדין "שונה הלכות" בכל יום. ואף אנו נאמר לענין דברי מרן השלחן ערוך, שאף על פי שהמהרש"א בחדושי אגדות לסוטה (כב.), כתב שבדורות הללו אלו שמורים הלכה מתוך השלחן ערוך, ואינם יודעים טעם הענין, אם לא ידקדקו היטב תחלה בתלמוד, טעות נופל בהוראתם, והרי הם בכלל מבלי עולם, ויש לגער בהם. עין שם.

ומכל מקום בזמננו שזכינו להאחרונים שבררו ולבנו והסבירו הדברים בטוב טעם ודעת, שפיר דמי לצאת ידי חובה מדין "שונה הלכות" בכל יום, שיש פעמים ויכול לעמד על הדין על ידי האחרונים החונים על השלחן ערוך. וכן כתב בפתחי תשובה (חיו"ד סי' רמב סק"ח). עין שם. וכיוצא בזה כתב בשו"ת הרדב"ז (חיו"ב ב' אלפים סי' קמז) ובשו"ת מהרש"ד"ם (חחו"מ סי' א). ובשו"ת צדקה ומשפט (חחו"מ סי' א). ומכל שכן לפי מ"ש הגר"ז (בקונטרס אחרון, רפ"ד מהלכות תלמוד תורה) שהרמב"ם עצמו סבירא ליה שיש להורות

מתוך חבורו בלבד, וכמו שכתב להדיא בהקדמתו שעשאו בכדי שלא יצטרכו לשום חבור אחר בעולם וכו' שאדם קורא בתורה שבכתב ותחלה, ואחר כך קורא בחבור זה וידע ממנו תורה שבעל פה כלה ואינו צריך לקרא ספר אחר ביניהם וכו', וזה שלא כמו שכתב הרא"ש בתשובה. עין שם. ועין עוד בשו"ת יביע אומר חלק ד' (חלק יורה דעה סימן יט אות ג', ובמילואים). ע"ש.

ואולם אין ספק שבדרך כלל אין למורה הוראה לפסק דין בלי עיון ותחלה במקורות ההלכה, וכמו שכתב הגאון בעל הסמ"ע בהקדמתו לחבור הפרישה בזה"ל: וגם אל חבור השלחן ערוך שחברו הגאונים המהרי"ק ומור"ם שמתני לבי ודעתי, וללמד מהם דעה ובינה באתי, וראיתי שדעת הגאונים מהרי"ק ומור"ם היתה רצויה, רק שעניי רב המעינים בו היא סמויה, כי פונתו היה שלא יפסקו מתוכם, כי אם מי שלמד תחלה דברי בעל הטורים עם פרוש הבית יוסף, וידע מתוכם מקום כל דין וטעמו מהתלמוד ומגדולי המחברים. וכדי שלא יזיזו מזכרונם הדברים חפרו את השלחן ערוך להיות עומד לפנייהם למזכרת. מה שאין כן בזמננו בהיות בכבוד התלמה נמשך מהטובים רעה שרבים חושבים נפשם כאלו הם מדור דעה, ורוצים ללמד התורה על רגל אחת, ומצפצפים ופוסקים מתוך השלחן ערוך, והם מחריבי עמנו, הפרו ברית תורת אלקינו וגורמים רעה לנפשם, וכמו שדרשו (סוטה כב.) על זה שאמרו (משלי ז, כו) כי רבים חללים הפילה הם אלו שלא הגיעו להוראה ומורים ואם אומר דגם סיפא דקרא ועצומים כל הרוגיה, רומז לאלו המעצימים עיניהם מראות במקור הדין, והטעם כי אף שהגיעו להוראה כל שפוסקים מתוך דברי השלחן ערוך הסתנים והחתנים, אינן מבינים גוף הדברים על בוריים הכתובים לפנייהם מקל וחמר כשבאים לדמות מלתא למלתא לפי העולה על דעתם מפני גדל קצור הדברים שכתבו הגאונים בחבור הלכה, בפרט במקומות אשר כתב מור"ם דינים מתוך דברי תשובות שלא הביאם הבית יוסף, ואף שהביאם מור"ם בחבור דרכי משה שלו, הלא הוא טמון ומכסה, ולא זכו לאורו כי אם זעיר פה זעיר שם. צא ולמד קל וחמר ממה שכתב הרא"ש וכו'. עד כאן תרף דבריו.

גם רבי יצחק מזיא בשו"ת יפה נוף (בשונות שבסוף הספר סימן ד) כתב, נשאלתי אם להורות אחר שלחן ערוך דמהר"ם איסרליש ז"ל, מאחר שקבץ כל החולקים מכל הבתראים, וכל מנהגי המדינות והארצות שלנו כאשר נמצא בה תשובה: אומר אני דודאי הגאון ז"ל מעלתו אין לה ערך ושעור, ומאן יהיה עפריה. ושלחנו ערוך בכל מיני מטעמים וכו' וכל תלמיד חכם שלמד ספר ארבעה טורים עם הבית יוסף, וידע מקור ושרש כל דין ואסור מהיכן נודע ומתפשט על שרשו ומתכנתו וכו', השלחן ערוך הלז הוא לו לעטרת תפארת להקל על המעין וכו', והרבה תועיל לחכמים וכו', אבל הרבה תלמידים שאינם יודעים שרש ומקור מהדינים או ההוראות ומורים מתוך השלחן ערוך, אומר אני עליו כל המורה מהשלחן ערוך, אל יהי בכלל ברוך, כי אינו מבין שום דבר על שרשו, ויבא לאסור את המפתח ולהתיר את האסור, עד כאן לשונו. ואחר כך הביא תשובת הרא"ש הנ"ל

וְכַתֵּב דְּכָל מָה שֶׁכָּתַב הָרִאשׁוֹן עַל הַפּוֹסְקִים מִתּוֹךְ סֵפֶר הַרְמַבַּ"ם, הוּא הַדִּין וְהוּא הַטַּעַם לְמִוֵּרִים מִתּוֹךְ הַשְּׁלַחן עָרוֹךְ שֶׁמִּתִּירִים הָאֲסוּר, עַד כָּאֵן לְשׁוֹנוֹ.

וְנִמְצָא שֶׁאַלְהַ הַמִּוֵּרִים הִלְכָה מִתּוֹךְ הַשְּׁלַחן עָרוֹךְ אוֹ מִתּוֹךְ סֵפֶרֵי קְצוּרִים בְּלִבְד מִבְּלֵי לְדַעַת אֶת מְקוּרֹת הַהִלְכָה הָרִי הֵם בְּכָלֵל מִבְּלֵי עוֹלָם, וּמִטְעִין הָעוֹלָם בְּהוֹרְאוֹתֵיהֶם וְכִמוֹ שֶׁכָּתַב הַמַּהְרֵשׁ"א הַנִּי"ל, וְעֵינֵינוּ עוֹד בְּמִשְׁכָּנוֹת הָרוֹעִים (מַעֲרַכֵּת אוֹת נט) שֶׁהַמּוֹרָה עַל פִּי הַשְּׁלַחן עָרוֹךְ אוֹ מִתּוֹךְ סֵפֶרֵי קְצוּרִים בְּלִבְד מִבְּלֵי לְדַעַת אֶת מְקוּרֹת הַהִלְכָה וְטָעָה, מִזִּיד הוּא.

וְזֶה לְשׁוֹן הַגֵּר"א בְּבֵאוּרוֹ לְמִשְׁלֵי (ו, ט): רַשׁ עוֹשֶׂה כֶּף רַמְיָה, מִי שֶׁלּוֹמֵד בְּרַמְיָה הֵינּוּ שְׂאֵינּוּ לּוֹמֵד שְׂרָשֵׁי הַדִּינִים רַק קְצוּרֵי הַדִּינִים, בְּכַדִּי לְהִרְאוֹת שֶׁהוּא יוֹדֵעַ כָּל הַדִּינִים זֶה עוֹשֶׂה אוֹתוֹ לְרַשׁ כַּח, כִּי לְסוֹף שֶׁיִּשְׁכַּח גַּם אוֹתָם מִחֲמַת שְׂאֵינּוּ יוֹדֵעַ שְׂרָשׁוֹ, אֲבָל יָד חֲרוּצִים תַּעֲשִׂיר, הֵינּוּ מִי שֶׁלּוֹמֵד הַדִּין עִם שְׂרָשׁוֹ וְיֹדֵעַ כָּל דָּת וְדִין, תַּעֲשִׂיר, שֶׁיִּדַּע הַכֹּל, עַד כָּאֵן. וְעֵינֵינוּ עוֹד לְמַהֲרִ"ח בֶּן עֶטֶר בְּסֵפֶר רֵאשׁוֹן לְצִיּוֹן (דף קב ע"ד) עֵינֵינוּ שָׁם.

וְיִדּוּעִים דְּבָרֵי הַבֵּי"ח וְהַטִּי"ז (סי' מז) שֶׁפָּרְשׁוּ הַבְּרָכָה לְעֶסֶק בְּדַבְרֵי תוֹרָה לְשׁוֹן עֶסֶק, שֶׁעֶקֶר מִטְרַת הַתּוֹרָה הִיא לְהַעֲמִיק בָּהּ וּלְסַלֵּסל בָּהּ, כִּיז הִי הַטּוֹבָה עֲלֵינוּ, כָּל אֶחָד לְפִי כַח עֵינּוֹ, מִמַּעֲיָנֵי הַיְשׁוּעָה. וְעֵינֵינוּ בְּשׁוֹי"ת אֲבָנֵי צֶדֶק (סי' יט). וְהַהִלְכָה אֵינָה יוֹצֵאת לְאֲשׁוּרָה אֶלָּא לְאַחַר עֶסֶק גְּדוֹל בָּהּ. וְכִמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּתַעֲנִית (י): אַל תִּדְבְּרוּ בְּדַבֵּר הַלְכָה שֶׁמָּא תִרְגְּזוּ עֲלֵיכֶם הַדָּרָךְ. חֲזִינֵנוּ דְעֶסֶק הַהִלְכָה מִצָּרִיךְ עֵינּוֹ רַב. וְאֲשֶׁר עַל כֵּן מִן הָרְאוּי שֶׁהַאֲבָרְכִים הֵי"ו אַחַר שֶׁיִּסְיָמוּ אֶת לְמוֹד הַסּוּגִיָּא הַדֶּק הַיֵּטֵב, עִם דְּבָרֵי הָרֵאשׁוֹנִים וְהַאֲחֲרוֹנִים, יִלְמְדוּ אֶת הַבֵּית יוֹסֵף עַל אוֹתוֹ עֵנֵנוּ, כִּדִּי שֶׁיִּדְעוּ אֶת הַהִלְכָה עַל בּוֹרְיָה וּבְמִקּוּרֹתֶיהָ.

וְאֲכֹן, לְמוֹד הַבֵּית יוֹסֵף הוּא חָשׁוּב מְאֹד, וְיֵשׁ לְעוֹרֵר אֶת אֲבָרְכֵי הַיְשִׁיבוֹת הַקְּדוּשׁוֹת הִי עֲלֵיהֶם יְחִיו, לְהַתְחַזֵּק בְּלְמוֹד הַבֵּית יוֹסֵף, כִּי לְאַחֲרוֹנָה חָל רַפְיוֹן מָה בְּזָה, וְאֵין הַכֹּל לּוֹמְדִים בֵּית יוֹסֵף, אֶלָּא אִם מִבְּקָשִׁים לִידַע אֵיזוֹ הִלְכָה מְעֵינִים בְּשֶׁלַחן עָרוֹךְ, וּמִסְתַּפְּקִים בְּמָה שֶׁכָּתַב הַכֶּף הַחַיִּים אוֹ הַמְּשֻׁנָה בְּרוּרָה, וְהִיא דָּרָךְ לֹא נִכּוֹנָה, כִּי כָּבֵד כָּתַב מִן הַבֵּית יוֹסֵף בְּהַקְדָּמָתוֹ, שֶׁהַלּוֹמֵד לֹא יָבִין אֶת דְּבָרָיו בְּשֶׁלַחן עָרוֹךְ אֶלָּא אִם כֵּן יִלְמַד בְּסֵפֶרוֹ הַבֵּית יוֹסֵף, כִּי רַק לְאַחַר שֶׁהוּא מִמְצָא אֶת כָּל הַנִּדּוֹן, בְּהַקְדָּמָתוֹ, אֲבָעִית אֵימָא סְבָרָא אֵיבָעִית אֵימָא גְּמָרָא, רַק לְאַחַר מִכֵּן יִדַּע לְפָסֵק הַלְכָה וּלְהַבִּין וּלְהוֹרֹת לְשַׁעָה וּלְדוֹרוֹת, וּבְאַמְתָּ שֶׁכָּךְ עָשׂוּ כָּל גְּדוּלֵי הַדּוֹרוֹת, שֶׁאַחַר סִיּוּם לְמוֹד הַסּוּגִיָּא הַדֶּק הַיֵּטֵב עִם הָרֵאשׁוֹנִים, לְמַדּוֹ עַל הַסְדֵּר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַבֵּית יוֹסֵף וְהַשְּׁלַחן עָרוֹךְ וְהַחֲוִנִים עֲלֵינוּ.

וּמִרְגָּלָא בְּפוּמִיָּה דְרַבְנֵנוּ הַגָּאוֹן הַמְּפָלָא, עֶטְרַת תַּנְפְּאָרַת, גְּלַת הַכּוֹתֶרֶת, כְּבוֹד קְדוּשַׁת תּוֹרָתוֹ, מוֹרְנוּ וְרַבְנֵנוּ הָרַב רַבִּי עֲזָרָא עֲטִיָּה זְצוּק"ל רֵאשׁ יְשִׁיבַת פּוֹרַת יוֹסֵף, תִּלְמְדוֹ הָרַבָּה בֵּית יוֹסֵף, וְכָל עֶסֶקְכֶם יִהְיֶה בְּבֵית יוֹסֵף, וְכָךְ הִיָּה רָגִיל לּוֹמֵר לְאַבְרָכִים בְּפוֹרַת יוֹסֵף.

וְזֶה לְשׁוֹן הַמְשָׁנָה בְּרוּרָה בְּהַקְדָּמָתוֹ : וְחֲתַרְתִּי לְדַעַת סִבַּת הַדָּבָר שְׁמוּעָטִים
הָאֲנָשִׁים הַקּוֹבְעִים לַמּוֹדָם לָזֶה, וּמִצָּאֲתִי כִּי שְׁתִּים הֵנָּה, אַחַת כִּי הַשְּׁלַחַן
עָרוּף לְבָדוֹ בְּלִתִּי לַמּוֹד הַיָּטֵב הוּא כְּסֹפֵר חֲתוּם, כִּי הַבַּיִת יוֹסֵף כְּשֹׁסֵדֵר אֶת
הַשְּׁלַחַן עָרוּף הִיָּה דַעַתוֹ שְׁיִלְמָדוֹ מִתַּחֲלָה אֶת עַקְרֵי הַדִּינִים וּמִקּוֹרוֹתֵיהֶם
בְּטוֹר וּבְבֵית יוֹסֵף, כְּדִי שְׁיִתְיָשֵׁב הַדִּין לְכָל אֶחָד בְּדַעַתוֹ טַעְמוֹ וְנִימוּקוֹ, אֲבָל
לֹא הִיָּה דַעַתוֹ שְׁנִלְמַד אוֹתוֹ בְּלַחוּד, כִּי אֵין הַדִּין יוֹכֵל לְהִתְיָשֵׁב הַיָּטֵב בְּדַעַת
הָאָדָם כָּל זְמַן שְׁאֵין יוֹדֵעַ טַעְמוֹ וְנִימוּקוֹ. ע"כ.

וְהֵנָּה הַלּוּמֵד בֵּית יוֹסֵף לֹא זֹו בְּלָבָד שְׁמִבִּין אֶל נִכוּן אֶת דְּבָרֵי מָרֹן
בְּהַלְכוֹתָיו, אֲלֹא אֵף לּוּמֵד דָּרָךְ נִכוּנָה וְאַמְתִּית בְּהַלְכָה, דָּרָךְ וּכְלָלִים
בְּפִסִּיקָה הַהִלְכִיתִית הַמְסַעֲפֶת. כִּי לְצַעֲרֵנוּ אָנוּ רוֹאִים שְׁיֵשׁ אֵיזָה רֵאשִׁי
יְשִׁיבוֹת שְׁדַרְכָּם לְפִסֵּק מִכַּח סְבָרָא בְּלָבָד, וּמִתְעַלְמִים מְכָלְלֵי הַפִּסִּיקָה
וְדָרָךְ הַהוֹרָאָה שֶׁהַצִּיב לָנוּ מָרֹן בְּבֵית יוֹסֵף. וְסִפְרוּ לָנוּ כִּי אֵרַע פְּעַם קֶצֶר
חֲשַׁמְלֵי בְּשֶׁבֶת בְּבֵית דִּירוֹת גְּדוֹל, וְעָמַד אֶחָד הַשְּׂכָנִים שֶׁהוּא חִילוּנִי וְתַקָּן
אֶת הַקֶּצֶר. וְהוֹרָה רֵאשׁ יְשִׁיבָה אֶחָד לְהַתִּיר לִיהֲנוֹת מִהַתְּבַשְׁלִילִים, כִּי בְּלֹא
הַכִּי הֵם הָיוּ מְבַשְׁלִים. וְזֹו טַעוֹת בְּהוֹרָאָה, וְהִיאָדָּ סִמְךָ עַל כַּח סְבָרְתוֹ בְּלִי
עֵיוֹן בְּפוֹסְקִים, שְׁמִבְּאֵר בְּדַבְרֵיהֶם שְׁגָם חֲמוּם חֲשִׁיב שְׁפִיר הַנָּאָה מִמַּעֲשֵׂה
שֶׁבֶת. (וְרָאָה בְּבֵית יוֹסֵף סִימָן רַגַּג בְּשֵׁם תְּשׁוּבַת הַרְשֵׁבִי"א גַּבִּי מִי שְׁצוּהָ לְגוֹי לְהַדְלִיק הָאֵשׁ וּלְהַחֵם
הַתְּבַשְׁלִיל בְּשֶׁבֶת. וְרָאָה בְּיַלְקוּט יוֹסֵף שֶׁבֶת ג' מֵה שְׁכַתְּבָנוּ עוֹד בְּעִנְיָנִים אֲלֵה).

וְגַם הִגִּידוּ לָנוּ עַל רֵאשׁ יְשִׁיבָה אֶחָד, שֶׁהַתְּעַקֵּשׁ לְהוֹרוֹת לְתַלְמִידָיו לְקַדֵּשׁ
דְּוָקָא עַל יַיִן שְׁיֵשׁ בּוֹ מַעוּט יַיִן. וְתַלְמִידֵי יְשִׁיבָתוֹ הִתְאַרְגְּנוּ וְרָכְשׁוּ מִכְּסָפָם
יַיִן בְּהַכְּשֵׁר אַחֵר, שֶׁהִיָּה רַבּוֹ יַיִן וְאוֹתוֹ רֵאשׁ יְשִׁיבָה עָצַר בְּעַדָם מִלְּהַבְדִּיל
וּלְקַדֵּשׁ עַל אוֹתוֹ יַיִן שְׁרָכְשׁוּ, וְצוּהָ לְהַמְתִּין עַד שְׁיָבִיאוּ מִבֵּיתוֹ יַיִן בְּהַכְּשֵׁר
שְׁרַבּוֹ מִים, וְהַבְדִּיל בְּעַצְמוֹ וּבְרָךְ הַגָּפֶן. וְסִמְךָ עַל אֵיזָה סְבָרוֹת שְׁבָדָה מְלַבּוֹ
לְהוֹרוֹת שְׁלֹא לְחַשׁ לְסַפֵּק בְּרָכוֹת בְּזָה. [וְהָרִי מָרֹן בְּשִׁיעַ כְּתַב, שִׁישׁ לְשַׁעַר לְפִי מֵה
שְׁנוּהִגִים לְמַזוּג בְּאוֹתוֹ מְקוּם, וְכִיּוֹם הָרִי אֵין נוֹהִגִים בְּרוב כְּלָל הָעוֹלָם לְמַזוּג יַיִן בְּרוב מִים]. וְעוֹד
כְּהֵנָּה דוּגְמָאוֹת שְׁשִׁמְעֵנוּ שְׁסִמְכוּ עַל כַּח סְבָרְתָם בְּלָבָד לְלֹא שׁוּם רֵאָיָה
וְסִיעֵתָא מִדַּבְרֵי הַפּוֹסְקִים הַקְּדָמוֹנִים. וְאִם מְבִיאִים לָהֶם דְּבָרֵי הָאֲחֵרוֹנִים
שְׁכוֹתְבִים לְהִיפָד, דּוֹחִים בְּקֶשׁ שְׁאֵין הַהִלְכָה כְּדַבְרֵי אֲחֵרוֹנִים אֲלֵה. אוֹ
שְׁטוּעֵנִים שְׁאֵין הַמְּנַהֵג כֵּן.

וְכֵן יֵשׁ רַבָּנִים הַמְּכַרְיָחִים אֶת תַּלְמִידֵיהֶם לַעֲשׂוֹת יַחוּד מִיַּד אַחֵר הַחֲפָה,
וּמְזַלְזָלִים בְּהוֹרָאָת רַבּוֹתֵינוּ הַסְּפָרְדִים הַקְּדָמוֹנִים, שְׁקַבְּלוּ מֵאֲבוֹתֵיהֶם
וּמִרַבּוֹתֵיהֶם דוֹר אַחֵר דוֹר מְזָה דוֹרוֹת, שְׁלֹא לַעֲשׂוֹת יַחוּד אַחֵר הַחֲפָה, וּכְפִי
שְׁבָאֲרָנוּ בְּסֹפֵר שְׁבַע שְׁמַחוֹת חֶלֶק א' בְּאַרְכָּה. וְגַם יֵשׁ שְׁמִבְּטָלִים בְּמַחֵי יָד
אֶת מְנַהֲגֵינוּ לְהַשְׁבִּיעַ בְּשְׁבוּעָה חֲמוּרָה עַל כָּל הַנְּאָמֵר בְּכַתְּבָה, וְאֵינָם יוֹדְעִים
וְאֵינָם שְׂמִים עַל לֵב שְׁמִנְהֵג זֶה יְסוּדְתוֹ בְּהַרְרֵי קֶדֶשׁ מְזַמֵּן הַבַּיִת יוֹסֵף, וְיֵשׁ
אוֹמְרִים שֶׁהוּא מְזַמֵּן הַרְמַבִּי"ם, וּמְנַהֵג זֶה כְּתַבוּהוּ כָּל גְּדוֹלֵי הַסְּפָרְדִים,
שְׁכֵן הִיָּה הַמְּנַהֵג אֲצִלָּנוּ דוֹר אַחֵר דוֹר, (וְרָאָה בְּיַלְקוּט יוֹסֵף שְׁבַע שְׁמַחוֹת חֶלֶק א' דִּינֵי
חֲפָה מֵה שְׁכַתְּבָנוּ בְּאַרְיָכוֹת בְּעִנְיָן זֶה). וְהֵם בְּאִים בְּמַחֵי יָד לְבַטֵּל מְנַהֵג גְּדוֹלֵי הַדּוֹרוֹת
וְרֵאשׁ יְשִׁיבָה אֶחָד טַעַן שְׁמִנְהֵג מְרוֹקוֹ שְׁלֹא לַעֲשׂוֹת שְׁבוּעָה חֲמוּרָה, וְכַאֲשֶׁר
אֲמָרוּ לוֹ בְּעַת הַחֲפָה שְׁבָצְלוּם כְּתַבְתּוֹ שֶׁל הַגָּאוֹן רַבִּי יַצְחָק בֶּן וְאֵלִיד זצ"ל

(בעל מחבר ספר שו"ת ויאמר יצחק) נכתב נסח זה : וגם נשבע שבועה חמורה וכו', השיב במחי יד והתעקש בלא לבאר טעמו היאך עוקר מנהג שנהגו בו כל גדולי הספרדים.

ובאמת, שכאשר נתבונן נבחין שמרן ז"ל אפלו בהלכות החמורות, כמו הלכות שבת שהם אסורי סקילה, או בהלכות נדה שהם אסורי כרת, אף על פי כן לא אחת מצינו שמרן מכריע בכחא דהתרא ואינו חושש לחמרא, ולאחר שמביא דברי הפוסקים מערכה לקראת מערכה, הללו אסורים והללו מתירים, אם רואה שדעת רב עמודי ההוראה נוטים לקלא, פוסק לקלא, אף אם מצא רבים מהראשונים שפוסקים לחמרא. ומתוך הרגל למוד הבית יוסף וכל המעיין הישר לידע ביסודות איתנים כיצד לנתב את הפסיקה ההלכתית ביסודות מצקים. ולכן גם כאשר יבא לפניו נדון שאלה חמורה, או בשאלות שלא נתבארו להדיא בדברי השלחן ערוך, או באותן בעיות אקטואליות המתחדשות על ידי הטכניקות החדישות, חדשים לבקרים, לאחר שיידע היטב את הצד הטכני של הנדון, ויבא לדפק על דלתותיהם של רבותינו החל מהש"ס והראשונים, עד לאחרונים ופוסקי הדורות, אשר מפיהם אנו חיים, ורואה לפניו שהללו אסורים והללו מתירים, אם אין הוא לומד את הבית יוסף יהסס ויחשש מלפסק ולהכריע בדבר, ובכל דבר יטה לחמרא מרב חששותיו, ואף שפעמים אכן צריך לחש לחמרא, אך פעמים שפחא דהתרא עדיף, ואת החיל והאמץ לפסק דין יהיה לו רק אם הוגה הרבה בבית יוסף ורגיל בדרךכו, והוא משל לרב חובל אשר נותן בים דרך, ובמים עזים נתיבה.

וידוע מה שמספרים על הגאון המהרש"ם, שהיה ידוע כפוסק גדול ובעקר נודע בכחא דהתרא שלו, ושאלוהו פעם, מהיכן שאב את כחו להכריע כל כך הרבה אף לקלא, והשיב להם, כי כל זה הגיע לו מכח שנון הבית יוסף ללא הרף. ומספר, כי בהיותו שוכב על ערש דוי, באה לפניו שאלה בהלכות שבת, והשיב להם, הלכה זו נמצאת בבית יוסף בהלכות מזוזה סימן פלוני, והדין הוא כך וכך. השתוממו השומעים כיצד הלכה זו השיכת להלכות שבת, ומופיעה בהלכות מזוזה, זוכרה הרב בהיותו על ערש דוי. ובדקו ומצאו שאכן כך הוא הדבר וכמו שאמר להם הרב. ושאלוהו איך הגיע למדה זו. ואמר להם, מה הפלא, אם שגנתי כל כך הרבה פעמים את הבית יוסף ולמדתי את כל השלחן ערוך ארבע מאות פעם (!) כיצד יתכן שלא אזכר? ומפאן נבין עד היכן הגיעה כח התמדתו בתורה. לילה כיום יאיר כחשכה כאורה.

ואם אדם אינו עושה כן בצעירותו, האם ישאיר זאת לעת זקנותו?! לפיכך יש לו לאדם להכין עצמו פשור לעל וכחמור למשא, ויקבע לו עת קבוע בכל יום, ללמוד הבית יוסף והשלחן ערוך על הסדר, ולשגן את הדברים ולהבינם על בורגם, כדי שיהיו חקוקים על לוח לבו לזכרון לפני ה', וברורים בפיו כל צרכו, כי בודאי הגמור כי בפעם או בפעמים לא יוכל לזכר את למודו, ויהיה בבחינת ונשכח כל השבע, וכל אחד חוב לומר לעצמו. מתי אעשה גם אנכי לביתי, ויחליט בלבו החלטה גמורה לשאף

לגדל בתורה, לשאף לדעת את כל הבית יוסף על כל ארבעת חלקיו, וכמאמר רבותינו ז"ל, חיב אדם לומר בשבילי נברא העולם, ולא ידחם אצל מורי הלכה אחרים, כי אין זה ממודת הענוה להתחמק מלהשיב לשואלו דבר אם יודע את ההלכה, ועל ידי השאיפה לגדלות בתורה יזכה לעלות במעלות התורה והיראה, לגאון ולתפארת.

פרק כ - שאין רשות לכל אחד, להתעסק בעסק הקבלה

עוד רגע אדבר אודות אותם שלא הספיקו למלא פרסם בש"ס ופוסקים ומתחילים להפנס לתורת הח"ן, ולומדים קבלה, ובפרט יש חלק מבעלי התשובה שאינם מדרכים על ידי תלמידי חכמים אמתיים, ומושכים אותם ללמוד הקבלה, בעוד וצורתא דשמעתתא אינם יודעים כדבעי. ושמעתי פעם מאחד מבעלי התשובה, שאמר ברבים, שהוא עצמו לא העז ללמד קבלה עד אחר חמש שנים שלמד בכולל וכו', והוא פלא, דמה בכך שלמד חמש שנים בכולל, צריך שילמד שנים על גבי שנים למלאות פרסו בש"ס ובפוסקים, ובפרט בעניני הלכה למעשה, הלכות שבת וברכות, הלכות טהרת המשפחה ואסור והתר, והלכות רבות הנצרכות לכל אחד ואחד. ומה נתן להספיק ללמוד בחמש שנים.

ובאמת שראינו לכמה מרבותינו הקדושים, אפלו חכמי התלמוד, ראשונים כמלאכים, שהתחמקו מללמוד מעשה מרובה מפני שלא הגיעו לימי הזקנה, וחשבו מרב ענוה שלא הגיעו אל השליחות הנדרשת ללמוד זה. כדאיתא במסכת חגיגה (ג). אמר ליה רבי יוחנן לרבי אליעזר, בוא ואלמדך במעשה מרובה, אמר לו עדן צעיר אנכי [ואיני ראוי ללמוד חכמה זו]. כשהגיע לזקנה וכבר נפטר רבי יוחנן, בא אליו רבי אסי ואמר לו, בוא ואלמדך במעשה המרובה, אמר לו אלו הייתי זוכה הייתי לומד חכמה זו מרבי יוחנן רבך. ובשו"ת רב פעלים חלק ג' (סוד ישרים סי' יג) כתב, שפאשר היה עדן רך בשנים, בגיל כ"ה שנה, עלה בדעתו ללמוד סדר הפניות בתפלה ובברכות, כתב אליו הגאון המקבל רבי אליהו מני, למנעו מלמוד זה, והביא מה שכתב בספר פרי הארץ, בשם הראשונים, שעל האדם להיות שמיח בחלקו גם בענינים רוחניים, בתורה ועבודת ה', ולא לצאת חוץ מגדרו ללכת בגדולות ונפלאות ממנו. וכן נאמר (שמות יט, כא) רד העד פן יחרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב. וכבר כתב הגאון רבי זלמן בעל התניא, שהרוצה ליכנס לפניו ממדרגתו הראויה לו מרב השקו, ואין צמאנו מתרוה במה שיודע הלכה, הרי זה דומה ליושב בתוך הנקר וצונח שהוא צמא למים, שבודאי שלא לכבוד יחשב לו. עד כאן.

וזה לשון המהרש"א (מהדו"ב שבת קיט:): ועכשו מקרוב התפשט מוס זה בעונות הרבים בעולם, מי שאינו יודע להבין הלכה על בוריה עוסק

בְּחֻמַּת הַקְּבָלָה, וְנוֹטֵל שֵׁם לְעֲצוּמוֹ, וּבְנֵי אָדָם מְטַעִים אַחֲרָיו, לֹא זֶה אֵף זֶה
שֶׁאֵף חֻמָּה זֶה מְעַט מְזַעֵר שְׂיֻדְעִים לְהַבִּין לְעֲצוּמוֹ, אִם לֹא שְׂמַעְתִּיק
מְסַפְּרִים קְדָמוֹנִים, וְאֵף אֵינוֹ מִבִּין אוֹתָם, מִהֶפֶד דְּבָרֵי אֱלֹהִים חַיִּים,
וְאוֹמֵר הַקְּדָמָה שְׂוֹא הַשָּׁקֶר, שֶׁדָּבָר זֶה נִרְאָה בְּעֵינָיו שְׂגוֹרִם אֲרִיכוֹת הַגְּלוּת
הַקְּשָׁה. עַד כָּאן. וְשֵׁם בְּסוּגְיָא אֵיירִי בְּמִי שֶׁהוּא בְּקִי בְּדָבָרִים נִסְתָּרִים יוֹתֵר
מֵאַחֲרִים, וְצָרִיךְ לְהִשָּׁבַע שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לְלַמֵּד שָׂרֵשׁ וְעַמֵּק פֶּשֶׁט הַדְּבָרִים,
מִשּׁוּם שֶׁלֹּא הָיָה בְּבֵית הַמְּדָרֵשׁ וְלֹא הִתְחַדַּד עִם הַתְּלָמִידִים. ע"ש.

וְכֹן בְּמְדָרֵשׁ תְּלָפִיּוֹת (עַנְף גְּאוּלָּה) כְּתַב: רְאִיתִי רְעָה חוֹלָה שֶׁחֻמְמִים מִתְּגָאִים,
כְּגוֹן בְּעַלֵּי מִשְׁנָה שְׂאוּמָרִים שְׂעוּסָקִים בַּהּ בְּעַמְמָקוֹת. וְעֵין בְּשׁו"ת יַבִּיעַ אוֹמֵר
חֶלֶק י' (חַי"ד ס"י כג), בְּעֵינָיו הָעֵסוּק בְּקְבָלָה.

וּבְשׁו"ת שׂוֹאֵל וְנִשְׂאֵל חֶלֶק ה' (חַי"ד ס"י קיח) כְּתַב בְּשֵׁם הַמְּקַבְּלִים, שֶׁכָּל מִי
שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְדָרְגַת מְעֵין גְּמוּר בְּלִמּוּד זֶדֶךְ וְיִשָּׁר, וּמִתְעַסֵּק בְּלִמּוּד הַקְּבָלָה,
בְּנֶקֶל יִטְעָה, וְיִבּוֹא לִיָּדֵי שְׂגִיאוֹת חֲמוּרוֹת, וְיִהְיֶה כְּמַקְצֵץ בְּנִטְיָעוֹת חֵס
וְחִלְיָה. אָבֵל כְּשֶׁהוּא מְדַקְדֵּק בְּעֵינָיו הַדָּק הַיָּטֵב, לְהַבִּין וְלְהַשְׁכִּיל בְּדָרְךְ
יִשְׂרָה וְאַמְתִּית בְּסוּגְיּוֹת הַש"ס וְהַפּוֹסְקִים, כֹּן תִּגְדֵּל חֻמְתּוֹ בְּלִמּוּד
הַקְּבָלָה. אוּלַם גַּם לְמִי שֶׁזּוֹכֶה וְעוֹסֵק בְּחֻמַּת הַנִּסְתָּר, לֹא יִסִּיחַ דַּעְתּוֹ
מִלִּמּוּד בְּעֵינָיו בְּש"ס וּבַפּוֹסְקִים, כִּי מִמֶּנָּה תּוֹצְאוֹת חַיִּים, שֶׁעַקֵּר יִדְיַעַת
מִצּוֹת הַתּוֹרָה וּפְרִטִיהוֹן הַלְכָה לְמַעֲשֶׂה, הוּא רְצוֹן הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, וְלֹא
יִשְׁגֶּם אָדָם בְּלִי עֵינָיו מִתְמִיד בְּש"ס וּבַפּוֹסְקִים וְכו'. וְהוּבָא בְּשׁו"ת יַחְוָה
דַּעַת חֶלֶק ד' (ס"י מז). וְעֵין שֵׁם עוֹד מֵה שֶׁכְּתַב בְּזֶה.

שֶׁלֹּא לְגַרְם בְּטוֹל תּוֹרָה לְאַחֲרִים

וְהִנֵּה בְּמִשְׁנָה (סִנְהֶדְרִין ז.) מְבָאָר, דְּשִׁלְשָׁה מְלָכִים וְאַרְבַּעַת הַדִּיּוֹטוֹת אֵין לָהֶם
חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, בְּלָעָם, דּוּאָג, אַחִיתָפֵל, וְגִחְזִי. וּבְגִמְרָא סוּטָה דָף מז.
מְבָאָר, מֵה הָיָה הָעוֹן שֶׁל גִּיחְזִי, חַד מֵאֵן דְּאָמַר שֶׁהַעֲמִיד אֶת הָעֲגָלִים שֶׁל
אַחָאָב בְּאִוִיר עַל יְדֵי אָבֹן שׂוֹאֵבֵת, וְחַד אָמַר הַנִּיחַ שֵׁם הַמְּפָרֵשׁ בְּפִי עֲבוּדָה
זָרָה, וְהִיָּתָה אוֹמְרַת אֲנִכִי ה' וְגו'. וְחַד אָמַר, רַבְּנָן דְּחָה קָמִיה, דְּכַתִּיב
וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי הַנְּבִיאִים אֶל אֱלִישָׁע הִנֵּה נָא הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ יוֹשְׁבִים שֵׁם
לְפָנֶיךָ צַר מִמָּנוּ, וּמְפָרֵשׁ רַש"י, דּוּחָה הָיָה אֶת הַתְּלָמִידִים מִפְּנֵי אֱלִישָׁע
כְּשֶׁהָיָה מְשַׁמֵּשׁ לְפָנָיו, שֶׁהָיָה מְקוֹם רַחֵב בְּבֵית הַמְּדָרֵשׁ, וְאַחַר שֶׁעָזַב
הַתְּנִסְפוֹ תְּלָמִידִים. וּבִירוּשָׁלַיִם (פ"י דְּסִנְהֶדְרִין ה"ב), מְבָאָר, שֶׁגִּיחְזִי הָיָה גְבוּר
בְּתוֹרָה, אֲלֵא שֶׁהָיָה בּוֹ גִ' דְּבָרִים, עֵין צָרָה, פְּרוּץ בְּעֵבְרָה, וְלֹא מוֹדָה בְּתַחֲתֵת
הַמַּתִּים. וְעֵין צָרָה, הֵינּוּ שְׂמַנֵּעַ מֵאַחֲרִים לְלַמֵּד תּוֹרָה אֲצֵל אֱלִישָׁע. שֶׁבְּשַׁעָה
שֶׁהָיָה אֱלִישָׁע יוֹשֵׁב וְשׁוֹנֶה, יָשַׁב לוֹ גִּיחְזִי בְּחוּץ לְשַׁעַר, וְכִשְׁהָיוּ תְּלָמִידִים
בָּאִים וְרוֹאִים אוֹתוֹ אָמְרוּ, אִם הוּא לֹא נִכְנָס אֵף אֲנִי לֹא נִכְנָס. וְהִלְכוּ לָהֶם.
וְהִיָּתָה הַמִּשְׁנָה שֶׁל אֱלִישָׁע נֶאמְרַת וְאֵין אָדָם נִהְיָה מִמֶּנָּה.

נִמְצָא שֶׁגִּיחְזִי גָרַם לְהַחֲלֵשׁת הַרְבִּים עַל יְדֵי גְרָמָא, וְאֵף שֶׁלֹּא אָמַר כְּלוּם,
גָרַם שֶׁהַרְבִּים יִקְבְּלוּ חֲלָשָׁה מִלִּמּוּד הַתּוֹרָה. וּמִצִּינּוּ פִּיּוּצָא בְּזֶה בְּגִמְרָא
יוֹמָא (פ"ו). אַרְבַּעַת חֲלוּקֵי כְּפָרָה. הַחֲמוּר בְּיוֹתֵר חֲלוּל ה', שֶׁלֹּא מִתְּכַפֵּר עַד

המיתה. היכי דמי חלול ה', ר' יוחנן אמר כגון אנא דסגידנא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין. ומפרש רש"י, שאין הכל יודעים שנחלשתי בגרסתי, ולמידים ממני להתבטל מלמוד תורה.

ומכאן דבני ישיבות הנמצאים בצותא, מצד אחד יש מעליותא של דבוק חברים והתעלות בתורה, שמיעת שעורים וכו', אך מאידך גיסא יש סכנה של החלשת הרבים. שחס וחלילה לא יחליש את אחרים מהתמדה. ובחור שצריך לצאת באמצע הלמוד בודאי שצריך לחשב פעמים אם לא הוא שיגרם לחלישות הבטול תורה. וזה בגדר חלול ה'.

והנה בספר מלכים כאשר מלך ארם בא להלחם עם ישראל, ראה משרתו של אלישע חיל כבד מאד סובב את העיר, ונכנס בלב פחד ומורא מחילותיו של מלך ארם, עד שהראהו הקדוש ברוך הוא הקר מלא רכב אש וכו', וכמו שנאמר: ויפקח ה' את עיני הנער וירא והנה הקר מלא סוסים ורכב אש סביבות אלישע. ואנשי ארם לא ראו את הסוסים ורכב אש, כמו שנאמר שם, ויכס בסנורים. ומפרש שם הרד"ק, שהקדוש ברוך הוא הראה למשרתו של אלישע רכב אש וסוסים כדי שלא יפחד. לחזק את לבו. כי אין עושים נס למי שמגלה פחד וחסר בטחון בהשם יתברך, וזה מה שמצינו בפרשת כי תצא, מי האיש הירא ורד הלבב, ילך וישוב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבו. והבעל הלכות גדולות מונה זאת למצות לא תעשה, שלא ימנע מלשוב שלא ימס את לבב אחיו. ומביאו הרמב"ן.

ובאמת שלא רק במלחמה כן הוא, אלא גם במלחמת היצר הרע, מי שגורם לרפיון ילך וישוב לביתו. שלא ימס את לבב אחיו. והדברים אמורים כלפי בני התורה בהיכלי הישיבות שלא ימסו את לבב אחיהם ברפיון מלמוד התורה.

והנה חז"ל בפרקי אבות אמרו, מרבה תורה מרבה חיים. והקשו המפרשים, מהו הלשון מרבה תורה, הרי מעקר חיוב ומצות תלמוד תורה הוא לתלמד תמיד, וכמו שנאמר והגית בו יומם ולילה. וכדאיתא במנחות (טז:) ותרו, המרבה תורה אצל אחרים, זה מרבה חיים.

וכן איתא בחז"ל (פרשת נצבים ח, ד) חיים הם למוצאיהם, למי שמוציאן לאחרים. והביאו בשם ספר קן סופרים שכתב בשם החתם סופר, שאדם הנצרך לדורו בלמוד, אין מועד קבוע לימי חיו. והרב שבט סופר פותב בספרו שערי שמחה, שיש לזה רמז מהפסוק: והותירך ה' לטובה בפרי בטןך וגו'. שהבנים הם התלמידים, וכמאמר חז"ל על הפסוק ושננתם לבניך, והינו התלמידים. והותירך ה' לטובה, בזכות מה, בזכות פרי בטןך, אלו הבנים והתלמידים, רבים צריכים לו.

ושמעתי כי בתקופה האחרונה של חיי הסטיפלר זצ"ל נכנס אליו תלמיד חכם חשוב מבני ברק, וספר לו שחלם על שני יהודים שנפטרם לאחרונה

ובאו לבית דין של מעלה ותודו זמן קצר נכנסו לגן עדן כמעט ללא עכובים, ואחד היה מיסד תלמוד תורה בבני ברק, ואחד דרשו גדול ומפיץ ספרי מוסר שהתגורר בירושלים. ומיד אמר הסטיפלר, כן, כן זהו מסתבר מאד, כי אני הפרתי את שניהם, והם היו מזכי הרבים.

ואכן כן תורה הלומד בבית המדרש וגורם חזיק לכל שאר חבריו, הרי הוא בכלל מזכה הרבים עם כל המעלות שבדבר. ואמנם אין ספק שזכוי הרבים צריך להיות אחר שאדם יזכה את עצמו, משה זכה וזכה את הרבים, קדם זכה ואחר כך זכה. ואצל כן תורה עקר זכוי הרבים זהו בתודו בית המדרש, ללמוד וללמד להגדיל תורה ולהאדירה בכמות ובאיכות, ולחזק את חברו ברוחניות. וראיתי בספר זכרון שמואל על הרב רוזובסקי שפיתב, כי ידועים דברי רבי ישראל סלנטר, שאחד הדרכים לזכות בדין בראש השנה זה להיות מזכה הרבים, ואכן, כן תורה יכול להיות בבחינת רבים צריכים לו, על ידי שהוא מתחזק בתורה ובתפלה, בשמירת סדרי הישיבה, כי השפעתו של כל יחיד רבה על כלם. עד כאן. ונודע כי יונה הנביא ברח לחו"ל, ששם אין שכינה שורה, ושם לא יהיה בכלל כובש נבואתו, ונעשו לו נסים, שהדג בלעו ונשארו בחיים, ונפלט וכוי, ולכאורה אמאי קדשא בריה הוא לא שלח נביא אחר, ורצה שדוקא הנביא יונה הוא ישלח לנינוה למסר להם הנבואה, אלא נודע שטעמו של יונה כי לא רצה לקטרג על ישראל, דהנה אנשי נינוה חזרו בתשובה על ידי הנבואה, ואלו חס ושלום עם ישראל ממשיכים במרדם, ולכן דוקא בו בחר ה', כי מי שאכפת לו מהזולת, ומוכן לגלות למקום אחר, כדי לא לקטרג על אחרים, דוקא הוא שדואג לאחרים ראוי שתמסר הנבואה על ידו. ומכאן מוסר השכל לבני התורה לדאג לאוירת הלמוד בבית המדרש, שיהיה בבחינת מזכה הרבים, לא חס ושלום שיחליש כח האחרים.

פרק כא - חנוך הבנים לאהבת תורה

והנה נודע מה שכתב האור החיים (דברים לא, יג) על הפסוק ליראה את ה' אלהיך כל הימים, כי כשהקטנים מתחנכים מתחלתם ליראה את ה', יתיסר בהם יראת ה' כל ימיהם. עין שם. והדרך בחנוך הבנים היא בראש ובראשונה שחייבים האב והאם להראות לבניהם שהם אוהבים אותם ורוצים בטובתם, וכמו שאמר שלמה המלך במשלי (יג) חושך שבטו שונא בנו, ואוהבו שחרו מוסר. והרוצה לחנך ילמד לאהב. ודבר זה מצינו בתורתנו הקדושה, כי קדם נתינת התורה לעם ישראל, שלח הקדוש ברוך הוא את משה רבנו ואמר לו: כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל, ומפרש שם רש"י פלשון הזה וכסדר הזה. ולכאורה צריך באור, למה דוקא כאן ישנה הדגשה זו לומר דוקא פלשון הזה, שהרי לא מצינו כן בשום מקום בתורה.

רואים מכאן לכאורה שלא תתכן קבלת התורה ואי אפשר לגשת לקבלת התורה אלא רק אחר הדברים האלה שימסר משה רבנו לעם ישראל, אתם ראיתם את אשר עשיתי במצרים ואשא אתכם על פני נשרים. לכאורה ההקדמה לקבלת התורה צריכה להיות תזכרת למכות שקבלו המצרים במצרים, וכן להפליית ישראל ממחנה מצרים, ועל ידי ההתבוננות בכל אותן האותות והמופתים אשר עשה ה' לבני ישראל במצרים, ובקריעת ים סוף, בודאי שכל זה מחזק את האמונה בהקדוש ברוך הוא. וכמו שכתוב, ויאמינו בה' ובמשה עבדו, ואם כן לכאורה התורה היתה צריכה לומר כדברי הקדמה לקבלת התורה, שבני ישראל יזכרו וישלמו לבס לכל אותם האותות והמופתים, אבל לא זה שהתורה מקדימה. אלא אתם ראיתם וכו' "ואשא אתכם על פני נשרים". ולכאורה מה ההכרח בהקדמה זו של ואשא אתכם וכו' לקבלת התורה.

ועוד יש להתבונן, כי הנה המצרים היו עובדי עבודה זרה, עברו על גלוי עריות, והיו שופכי דמים, והכעיסו את הקדוש ברוך הוא, ועם כל זה הקדוש ברוך הוא לא הביא עליהם ענשים ומכות רק אחרי שרדו בבני ישראל בפרך. רק כאשר נגעו בבבת עינו, עם ישראל, רק אז הקדוש ברוך הוא מתמלא חמה עברה וזעם, ונוקם את נקמתם, ומשדד מערכות הטבע, ואינו מניח להם למצרים. ודבר זה מראה על גדל אהבתו של השם יתברך לבניו, שיותר על כבודו יתברך ולא על כבוד בני ישראל. ודבר זה מתבטא בנאמר: ואשא אתכם על פני נשרים, כנשר שמניח את גוזליו על כתפיו, ולא בין רגליו כדרך שאר העופות, כי אין לו חשש אלא מחץ למטה, והנשר מוכן שהחץ יפנס בלבו ולא יפגע בגוזליו. וזה מראה על מסירות נפש ואהבה עזה לבניו. וכן הקדוש ברוך הוא, אמרו חז"ל, שהיה ענו הולך לפניו, ומקבל כל אבני בליסטראות שהיו מצרים זורקים. ומשל הנשר הוא בטוי לגלוי אהבת הבורא לעם ישראל, ומוכיח שהפוגע בישראל כפוגע בהקדוש ברוך הוא, וזה שבא משה רבנו ואומר להם לישראל בשם הקדוש ברוך הוא: אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים, האם התבוננתם בנסים אלה, שהדבר מוכיח לא רק את גלוי אלהותו יתברך, אלא גם גלוי אהבה מאתו יתברך.

ואכן, רק בורא העולם ויוצר האדם, הוא שיודע סוד המסלות ללבו של האדם. התורה היא אכן האוצר הנפלא ביותר, חמדה גנוזה, אך זה עדין לא מספיק לשכנע את בני ישראל לקבל את התורה ולקיימה, הדבר שיכול לפתח את סגור לבו של האדם, גלוי של אהבת הקדוש ברוך הוא לישראל, שאז הלב הסגור ביותר נפתח, ורק אז אפשר "לקבל". ואמר הכתוב: אתם ראיתם - ולא מסרת בינכם, ולא בעדים, אלא אתם בעצמכם ראיתם. (רש"י). כלומר, אליו היתה פאן עדות של גדולי תורה, אם היתה מסרת וקבלה מישראל סבא, עם כל זה לא היה די בזה, אלא אתם בעצמכם הרי ראיתם את גדל אהבת הבורא אל עם ישראל.

וזה בעצם מה שאמרו חז"ל באבות, הוי מתלמידיו של אהרן הכהן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבו לתורה. ולכאורה הפשט

הוא שְׁעָלֵיו לָאֵהָב אֶת הַבְּרִיּוֹת כְּמִטְרָה בְּפָנָי עֲצָמָה, וּמִמִּילָא הַפְּעַל יוֹצֵא יְהִיָּה שְׂיִתְקַרְבוּ לַתּוֹרָה. וְזֶהוּ מִפְּתִיחַ הַזֶּהָב שְׁמִלְבָּדוֹ אִי אֶפְשֶׁר לִפְתַּח אֶת סִגּוֹר לְבוֹ שֶׁל הָאָדָם.

וּלְכַאוּרָה צָרִיךְ בְּאוֹר, לָמָּה שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹא יֵאָהָב אֶת יִשְׂרָאֵל, הָרִי נֶאֱמַר, כֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבְתָּ כְּלוּלוֹתֶיךָ, לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי בְּמִדְבָר בְּאַרְץ לֹא זְרוּעָה. אֵיזָה עִם יְהִיָּה מוֹיֵכֶן לְלַכֵּת כָּךְ בְּמִדְבָר כְּמוֹ שְׁעָם יִשְׂרָאֵל הַלֵּךְ בְּמִדְבָר, וּמִלִּיּוֹנִים הִלְכוּ בְּמִדְבָר בְּמִשְׁךָ אַרְבַּעִים שָׁנָה. וְכִי כִּי הַחֲשֵׁבוֹן כְּפָלִים מִיוֹצְאֵי מִצְרַיִם הָיוּ עָרַב רַב, וְאִם יוֹצְאֵי מִצְרַיִם הָיוּ שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ לְבַד מְנַשִּׁים וְטָף, הָרִי שְׁכַמִּילִיוֹן וּמֵאֲתָיִם הָיוּ עָרַב רַב לְבַד מְנַשִּׁים וְטָף, וּבִדְאִי שְׁעָם נָשִׁים וְטָף הָיוּ מִלִּיּוֹנִים שֶׁהִלְכוּ בְּמִדְבָר בְּמִשְׁךָ אַרְבַּעִים שָׁנָה בְּמִסִּירוֹת נֶפֶשׁ]. וְאִם כֵּן פְּשִׁיטָא שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יֵאָהָב אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַמְּגַלִּים כְּזוֹ מִסִּירוֹת נֶפֶשׁ.

אֶלָּא יָדוּעַ מַה שֶׁאָמְרוּ חַז"ל, וְהַמִּים לָהֶם חוֹמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׁמָאלָם, חוֹמָה חֶסֶר וְאִ"ו, חִמָּה, שְׁעָלָה הַקְּטָרוֹג עַל עַם יִשְׂרָאֵל, מָה אֵלּוֹ עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה אֶף אֵלּוֹ עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה, וְיָדוּעַ שֶׁאֵלּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ בְּמִצְרַיִם עוֹד אֵיזָה זְמַן מוּעָט בְּיֹתֵר, לֹא הָיוּ נִגְאָלִים, שֶׁכָּבֵר הִגִּיעוּ לְשַׁעַר הַמִּיטָה בְּשַׁעְרֵי טְמֵאָה, וְאֵלּוֹ הָיוּ נִשְׁאָרִים בְּמִצְרַיִם עוֹד אֵיזָה זְמַן קָטַן, הָיוּ נִכְנָסִים לְשַׁעַר הַחֲמֻשִׁים מִשַּׁעְרֵי טְמֵאָה, וְיֹתֵר לֹא הִיָּתֵה לָהֶם גְּאֻלָּה. וְהַחֲדוּשׁ הוּא שְׁגָם בְּתַקוּפָה זוֹ אֲהָב הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל - "וְאִשָּׁא אֶתְכֶם עַל כְּנָפֵי נְשָׁרִים". גַּם אִזּוֹ שֶׁבְּגָדוֹ בְּהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְעָבְדוֹ עֲבוּדָה זָרָה, עַל אוֹתָהּ שְׁעָה אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְאִשָּׁא אֶתְכֶם עַל כְּנָפֵי נְשָׁרִים. הָאִם יֵשׁ לָנוּ גְלוּי אֲהָבָה מֵאֲתוֹ יִתְבָּרַךְ נִפְלָא יֹתֵר מְגַלּוּי זֶה? הָאִם יֵשׁ בְּטוּי עֲשִׂיר יֹתֵר לְאֲהָבָת עַם יִשְׂרָאֵל יֹתֵר מֵאֲשֶׁר עֲבָדָא זוֹ?

נִמְצָא, שֶׁקֶדָם קִבְּלַת הַתּוֹרָה, הַהַקְּדָמָה שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הַקְּדִים לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, הִיא הַחֲפָה שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְבְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּמִכָּאֵן דָּרָךְ בְּחִנוּךְ הַבְּנִים וְהַתְּלִמִּידִים, שְׁעַל יְדֵי שְׁמֵרָאִים לְבָנִים וְלַתְּלִמִּידִים שְׁאוּהֲבִים אוֹתָם, אוֹ אִזּוֹ הֵבֵן יִקְבַּל תּוֹכַחַת מוֹסֵר. וְאִמְנָם כְּשֶׁמִּתְחִיל הָאָב לְהוֹכִיחַ אֶת בְּנוֹ בְּשִׁבְט מוֹסֵר, צָרִיךְ שְׂיִהְיָה בְּמוֹרָא גְּדוֹל בְּעוֹד הַנֶּעַר קָטָן, שְׂיִהְיָה לוֹ עִמּוֹ תּוֹכַחַת מְגֻלָּה וְאֲהָבָה מְסֻתֶרֶת, וְאִזּוֹ יְהִיָּה לְעוֹלָם מְרֻגָל בְּמוֹרָא הָאָב וְכוּ'. וְכִמוֹ שֶׁכָּתֵב כֵּן הַשְּׁל"ה הַקְּדוֹשׁ (שַׁעַר הַאוֹתִיּוֹת אוֹת דָּרָךְ אַרְצָה), וְזֶה לְשׁוֹנוֹ שֵׁם: כִּי הָאָב וְהָאִם לֹא יִמְנְעוּ מוֹסֵר מֵהֵבֵן תִּכְף מִיַּמִּי נְעֻרוֹתוֹ, וְלִהְיוֹסִיף תְּמִיד דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ כִּי הַצָּרָךְ אֲשֶׁר יוֹכַל שְׂאֵת לְפִי הַבְּנָתוֹ, וְלֹא יִמְנַע מִמֶּנּוּ שִׁבְט מוֹסֵר, וְכִמוֹ שֶׁאָמַר שְׁלֵמָה הַמְּלָךְ בְּמִשְׁלֵי (ג): חוֹשֶׁךְ שִׁבְטוֹ שׁוֹנָא בְּנוֹ, וְאוּהָבוֹ שְׁחָרוֹ מוֹסֵר. וְכָל הַמְּדוּת הַרְעוֹת שְׁרָאוּי לְאָדָם הַשְּׁלָם לְהַתְּרַחֵק מֵהֶם, כְּגוֹן הַשְּׁבוּעוֹת וְהַקְּלָלוֹת וְהַפְּעַס וְהַאֲכֻזְרִיּוֹת וְהַגְּאֻוָּה וְהַעֲזוּת וְהַקְּנָאָה וְהַשְּׁנָאָה וְהַתְּאָוָה וְהַרְכִּילוֹת וְלִיצְנוּת וְדַבְּרֵי שְׁקָר וְדַבְּרֵי הַמוֹתֵר, וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה אֶלֶף אֶלְפֵי אֶלְפִים, וְכֵן הַמְּדוּת הַטּוֹבוֹת שְׁרָאוּי לְאָדָם הַשְּׁלָם לְהַתְּדַבֵּק בָּהֶם, דְּהֵינּוּ הַהַפְּךָ מִמְּדוּת הַנִּי"ל, וְהַמוֹרָא וְהַשְּׂתִיקָה וְאֶלֶף אֶלְפִים כִּיּוֹצֵא בָּהֶם. וְעַל כָּלֵם יְדִיעַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כִּי וְלִהְיוֹת תְּמִיד דַּבְּרֵי קִדְשָׁה יוֹצֵא מִפִּי, וְיִתְחִיל בּוֹ מִבֶּן ב' אוֹ ג' שָׁנִים לְהַדְרִיכוֹ בְּכָל, וְיִתְחִיל לְהַדְרִיכוֹ בְּקִטְנוּתוֹ מִצַּד ב' טַעֲמִים, הָאֶחָד כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ

זְכוּרֹנִים לְבָרְכָה (שְׁבַת קַנְב). יִנְקוּתָא כְּלִילָא דְדוֹרְדָא, כָּל מַה שְׁקוּנָה בְּנִפְשׁוֹ
בְּיַלְדוּתוֹ נִשְׁאָר כִּן בְּטַבַּע קַיִם כָּל יָמָיו, וְזֶה שֶׁאָמַר הַכֶּתוּב חֲנוּךְ לַנְּעָר וְגו',
בְּעוֹד הַנְּעָר קָטָן יִנְהַג בְּמַדוּת טוֹבוֹת, וְאִז גַּם כִּי יִזְקִין לֹא יִסוּר מִמֶּנּוּ. הַשְּׁנִי
כִּי כְּשֶׁמִּתְחִיל הָאָב בְּבָנוּ לְהוֹכִיחוֹ בְּשֶׁבֶט מוֹסֵר וּבְמוֹרָא גְדוֹל בְּעוֹד הַנְּעָר
קָטָן, שְׂיִהְיֶה לוֹ עֲמוֹ תוֹכַחַת מְגַלָּה וְאַהֲבָה מְסַתֶּרֶת, וְאִז יִהְיֶה לְעוֹלָם מְרַגֵּל
בְּמוֹרָא הָאָב וְכוּ'. וְהַנְּשִׁים מְצוּוֹת עַל תוֹכַחַת בְּנִיָּהוּ כְּמוֹ הָאָב וְיוֹתֵר מֵהֶם,
שֶׁהֵן פְּנוּיּוֹת וּמְצוּיּוֹת בְּבֵית יוֹתֵר. עַד כָּאן.

פרק כב - מתוך שיחה לחג שבועות מפוסק הדור מרן

רבנו עובדיה יוסף שליט"א

[בפני תלמידי ישיבתו, הישיבה הגדולה "חזון עובדיה" - נכתב בידי אחד השומעים].

בְּמִדְרָשׁ נֶאֱמַר, כְּשֶׁהָיָה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עִ"ה בְּשָׂמִים, הִרְאָה לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא לְמֹשֶׁה מִ"ט פָּנִים לוֹמֵר עַל דְּבַר שֶׁהוּא טָמֵא וּמִ"ט פָּנִים עַל דְּבַר שֶׁהוּא
טָהוֹר, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה וְהֵיכָן הַהֶלְכָה? אָמַר לוֹ מְסוּרָה הִיא בְּיַד חֲכָמֵי
הַדוֹר. וְזֶהוּ מִ"ט יָמִים שֶׁל סְפִירַת הָעֵמֶר כְּנֶגְדָם. וְיוֹם חַג הַשְּׁבֻעוֹת יוֹם
נִתְיַנֵּת הַתּוֹרָה מְסֻמֵּל אֶת מִתְּנֵן הַהֲכָרְעָה בְּיַד חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל. אַגַּב, הַגָּאוֹן
הַחֲקָרִי לֵב מִחֲדָשׁ, בְּמַה שֶׁנִּחְלְקוּ הַפּוֹסְקִים הָרֵאשׁוֹנִים אִם סִפְק דְּאוֹרֵיָתָא
שֶׁהוּא לְחֲמָרָא, מִן הַתּוֹרָה הוּא לְחֲמָרָא, אוֹ רַק מִדְּרַבְּנָן לְחֲמָרָא, דְּהֵינָה כָּל
הַמְּחַלְקֵת בְּסִפְק בְּמִצִּיאוֹת, דְּסוּף סוּף קָמִי שְׂמִיָּא גְּלִיָּא מַה בְּאַמַּת
הַמִּצִּיאוֹת, וְלָכֵן יֵשׁ אוֹמְרִים דְּהוּא לְחֲמָרָא מִן הַתּוֹרָה. מַה שְּׂאִין כִּן
בְּסִפְקָא דְּדִינָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְסַר הַהֲכָרְעַת הַדִּין לְחֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל, וְאִם
נִחְלְקוּ הַפּוֹסְקִים וְלֹא נִקְבְּעָה הַלְכָה כְּמִי, מִי שְׂיַעֲשֶׂה כְּמוֹ אַחַת הַדְּעוֹת, יֵשׁ
לוֹ עַל מַה שְּׂיִסְמַךְ, הֵיכָן וְקָמִי שְׂמִיָּא לֹא גְּלִיָּא כְּמוֹ מִי הַהֶלְכָה. שְׂפֵלָא
בְּשָׂמִים הִיא. וְסִפְק דְּאוֹרֵיָתָא בְּכֹהֵי גּוֹנָא לְכֻלֵּי עַלְמָא רַק מִדְּרַבְּנָן
לְחֲמָרָא. בְּזֶה יוֹבֵן דְּבָרֵי הַגְּמָרָא (ערויבין ו:). דְּהַרְוֹצָה לַעֲשׂוֹת כְּבֵית שְׂמַאי
עוֹשֶׂה, וְהַרְוֹצָה לַעֲשׂוֹת כְּבֵית הֵלֵל עוֹשֶׂה עַד שְׂיִצְתָּה בֵּת קוֹל וְאַמְרָה דְּהַלְכָה
כְּבֵית הֵלֵל. וְקִשָּׁה, דְּאִידָּךְ קָדָם הַבֵּת קוֹל הַרְוֹצָה לַעֲשׂוֹת כְּבֵית שְׂמַאי עוֹשֶׂה
וְכוּ', הָרִי בְּכָל הַסְּפִיקוֹת בְּשֶׁל תּוֹרָה הֵלֵךְ אַחַר הַמַּחְמִיר, דְּסִפְק דְּאוֹרֵיָתָא
לְחֲמָרָא. הַגָּאוֹן הַחֲזוֹן אִי"ש זִיע"א פֶּרֶשׁ, דְּאִיירִי בְּתַלְמִידֵיהֶם, שְׂבּוּדָאֵי
שְׂתַלְמִידֵי בֵּת שְׂמַאי הָיוּ עוֹשִׂים כְּדְּבָרֵי רַבִּים, שְׂהָרִי קִבְּלוּ אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְרַב.
אֶלָּא שְׂיֵשׁ לַעֲיֵן מַלְשׁוֹן "הַרְוֹצָה" דְּמִשְׁמַע כָּל הַרְוֹצָה הוּא, וְלֹא רַק
הַתַּלְמִידִים. לְפִי הַחֲקָרִי לֵב אֶתִּי שְׂפִיר, דְּכִיּוֹן שְׂבִסְפִק פְּלוּגָתָא דְּרַבּוּוֹתָא
סִפְק דְּאוֹרֵיָתָא לְחֲמָרָא מִדְּרַבְּנָן הוּא, לְכֻלֵּי עַלְמָא, מְשׁוּם הֵכִי רְשָׁאֵי אָדָם
לְקַבֵּל עַל עַצְמוֹ דְּבָרֵי בֵּית הֵלֵל וְלִנְהַג כְּמוֹהוּ.

הַרְדְּבַ"ז כּוֹתֵב דְּבִסְפִק דְּפְלוּגָתָא דְּרַבּוּוֹתָא גַּם בְּאִיסוּר דְּרַבְּנָן אֲזַלִּין
לְחֲמָרָא וְרַק בְּסִפְק בְּמִצִּיאוֹת מְקַלִּין בְּסִפְק דְּרַבְּנָן. וְזֶה נוֹגַע לְהָאֵמוֹר.
וְעַצֵּם סְבָרְתוֹ אֶפְשָׁר לְתַלּוּתָהּ בְּמַה שְׂכַתֵּב הַפְּרִי חֲדָשׁ (יִוְרָה דְּעַה סִימָן ק"י),
דְּכַתֵּב דְּבִסְפִקָא דְּדִינָא, לְכֻלֵּי עַלְמָא סִפְק דְּאוֹרֵיָתָא לְחֲמָרָא, מִן הַתּוֹרָה

לְחַמְרָא. וְרַק בְּסַפֵּק בְּמַצִּיאוֹת נִחְלָקוּ הַפּוֹסְקִים שֶׁיֵּשׁ אוֹמְרִים שֶׁרַק מִדְּרַבָּנָן לְחַמְרָא. וְהִסְתַּיַּע מֵהַר"ן פֶּרַק קַמָּא דְקַדוּשֵׁין (ו:). אָמְנָם, אֲפֹשֶׁר לְדַחוֹת רְאֵיתוּ מֵהַר"ן, כִּי עֵינֵי בְּהַרִיטְבִּי"א בְּקַדוּשֵׁין (ו:). דְּמַבְאֵר הַסּוּגְיָא דְהוּא סַפֵּק בְּמַצִּיאוֹת וְלֹא בְּדִין. וְדו"ק.

וּבְזֶה מְבַאֲרִים מַה שֶׁנֶּאֱמַר בְּגִמְרָא (בְּרֵכוֹת ה.). א"ר זִירָא, בֵּא וּרְאֵה שְׂלֵא כְּמִדַּת הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִדַּת בְּשֵׁר וְנֶדֶם, אָדָם בְּשֵׁר וְנֶדֶם מוֹכֵר חֶפֶץ לְחֻבְרוֹ, מוֹכֵר עֶצֶב (שֶׁפֶרֶשׁ מִמֶּנּוּ דְבַר חֲשׁוֹב שְׁמִתוּדָה דְחִקוּ מְכָרוֹ) וְלוֹקַח שְׂמִת. אֲבָל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר, כִּי לֶקַח טוֹב נִתְּתִי לָכֶם תּוֹרַתִי אֵל תַּעֲזֹבוּ. (שֶׁשֶׁמֶח הוּא וּמְזִהִירִם מִלְעֹזֵב אֶת הַתּוֹרָה וּמִשְׂבַּחָה לַפְּנִיָּה) וְלִכְאוּרָה קֶשֶׁה, דִּמְהַדְּמִיּוֹן לְמוֹכֵר וְלוֹקַח, בְּמִכָּר יֵשׁ עֲצָבוֹת לְמוֹכֵר שֶׁהָרִי הֵלֵךְ מִמֶּנּוּ הַחֶפֶץ, וְזָבִין וְאוֹבִיד, מַה שֶׁאֵין כֵּן אֲצֶל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׂאֵלְקִים הַבֵּין דְּרַכָּה וְהוּא יָדַע אֶת מְקוֹמָהּ, וְלֹא אֲבִיד וְלֹא מִיָּד, אֲלֵא, לְפִי הַמְּדַרְשׁ הַנִּי"ל אֲתִי שְׁפִיר, דְּכִינּוֹן שֶׁהֵלְכָה נִמְסָרָה רַק לְחַכְמֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא בְּשָׂמִים הִיא, דְּמִי שְׁפִיר לְחֶפֶץ הַיּוֹצֵא מִיָּדִי בְּעַלְיוֹ. וְהוּא רְמוּז בְּמַה שֶׁפְּתוּב נִצְחוֹנִי בְּנִי נִצְחוֹנִי שֶׁהִכְרַעַה מְסוּרָה בְּיַדִּי בְּנִי.

וּכְפִי שְׁמוּבָא בְּגִמְרָא בְּבֵא מְצִיעָא (דף נ"ט ע"ב) כְּשֶׁנִּחְלָקוּ עַל תַּנּוּרוֹ שֶׁל עֶכְנָאִי לְעַנְיָן טַמְאָה, וּבְאוֹתוֹ יוֹם הִשִּׁיב ר"א כָּל תְּשׁוּבוֹת שֶׁבְּעוֹלָם וְלֹא קִבְּלוּ מִמֶּנּוּ, אָמַר לוֹ אִם הֵלְכָה כְּמוֹתֵי חֲרוּב זֶה יוֹכִיחַ, נֶעְקַר מֵאָה אִמָּה מִמְּקוֹמוֹ, ... אִמַּת הַפִּיִם תּוֹכִיחַ... כְּתִלִי בֵּית הַמְּדַרְשׁ יוֹכִיחוּ... עֵינֵי שָׁם כָּל הַסּוּגְיָא.

וְלִכְאוּרָה מַה סָבַר ר"א שֶׁכָּל כֶּף רָצָה לְהוֹכִיחַ שֶׁהֵלְכָה כְּמוֹתוֹ, הָרִי קִיָּמָא לֹן דְּאַחְרֵי רַבִּים לְהַטּוֹת, וְגַם הוּא יָדַע דְּבַר זֶה בּוֹדָאִי.

אֲלֵא יֵשׁ לוֹמֵר, דְּסַבִּירָא לִיהַ דְּלֵאוּ בְּכָל דּוּכְתָא אֲמַרִּינָן אַחְרֵי רַבִּים לְהַטּוֹת, דְּבִאֲפֹן שֶׁהִיָּחִיד גְּדוֹל מֵהַרְבֵּים, הֵלְכָה כְּפִיחִיד. דְּהוּא גְּדוֹל מֵהֶם בְּגִי דְּבָרִים. הָא' - בְּמִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת בְּמוֹעֵט שֶׁהִיָּתָה בּוֹ יוֹתֵר מֵהֶם, וְהָרִי עַל יְדֵי מִדָּה זֹאת אָדָם זוֹכֵה וּמְגִיעַ לְקַנְיָן תּוֹרָה, וְכִמוֹ שֶׁפְּתוּב "זוֹ דְּרַכָּה שֶׁל תּוֹרָה" פֶּת בְּמִלַּח תֹּאכַל וּמִים בְּמִשׁוּרָה תִּשְׁתֶּה, וְעַל הָאֲרָץ תִּישֹׁן, וּבִתּוֹרָה אֲתָה עֹמֵל. וְאָמְרוּ ז"ל אֵין דְּבָרֵי תּוֹרָה מִתְּקִימִים אֲלֵא בְּמִי שֶׁמִּמִּית עֲצָמוֹ עָלֶיהָ. וְכֵן אָמְרוּ הַזְּהָרוּ בְּבִנְי עֲנִיִּים שֶׁמֵּהֶם תֵּצֵא תּוֹרָה. הַב' - מִדַּת הָעֲנָוָה שֶׁבְּגִנָּה זוֹכֵה הָאָדָם לְכַתְּרָה שֶׁל תּוֹרָה, וְכִמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּגִמְרָא תַּעֲנִית הוּי כָּל צְמָא לְכוּ לְמִים, מַה מִּים הוֹלְכִים לְמִקּוֹם שֶׁהוּא נִמּוּד וְאֵינָם מְטַפְּסִים לְמַעְלָה, כֶּף תּוֹרָה מִי שֶׁמִּנְמִיד עֲצָמוֹ וְיודֵעַ אֶת מַעוּטוֹ זוֹכֵה לְכַתְּרָה שֶׁל תּוֹרָה, וְאֵף מְסִיעִים בְּיָדוֹ בְּשָׂמִים לְכוּן אֲלֵבָא דְּהִלְכְתָּא לְאִמְתָּה שֶׁל תּוֹרָה. וְכִמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּעֵרוּבִין (ג:). אָמַר רַבִּי אֲבָא שְׁלֵשׁ שָׁנִים נִחְלָקוּ בֵּית שְׁמַאי וּבֵית הַלֵּל, הִלְלוּ אוֹמְרִים הֵלְכָה כְּמוֹנוֹ וְהִלְלוּ אוֹמְרִים הֵלְכָה כְּמוֹנוֹ, יִצְתָה בֵּית קוֹל וְאָמְרָה אֵלוֹ וְאֵלוֹ דְּבָרֵי אֲלֵקִים חַיִּים וְהֵלְכָה כְּבֵית הַלֵּל. וְכִי מֵאַחַר דְּאֵלוֹ וְאֵלוֹ דְּבָרֵי אֱלֹהִים חַיִּים מַה זָכוּ בֵּית הַלֵּל שֶׁתִּקְבַּע הֵלְכָה כְּמוֹתָן, מִפְּנֵי שֶׁנּוֹחִין הָיוּ וְעֵלּוּבִין, וְהָיוּ שׁוֹנִים דְּבָרֵי בֵּית שְׁמַאי עִם דְּבָרֵיהֶם, וְלֹא עוֹד אֲלֵא שֶׁהָיוּ מְקַדְּמִים בֵּית שְׁמַאי לְבֵית הַלֵּל וְכִהְיָא דְּסַפְּחָה. (וְהָיָנוּ, שְׂבֻכּוֹת מְדוּתֵיהֶם הַטּוֹבוֹת וְהָעֲנָוָה שֶׁהִיָּתָה בָּהֶם, זָכוּ לְסִיעֵתָא דְּשְׁמַאי וְלִשְׁפַע אֲלֵקִי בְּחֻכְמָה בִּינָה

ודעת, בהבנה ובסברא, אלפא דהלכתא, ועל ידי העננה זכו לקבל דעת ממי שהדעת שלו]. ומכח העננה שבהם נקבעה הלכה כמותם. ואם כן גם ר"א הגדול היה מחבריו בענותנותו. הג' - זו ההתמדה העצומה והמבהילה של ר"א. ומאחר והוא עולה עליהם בגי דברים אלה, לפיכך סרב לקבל הטענה דאחרי רבים להטות. [ולכאורה מה הוכיח הנה, בנדאי שכל אחד מהנחלקים יטען שהלכה כמותו, והנראה, דמחלקתם יסודית לגבי הפלל של אחרי רבים להטות, דהנה בית שמאי מחדדי טפי וסבירא להו דאם כן הם גדולים יותר בתורה, ובכהאי גוונא לא אזלינן בטר הרב של החכמים בכמות, אלא אזלינן בטר האיכות. אבל בית הלל סבירא להו דכיון שהם חכמים בתורה, אין לדבר סוף, שכל אחד יטען שהוא גדול מחברו, משום הכי אזלינן בטר רבים בכמות תלמידי חכמים ולא רק באיכות].

והדבר רמוז במה שהצריך להביא ראיה שהלכה כמותו דוקא מחרוב, אמת המים, כתלי בית המדרש. דחרוב מסמל את ההסתפקות במועט, וכמו שאמרו בגמרא ברכות יז ע"ב כל העולם כולו נאזן בשביל חנניא בני חנניא בני די לו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת. ולכן גם אצל רשב"י נברא אילן של חרובין לסמל ההסתפקות במועט, ופטור מתרומות ומעשרות וערלה. ואמת המים - מסמל את העננה, שהרי המים בטבעם יורדים ואינם עולים, וכתלי בית המדרש מסמל את ההסתגרות בתוך כתלי בית המדרש להתמדה בתורה, ואם כן סבירא ליה לר"א דבכהאי גוונא לא אמרינן דאחרי רבים להטות, שהיחיד והרבים אינם שקולים, וכמו שאמר רבי האי גאון המובא ברמב"ן סנהדרין (כד ע"א) דאחרי רבים להטות הוא דוקא בבית דין שקולין, [ועיין במשנת יעב"ץ מש"ב באורד, חו"מ סי' כה].

ובאמת שאף שר"י חלק על ר"א אבל הוקירו במאד, עד שאמר עליו: האבן הזאת דומה להר סיני וזה שישב עליה (ר"א) דומה לארון ברית ה'. (שיר השירים רבה פרק א) ועין בפרקי רבי אליעזר שרבי אליעזר אכל עפר כדי שיוכל לעסק בתורה. עד כדי כך ההסתפקות במועט שהיתה לו. ובכל זאת אין משגיחים בבת קול, והלכה כרבים. (ועין עוד בהקדמת שו"ת יד מאיר ונחל יצחק בפתח השער ד', ועין שם בנח"י אות ב' לקחת מתנות באדם וכו', ובבית הלוי פרשת יתרו על זה).

ומה שאמר "נצחוני בני" אמרו, עשוני נצחי, שאם לא כן כל אחד יוכיח באותות ומופתים ובכשופים, ויבואו חס ושלום לשנות מדברי תורה, וממקורם הטהור והאמתי, ועל זה שלא שמו לבם לכל הנסים של רבי אליעזר, ועם כל זה אמרו לא בשמים היא, עשוני בזה נצחי, ועין בספר אשי ישראל (סוף פרשת וזאת הברכה).

פרק
בענין חובת הלמוד להלכה ולמעשה וחובת הכתיבה
מתוך שיחתו של מרן רבנו עובדיה יוסף שליט"א

הנה נאמר בתורה שני פסוקים שלכאורה סותרים, האחד אומר "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלקיך לא תעשה כל מלאכה" (דברים טז, ח). והשני אומר "ביום השמיני עצרת תהיה לכם" (במדבר ל, לה), פעם אומר 'לכם' ופעם אומר "לה' אלקיך". אמרו רבותינו (ביצה טו:): "חלקהו, חציו לה' וחציו לכם", "לכם" - חצי היום יעבר באכילה

ובשתייה, בתענוגות ומעט מנוחה, וחצי היום יהיה בתורה ובתפלה זה נקרא לה' אלקיך.

וכבר אמרו רבותינו (ירושלמי סו"פ ט"ו דשבת) "לא נתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא כדי לעסק בהם בתורה", ולכן כל אחד צריך לנצל את קדשת יום טוב ללמוד תורה, ובפרט בחג השבועות זמן מתן תורתנו, ברוך ה' ישראל קדושים יושבים ערים כל הלילה ולומדים, אבל יש אנשים שבבקר אחרי שאוכלים ושבעים, ישנים כל היום, והפכו יום לילה ולילה יום, ומה הועילו חכמים בתקנתם? והן אמת שאחר למוד הלילה צריך שיישן מעט, כי בלי שנה ודאי שמצטער, ולכן יישן שעתים כדי לשבר את תאות השנה, ואחר כך יתגבר כאריה וילמד, כי כל מה שהאדם לומד ומחדש בחג השבועות זה סימן טוב לכל השנה כלה, כי הלא זה זמן מתן תורתנו, וסגלה חשובה מאד שהאדם יחדש חדושי תורה ביום חג השבועות. ואם לא מסגל לחדש, לפחות ילמד דבר חדש, שהנשמה שלו תדע דבר חדש שלא ידע מקדם, גם זה נקרא חדושים דאורייתא.

ובעצם המשג של חדושי תורה, יש שחושבים חדוש לא נקרא אלא אם כן מקשה איזו קושיא, ומתרח תרוץ יפה או סברא יפה, ויש החושבים שהכל תלוי בקושיות ותרוצים. ולא היא, סדור הדברים עד שמגיע לכלל פסק הלכה כל זה נקרא חדושי תורה, וזה החדוש האמתי שהקדוש ברוך הוא רוצה. רבותינו אומרים (ברכות ח.) "מיום שחרב בית המקדש אין להקדוש ברוך הוא אלא ד' אמות של הלכה", וצריך להתבונן לסדר ולשחזר בראשו ממקורות התלמוד, ואחר כך להוסיף ראשונים ואחרונים עד שהוא מגיע לכלל הלכה, ומתבונן בדברים ומתישב בהם. וכל זה נקרא חדושי תורה, וזה החדוש האמתי שהקדוש ברוך הוא רוצה. בימות החל הדבר הרבה יותר קל, מפני שנתן לכתב ולסדר את הדברים בכתיבה, אבל גם בשבת ויום טוב שאי אפשר לכתב יסדר אותם במחו ובלבו, הנה רואה עוד חדוש כאן, ולפי הסברא הזו יוצא הלכה כזאת. וכן על זה הדרך.

ומאד חשוב שהאדם ילמד להסיק שמענתא אלבא דהלכתא, ולא רק שיקשה קשיא ויתרח, אלא עקר המטרה לאסוקי שמענתא אלבא דהלכתא, להוציא הלכה לאורה, ובפרט שיש הרבה הלכות עמומות, וגם עכשו בדורותינו יש הרבה רבנים שנחלקו בענינים טכניים של הזמן הזה, ואחד אוסר ואחד מתיר. ומי שהוא בעל הוראה - בעל כח להכנס להוראה, חיב עד כמה שידו מגעת, להתבונן היטב בטעמו של האוסר ובטעמו של המתיר, ולהתבונן אם יש לו איזה ראיה לדעת המתיר או לדעת האוסר, בלי שום חנפה, הלא אין לאדם מונופול על התורה. ועל כל תלמיד חכם שלא להקפיד אם מבקרים את דבריו בתורה, וכן אם יש הערה על דבריו. בין אם הוא חי אתנו - שיחיו התלמידי חכמים לעולמי עד, ובין אלה שאינם נמצאים אתנו, ונמצאים בעולם האמת, ואדרבה הם שמחים מאד כשמוצאים ומגלים איזה דבר ח"ו של טעות במשנתם, ומפרסמים את זה כדי שהאנשים לא יפשו, וכתוב בספרים שאותם המחברים שכתבו איזה דבר בחבורם בעולם הזה, ובעולם האמת הם

מרגישים שלא כתבו נכון, הם ממטירים ברכות על מי שמגלה את הטעות שלהם, ואם היה נתן רשות היו באים ומברכים את האיש שפרסם את הטעות שלהם, כי הם בעולם האמת והם רוצים שהכל יהיה אמת, והאדם בשר ודם שגיאאות מי זבין, פה בעולם הזה כתב מה שכתב לפי בינתו ולפי חכמתו, אבל בעולם הבא מגלים לו את כל האמת, ואם היה נתן היה אומר "אני חוזר ביי", אבל אין רשות, חכם שרוצה לחזר עוד פעם או לבוא בחלום - לא יכול לבוא, תן לחכמי הדור שהם יגלו את האמת, כי לד אין רשות לחזר.

והרמב"ם כותב בהקדמתו, שאין אדם נצול משגיאה, והוא עצמו חזר בו בכמה מקומות אחרי שהספרים שלו התפרסמו, וכתב כמה פעמים לחכמי לונל: "צר לי שספרי כבר התפשטו בכל ארצות תבל ויש דברים שאני חוזר בי, בבקשה מכם תתקנו במקום פלוני שטעיתי, כדי שלא יהיה שום מכשול". (עין שו"ת פאר הדור סימן מא ועוד). והרמב"ם ע"ה היה מיוחד במינו בעל מדות נפלאות, מלבד שגדול ועצום היה בתורה, במדות טובות עוד יותר, אי אפשר לנו לתאר כי ראשונים כמלאכים, והוא מספר - בענוה - על עצמו, שלא היה כועס בשום אופן על מי שחושב אותו שהוא טועה. אלא שהוא היה מצדיק ומלמד זכות על רבי אברהם בנו, שהיה מתפעס מאד למה פוגעים בכבודו של אביו, והוא צודק כי הוא גם תלמידו של אביו וגם בנו, והיה כואב לו כשהיו חולקים על אביו, ובפרט כשחולקים שלא בצדק. אם חולקים בצדק אין מה לכעס, אבל כשמחפשים עלילות ברשע, ומפרשים פרושים לא נכונים ובאים לחלק כדי ליטל עטרה לעצמם ולהתכבד בקלון חבריהם, זה היה כואב לרבי אברהם, והרמב"ם היה מלמד עליו זכות. וכשהיו מקשים עליו חכמי לונל, הרבה פעמים אמר להם: טעיתי ואני מבקש מכם שתתקנו בספרים שלכם.

הגאון מוילנא כותב בכמה מקומות, באמת הרמב"ם בשעה שכתב את חבורו לא טעה, אלא שהוא שכח את המקורות למה הוא פסק כך, ואחרי שנים כשהקשו לו הראו לו גמרא שלא משמע כדבריו, חשב שטעה במה שכתב בספרו. ובאמת הוא ידע יותר מהגמרא הזאת - ידע הרבה גמרות, וכשהוא כתב הוא ברר את הדבר לאשורו וכתב, אבל נשכחו ממנו כל הנימוקים שלו וכשהקשו לו הוא חשב שטעה ואמר תתקנו, ואומר הגר"א האמת היא כמו שכתב הרמב"ם במשנה הראשונה וזה הנכון, ולא חזר בו (הרמב"ם), ובאמת שהיה יכול לסגור על עצמו ולחפש סגוריא, אך לא רצה מחמת אהבת האמת. ובאמת הרי כיון שהפונה והמטרה להגיד את האמת, לא אכפת לתלמיד חכם שהוא כותב איזה חבור, שיבוא מישהו ויגיד אחרת. ויש שחושבים שזה פגיעה בכבודו, אבל זה לא פגיעה בכבודו, אלא הרב יראה הדברים ואם ימצא חן בעיניו יודה לו, ואם לא ירצה להודות לו, לא יודה לו, אבל אין בזה שום פגיעה, כי אין שום תלמיד חכם בעולם שיש לו מונופול על התורה.

ומי לנו גדול מהרי"ף - רבי יצחק אלפסי, ובכל זאת יש להרמב"ם כמה תפיסות על דבריו. והוא באמת היה עמוד העולם, רבנו יצחק בעל

התוספות אומר (הובא בשם הגדולים). לא היה אפשר בעולם לחבר חבור כזה של הרי"ף, אם לא אדם ששרתה עליו רוח הקדש, אדם בלי רוח הקדש לא יכול לחבר חבור כזה בשום אופן. ועם כל הכבוד והשבח הזה, פותב הרמב"ם שהוא שגה בכמה מקומות, אבל אשריו ואשרי חלקו, שכל השגיאות שלו היו לא יותר מ - י טעויות בכל הספר, אבל עשר טעויות יש, ובהן הוא משבח אותו שהוא גאון עולם וצדיק, משום ששגיאותיו לא עלו על עשר. ואשרי מי שטעויותיו מועטות, והרמב"ם חולק עליו יותר מעשרים פעם, אבל תפיסות ממש, לא מצא יותר מעשר. ולא היה כמו הרמב"ם שהעריץ את הרי"ף, וגש אומרים שהיה רבו, אך זה אינו, ולא יתכן שלמד אצלו תורה, כי הוא היה עדין צעיר לימים. אביו של הרמב"ם רבי מימון הדין, נקלע פעם לעיר פאס ולקח את בנו להרי"ף שיברך אותו, כי רבי יצחק אלפסי הוא מעיר פאס, והרי"ף ברך אותו, וזכה הרמב"ם לתורה וגדלה, והיה תולה את כל תורתו בזכות הברכה שברך אותו הרי"ף, ולכן היה מחשיב את עצמו לתלמידו ותמיד קורא אותו "רבותי כתבו כן וכך" וכונתו על הרי"ף.

ודעו שבתורה אין משוא פנים, הגאון מוילנא היה מצוה ואומר לתלמידו רבי חיים מוולוז'ין, אין משוא פנים בהוראה (שו"ת חוט המשולש סימן ט) אם תמצאו שגיאה על מישוהו "אדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש", כי זו דרכה של תורה, ומי שפועס על שמקשים על דבריו ומתרעמים עליו בצדק, זה חסר דעת, זה לא איש משלם. אדם שלם לא פועס, ורק אם הוא רואה שמשבשים, לא די להם שלא יודעים אלא גם מקשים עליו 'לא מסתיי דלא גמר, תיובתא נמי מותיב? ובפרט אם פונתם לקנטר. אבל אם מקשים בצדק אין לכעס, כי הרי העקר הוא שתתגלה האמת, ולא משנה אם האמת מתגלה על ידו או על ידי חברו. כמו ששמח שמתגלה האמת על ידו, כך צריך לשמח שחברו ברוך ה' זכה וגלה את האמת, העקר שיהיה כבוד לקדוש ברוך הוא ומה נפקא מניה אם נתכבד הקדוש ברוך הוא על ידו או על ידי חברו. כך חושב מי שיש לו שכל ישר, אבל מי שאין לו שכל ישר חושב אם בא רב אחד וחולק על הרב השני, סימן שהוא לא מחשיב אותו, ומתחילים לכעס, הוא אדם גדול איך אתה חולק עליו, זה חסר דעת. התורה שלנו היא תורת אמת, ואמת כתיב בה (עבודה זרה ד:), ולא מחניפין בה לשום אדם. אלו דבריו של הגאון מוילנא.

לכן שנינו במשנה (אבות א, ד) "ויהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דברייהם", 'מתאבק', - אומר הגאון מוילנא (עיי לגר"ח מוואלוז'ין ברוח חיים שם) - לשון "ויאבק איש עמו" (בראשית לב, כה), התאבקות ממש, כי המתאבק עושה מלחמות, והוי מתאבק בעפר רגליהם, מצד אחד עפר רגליהם, תתנהג אתם בענוה כי סוף סוף הם גאונים, הם גדולים, אך מצד שני מתר לך להתאבק, להתאבק על דעתך, יש לך דעה נחושה באיזה דבר של הלכה, אתה מבין שכך ההלכה, ואתה תלמיד חכם שהגעת להוראה, תעמד על דעתך! לא בכל דבר יהיה פחדן ויאמר 'אני מבטל דעתי...'. זה אין לו דעת בכלל, אם הוא עושה תמיד כמו בטול חמץ... 'מבטל בלב ודין' אז אין לו דעת, צריך אדם לעמד על

דעותיו. אלא מה, אם הוא רואה שהוא טועה זה ענין אחר, 'מודה על האמת', אבל כשהוא מרגיש שהוא הצודק, 'ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש' (תהלים קיט, מו).

ועל כל אחד לכון את לימודו לאסוקי שמעתתא אלבא דהלכתא, לחדש חדושי תורה, והחדוש לא תלוי בקושיא ותרוץ, אלא הבנת הענין והבנת הסוגיא על בוריה - להבין אותה יפה, ולאסוקי שמעתתא אלבא דהלכתא, אבל אם הוא לוקח את הגמרא ולומד אותה באפן שטחי 'אחת למעלה ושבע למטה' - הוא לא הבין, ותשאל אותו שאלה אין לו מה לענות, וזה סימן שלא הבין את הסוגיא על בוריה, אם הוא פותח את המהרש"א, ולא מבין מה שכתוב במהרש"א סימן שלא הבין את הסוגיא, כי אם היה מבין את הסוגיא, היה מבין את דברי המהרש"א, וזה עמק העיון וכך האדם צריך להרגיל את עצמו בעמק העיון.

וזה הביאור: "אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו" (ברכות יז:), לא כתוב אשרי מי שלומד תורה, צריך אדם להיות 'עמל' בתורה להגיע לעמק העיון, לסברות נכונות, להבין היטב את הסוגיא. ואחר כך בסוף כשרואה דברי הפוסקים - "בני אל ילזו מעיניך" (משלי ג, כא), אחרי שהוא שומר ומשחזר הכל במחו ובלבו, הוא מגיע אחר כך להלכה, ויודע מהיכן יוצאת כל הלכה, ומבין כל דבר בשרשו ובטעמו ונמוקו עמו. זה לימוד ההלכה האמתי שהקדוש ברוך הוא שמח בה. אבל כשהאדם לומד ברפיון רוח, איפה אשרי מי שעמלו בתורה, איפה העמל בתורה.

וצריך לזכר תמיד כי אין לקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה, אמנם ספר אגדה שיש בו משיכה ליראת שמים זה חשוב, אבל ההלכה זה העקר, וצריך לדעת אותה משרשה, "כל הלכה שאין לה בית אב אינה הלכה" (ירושלמי שבת ר"פ ר"א דמילה), 'בית אב' הינו שיודע אותה ממקורה מתחלתה עד סופה. לא שיקח ספר לקוטים, ספר אחרון של דורנו, או של לפני דורנו, כמו קצור שלחן ערוך וילמד בהם, כבר כתב על זה בספר שני לחות הברית: ראה הזרתית אל תפסק שום דין מספרי הקצורים, כי הם רק מטעים את האדם. וכן מבאר במהרש"א (סוטה כב.) כי מי שלא בקי ביסודות ההלכה יכול רק לטעות ולהתבלבל, וכל ספר שהוא קצור ההלכה הוא להמון העם כדי לפרסם אותם, אבל תלמיד חכם אסור לו להסתמך רק על ספרים כאלה, אלא צריך לדעת את המקור עד שיגיע לתמצית, לאסוקי שמעתתא אלבא דהלכתא, וזו ההלכה שהקדוש ברוך הוא חפץ בה, זו המסגרת של ארבע אמות של הלכה. למה דוקא ארבע אמות, כדי לא לחרג מקו ההלכה, זה לא מה שאתה רוצה וחפץ, עושה פלפולים כאות נפשך כחמר ביד היוצר, אלא יש 'מסגרת' ארבע אמות, לא תאסר מה שהתורה התירה ולא תתיר מה שהתורה אסרה, כשם שאסור להתיר את האסור כך אסור לאסור את המותר, ולא תאמר דבר שהוא מותר מה אכפת לי שאני אגיד להם שזה אסור, שיחמירו... מי שעושה כך מסלף את התורה, ונקרא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה. האסור - אסור, והמותר - מותר. ועל זה אדם מתנודה ביום הכפורים, 'אשר

התרת אסרתי ואשר אסרת התרתי, על שניהם הוא מתודה. וזה בכלל
"אשרי מי שעמלו בתורה", לעמל בתורה ולומר על אסור אסור, ועל מתר
מתר.

ברוך ה' יש הרבה לומדי תורה, אבל מי שעמלו בתורה זה יחידי סגולה,
שהוא עמל ולא מסתפק במה שהבין שטחית את הגמרא, הוא רוצה
להגיע לדבר הלכה, ורוצה לדעת מי צודק, הפוסק הזה או הפוסק הזה.
וכמוכן מדברים אנו על פוסקים אחרונים, כי בפוסקים ראשונים אין לנו
שום סמכות להכניס את ראשנו בין ההרים הגדולים, אלא יש כללים, אם
יש מחלוקת בין פוסקים ראשונים - חכם גדול מחברו בחכמה ובמנין
הולכים אחריו. אם הוא כרב הפוסקים, הולכים אחריו וזה כמו בחכמה
ובמנין. אם זה ספק דאורייתא לחמרא, אם זה ספק דרבנן לקלא. ועיי' גמרא
עבודה זרה 1.1. ויש כללים בהוראה. אך המדבר הוא על פסקי דין של
אחרונים שהאדם מסמך לחלק עליהם, באפן שרבותיו אומרים לו שהוא
הגיע להוראה, אז הוא יעין בכל דבר ודבר לאשורו, ולא יסמך עליהם
כסומא בארבה. יש ברוך ה' חבורים בדור שלנו שלשמחתנו כותבים
בעניני הלכה, מעטים הם, אבל יש ברוך ה', לא אלמן ישראל. ופעמים
שחכם זה אומר מתר וחכם זה אומר אסור, אם הוא בעל הוראה יעין
בדבר בשרשו בטעמו בנימוקו ויגיע למסקנה. ולא יחת מפני כל, ולא יהיה
פחדו.

הפרנו כמה גאונים אמתיים שבקיאים בכל התלמוד, בלא גוזמא, אבל
דא עקא רבותיהם לא למדו אותם איך להגיע לפסק ההלכה, נשארנו
מרחפים בין השמים ובין הארץ, בקיאים בתלמוד באפן נפלא, יודעים כל
מלה ומלה בתלמוד, אבל בעניני הלכה פחדנים מאד, מפני שלא למדו
אותם איך לפסק הלכה. ולא למדו כללי הפסיקה. אשרי אדם שנכנס
לעמק התלמוד והוא מגיע גם לפסק הלכה. ויש כללים, והוא תמיד מטה
אזן ושומע, איך פוסקים בכל דבר.

וגם תמיד צריך להתעניין מה הנמוק, זה יותר חשוב אפלו מפסק ההלכה,
וכמו שידוע שאף שמהדין אסור לומר שום פסוק או הלכה ללא ברכת
התורה, וכמו שכתוב (דברים לב, ג) כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלקינו,
ורבותינו אומרים (נדריס פא:) שנענשו ישראל קשות על שלא ברכו בתורה
תחלה, ובכל זאת כתב הרמ"א (סי' מו ס"ד) שפסק דין בלא טעם, מתר
לאמרו בלא ברכות התורה, מפנין שאין לו שום חשיבות של הלכה. עקר
ההלכה היא פשאתה אומר טעמה ונימוקה עמה, ומסביר אותה
מתחלתה ועד סופה בטוב טעם ודעת. ואם התלמיד לא הבין מה הטעם
שרבו פסק כן, ישאל אותו ולא יתבייש, ועל זה נאמר (אבות ב, ו) "לא הבישן
למד", והרב צריך להסביר לתלמידים ששוקדים על התורה את הנמוקים
והטעמים לדבריו, כי על ידי הטעמים הם יוכלו ללמד דבר מתוך דבר.
הרי הם יושבים ועוסקים בתורה ותורתם אמנותם, וצריך להוציא מהם
אריות שבתורה, ומורי הוראות בישראל.

לפני שנים בערב פסח בקשו ממני לבוא למסר שיעור בבני ברק לפני הישיבות, בישיבת 'בין הזמנים', דברנו שעה ורבע בדברי הלכה, אבל בשביל בני ישיבות צריך להסביר את הדברים משרשם עד לפסק ההלכה. (עיון ענף עץ אבות עמי' תט). וספרו לי אחר כך שהיו קבוצה של בני ישיבות ששמעו את השיעור, והלכו לבית של אחד ממפריהם 'לשתות לחיים' שאל אותם מה 'לחיים'? מה קרה? אמרו לו: פעם ראשונה נפקחו עינינו לדעת מה זו הלכה, שמענו הרבה פלפולים וסברות מהגאונים שלנו, עכשו פעם ראשונה הבנו מה זה הלכה. ולצערנו, חבל שבשיבות הקדושות שמוסרים עצמם לתורה, ויש שם שקדנים עצומים, חבל שיש שלא נותנים לבם לדעת איך מגיעים לפסק הלכה, הרי העקר שלנו זה ההלכה "גדול תלמוד שמביא לידי מעשה" (קדושין מ:), היסוד זה ההלכה למעשה. ולכן הנכון הוא לאברכים ללמד הרבה טור ובית יוסף, והרבה מדברי גדולי האחרונים, והם יישרו לו את השכל, ולאט לאט יפקחו עיניו וילמד איך להגיע לפסק ההלכה.

הגאון פאר הדור החזון איש שהיה מגדולי פוסקי ההלכה, ספר לרב וואזנר [מובא בספרו שבט הלוי], שכשהיה צעיר לימים החליט ללמד הלכה למעשה, ומספר: התחלתי ללמד בספר בית יוסף בעיון, והייתי מקדיש שעות על גבי שעות בכל יום כדי להבין את דבריו, שלפעמים דבריו לא מובנים כי הוא מדבר על הידוע, ורק מי שלמד היטב את הסוגיא מבין אותם. והייתי כל כך מעמיק ומשקיע כחות בו, והיו חברי מצחקים עלי ואמרו 'מה יצא מהבטלן הזה', ובסוף - אמר החזון איש לרב וואזנר, - יצא ממני מה שיצא ממני, ויצא מהם מה שיצא מהם, והיו משחרים לפתחי לדעת הלכה. הם למדו הם שקדו, הם חס וחס וחס לא התבטלו, גם הם היו גאונים, אבל לא הגיעו לפסק הלכה. זה חבל כשאין לאדם מורה דרך שיורה לו ענין ההלכה.

האר"י הקדוש היה אומר: צריך האדם לעיין את עצמו הרבה בעמק העיון והסברא עד שיגיע לפסק ההלכה, וכשמרחיב את הדברים בכתיבה זה סולל לו את הדרך שיגיע לפסק ההלכה, וכשלא מרגיל את עצמו לכתב, זה קשה מאד. בהתחלה כשרוצה להתרגל בכתיבה כותב את הדברים כמו שהוא שומע, משתדל לא להוסיף ולא לגרע, וכותב את הדברים בקצור בתמציתם, ואחר כך חוזר וכותב ומסדר ומסביר דבר דבור על אפניו. ולאט לאט הוא מתרגל ונעשה כמעין המתגבר, ומוסיף איזה נקודות שמטעימות את הענין, ומכניס נמוקים לכל דבר, מכח ההרגל של הכתיבה, ולבסוף מגיע למסקנות אמיתיות. כי קשה להגיע לאמתה של תורה, בלי שירגיל את עצמו בכתיבה, כי בתחלה הדברים נראים בעיניו מערפלים, הוא שומע סברא כזאת וסברא כזאת, ואינו יודע מה לברר ומה לא לברר. וכשמתחיל לכתב, הדברים מתרחבים בעיניו, ומגיע לפסק ההלכה.

לא פעם קרה, כשהיינו בבית הדין שומעים את הטענות, ראונו אומר כך ושמעון אומר כך, שמענו את כל הטענות והתבוננו בהם יפה, מתוך

הנסייון היה נראה למשל, שצריך לפסק לטובת שמעון, אבל בכל זה צריך לעיין בפוסקים לראות איך פסק ההלכה, ואפילו פוסקים שינדענו אותם גם בתחלה, ובכל זאת כשהתחלנו לכתב את הפסק, נשתנה הדבר עד כתיבת סיום הדברים, מן הקצה אל הקצה, במקום לומר שמעון זכאי יצא ראובן זכאי, מחמת שנתרחבו הדברים, 'ממילא רוחא שמעתתא'. וזו כחה של כתיבה, אלמלא שפתבנו היה נשאר כך בדעתי, וחס ושלום היה הפסק שלא כהגן.

וכך זה בכל הלכה [הלכות שבת, הלכות תפילה וכדו'] איך לדמות, ומה לברר, בתחלה הדברים לא נראים בעיניו ברורים, בהשקפה ראשונה חשב שדבר זה דומה לכאן, כשמתחיל לכתב מתרחבים הדברים ורואה שאין שום דמיון לענין הזה - ולא קרב זה אל זה, ורואה שצריך לדמות לענין אחר, ואז מגיע באמת לאמתה שלתורה.

ולכן כמה טוב שהאדם מרגיל את עצמו בכתיבה, ובפרט בני הישיבות שבעזרת ה' יגדלו בתורה, אין לי שום ספק שאם הם מתמסרים לדברי תורה הקדוש ברוך הוא מכון אותם ויזכו לכך, כי "בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו" (מכות י:), [וכמו שכתבו התוספות בכתבות (סג. ד"ה אדעתא) "דרך הוא במי שהולך ללמד שנעשה אדם גדול" ויש סייעתא דשמיא. צריך לדעת, אם הם לא ירגילו עצמם משחר נעוריהם - מצעירותם לכתב, קשה מאד שיכתבו בגדלם. הפרנו תלמידי חכמים גאונים שלא הרגלו בצעירותם לכתב, וכשהיו פותבים אחר כך בגדלותם, יוצאים הדברים מסרסים מהפכים ומבלבלים והם עצמם לא היו שבעי רצון ממה שכתבו, מפיון שלא הרגלו, ולא נתנסו בזה.

אומרים בלשון מליצה "ויקנה לך חבר" - ויקנה (בקמץ) לך חבר, כשאתה לומד לבד הדברים לא ברורים, אבל אם לומד עם חבר הוא מסביר לך, אתה מסביר לו ומתנפח אתו, העט שלך הוא החבר שלך הוא מתנפח אתך, אמנם אתה מכתוב אותו ולא הוא מושל עליך, אבל עם התרחבות הדברים הוא מרחיב לך את דעתך, הוא מעמיד אותך על האמת, וזה גופו של הלכה.

צר לי על הרבה ישיבות, שלא הרגילו את הצעירים שלהם לכתב. כשאני רואה איזה אברך שהוא פותב, אני מחזק את ידיו, אני דוחף אותו שיכתב. כשמתחיל בכתיבה, כותב דברים פשוטים, לא דוקא חדושים, מה שהוא שומע הוא כותב, אבל לאט לאט מסגנן את הדברים ומסביר אותם ומלטש אותם, וידע גם כן איך הנסוח של הכתיבה, גם זה חשוב, כי החבור שמחבר אינו רק לעצמו אלא גם לאחרים, והוא צריך לנסח נסוח שלא יטעו בו ולא יפרשו פרוש לא נכון, אלא שיפרשו את הפרוש האמתי מה שהוא התפון.

שלמה המלך אומר (משלי ה, טו - ועיין בגר"א שם) "שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך, יפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים". - יש גי' שלבים

בְּאֲדָם, בַּהֲתַחֲלָה הוּא שׁוֹמֵעַ תּוֹרָה מֵרַבּוֹתָיו וְהוּא חוֹזֵר וּמְשַׁחֵזר אֶת הַדְּבָרִים, זֶה בְּחִינַת 'שְׂתֵה מִים מִבּוֹרָךְ' כְּמוֹ בּוֹר שְׂיֵשׁ בּוֹ מִים מְכַנְּסִים, יֵשׁ שָׁם לְמִשְׁלַל אֶלְף לִיטֵר, כְּמָה שֶׁהָאָדָם שׁוֹתֶה כֶּךָ נְחֹסֵר בְּבוֹר, שְׂתֵה לִיטֵר חֹסֵר לִיטֵר, וְכֵן עַל זֶה הַדְּרָךְ. כֶּךָ אָדָם בַּתְּחִלַּת לְמוֹדוֹ לִפְנֵי חֲכָמִים, הוּא מְשַׁנֵּן אֶת מָה שֶׁנִּתֵּן לוֹ הָרַב, בְּלִי לְהוֹסִיף וּבְלִי לִגְרֹעַ. מִים זֶה תּוֹרָה - "אֵין מִים אֶלָּא תּוֹרָה". אַחַר כֶּךָ 'וּנוֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֲרָךְ' הַגְּמָרָא בְּמִסְכַּת עֵרוּבִין (דף יח) אֹמְרֵת בְּאֵר, זֶה בְּאֵר מִים חַיִּים - נוֹבֵעַ, וְאֵלוֹ בּוֹר זֶה מִים מְכַנְּסִים. בַּתְּחִלָּה שׁוֹתֶה מִהַבּוֹר, אֲבָל אַחַר כֶּךָ מִתּוֹךְ בְּאֲרָךְ נַעֲשֶׂה כְּמַעֲנֵן הַמִּתְגַּבֵּר. וְלֹא כְּתוּב 'וּמִים' מִתּוֹךְ בְּאֲרָךְ, אֶלָּא 'וּנוֹזְלִים', כִּי זֶה לֹא יִהְיֶה מִים זֶה יִהְיֶה "דְּבִשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ", בַּתְּחִלָּה זֶה מִים פְּשׁוּטִים, אֹרִי צָרִיךְ לְשִׁים לָהֶם חֹמֵר שֶׁלֹּא יִתְקַלְקְלוּ וְשֶׁלֹּא יִהְיֶה בָהֶם תּוֹלְעִים, אֲבָל אַחֲרֵי זֶה שֶׁהוּא מִתְגַּדֵּל בַּתּוֹרָה וּמוֹסִיף חֲדוּשִׁים וְדְבָרִים שֶׁל טַעַם זֶה 'וּנוֹזְלִים', נִהְפָּכִים בְּפִיו לְמִתּוֹקִים כְּמוֹ דְּבִשׁ וְחֶלֶב. וְאַחַר כֶּךָ יֵשׁ 'יְפּוּצוֹ מַעֲנִינוֹתֶיךָ חוּצָה', אַחֲרֵי שֶׁבְּרוּךְ ה' זְכִיתָ וְאַתָּה כְּבָר בְּעֶצְמָךְ גְּדוּל בַּתּוֹרָה וּמַעֲנֵן הַמִּתְגַּבֵּר, תּוֹסִיף וְתִתֵּן אֶת זֶה גַם לְאַחֲרִים תְּפִיץ מַעֲנִינוֹתֶיךָ חוּצָה, הֵן עַל יְדֵי כְּתִיבָה וְהֵן בְּדַבּוּר.

אֲמַנִּם יֵשׁ אֲנָשִׁים שֶׁלֹּא מְסַגְּלִים לְדַבֵּר, עֲרָלִי שֹׁפְתִים, אֵין לָהֶם גִּישָׁה לְדַבּוּר, אוֹ שֶׁקֶשָׁה לָהֶם לְדַבֵּר מִחֲמַת חֲלָשָׁה, אֲבָל בְּכְתִיבָה הֵם כְּמַעֲנֵן הַמִּתְגַּבֵּר. לְמִשְׁלַל, הַגְּאוֹן מְלוּבְּלִין בַּעַל "תּוֹרַת חֹסֵד". בְּהַקְדַּמְתּוֹ הוּא הֵבִיא אֶת הַגְּמָרָא בְּמִסְכַּת סִכָּה (דף מט:). "מֵאִי דְכְּתִיב (מִשְׁלֵי לֹא, כו) 'תּוֹרַת חֹסֵד עַל לְשׁוֹנָה' יֵשׁ תּוֹרָה שֶׁל חֹסֵד וְיֵשׁ תּוֹרָה שֶׁאֵינָה שֶׁל חֹסֵד? אֶלָּא הַלּוּמֵד תּוֹרָה וּמְלַמְּדָה לְאַחֲרִים זֶה תּוֹרַת חֹסֵד, הַלּוּמֵד תּוֹרָה לְעַצְמוֹ וְאֵינוֹ מְלַמְּדָה לְאַחֲרִים זֶה תּוֹרָה שֶׁאֵינָה שֶׁל חֹסֵד". אָמַר, אֲנִי לֹא זְכִיתִי לְלַכֵּת וְלִתֵּת שְׁעוּרִים מֵרַב חֲלָשְׁתִּי, לְכֵן הִחֲלַטְתִּי לְהוֹצִיא אֶת הַסֵּפֶר הַזֶּה לְאוֹר, כְּדִי שִׁיחַנוּ לְכָל הַפְּחוֹת מִהַכְּתִיבָה שְׁלִי. חֵבֵר אֶת זֶה בְּזִקְנוּתוֹ, הוּא כְּתוּב שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ כּוֹחוֹת, וְהוּא- עָלְיוֹ הַשְּׁלוֹם, הָיָה רָגִישׁ מְאֹד לֹא הָיָה לוֹ שִׁנָּה בְּעֵינָיו, יֵשׁן בְּלִילָה חֲצִי שָׁעָה וְקָם, וּבִיּוֹם הָיָה יֵשׁן שְׁעָה כְּדִי לְהַשְׁלִים מָה שֶׁחֹסֵר בְּלִילָה וְקָם, הַכֹּל שָׁעָה וְחֲצִי, וְאָדָם שֶׁהוּא בְּלִי שִׁנָּה לֹא יְכוּל לְחִיוֹת, וּמָה יֵשׁ בְּשָׁעָה וְחֲצִי...? בִּידְנוּ יֵשׁ אֶת חֲבוּרוֹ עַל אֲרַח חַיִּים וְאֲבָן הַעֶזֶר. הוּא מְזַכֵּיר בְּהַקְדַּמְתּוֹ שֶׁחֵבֵר גַּם עַל יוֹרָה דְעָה, אֲבָל חֶבֶל שֶׁנֶּאֱבַד מֵאֲתָנוּ. אֲנִי בְּצַעֲרֵירוֹתַי הֵייתִי שׁוֹתֶה בְּצִמָּא אֶת דְּבָרָיו, אֹרִי כָּל סִימָן יֵשׁ בּוֹ כְּמַעַט רַב הַתְּלַמוּד, וְכָל הַתְּלַמוּד מְבָרִיק נֶגֶד עֵינָיו בְּבַחֲיַנַּת 'עַפְעַפִּיךָ יִשִּׁירוּ נִגְדֶךָ'. נחמי בְּשַׁנַּת תַּרס"ד, אֲבָל נִחְשָׁב עֲנֵק מִמֶּשׁ כְּמוֹ בְּדוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים].

סִפֵּר לִי הַגְּאוֹן רַבִּי חַיִּים נָאָה ע"ה, שֶׁאָבִיו רַבִּי מְנַדֵּל נָאָה יָשָׁב פְּעַם וְלָמַד אֶת הַסּוּגְיָא שֶׁל טַפַּת חֶלֶב (חולין קח), יֵשׁ שָׁם ר"ן שֶׁלֹּשָׁה דְפִים כְּלוֹ מְלֵא חֲדוּשִׁים וְסִבְרוֹת דְּבַר פְּלֵא, וְהֵנָּה נִכְנָס הַגְּאוֹן בַּעַל תּוֹרַת חֹסֵד וְשָׂאֵל אוֹתוֹ בְּמָה הוּא עוֹסֵק, אָמַר לוֹ אֲנִי לּוּמֵד הַר"ן בְּסוּגְיָא שֶׁל טַפַּת חֶלֶב, אָמַר לוֹ אֲנִי אֲגִיד לָךְ אֶת הַר"ן בַּעַל פֶּה וְהַתְּחִיל לּוֹמַר לוֹ מְלָה בְּמִלְהָ מִהַתְּחִלָּה עַד הַסּוּף, אַחֲרֵי זֶה אָמַר לִי תֵאֱמִין לִי אֲרַבְּעִים שָׁנָה לֹא לְמַדְתִּי אֶת הַר"ן הַזֶּה... זֶה מִחַ פְּלֵא, זֶה לֹא בֶן אָדָם, אֲנִי לֹא יוֹדֵעַ אִם יֵשׁ מְלֵאכִים כְּאֵלֶּה... וְזֶה סִפְרוֹ תּוֹרַת חֹסֵד מִמֶּשׁ תּוֹרַת חֹסֵד עַל לְשׁוֹנוֹ. וְהַסֵּפֶר כְּלוֹ מְלֵא בְּקִיאוֹת

מלא סברות והכל ביישר העיון לא פלפולים נפתולים שמבלבלים את האדם. מלא חכמה ראשונה ואחרונים, זה ספר ממש מפליא לעשות. אשרי אדם שיקח וילמד בספר הזה [יש גם על אבן העזר, אבל על ארח חיים שזה לכל נפש], על הסדר אפלו שעתים בשבוע. היו ימים שהייתי יושב מהבקר עד הערב והייתי סוגר עלי ולומד רק בספר הזה, כי זה ספר ממש מאיר את העינים.

וכמו שאמרתי, יש אדם שלא נחן בכשרון של דבור הן מחמת חלשה וכיוצא בזה, אז לכל הפחות יפוצו מעינותיו חוצה על ידי פתיבה יחבר חבור והוא נשאר קים לדורי דורות. וילמדו בו תלמידי חכמים.

ומאיך למשל, הגאון הרולגצ'אובר בעל ספר "צפנת פענח", מי יכול להבין מה שהוא כותב, מרב שהיה גאוני לא יכל להסביר את דבריו: 'עין מקום פלוני, ועין מקום פלוני'. בעין הראשון יש לו קושיא, תלמד שם את הגמרא ותבין את הקושיה, וה'עין' השני יש לו תרוץ תלמד שם ותבין את התרוץ, וכן על זה הדרך, על כל שתי שורות שלו צריך ללמד ארבעה - חמשה גמרות. לא היה לו מענה לשון להסביר את הקושיות שלו בכתב. אבל כשהוא היה בא לדבר בשיבה בחיים חיותו, לא היה חיד מתוק ממנו, והיו שותים בצמא את דבריו, איזו חכמה איזו גאונות.

הוא והגאון "אור שמח" היו יודעים את כל התורה כנגד העינים שלהם, הם שמשו ברבנות בדוינסק, האור שמח היה רב של הפרושים, והרולגצ'אובר היה רב של החסידים, אף שלא היה מהחסידים, הם ראו גאון והכתירוהו אדמו"ר עליהם, וכשיצא החבור של הרולגצ'אובר אמרו לו, אנחנו לא מבינים מה אתה מקשה 'עין... עין...' במקום זה נלמד גמרות, למה צריך ללמד את הספר שלך...? אמר להם אתם צודקים.

ועל כל אדם שהגיע להיות מעין המתגבר צריך להפיץ מעינותיו חוצה, כפי מה שיוכל בעל פה או בכתב, או שניהם גם יחד, ויהיה תורה שבכתב ותורה שבעל פה, אך כשמוציא ספר לאור כמה צריך להתבונן שלא יהיה שם חס ושלום דבר של טעות, צריך להראות אותו לתלמיד חכם, וכמה שיראה ליותר תלמידי חכמים יותר טוב.

אמרנו באפן כללי ענין של למוד הלכה למעשה, שהוא צריך להיות גלת הפותרת של למוד תורה, ובפרט בני הישיבות ירגילו את עצמם לכתב, ואט אט ילכו מחיל אל חיל ויתרגלו וינסחו את הדברים, וכאשר שומעים שעור בהלכה מפי חכם גדול מורה הוראה, הנכון לכתב הדברים ואחרי שהרב הלך, התלמיד יפתח את הגמרות שהרב ציין, יפתח את הגמרא ויראה אותה - אותיות מחפיות. "מכאן, הרב התבונן לראיה הזאת, הנה מכאן זה ראיה, נתבונן לתוספות זה, הביא סייעתא לדבריו מרש"י זה...", ואחר כך כשיכתב, ינסח בלשון הגמרא והמפרשים, כי לרבותינו נרש"י ותוספות יש לשון צחה מאד, ואדם שלומד בהם ומעתיק מהם, מתרגל גם כן בסדר פתיבה נכון.

פרק כד - עבודת מדרך למודו של מרן אאמו"ר שליט"א - לתועלת הלומדים

והנה מבאר מדברי הרמב"ם במורה נבוכים (פרק חמישים ואחד) הנ"ל, כי סוד ההצלחה של בן תורה הוא, שיהיה מרכז ו שקוע אף ורק בתורה. וספר לי מרן אאמו"ר שליט"א, כי בצעירותו מעולם לא קרא עתון [כמו בן חרדי], ובמשך כמה שנים אחר נשואיו מעולם לא קרא בעתון, ולא היה שומע חדשות ברדיו כלל ועקר. אף שהיו תקופות סוערות של השואה ומלחמות בעם ישראל, עם כל זה לא הציץ מעולם בעתון. ואמר לי בזה הלשון, שסוד הצלחתו הוא אף ורק בכך שהיה שקוע בלמוד בלא שידע והתעניין בשום דבר אחר, וכל מה שהיה מעניין אותו היו דברי הש"ס הראשונים והאחרונים. כמו כן לא ראה את תל אביב עד אחר חתנתו, והתרכז כל כלו אף ורק בלמוד.

וספר לי אחד מחבריו בימי נעוריו, כי באשר למד בתלמוד תורה בני ציון, והיה רואה בהפסקות את חבריו משחקים, היה יוצא אליהם מדי פעם, ובכל פעם היה לוקח ילד אחר ואומר לו דברי מוסר, בוא ונחזר על מה שלמדנו, האם לא חבל על הזמן לאבדו במשחק, וימה תועלת יש במשחק. וחבריו שהיו בני גילו מעולם לא זלזלו בדבריו, כי כבר מילדותו התחסו אליו ביראת כבוד, כי ידעו שנאה דורש ונאה מקים, ומילדותו התרחק ממשחקים, והיה שקוע בחזרה על הספורים ומעשיות התלמוד שהיה שומע ממוריו. [ויש תחת נדי כתב יד מידי לידותו שבו הוא מעתיק את ספורי הגמרא במסכת ברכות, וגם באורים לפרשת השבוע. כתב יד מסדר להפליא ואינו נפר שהיא כתב יד של ילד רף בשנים].

ובהיותו בן שמונה עשרה שנה היה נוהג לקחת מדי שבת בשבתו אצל הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל, רבה של ירושלים, שהיה עורך סעודה שלישית עם מספר תלמידי חכמים ומקורבים. וכאשר היה מגיע אליו היה קם מלא קומתו ומכבדו לישוב לידו, ומפלפל עמו בכל מה שראה בספרי השותיים במשך יום ששי וליל שבת. והיה מאן שהוא שהעיר להרב פראנק שהוא קם מלא כבודו לבחור ספרדי צעיר, וענה לו הרב פראנק: זה הצעיר יהיה המשיב' של הדור הבא.

ודרך בקדש של מרן אאמו"ר שליט"א עוד בימי בחרותו, להקדיש את יום ששי ושבת לעיון בדברי הפוסקים האחרונים, בספרי השו"ת הרבים, והיה הוגה בהם ולומד תשובות של הראשונים והאחרונים. וספר הגאון המנוח רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, כי בבחרותו היו יושבים הוא ויבדלח"ט מרן אאמו"ר בימי ששי ולומדים, והוא היה מזדרז כחצי שעה

לפני השקיעה ללכת לביתו להתכונן לשבת, ומרן שליט"א עוד היה ממשיך בעיון בסוגיא.

וארע פעם שהגבאי של בית הכנסת לא שם אל לבו כי בעזרת הנשים יושב מרן שליט"א, ורכון על ספריו, וסגר את הדלת, וכאשר מרן הרגיש בדבר שהוא נעול בבית הכנסת, דפק על הדלת עד שהשכנים שמעו והזעיקו את הגבאי, ובא ופתח לו הדלת והלך לסעד לקים סעודת ליל שבת. עוד ספר לי הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, כי היה הוא ויבדלח"ט מרן אאמו"ר שליט"א הולכים כל ערב משיבת פורת יוסף בעיר העתיקה עד לישיבת "חברון" בשכונת גאולה, והיו חוזרים על דפי גמרא בעל פה. ואמר לי, כי הוא עצמו היה זוכר את השקלא וטריא שבגמרא ובתוספות והרא"ש, ואלו יבדלח"ט מרן שליט"א היה זוכר את השמות התנאים והאמוראים ובעלי התוספות, באפן מדויק. וכך היו חוזרים על כל דפי הגמרא עם התוספות מלה במלה. והיו דנים בדקדוקי המהרש"א, ומרבים לעין במאירי, ובמהר"ם שי"ף ובמהר"ץ חיות, וכן בדברי הפני יהושע.

וארע פעם בימי בחרותו, שאחר בערב להגיע לביתו, עד שנעלו את הבית, וכאשר הגיע חשש מלהעירם משנתם, וישב על המדרגה שלפני הבית, ולמד כל הלילה לאור הירח, וכאשר אביו זצ"ל קם לתפלה בנץ, וראהו יושב ורכון על הספר, שאלו לפשר הדבר, והשיב, כי מאחר והדלת הייתה סגורה מה היה לו לעשות, האם יבזבז זמנו לריק, ולכן נצל את אור הירח ולמד לאורו. וספר לי אחיו רבי נעים, כי פעם בימות הגשמים, כשקם בשעת בקר מקדמת למהר ללמודו, לא ידע היכן מנעליו, וחשש מלהעיר את אחיו בני הבית, לבש כמה זוגות גרבים זה על זה, ויצא לבית המדרש.

ועד כמה היה שקוע בלמוד, כי כאשר היה נער צעיר בן 13 שנה, באחד הערבים הייתה הפגזה קשה, וירושלים הייתה בעלטה מחלטת. מרן שליט"א עלה לבית הכנסת ה"שטבל" שבשכונת בית ישראל, כשנר בידו, והיה רכון על ספרים ולומד. תלמידי הישיבה במקום הביטו מהרחוב וראו נר דלוק בבית הכנסת, וחששו מגנבים, והזעיקו את רב השכונה הגאון הגדול רבי שמשון מטפליק, שהיה גאון עולם, והוא עלה לבית הכנסת, וכאשר ראה את הנער רכון על ספריו, נגע ברוך בכתפו, כדי שלא יבהל, ואמר לו שלא עת עתה ללמוד, מחשש הפגזות האויב. ולקחו יד ביד לביתו. ובאותה שעה אביו של מרן ואחיו חפשו אותו לאחר שנעלם מהבית, והיתה התרוצצות ברחובות בית ישראל למוצאו. וכאשר הרב מטפליק נראה יחד עם הנער הצעיר, כעס אביו ובקש להוכיחו על פניו בעת כזו, ואמר לו הגאון זצ"ל, לא תגע בו ולא תכעס עליו, כי הוא עתיד לצאת גדול בישראל. וזאת ראה מגדל התשוקה שלו ללמוד.

כי אכן זהו סוד ההצלחה בלמוד, התשוקה לדעת עוד ועוד, בכל מפל כל, ולא להסתפק בזמן קצוב של למוד. אלא להיות שקוע אך ורק בלמוד. ובאמת כאשר רואים תשובות שכתב מרן אאמו"ר שליט"א בבחרותו,

עומדים משתוממים עד כמה ידע כבר אז מספרי השו"ת של הראשונים, תשובות הגאונים, עד לתשובותיהם של האחרונים ואחרוני האחרונים. ובכל סוגיא שכתב כבר אז רואים בה את העיון הישר, ולא תמצא אפלו סוגיא אחת מעממת אצלו, או חס ושלום יש בה איזה בלבול וטעות בהבנה, הכל בצורה ברורה בהירה ומסודרת להפליא.

זכורני, שגיל שבת אחד זכינו ללמד יחד עמו תשובה בדברי חיים מצאנז, ותשובה מדברי החתם סופר, וכידוע הלשון שם אינה קלה, ומרן קרא הכל במרוצה ומיד כבר פלפל והעיר על דבריהם ממקום פלוני, עוד בטרום היה ספק בידינו לעקב אחר הדברים. מדהים לראות באיזה מהירות יורד לעמק הדברים, וכבר מתחלת הדברים יודע למה חותרת אותה תשובה. ויש לציון עוד, כי גם שמות הראשונים והאחרונים המובאים בתשובותיו, גם אותם שכתב בצעירותו, מובאים בסדר מדקדק, לפי סדר הזמנים והתקופות. וזה מפליא.

וכאשר היה מרבה לבקר אצל הראשון לציון הגאון בן ציון עזיאל זצ"ל, וכשהיה מרצה בפניו דברי התוספות, קושיותיהם ותרוצם של שאר הראשונים, היה אומר לו, אל תסתפק בדברי הראשונים בלבד, תעין הרבה בספרי השאלות ותשובות של הראשונים והאחרונים. וכאשר היה מבקר בביתו של הגרש"י זיון זצ"ל והיה מרצה בפניו מדברי השו"ת, היה מעודדו שישים כל מעיניו בדברי התוספות ושאר הראשונים. ואמר לי אמו"ר שליט"א, וברוך ה' קימתי בעצמי: מזה ומזה על תנח ידך.

וספר לי הגר"י רוזנטל זצ"ל מחבר ספר כרם ציון, כי כאשר מרן שליט"א חזר ממצרים, לא יכל לחזר ללמד בישיבת פורת יוסף, [שלא החזיקו בימים ההם אברכים מבגדים], וחשש שיגיסו אותו לצבא, והיה זה הוא שהציע לו לבוא ללמד בכולל של הגרצ"פ פראנק זצ"ל, ונתן לו דחיה מהצבא כדי שיוכל להמשיך בלמודיו. ובאותן שנים שלמד בכולל של הרצ"פ פראנק, למדו עמו גדולי הדור של אז, כמו הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל, שהיה חתנו של הגרצ"פ פראנק ולמד באותן שנים בכולל שלו בירושלים, הגרש"י אויערבאך זצ"ל, הגר"ש שבדרון זצ"ל, הרב זלזניק, הגר"ב זיולטי זצ"ל, הרב מילצקי, ועוד ועוד, וכאשר היו מגיעים האברכים לכולל ומתוכחים באיזה ענין, היו אומרים זה לזה נמתין עד שיעניע חכם עובדיה ונשאל מה דעתו בענין, ואכן כאשר היה מגיע לכולל והיה שומע את ספקותיהם, היה משיב לאלתר, סברת כבודו כתובה בספר פלוני, אף בספר פלוני העיר עליו וכתב לישוב כך וכך. והיה מביא להם מקורות מדברי השו"ת באפן מדהים. ולא רק מסקנת דברי השו"ת, אלא המשא ומתן, איבעית אימא סברא איבעית אימא קרא, כל זה היה שוטח בפניהם באפן מדהים. וכך מדי יום היו ממתינים לו שיעניע לו אחר הצהרים, כדי שיפשט ספקותיהם. מרן שליט"א הרבה לדבר בלמוד עם הגר"ש רוזובסקי זצ"ל, שגם הוא אהב את דרך החשיבה של יבדלח"ט מרן שליט"א, ונכוחים רבים היה מתנפח עמו בענינים רבים.

ואמר לי מרן שליט"א כי מכל הספרים של הלמדנות הנלמדים בשיבות הקדושות מוצא חן בעיניו יותר מכלם ספריו של הגר"ש רוזובסקי, שסברותיו ישרות ונפלאות, ומתקבלות על הדעת בלי דחקים, ובהרבה דברים זכה לכוון לדברי הקדמונים, מתוך היותו רגיל בלמוד סברותיהם של הקדמונים.

והעיד הגאון חכם שלום כהן שליט"א ראש ישיבת פורת יוסף, כי לפני יותר מחמשים שנה היה עוקב אחר תשובותיו של מרן שליט"א, וכך ציון המובא בתשובותיו הרי שמרן היה עובר על כל אותו תשובה של ראשון או אחרון, ומזכירו בקצור, וכן כתב וכו'.

ובדידי הוה עבדא שלמדנו פעם בליל שבת כמה תשובות של הגאון החתם סופר בהלכות נדה, ותוך כדי הלמוד היה מרן שליט"א מעיר עליו במשא ומתן הלכתי. ולאחר שיצא לאור הספר טהרת הבית ראיתי שצין עליו בכמה מלים בלבד, וזה אחר למוד של מספר שעות בליל שבת. ובעת כתיבת הספר טהרת הבית אבד עמוד אחד מהספר, בלא שהיה נתן למוצאו כלל. וישב מרן בבית הדפוס, כשהוא מבקש לסגר בעדו הדלת ולהשאירו לבד, וחזר על כל אותו עמוד מתוך הזכרון, על כל המהלך והציונים הרבים.

וזכורני, בשנים תש"ך תשכ"ט, בימי חל המועד היה מרן שליט"א מזדרז לאכל סעודת שחרית וממהר "לברח" מביתו לבית הכנסת צופיוף בשכונת הבוכרים, שם היה לומד עד שעה 3-4 אחר הצהרים. ועשה כן מחמת שהיה חושש שיבואו לבקרו בחל המועד, ועקב חשקו העז ללמוד התורה היה בורח מביתו בכל חל המועד ללמד לבדו. וכאשר היינו מפצרים בו בצהרים ללכת לסעד, היה דוחה אותנו עוד מעט, והיה שקוע בלמוד עד שעות אחר הצהרים, ואז היה מגיע לביתו לסעד צהרים, ומיד לתפלת מנחה וערבית ושעור לרבים. ובכל ליל שבת כאשר היה חוזר מדרשתו בשיבת פורת יוסף, היה מניח על ראשו את מעיל החרף [כי באותם ימים לא היו הסקות בפתים], והיה שוקע בלמוד עד שעת לילה מאחרת.

וארע פעם שבישיבה הסמוכה לבית, ישיבת טשעבין, הסתפקו באיזה הלכה בעניני בשול בשבת, הלכה למעשה, והיו בטוחים שבשעה מאחרת בלילה בודאי לא יוכלו לשאל את מרן שליט"א, אך הפתעו לראותו דרך החלון רכון על ספרים ושקוע בלמוד. ורב אשכנזי אחד, ר"מ בישיבה בבני ברק, ספר לתלמידיו, שהיה מתגורר מול ביתו של מרן בתל אביב, ופעם בליל שבת נכבה החשמל בשעה אחת בלילה, וראה את מרן יוצר למרפסת, ללמד לאור החשמל הפגיע מהרחוב, וראהו כך רכון על ספר במשך זמן רב, וכאשר קם לתפלה בנץ, ראהו עדין עומד על עומדו באותה תנוחה שראהו בשעת לילה מאחרת. דבר המוכיח על שקיעות ורכוז עצום בלמוד.

ועד כמה שקיעותו בלמוד יש ללמד מהמעשה הבא: באותן שנים שהתגורר ברחוב אלקנה בירושלים, באחד הבקרים התעורר מרן

שְׁלִיט"א, וְשָׁלָא כְּמִנְהַגּוּ מִיַּד נָטַל יָדָיו וַיְבַרֵךְ בְּרִכּוֹת הַתּוֹרָה, וּמֵהָר לְסַפְרָיָה לְעֵין בְּשׁוּי"ת הַרִיב"ש. לְשֵׁאלַת הַבְּנִים עַל מָה וְלָמָּה מֵהָר עִם הַקִּיצוֹ לְעֵין בְּשׁוּי"ת הַרִיב"ש, סָרַב לְהַשִּׁיב, לְאַחַר הַהִפְצָרוֹת סִפֵּר לָנוּ, כִּי בַלְיָלָה הִתְקַשָּׁה בְּדַבְרֵי הַרִיב"ש וְרָאָה סְתִירָה בְּדַבְרָיו, וְעָלָה בְּדַעְתּוֹ לַיִשָּׁב כָּךְ וְכָךְ אֶת דְּבָרֵי הַרִיב"ש. וְכֹאשֶׁר עָלָה עַל יְצוּעוֹ בָּא אֱלֹוִי בְּחִלוֹם הַרִיב"ש, כֹּאשֶׁר זָקְנוּ יוֹרֵד עַל מַדוּתָיו, וְאוֹמֵר לוֹ, אֲנִי רַבִּי יִצְחָק בֶּר שֵׁשֶׁת, תִּנּוּחַ דְּעִתָּךְ שִׁישְׁבֶּת אֶת דְּבָרֵי, שְׁאַכּוֹ לְכָךְ נִתְּכּוֹנְתִי כְּמוֹ שְׂרַמְזִתִּי בְּסִימָן פְּלוֹנִי. וְלָכֵן מִיַּד בִּבְקָר מֵהָר לְעֵין בְּאוֹתָהּ תִּשׁוּבָה, וְרָאָה שְׁאַכּוֹ דְּבָרֵי הַרִיב"ש מִיִּשְׁבִּים הֵיטֵב.

וְעוֹד מַעֲשֵׂה שֶׁהָיָה בְּזָמַן מְלַחֶמֶת יוֹם הַכְּפוּרִים, כֹּאשֶׁר הָיוּ לְמַעְלָה מ-960 עֲגוּנוֹת, וּמָרָן שְׁלִיט"א בְּיוֹשְׁבוֹ כְּאֲב"ד לְדוֹן לְהַתִּירוֹ, טָרַח הַרְבֵּה לְמַצֵּא לָהֶן הֵתֵר לְבוֹא בְּקֶהֱל, וַיְבִין הֵיִתֵר דָּן בְּעִנְיָן זֶהוּי חָלָל עַל יְדֵי דִיִּסְקִית הַתְּלוּיָה בְּצוּאָרוֹ אִי חִישִׁינָן לְשֵׁאלָהּ, וְלְאַחַר שֶׁהֶאֱרִיךְ בְּזֶה הַתְּבַרֵר שֶׁלְדַעַת מָרָן יֵשׁ לְחַשׁ גַּם בְּזֶה לְשֵׁאלָהּ כְּמוֹ אֲרַנְקִי, וְאִם כֵּן לְכַאוּרָה אִי אֶפְשָׁר לְהַקְל בְּזֶה. צַעַר גָּדוֹל נִצְטַעַר מָרָן שְׁלִיט"א שֶׁלֹּא יוּכַל לְהַתִּירוֹ לְבוֹא בְּקֶהֱל וְעָלָה עַל יְצוּעוֹ מִתּוֹךְ תְּחִוּשָׁה קָשָׁה שֶׁכָּל עֲמָלוֹ וְטָרְחָתוֹ בְּכַתִּיבָה שֶׁל יָמִים וְלִילוֹת כְּדֵי לְהַעֲלוֹת בְּכַחַא דְּהַתְּרָא, וְלִבְסוּף נִתְּבַרֵר לוֹ שֶׁלְדַעַת מָרָן הַשְּׁלַחַן עָרוּךְ אִי אֶפְשָׁר לְהַתִּירוֹ. וְהֵנָּה בְּחִלוֹם הַלְיָלָה הִגִּיעַ אֱלֹוִי אֶחָד מִגְּדוּלֵי הַדּוֹרוֹת וְהֶרָאָה לוֹ שֶׁבְּסִפְרוֹ כִּתְבַּ לְהַקְל בְּכִיּוּצָא בְּזֶה, מִשּׁוּם שֶׁדָּבָר הָעֲשׂוּי לְזֶהוּי אִין דְּרָךְ לְהַשְׁאִילוֹ. וְאַכּוֹ עִם הַקִּיצוֹ מִשְׁנָתוֹ שֶׁמַּח שְׂמַחָה גְּדוּלָה שֶׁעַל יְדֵי סִבְרָא זֶו יוּכַל לְהַתִּיר אֶת אוֹתָן עֲגוּנוֹת הַמְּלַחֶמָה, לְאַחַר שֶׁמַּצְאוּ דִיִּסְקִית עַל גּוּף הַחָלָל, גַּם לְדַעַת מָרָן הַשְּׁלַחַן עָרוּךְ, וַיְכַמוּ שֶׁבִּיאָר בְּאַרְךְ בְּשׁוּי"ת בְּיַע אֲמַר חֶלֶק ו' (חֶלֶק אֲבוֹ הָעֶזְרָה סִימָן ג'). עֵין שָׁם. [מַעֲשֵׂה זֶה סִפֵּר מָרָן שְׁלִיט"א בְּכַנּוּס אֲגַדַּת הַרְבָּנִים שֶׁנֶּעְרַכָּה לְאַחַר מִסְפֵּר חֲדָשִׁים מִהַמְּלַחֶמָה, כֹּאשֶׁר סָקַר בְּפִנְיָהֶם אֶת הַנְּמוּקִים לְהַתִּירָם שֶׁהַתִּיר אֶת עֲגוּנוֹת מְלַחֶמֶת יוֹם הַכְּפוּרִים].

דְּבָרִים אֵלֶּה מְשַׁקְפִים אֶת הַשְּׁקִיעוֹת בְּלִמּוּד שֶׁל מָרָן אֲמוּר"ר שְׁלִיט"א, שָׂרַק מִי שֶׁשְׁקוּעַ כָּל כָּלוֹ בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה, וּבְאַהֲבָתָהּ יִשְׁגָּה תְּמִיד, יְכוּל לְזַכּוֹת לְחִלּוּמוֹת כְּאֵלֶּה, וְלְסִינְעֵתָא דְשִׁמְיָא כְּזוֹ, וּבְלִי סִפְק שְׁזָכָה לָזֶה גַּם בְּגִין כָּךְ שֶׁהַקְּדִישׁ אֶת כָּל כָּלוֹ לְמַעַן הַכָּלָל, וְתְּמִיד מִמְרִיץ הוּא אֶת תְּלַמִּידָיו לְלַמֵּד מִיַּד אַחַר הַחֲתִנָּה בֵּית יוֹסֵף עַל אֲסוּר וְהַתֵּר וְאַחַר כָּךְ אֶת כָּל הַבֵּית יוֹסֵף אֲבוֹ הָעֶזְרָה, עִם הַשְּׁלַחַן עָרוּךְ וְנוֹשְׂאֵי כָּלָיו, וְכֵן בֵּית יוֹסֵף וְשְׁלַחַן עָרוּךְ וְנוֹשְׂאֵי כָּלֵיהֶם עַל חֲשׁוֹן מִשְׁפָּט. בְּלִמּוּד מִתּוֹן תּוֹךְ פְּתִיחַת הַמְּקוֹרוֹת שֶׁמַּצִּין עֲלֵיהֶם הַבֵּית יוֹסֵף בְּכָל קָטַע וְקָטַע. וְכָךְ דָּרְכוּ בְּקֶדֶשׁ, שְׂאֵם מָרָן הַבֵּית יוֹסֵף מַצִּין לְאִיזוֹ סוּגִיָּא, פּוֹתַח הַסּוּגִיָּא וּמַעֲיִן בֵּה הֵיטֵב, וְכָךְ בְּכָל פְּרָט וּפְרָט. וּמִמְרִיץ וּמַעוֹדֵדֵם לְהִיּוֹת רַבָּנִים וְדִינָיִם בְּיִשְׂרָאֵל, יוֹשְׁבֵי עַל מִדִּין. וְלֹא פָּעַם טָעְנוּ בְּפִנּוּ, כִּי לְהִיּוֹת ר"מ אוֹ רֹאשׁ יִשִּׁיבָה לְכַאוּרָה חֲשׁוּב יוֹתֵר, שֶׁעַל יְדֵי כָּךְ הֶאֱדָם יוּכַל לְהִיּוֹת כָּל כָּלוֹ שְׁקוּעַ בְּלִמּוּד וְלְהַתְּעִלוֹת בְּלִמּוּד, וְהָיָה כְּמִשְׁיב, כִּי הֶאֱדָם צָרִיךְ לְשִׁים אֶת כָּל מַעֲנִינוֹ לְמַעַן הַכָּלָל, וְלֹא לְדַאֲג עַל הַתְּקַדְמוֹתוֹ בְּלִבָּד. וְזֶה שֶׁאֲמָרוּ עֲשֵׂה לָךְ רַב, שִׁ"הֶרֶב" יְהִיָּה בְּשִׁבְלָךְ, לְצַרְךָ הַתְּלַמִּיד, וְלֹא כְּדֵי שֶׁהֶרֶב יוּכַל לְהַתְּעִלוֹת.

ובאמת כְּאִשֶּׁר אָדָם מְקַדֵּישׁ אֶת עֲצָמוֹ לְמַעַן הַכֵּלֵל, וְדָן דִּין אֶמֶת לְאִמְתּוֹ, מְקַבֵּל סִיעֵתָא דְשִׁמְיָא וְרוּחָא בְרַכָּה בְלִמּוּדוֹ. וְכִמּוֹ שְׁאֲמָרוּ בְּגִמְרָא (פ"ה דְּבִרְכוֹת) עַל הַחֲסִידִים הָרֵאשׁוֹנִים שֶׁהָיוּ שׁוֹהִים שְׁעָה אַחַת קֹדֶם הַתְּפִלָּה, דָּאִם כֹּן תִּלְמוּדִים הֵיאָדָּה הָיָה מִתְקַיֵּם, אֶלְא שְׁאֲמָנָם לְמַדּוּ פְחוֹת שְׁעוֹת מֵאַחֲרִים, אֲבָל רָאוּ בְרַכָּה בְלִמּוּדִים, הֵן בְּהִבְנָה מְהִירָה יוֹתֵר, וְהֵן בְּסִיעֵתָא דְשִׁמְיָא לְאַסוּקֵי שְׁמַעֲתָתָא אֶלְבָּא דְהַלְכָתָא, בְּזִכּוֹת שֶׁהָיוּ שׁוֹהִים שְׁעָה אַחַת קֹדֶם הַתְּפִלָּה וְשְׁעָה אַחַת אַחֲרֵי הַתְּפִלָּה. וְכֹךָ הַדְּבָר שְׁמִי שֶׁהוּא דִּין וּמִזֵּכָה הַרְבִּים.

וּמְרַגְלָא בְּפוּמִיָּה, כִּי תִשׁוּבוֹת רַבּוֹת וְחֲשׁוּבוֹת כְּתִב דְּזֻקָא בְּהִיוֹתוֹ מְכַהֵן בְּקִדְשׁ כְּרַאב"ד בְּקִהִיר שְׁבַמְצָרִים, וְלִמְרוֹת שֶׁהִקְדִּישׁ מִזְמַנּוֹ לְבֵית דִּין שָׁם, בְּעֲרִיכַת גִּטִּין וְקִדּוּשִׁין, חֲלִיצוֹת וְכִדּוּ'. וְגַם הָיָה מוֹסֵר שְׁעוּרִים רַבִּים תְּמִידִין כְּסִדְרָן דְּבֵר יוֹם בְּיוֹמוֹ וְשַׁבַּת וּמוֹעֵד, וְטָרוּד עִם יְשִׁיבְתוֹ יְשִׁיבַת "אַהֲבָה וְאַחֻוּה", עִם כָּל זֶה כְּשֶׁהָיָה מְסִים אֶת סִדְר יוֹמוֹ הַעֲמוּס הָיָה רוֹכֵן עַל סְפָרָיו עַד לְשְׁעוֹת הַקְּטָנוֹת שֶׁל הַלֵּילָה וְעוֹסֵק בְּכַתִּיבָה.

וּזְכוּרָנִי, כִּי גַם בְּתַקּוּפוֹת בְּהֵם כִּהֵן כָּרַב רָאשֵׁי לְתַל אֶבִּיב [שְׁנַיִם תַּשְׁכ"ח-תַּשְׁל"ג] וְכָרַב רָאשֵׁי לְיִשְׂרָאֵל, וְהָיָה נוֹדֵד מַעִיר לַעִיר וּמִמְקוֹם לְמִקּוֹם מְדִי עָרַב בְּעָרַב, וְכִמְעַט שְׁלֵא זְכוּר לָנוּ עָרַב אֶחָד שֶׁיֵּשֵׁב בְּבֵיתוֹ, וְכֹךָ נִהַג בְּמִשְׁדָּה עֲשָׂרוֹת שָׁנִים, וְכִמְעַט אֵין מְדִינָה וְעִיר וְעִירָה שְׁלֵא זְכוּ לְבַקּוּרוֹ שֶׁל מְרָן שְׁלִיט"א, וְעִם כָּל זֶה כְּאִשֶּׁר הָיָה חוֹזֵר מִשְׁעוּרָיו וְהִרְצָאוֹתָיו, הָיָה רוֹכֵן עַל תִּלְמוּדוֹ וְשִׁקּוּעַ בְּלִמּוּד, וְסִפְרִים רַבִּים חִבֵּר גַּם בְּתַקּוּפָה שֶׁהָיָה מְכַתֵּת רִגְלָיו מִמְקוֹם לְמִקּוֹם לְהַרְבִּיץ תוֹרָה לַעֲדָרִים.

וְתִמִּיד מְרָן אֲמוּר"ר שְׁלִיט"א בְּשִׁיחוֹתָיו לְבָנֵי יְשִׁיבְתָנוּ מְעוֹדֵד וּמְחַזֵּק לְדָבָר אֶחָד: לְהִיּוֹת שְׁקוּעִים בְּלִמּוּד, וְלִשְׂאֵף לְדַעַת וּלְהִבִּין עוֹד וְעוֹד בְּלִי סוּף. וְגַם הָאֲבָרְכִים הַיּוֹצְאִים לְמִסִּירַת שְׁעוּרִים לְרַבִּים, אֵין לָהֶם לְרַפּוֹת אֶת יְדֵיהֶם לְנוּחַ עַל מִשְׁכָּבָם עִם חֲזָרְתָם מִהַשְׁעוּר, אֶלְא לְהַקְדִּישׁ אֶת זְמַנָּם וְלְהִיּוֹת שְׁקוּעִים בְּלִמּוּד לְמְרוֹת טְרָדוֹת הַשְׁעוּרִים בְּהַלְכָה וּבְאַנְדָּה. וְחוּבָה קְדוּשָׁה עַל הָאֲבָרְכִים שֶׁיִּחְיוּ לְהִיּוֹת שְׁקוּעִים בְּלִמּוּד, וְכָל מַעֲיִנֵיהֶם יִהְיֶה אֵדָּה וְרַק בְּלִמּוּד, וְשׁוּם דְּבָר וְעֵנָן לֹא יַעֲנִין אוֹתָם כִּי הוּא זֶה, שֶׁרַק כֹּךָ יִצְלִיחוּ וְיִרְאוּ בְרַכָּה בְּלִמּוּדִים.

וְסִפֵּר לִי פַעַם, כִּי בְּהִיוֹתוֹ צָעִיר לְיָמָיו מִיַּד אַחַר נְשׁוּאָיו, צָרְפוּ אוֹתוֹ לְבֵית הַדִּין הַרְבֵּנִי שֶׁל עֵדֶת הַסְּפָרְדִים בִּירוּשָׁלַיִם, וַיֵּשֵׁב בְּדִין יַחַד עִם מוֹרְנוֹ רֵאשׁ הַיְשִׁיבָה הַגָּאוֹן הַמְּפָרֵס רַבִּי עֲזָרָא עֲטִיָּה זְכוּק"ל, וְהַגְר"ע שְׁאֲקוֹ זְצ"ל, וְעוֹד. וּמֵאַחֵר וְלֹא הִגִּיעוּ אֲלֵיהֶם תִּיקִים רַבִּים, הָיוּ מְסִימִים אֶת דִּיוּגֵיהֶם בְּמַהֲרָה, וְכֹךָ נוֹתֵר בְּיָדָם שְׁעוֹת פְּנוּיוֹת, וְהָיוּ יוֹשְׁבִים יַחַד, רֵאשׁ הַיְשִׁיבָה זְצ"ל עִם יַבְדֻלַח"ט מְרָן שְׁלִיט"א וּמְלַבְּנִים סוּגְיוֹת רַבּוֹת בְּהַלְכָה. וּבְמִשְׁדָּה הַזְּמַן עֵבֶר עָמוּ עַל כָּל הַסֵּפֶר שֶׁכְּתִב מְרָן שְׁלִיט"א עַל הַבֵּן אִישׁ חֵי, [שְׁיָצֵא לְאוֹר מֵאַחֵר יוֹתֵר בְּסִדְרַת הַסֵּפֶרִים הַלִּיכוֹת עוֹלָם]. וְאָמַר לִי מְרָן אֲמוּר"ר, כִּי כָּל הַלְכָה שֶׁהַסֵּכִים עָמוּ הַגְר"ע עֲטִיָּה זְצ"ל, אוֹ שֶׁהָרָאָה פְּנִים לְדְבָרִים, הַשְּׂאִיר אוֹתָהּ

בְּסִפְרוֹ [כְּתַב יָד], וּמָה שֶׁלֹּא הָיָה מְסֻכָּים עִמּוֹ בְּתַקְוָה, הָיָה מְגִיעַ לְבֵיתוֹ וּמוֹחֵק אֶת כָּל מָה שֶׁכָּתַב, לְאַחַר שֶׁרָאשׁ הַיְשִׁיבָה לֹא הִסְכִּים עִמּוֹ.

וּבְאֵמֶת שֶׁבְּתַקּוּפָה זֹו זָכָה לְקִיָּם גְּדוֹל שְׁמוּשָׁה יוֹתֵר מִלְמוּדָהּ, וְהָיָה מְגִיעַ לְבֵיתוֹ שֶׁל רֹאשׁ הַיְשִׁיבָה פְּעַמִּים רַבּוֹת לְהַתְיַעֲצוּת וְדִיוּנִים בְּהִלְכָה. וְיָדוּעַ גְּדוֹל אֶהְבֵּתוֹ וְחִבְתּוֹ שֶׁל רֹאשׁ הַיְשִׁיבָה זַצ"ל לְמָרְן שְׁלִיט"א, וּבְכָל פְּעַם שֶׁהָיָה מְגִיעַ אֵלָיו הָיָה יוֹצֵא לְקִרְאָתוֹ בְּשִׂמְחָה רַבָּה, וְגַם בִּימֵי זְקֻנוֹתוֹ, כְּאֲשֶׁר הָיָה מְרַן יוֹצֵא מִבֵּיתוֹ, הָיָה מְלִוֶּה אוֹתוֹ עַד לְרַחוּב.

וּפְעַם הִלְדָּה מְרַן אֲמוּר"ר שְׁלִיט"א לְבִקּוּר אֶצֶל הַגָּאוֹן פְּאָר הַדוֹר הַחֲזוֹן אִישׁ זַצ"ל, וְהִגִּישׁ לוֹ אֶת סִפְרוֹ יַבִּיעַ אִמְרָה, וְקִבֵּל מִמֶּנּוּ גַם כֵּן כִּמְהַ חֲלָקִים מִהַכְרָכִים שֶׁיִּצְאוּ אֵז לְאוֹר מְסֻפְרֵי הַחֲזוֹן אִישׁ, וּבְאוֹתָהּ הִזְדַּמְנוּת נוֹעֵץ עִמּוֹ הָאִם לְלֶכֶת לְרַבְנוֹת, וְהִשְׁיב לוֹ, כִּי אִם יֵשׁ לוֹ פְּרִנְסָה אַחֲרַת יִמְנַע עֲצֻמוֹ מִלְּלֶכֶת לְרַבְנוֹת [בְּאוֹתוֹ זְמַן], אֲדָּ אִם אֵין לוֹ פְּרִנְסָה אַחֲרַת מֵתֵר לוֹ שֶׁיִּקְבֵּל עַל עֲצֻמוֹ עַל הַרְבֵּנוֹת. וְכֹאֲשֶׁר מְרַן שְׁלִיט"א סִפֵּר אֶת הַדְּבָרִים לְרֹאשׁ הַיְשִׁיבָה זַצ"ל הִשְׁיב לוֹ, וְאֵנִי אוֹמֵר שֶׁתִּלְדָּ לְרַבְנוֹת גַּם אִם יֵשׁ לָךְ פְּרִנְסָה אַחֲרַת, כִּי הַגָּאוֹן הַחֲזוֹן אִישׁ אֵינוֹ מְכִיר וְיֹדֵעַ אוֹתָךְ, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ עַד כִּמְהַ תּוֹכֵל לְהַצִּיל בְּרַבְנוֹת וּבְבֵית הַדִּין הַרְבָּנִי, וּבְפֶרֶט כְּאֲשֶׁר עוֹשִׂים גִּטִּין וְחֲלִיצוֹת לְסִפְרָדִים, וּפְעַמִּים רַבּוֹת הַגִּטִּין פְּסוּלִין מִחֲמַת שְׁכוּתָבִים אֶת הַשֵּׁם בְּאִפְסוֹ הַלֹּא נִכּוֹן אֲלֵבָא דְהַסְפְּרָדִים, וְכִיוּצָא. וְאֵלוֹ הַחֲזוֹן אִישׁ הָיָה יוֹדֵעַ כִּמְהַ תּוֹכֵל לְהַצִּיל בְּרַבְנוֹת וּבְדִינּוֹת, לֹא הָיָה תּוֹלָה הַדְּבָר בְּפְרִנְסָה.

וְאִכּוֹ, כְּאֲשֶׁר הָיָה אֶחָד שֶׁחָשַׁב לְהַעֲמִיד עֲצֻמוֹ לְמִשְׁרַת רַב רֹאשֵׁי לְתֵל אַבִּיב, וְלְהַתְמוּדָד מוֹל מְרַן שְׁלִיט"א, קָרָא לוֹ רֹאשׁ הַיְשִׁיבָה לְבֵיתוֹ, וְאִמְרָ לוֹ שֶׁאִף עַל פִּי שְׁגָם הוּא חֲבֵר חֲבוּרִים בְּהִלְכָה, אֲבָל הוּא אוֹסֵר עָלָיו לְהַתְמוּדָד נֶגֶד מַחְבֵּר יַבִּיעַ אִמְרָה, וּמִבְקֵשׁ מִמֶּנּוּ בְּתַקְוָה לְהַסִּיר אֶת מוֹעֲמָדוֹתוֹ כְּדֵי שֶׁמְרַן שְׁלִיט"א יְהִיָּה מְעוּמָד יַחִיד. וְכֹאֲשֶׁר נִבְחַר לְרַב רֹאשֵׁי בְּתֵל אַבִּיב, הִגִּיעוּ אֵל רֹאשׁ הַיְשִׁיבָה מְשֻׁלַּחַת שֶׁל תַּלְמִידֵי מְרַן וּבְרֹאשֵׁם חֲכָם יוֹסֵף דְּוויק ע"ה, וְהַתְלוּנְנוּ עַל כָּךְ שֶׁמְרַן עוֹזֵב אֶת קַהֲלָתָם, וְעַל כָּךְ הִשְׁיב לָהֶם: תִּדְעוּ לָכֶם שֶׁזֹּו לֹא הַתְחַנָּה הָאֲחֵרוֹנָה שֶׁל רַבְּנוּ בְּעוֹלָם הַרַבְּנוֹת, וְעוֹד הוּא עֲתִיד לְחַזֵּר לִירוּשָׁלַיִם לְמִשְׁרָה חֲשׁוּבָה יוֹתֵר, וְגַם מְשָׁרָה זֹו שֶׁיִּקְבֵּל הִיא אֲדָּ וְרַק לְתוֹעֵלַת אַחַת וְיַחִידָה: שְׁרוּצָה הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא לְפָרְסָם אֶת פְּסָקֵי וְהַלְכוֹתָיו בְּרַבִּים, וּמִשְׁרָוֹת אֵלֶּה הֵם אֲפֻשְׁרוֹת וְהִכִּי תִמְצִי לְהַגִּיעַ לְהַמּוֹן הָעַם וּלְפָרְסָם אֶת שְׁמוֹ לְמַעַן יִקְבְּלוּ הַכֹּל אֶת פְּסִיקוֹתָיו וְהַלְכוֹתָיו.